

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 4

Ужгород-2015

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Головний редактор:** **Палінчак Микола Михайлович** – декан факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету, доктор політичних наук, професор
- Заступники головного редактора:** **Приходько Володимир Панасович** – завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Химинець Василь Васильович – професор кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
- Відповідальний секретар:** **Дроздовський Ярослав Петрович** – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
- Члени редколегії:** **Ярема Василь Іванович** – завідувач кафедри господарського права Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Мікловда Василь Петрович – завідувач кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України
Філіпенко Антон Сергійович – доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, заслужений професор КНУ ім. Тараса Шевченка, академік АН ВШ України
Газуда Михайло Васильович – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Луцишин Зоряна Орестівна – професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор
Старостіна Алла Олексіївна – завідувач кафедри міжнародної економіки економічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор
Слава Світлана Степанівна – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук, доцент
Ерфан Єва Алоїсівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Кушнір Наталія Олексіївна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Шинкар Віктор Андрійович – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Король Марина Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Рошко Світлана Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат філологічних наук
Бурунова Олена – доктор економічних наук, професор Полонійського університету (Республіка Польща)
Andrzej Krynski – доктор габілітований, професор, ректор Полонійського університету (Республіка Польща)
Ioan Horga – доктор історичних наук, професор Університету Орадеа (Румунія)
Ludmila Lipková – доктор економічних наук, професор Братиславського економічного університету (Словаччина)

Науковий вісник Ужгородського національного університету.
Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»
включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказ МОН України від 21 грудня 2015 року № 1328.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
на підставі Протоколу № 14 від 22 грудня 2015 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21015-10815P,
видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

ЗМІСТ

Зінгасва Н. Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ.....	6
Кузнєцова Л. В. ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	9
Кузьмак О. І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ У СЕРВІСНО-ВИРОБНИЧИХ КОНТЕКСТАХ СФЕРИ ПОСЛУГ.....	13
Лановська Г. І., Мельниченко А. І. РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК ОСНОВА СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	17
Левко М. М. ІНДИКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У ПАРАДИГМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	20
Левчинський Д. Л. МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ БУДІВЕЛЬНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	23
Лисенко Ю. В. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	27
Лисюк О. С. ДЕМОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ.....	30
Ляхович Г. І. ФОРМИ ВЕДЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ТОЧКИ ВЗАЄМОДІЇ.....	34
Маловичко А. С. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕЛЕКТРОННОЇ ЛОГІСТИКИ ПІДПРИЄМСТВ	38
Маловичко С. В., Бондарчук М. Є. ТОВАРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	43
Машкова Т. В. ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ.....	47
М'ячин В. Г. ПРОГНОЗУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОПОМОГОЮ ГІБРИДНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ.....	51
Назаренко І. М., Орехова А. І. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАПІТАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	56
Никитюк Ю. А. РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКОЮ РОСЛИННОЮ СИРОВИНОЮ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ.....	62
Нігматова О. С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ БРЕНДУ В КОНТЕКСТІ ОРГАНІЧНОГО АГРОБІЗНЕСУ.....	66
Ніконова Д. О. РЕЕМІГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	73

Обиход Г. О. ЕКОЛОГІЧНІ НЕБЕЗПЕКИ ТРАНСКОРДОННОГО ПОХОДЖЕННЯ У ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	76
Огданський К. М. ДЕФІНІЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	79
Омельяненко Т. Л. РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	86
Пантелєєв В. П., Предко І. Ю. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКОВО-КОНТРОЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ.....	92
Пасічник Ю. В. СТРАТЕГІЯ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	96
Петько С. М. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КОРПОРАЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	100
Пенцова Н. В. МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО ЕФЕКТИВНОГО РЕЗУЛЬТАТУ.....	104
Пирець Н. М. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ХІМІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ.....	108
Плотнікова М. Ф. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ.....	112
Потравка Л. О. СУЧАСНИЙ СТАН СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	118
Прокудін Г. С., Дудник О. С., Чупайленко О. А. ІНТЕГРАЦІЯ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТОВУ ТРАНСПОРТНУ СИСТЕМУ.....	122
Радамовська І. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-КУЛЬТУРИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	125
Ракицька С. О., Жусь О. М. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	129
Рекова Н. Ю., Козлова В. О. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕПОЗИТАРНИХ СИСТЕМ.....	133
Ремига Ю. С. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОСТАВКИ ВАНТАЖІВ В УМОВАХ ЗРОСТАЮЧИХ РИЗИКІВ.....	137
Рубіш М. А. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	141
Руденко В. В. КОРПОРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ: СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ.....	145
Русінова О. С. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	149
Савченко Т. Г., Закутня А. О. ІНДЕКС ТРАНСПАРЕНТНОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ: МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ТА НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ.....	153

Самородов Б. В., Семенов Р. В. СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМ РОЗВИТКУ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКУ.....	157
Сандул М. С. КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ США НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ.....	161
Сенищ П. М. ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ СТИМУЛЮВАННЯ БАНКАМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	166
Сердюков К. Г. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ВЛАСНИКІВ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.....	171
Ситник І. П., Мельниченко А. І. СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ЕЛЕКТРОННОМУ БІЗНЕСІ.....	174
Дорошкевич В. І. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ: ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ.....	178

Зінгаєва Н. Є.

*аспірант кафедри менеджменту організацій та права
Миколаївського національного аграрного університету*

Zingaieva N. E.

*Postgraduate Student Organizations and Management Rights
Mykolayiv National Agrarian University*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ

CURRENT SITUATION AND PROSPECTS OF THE DOMESTIC MARKET SUNFLOWER OIL

Анотація. У статті досліджено сучасний стан вітчизняного ринку соняшникової олії. Виробництво соняшникової олії – це одна з тих галузей, де Україна залишається одним зі світових лідерів навіть в умовах світової фінансово-економічної кризи. У роботі проаналізовано виробництво, споживання соняшникової олії та структуру експорту. На основі отриманих даних визначено тенденції ринку та окреслено пріоритетні напрями подальшого розвитку вітчизняного ринку соняшникової олії.

Ключові слова: тенденції розвитку, вітчизняний ринок, соняшникова олія, експорт, переробні підприємств.

Постановка проблеми. Виробництво соняшникової олії є однією з найважливіших економічних та продовольчих складових агропромислового комплексу в Україні. Щороку збільшуються обсяги її виробництва та експорту, що виводить країну в лідери на вітчизняному та міжнародному ринках.

Олійно-жирова галузь є однією з перспективних і стратегічних, оскільки є стабільним джерелом валютних надходжень для України. Тому подальша участь України на світовому ринку соняшникової олії є досить важливою. Але економічна ситуація в країні, яка негативно вплинула на аграрний сектор в цілому та ринок соняшникової олії зокрема, може завадити подальшому розвитку. У зв'язку з цим доцільним буде провести дослідження сучасного стану ринку соняшникової олії з метою визначення перспектив подальших темпів розвитку олійно-жирової галузі України та зміцнення позицій на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження формування та функціонування ринку олійно-жирової продукції, забезпечення її динамічного розвитку та подальшого пошуку шляхів підвищення ефективності її функціонування продовжує привертати увагу багатьох дослідників, таких як: О.В. Бронін, Т.В. Занько, А.В. Карпенко, О.О. Маслак, І.І. Мулик, О.В. Одосій, В.І. Осадчук, А.А. Побережна, А.О. Турчановський, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та ін. Науковці розглядають сучасний стан ринку соняшнику та олійної продукції, перспективи його розвитку, проте питання адаптації олійно-жирової галузі до сучасних умов, а також недопущення втрат лідируючої позиції України до експорту соняшникової олії у світі потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану ринку олійної продукції в Україні, розгляд перспектив розвитку цього ринку та визначення шляхів адаптації вітчизняних виробників олійно-жирової галузі до сучасних умов з метою збереження сталого розвитку галузі та звання України – світового лідера виробництва та експорту соняшникової олії.

Виклад основного матеріалу. Вирощування соняшника та виробництво соняшникової олії – це одна із

небагатьох галузей, яка навіть в умовах світової фінансово-економічної кризи стрімко розвивається і є бюджетоформуючою галуззю агропромислового комплексу з потужним експортним потенціалом. Нині українська олійно-жирова галузь має сучасні виробничі потужності з переробки насіння олійних культур, які постійно нарощуються. Нині вітчизняні олійноекстраційні заводи мають можливість переробляти до 15 млн тонн насіння, що на 1 млн тонн більше, ніж у 2013 році [1]. Рентабельність виробництва зростає за рахунок ціни, а зниження собівартість внаслідок підвищення цін на матеріальні ресурси, мінеральні добрива та засоби захисту від хвороб і шкідників малоймовірне. Така економічна ситуація вимагає об'єктивної оцінки подій у галузі, а отже виникає потреба у проведенні поглибленого дослідження питань щодо її подальшого розвитку і підвищення ефективності в нових умовах господарювання.

В Україні налічується двадцять найбільших заводів, які випускають понад 80% від загального виробництва соняшникової олії в країні. За оцінками експертів, з них можна виділити такі чотири великі агропромислові об'єднання: «Каргілл», «Кернел», група «Приват» і «Бунге». Кожен з цих великих операторів ринку має свою стратегію розвитку. Наприклад, група «Приват» і «Бунге» більше орієнтуються на внутрішній ринок, тому динамічно розвивають свої торговельні марки фасованої рафінованої олії та іншої продукції [2]. Компанія «Каргілл» вивозить за кордон лівову частку виробленої сирової олії, а «Кернел», що кілька років тому поглинула «Олсідс Груп» і стала найбільшим виробником та експортером соняшникової олії, зосередила свою діяльність як на внутрішньому, так і на зовнішньому секторах торгівлі [3, с. 118]. Розглянемо динаміку обсягів виробництва соняшникової олії в Україні за останні п'ять років (рис. 1).

Аналізуючи рисунок 1, варто зазначити, що найменший обсяг виробництва соняшникової олії був у 2010 році, при цьому до 2012 року спостерігається тенденція до збільшення. У 2013 році обсяг виробництва склав 3539,0 тис. тонн, що на 10,2% (400,0 тис. тонн) менше ніж у попередньому році, це зумовлено погодніми пробле-

мами в період збирання врожаю соняшнику. У звітному 2014 році спостерігається значний приріст обсягу виробництва української соняшникової олії, темп якого досяг 28,3%. Також варто відзначити, що у звітному році цей показник є найбільшим за весь аналізований період.

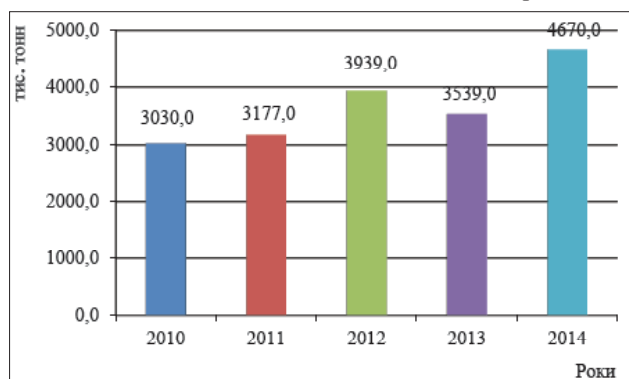


Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва соняшникової олії в Україні

Побудовано автором з використанням [4]

Олійно-жирова галузь інвестиційно приваблива, в її розвиток спрямовано значні інвестиції як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів в реконструкцію діючих і будівництво нових заводів. Потужності з переробки олійної сировини в Україні збільшуються кожного року [1]. Одним із прикладів інвестування є компанія «Бунге», яка вклала більше \$100 млн у будівництво нового заводу з переробки олії в Миколаївському морському торговому порту. Потужність олієдобувного заводу – 2,4 тис. т насіння олійних на добу. Новий переробний завод призначений для виробництва нерафінованої олії для експортних ринків. Це виводить компанію на один рівень з найбільшими аналогічними компаніями в країні [5].

В Україні споживається всього 20% виробленої соняшникової олії, 80% поставляється на експорт. Це є унікальною особливістю українського ринку соняшникової олії. Отже, проаналізувавши обсяги виробництва соняшникової олії в Україні, розглянемо динаміку обсягів експорту цієї продукції (рис. 2).

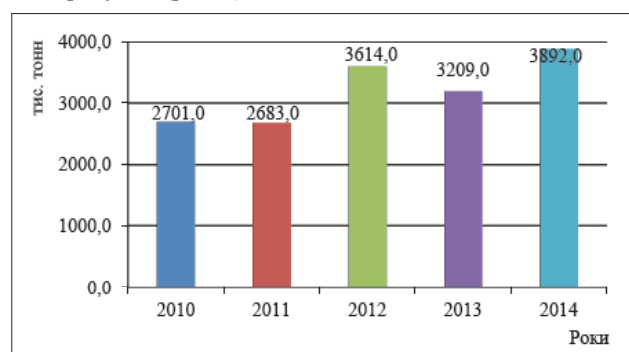


Рис. 2. Динаміка обсягів експорту соняшникової олії України

Побудовано автором з використанням [4]

Виходячи з даних по експорту соняшникової олії за останні п'ять років варто відзначити, що тенденція експорту збігається з тенденцією обсягів виробництва, але якщо обсяг виробництва був найменшим у 2010 році, то обсяг експорту – у 2011 році.

Постійно розширюється географія експорту олії соняшникової українського виробництва. Соняшникова

олія екпортується в 90 країн світу. Головними споживачами української соняшникової олії є країни Азії, ЄС, СНД і Африки. Розглянемо структуру експорту соняшникової олії України у 2014 році (рис. 3).

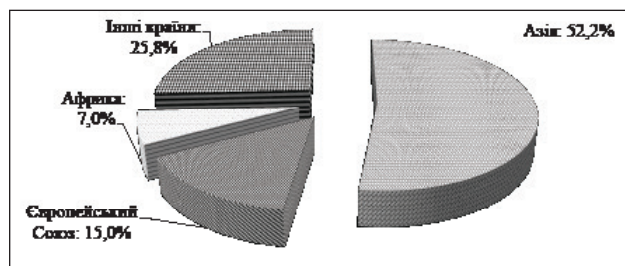


Рис. 3. Структура експорту соняшникової олії України у 2014 році

Побудовано автором з використанням [6, с. 100]

Виходячи зі структури експорту соняшникової олії у 2014 році, бачимо, що найбільша питома вага (52,2%) припадає на Азію. Це відбулося за рахунок значного зростання експорту соняшникової олії в Індію з 28,0% у 2012 році до 37,3% у 2014 році. У тому числі експорт олії до Китаю збільшився вдвічі – з 6,0% у 2012 році до 12,0% у 2014 році. Друге місце за питомою вагою займає Європейський Союз, до якого Україна експортує 15,0% соняшникової олії. І на третьому місці – Африка (7,0%). При цьому в майбутньому можемо очікувати збільшення експорту до Європейського Союзу. Згідно з угодою між Україною та ЄС у 2016 році планується створення зони вільної торгівлі. Це відкриває для нашої країни один із найбільших ринків у світі, що майже у сто разів перевищує український, до якого входить двадцять вісім країн та близько півмільярда споживачів.

Постійне зростання попиту на соняшкову олію та економічна ситуація не могли не відобразитися на рівні цін на цей продукт. Хоча соняшникової олії в Україні достатньо, ціноутворюючий фактор тут зовнішній, адже триває експорт насіння соняшнику і олії з нього. Відповідно, враховуючи коливання курсу гривні, конкуренцію переробників за сировину в умовах збільшення виробничих потужностей галузі на тлі зниження урожаю соняшнику у 2014 році, відпускна ціна на олію в Україні стрімко зростає. У 2010 році оптово-відпускна ціна на соняшкову олію на внутрішньому ринку становила 6,9 тис. грн за 1 тону, у 2012 році ціна склала 9,46 тис. грн, в 2013 році – 10,6 тис. грн, а в 2014 році 1 тону соняшникової олії коштувала 19,75 тис. грн [7].

Як зміняться ціни на соняшкову олію в Україну найближчим часом, багато в чому залежатиме від тенденцій на світовому ринку. Зокрема, від обсягів пропозиції інших олійних культур. Так, якщо США вирішать виробляти більше сої і менше кукурудзи, при цьому в США, Аргентині і Бразилії (найбільші виробники сої) буде хороший урожай олійних, ціни на соняшник будуть мати мінімальний потенціал зростання внаслідок збільшення пропозиції сої. Якщо ж запаси соєвих бобів та соєвої олії в світі знизяться, ціни на соєву, пальмову, ріпакову і соняшкову олії будуть рости і далі. У зв'язку з цим для українських виробників соняшнику і соняшникової олії зберігаються хороші цінові перспективи [8]. У свою чергу зростання цін на цей продукт на внутрішньому ринку може вплинути на обсяги його споживання. На рисунку 4 наведено дані щодо споживання соняшникової олії в Україні протягом останніх п'яти років.

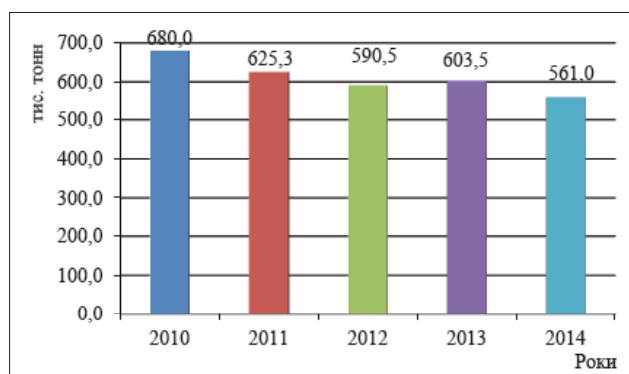


Рис. 4. Споживання соняшникової олії в Україні за 2010–2014 роки

Побудовано автором з використанням [4]

Виходячи з даних рисунку 4, варто відзначити, що у звітному 2014 році показник споживання був найменшим і перебував на рівні 561 тис. тонн, що на 7% менше, ніж у попередньому році, та на 17,5%, ніж у базисному 2010 році. Як бачимо, споживання олії має тенденцію до зниження, що зумовлено зниженням купівельної спроможності населення країни та зростанням цін на цю продукцію у зв'язку з економічною та політичною ситуацією в Україні.

У контексті перспектив розвитку ринку соняшником олії актуальними є, на наш погляд, такі заходи:

- створити систему сприяння залученню внутрішніх та зовнішніх інвестицій та розробки спільних інвестиційних проектів;
- посилити конкурентний механізм через зниження рівня адміністративних бар'єрів на шляху входження на ринки нових підприємств;
- впроваджувати систему управління якістю, яка б відповідала міжнародним європейським стандартам;
- надати товаровиробникам державної економічної, технічної і освітньої підтримки з метою раціонального використання природних ресурсів, виготовлення конкурентоспроможної якісної сировини та експортноорієнтованої готової продукції;
- зменшення обсягів експорту і направлення товару для реалізації на внутрішній ринок, що збільшить пропозицію на ринку та знизить ціни на олію у роздрібній мережі;
- вдосконалення системи регулювання нижньої і верхньої межі закупівельних цін у виробників насіння соняшнику переробними підприємствами;

- сприяння по формуванню на всіх рівнях заготівельно-збутових кооперативів, торгових домів, інших елементів інфраструктури ринку, які в змозі взяти на себе функції з формування оптових партій та представлення інтересів реформованого товаровиробника у сфері великооптової торгівлі.

Висновки. Соняшникова олія є основною для українського ринку рослинних олій, важливою сировиною для багатьох секторів харчової промисловості. Нині в Україні спостерігається тенденція нарощування виробничих потужностей для переробки насіння олійних культур, будуються нові заводи. З великою вірогідністю нові підприємства орієнтуватимуться на переробку не тільки соняшникової олії, але й іншого насіння олійних культур, таких як соя і ріпак. Ця тенденція пояснюється тим, що незабаром основною проблемою переробних підприємств може стати нестача сировини.

Світове лідерство України на зовнішньому ринку соняшникової олії має і негативні наслідки. Зокрема, серйозні проблеми для аграрного сектору країни можуть бути викликані постійним розширенням посівних площ. За останні 20 років посівна площа соняшнику зросла у 3 рази. Розширення площ та недотримання технологій вирощування загрожує виснаженням землі та зниженням врожайності. Більшість аграріїв, у зв'язку з браком коштів, не удобрюють землю і як результат врожай залежить лише від погодних умов. Але проблему невідповідного удобрення можна вирішити за рахунок тваринництва, яке тісно пов'язано з галуззю рослинництва та виробництвом соняшникової олії в тому числі. Галузь тваринництва – це прямий «постачальник» органічних добрив, натомість продукт переробки соняшнику (шрот) є головним джерелом одержання білкового компоненту для виробництва комбікормів. Розвиток тваринництва та дотримання сівозміни вирішать одні з основних проблем вирощування соняшнику і при цьому збереже рентабельність цієї культури.

Отже, оцінивши тенденції розвитку ринку соняшникової олії, ми виділили пріоритетні напрями подальшого реформування ринку: розвиток сільськогосподарської кооперації, реалізація цінової політики шляхом поєднання вільного ціноутворення з елементами державного регулювання; розширення зовнішніх ринків збуту через підвищення конкурентоспроможності насіння соняшнику та вітчизняних продуктів його переробки та оперативне формування відповідної митної політики залежно від кон'юнктури світового ринку.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт асоціації «Укроліяпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/53>.
2. Одосій О.В. Ринок олійних культур / О.В. Одосій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pricereview.com.ua/window/ReviewView.html?idReview=23>.
3. Турчановський А.О. Стан та перспективи розвитку переробних підприємств олійно-жирового підкомплексу АПК / А.О. Турчановський // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2013. – № 2(77). – С. 113-122.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Олійний гігант збудує ще один завод в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/news/oliynuu_magnat_buduie_shche_odyn_zavod_v_ukraini_19003.html.
6. Лозовський О.М. Основні тенденції формування експортного потенціалу олійно-жирової галузі України в умовах фінансової нестабільності / О.М. Лозовський // Економічний форум. – 2015. – № 2. – С. 95-102.
7. Ціну на соняшкову олію піднімають експортери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eveningkiev.com/article/20645>.
8. Ціни на соняшкову олію у III кварталі залишатимуться стабільними [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246530344&cat_id=244277212.

Аннотация. В статье исследовано современное состояние отечественного рынка подсолнечного масла. Производство подсолнечного масла – это одна из тех отраслей, где Украина остается одним из мировых лидеров даже в условиях мирового финансово-экономического кризиса. В работе проанализированы производство, потребление подсолнечного масла и структура экспорта этой продукции. На основе полученных данных определены тенденции рынка и намечены приоритетные направления дальнейшего развития отечественного рынка подсолнечного масла.

Ключевые слова: тенденции развития, отечественный рынок, подсолнечное масло, экспорт, перерабатывающие предприятия.

Summary. The article investigated the current state of the domestic market sunflower oil. Production of sunflower oil – this is one of those industries where Ukraine remains first place in the world, even in the face of the global financial and economic crisis. This article analyzes the production, consumption of sunflower oil and exports. On the basis of data received identified market trends and identify priority areas for further development of the market sunflower oil.

Key words: development trend, domestic market, sunflower oil, export processing enterprises.

УДК 336.71

Кузнєцова Л. В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету*

Kuznetsova L. V.

*Doctor of Economics Sciences, Professor,
Professor of Banking Department
Odessa National Economic University*

ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ

THE PROBLEMS DEVELOPMENT ACTIVATION OF BANKING INNOVATIONS IN UKRAINE

Анотація. У роботі проведено аналіз розвитку інноваційної діяльності банків: розглянуто вплив інформаційної економіки на банківський бізнес, надано класифікацію банківських інновацій, класифіковано сучасні види електронних послуг банків. Визначено основні проблеми розвитку інноваційної діяльності банків методологічного рівня: необхідність теоретичного обґрунтування та практичного впровадження інструментарію оцінки ефективності здійснення банківської діяльності з урахуванням специфіки та різноманітності інноваційних банківських послуг. На основі аналізу проблем розвитку інноваційного банківського бізнесу в Україні запропоновано використання стратегій, заснованих на мотивації персоналу до ефективного впровадження інновацій.

Ключові слова: інформаційні технології, комунікації, банк, інновації, Інтернет-банкінг, ефективність, конкурентоспроможність.

Вступ та постановка проблеми. XXI ст. визначили століттям інформаційної революції, основу якої складає безпрецедентний за швидкістю та обсягом передачі інформації розвиток нових технологій. Останнім часом інформаційно-комунікаційні технології переживають процес прискореного розвитку, революційні зміни відбулись і у сфері інформаційних банківських технологій. Виникли та розвиваються інноваційні напрями електронного банківського бізнесу: телебанкінг, Інтернет-банкінг, мобільний банкінг, РС-банкінг, відеобанкінг.

Банки України, які функціонують в умовах негативного впливу політичних та економічних кризових явищ, структурних дисбалансів в економіці, інфляції та знецінення національної валюти, повинні приймати стратегічні рішення для виконання завдань капіталізації, підвищення фінансової стійкості та прибутковості. Одним із стратегічних інструментів вирішення зазначених завдань

є активізація інноваційної діяльності та на її основі – підвищення ефективності банківського бізнесу, саме тому дослідження тенденцій розвитку банківських інновацій та визначення специфіки цього напрямку в діяльності вітчизняних банків є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку банківських інновацій присвятили наукові праці зарубіжні вчені: Бретт Кінг, який пропонує формування концепції «Банку 2.0» на засадах зміни майбутніх фінансових послуг залежно від банківських технологій та поведінки споживачів [1, с. 128], а у новому виданні «Банк 3.0» він визначає безмежні можливості планшетних комп'ютерів та особливості використання банками «хмарних технологій» [2, с. 231]; Дж. Сінкі запропонував інноваційну систему «ФОКУС», де одна зі складових компонент «О» пов'язана з використанням інформаційних технологій [3, с. 247] та ін. До вітчизняних

вчених, які досліджують процеси впровадження інноваційних технологій у банківську діяльність, слід віднести: О. Дзюблюка (аналізує процеси розвитку інноваційних похідних фінансових інструментів), С. Єгоричеву (запропонувала методіку організації процесів впровадження інноваційних процесів у банках) [4, с. 56], О. Мошенця (визначив особливості інноваційних продуктів та технологій на ринку банківських продуктів) [5, с. 8], Л. Примостку [6, с. 160] (здійснила аналіз особливостей дистанційного банківського обслуговування клієнтів) та ін.

У той же час стрімкий розвиток інформаційних технологій та особливості діяльності вітчизняних банків потребують дослідження можливостей активізації процесів упровадження новітніх банківських технологій у сучасних умовах.

Метою даної роботи є подальший розвиток теоретичних положень щодо сутності банківських інновацій та визначення проблем активізації процесів упровадження та використання інноваційних продуктів у банківському секторі економіки України.

Результати дослідження. Стрімкий розвиток та поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій призводить до кардинальних змін в інформаційній сфері на глобальному рівні. Як підкреслюється в Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства, інформаційно-комунікаційні технології стають важливим стимулом розвитку світової економіки. Вони є одним з найбільш значущих чинників, що забезпечують функціонування світових ринків інформації та знань, капіталу й праці та сприяють зростанню всіх секторів економіки, у тому числі й банківського.

На основі аналізу розвитку світового банківського бізнесу виявлені найбільш важливі інновації, що здійснили істотний вплив на ефективність банківської діяльності наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Результатом використання інновацій у банківській справі є поява дистанційного обслуговування клієнтів, яке сьогодні виступає необхідною умовою конкурентоспроможності банку, особливо на роздрібному ринку. За рахунок скорочення витрат на персонал, обладнання робочих місць і утримання офісів знижується собівартість банківських продуктів, а також підвищується якість обслуговування. Система онлайн-банкінгу (online banking) стає все більш популярною. Вона може здійснюватися за допомогою: телефону –

телебанкінг (telebanking); персонального комп'ютера – е-банкінг (e-banking); Інтернету – Інтернет-банкінг (Internet banking); портативних пристроїв – мобільний банкінг (mobile banking). Окрім перерахованих, існують і послуги, що засновані на системі віддаленого доступу: відео-банкінг (video-banking) – отримання банківських послуг за допомогою відеоконтакту зі співробітниками банку; цифровий телевізійний банкінг (DVT-banking) – надання віддаленого доступу до банківських операцій з телевізора.

Необхідно зауважити, що у сучасних дослідників відсутня єдина думка щодо визначення інноваційних банківських продуктів, існують різні підходи та критерії характеристики їх видів (табл. 1).

Наведена вище класифікація банківських інновацій усуває дублювання однотипних понять, забезпечує більш повноцінне і цілісне розуміння предмета дослідження і дозволяє виявити закономірності у розробці та застосуванні інноваційних процесів і проблеми взаємозв'язку їх різних груп і типів у банках. Типологія банківських інновацій дозволяє не тільки здійснити вибір конкретної інноваційної стратегії та способу формування організаційно-економічного механізму управління банківською інновацією, але також визначити можливі форми реалізації та просування банківських продуктів.

Отже, інновації представлені новими банківськими продуктами, технологіями та послугами, а їх стрімкий розвиток значно випереджає необхідні теоретичні та методологічні засади визначення їх особливостей з метою побудови раціональних систем стратегічного управління, регулювання, нагляду та визначення ефективності інноваційних упроваджень.

Інноваційні рішення охоплюють сферу управління банком у цілому, його відділень та онлайн-офісів. Інноваційні підходи необхідні і при організації взаємодій з клієнтами, наприклад, при визначенні кредитоспроможності позичальників та її прогнозуванні, оскільки така оцінка є необхідною для якісного управління ризиками. Об'єктивна необхідність розробки і впровадження банками інновацій обумовлена тим, що інноваційна діяльність банків є в сучасних умовах основним механізмом підтримки рентабельності всієї діяльності банку відповідно до процесів, що відбуваються в економіці держави.

Однак, незважаючи на серйозну розробку іноземними дослідниками проблем, перш за все Дж. Сінкі, Б. Кінгом, К. Скінером та вітчизняними (О. Дзюблюк, С. Єгорова, Л. Примостка та ін.), що виникають при управлінні інноваційною діяльністю банку, деякі теоретичні, методологічні, а також багато прикладних питань на сучасному етапі розвитку банківського бізнесу вимагають свого рішення і, як наслідок, проведення додаткових досліджень.

По-перше, це стосується проблем врахування специфіки здійснення інноваційної діяльності в банківському бізнесі, коли інновації стають стратегічним ресурсом у вирішенні завдань підвищення ефективності та конкурентоспроможності банків. Світова фінансова криза 2008 р., серед причин якої визначають широке використання ряду специфічних фінансових похідних інструментів, у тому числі банками, визнаних у свій час практично революційними інноваціями, передбачає необхідність переосмислення інноваційних процесів, що відбуваються у банківській сфері.

Інновації являють собою впроваджені у банківську діяльність нововведення у формі об'єктів, технологій, продуктів, що є результатом наукових досліджень, винаходів і відкриттів, які якісно відрізняються від своїх аналогів (або не мають аналогів), тобто інноваційний про-

Таблиця 1

Класифікація видів інноваційних банківських продуктів

Критерії класифікації	Види банківських інновацій
За метою розвитку банку	реактивні стратегічні
За функціональним значенням	основні допоміжні
За ступенем новизни	радикальні (або базові) комбінаторні модифікуючі
За ступенем впливу на діяльність банку	точкові системні
Щодо розробника	нововведення, розроблені власними силами; нововведення, придбані у стороннього розробника
За поширеністю на ринку	лімітовані та нелімітовані
За економічним змістом	технологічні продуктиві

дукт є результатом процесу створення нових споживчих вартостей. А новизна споживчих властивостей банківського продукту є визначальною ознакою інновації.

По-друге, банківські інновації повинні обов'язково мати певний позитивний економічний або стратегічний ефект. При цьому доходи від упровадження банком інновації повинні перевищувати витрати на її створення та просування або, щонайменше, бути рівними їм. Тому банки зацікавлені модернізувати методики створення та просування своїх інноваційних продуктів з тією метою, щоб операційні витрати і ціни на них довести до рівня відповідності конкурентної позиції. Але фінансові показники, що розраховують банки для визначення результатів їх діяльності, окремо не характеризують та не оцінюють ефективність інноваційної банківської діяльності, особливо коли йде активний процес одночасного впровадження різноманітних інноваційних проектів. Отже, виникає необхідність розробки інших, адекватних інноваційній діяльності банків засад до визначення ефективності впровадження нових продуктів та технологій, що також важливо при розробці інноваційних стратегій розвитку банку.

Зазначене вище підкреслюють автори колективної монографії за редакцією Л. Примостки, які визначають, що забезпечення ефективної інноваційної діяльності банків можливо за умови розгляду його як цілеспрямованого, складного комплексного процесу, що ґрунтується на базових принципах інновацій, зорієнтованих на досягнення економічного, соціального і стратегічного ефектів [6, с. 158].

Отже, традиційна система оцінки ефективності, що заснована на кількісних показниках, не дозволяє виміряти такі головні явища інформаційної економіки, як динамізм, інноваційність, здатність адаптуватися до мінливого середовища. Уважаємо, що необхідно оцінювати ефек-

тивність інноваційної діяльності банку через інтегральну систему показників, які відображають відповідність результатів діяльності банку завданням інноваційних стратегій. Лише досягнення всіх, а не окремих критеріїв дозволяє, на нашу думку, визначити реальну ефективність банківських інновацій.

В якості основних індикаторів ефективності банківських інновацій пропонується розглядати як фінансові результати від упровадження інновацій (доходи та прибуток від їх упровадження, рентабельність інновацій), так і всю сукупність показників банківської діяльності (фінансовий результат, загальні показники рентабельності, економічна додана вартість тощо).

Таким чином, у сучасних умовах стрімкого розвитку банківських інновацій існує необхідність теоретичного обґрунтування та практичного впровадження інструментарію оцінки ефективності здійснення банківської діяльності з урахуванням різноманітності застосовуваних у банку інновацій. Це можуть бути і окремі інноваційні продукти, і абсолютно нові для банку послуги, і технології, спрямовані на підвищення якості надання послуг клієнтам або на підвищення ефективності окремих напрямів діяльності банку.

Наступним етапом дослідження є аналіз інноваційного розвитку банківської системи України. Сучасні банки України, як було зазначено вище, функціонують в умовах кризи, при значному зниженні прибутковості як економіки в цілому, так і банківського сектора, що збільшує ризики банків, зменшує їх кількість (за 2015 р. не стало на банківському ринку 43 банка). Тому банкам для збереження прибутковості, конкурентних переваг та підвищення ефективності своєї діяльності необхідно активно впроваджувати в банківську практику інноваційні продукти, послуги та технології. Упровадження

Таблиця 2

Пошукові запити населення на здійснення оплати комунальних послуг через банки (червень 2015 р.)

Країна	Кількість населення	Пошуковий запит	Частотність	Кількість пошукових запитів на 1000 осіб
Російська Федерація	143 400 000	Комунальні послуги	224 187	1,56
Білорусь	9 464 000	Комунальні послуги	9 456	1,00
Україна	45 590 000	Комунальні послуги	41 279	0,91
Казахстан	16 970 000	Комунальні послуги	2 481	0,15
Молдова	3 560 000	Комунальні послуги	348	0,10
Узбекистан	29 560 000	Комунальні послуги	823	0,03
Вірменія	2 969 000	Комунальні послуги	32	0,01

Джерело: [7]

Таблиця 3

Показники рейтингу індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій країн СНД (зміни за 2015 р. у порівнянні з 2010 р.)

Економіка	Регіональний рейтинг 2015 р.	Глобальний рейтинг 2015 р.	ІКТ за 2015 р.	Глобальний рейтинг 2010 р.	ІКТ за 2010 р.	Зміни в глобальному рейтингу 2015-2010 гг.
Білорусь	1	36	7,18	50	5,30	14
Російська Федерація	2	45	6,91	46	5,57	1
Казахстан	3	58	6,20	62	4,81	4
Молдова	4	66	5,81	74	4,28	8
Азербайджан	5	67	5,79	76	4,21	9
Вірменія	6	76	5,32	78	4,10	2
Грузія	7	78	5,25	85	3,76	7
Україна	8	79	5,23	69	4,41	-10
Киргизстан	9	97	4,62	112	3,02	15

Джерело: [8]

інновацій дозволить вітчизняним банкам оптимально розподіляти свої ресурси, мінімізувати витрати, удосконалювати канали доставки банківських продуктів до споживача, поліпшити якість пропонованих послуг і тим самим підвищити ефективність банківської діяльності та забезпечити фінансову стійкість та конкурентоспроможність на фінансовому ринку.

Сьогодні практично всі вітчизняні банки мають свої Web-сайти, а кількість банків, що ведуть свою діяльність через Інтернет, безперервно зростає. Активно розробляються та впроваджуються нові інноваційні програми банківського обслуговування, і лідером на цьому напрямку діяльності є «ПриватБанк».

Дистанційне банківське обслуговування поступово стає одним з основних напрямів інноваційної діяльності українських банків. Необхідно зауважити, що основними споживачами електронних послуг є населення, яке в останні роки значно підвищує попит на банківське обслуговування. Це підтверджується результатами дослідження агрегатора Яндекс, який здійснив аналіз частоти пошукових запитів населення країн СНД в wordstat.yandex.ru стосовно можливості через банки оплатити комунальні послуги (табл. 2).

Як видно з даних табл. 2, українці в червні 2015 р., згідно з даними сервісу wordstat.yandex.ru, вводили пошуковий запит в Яндексі «Комунальні послуги» 41 279 разів. Для порівняння: жителі Росії при населенні 143 400 000 ос. зробили 224 187 запитів, а жителі Білорусі при населенні 9 464 000 ос. шукали 9 456 разів. Найменше цікавляться банками, згідно із запитом, Узбекистан та Вірменія.

В управлінні процесами інноваційного розвитку існує відставання інформаційно-комунікаційних технологій України від інших країн. Так, за загальним індексом розвитку ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) Україна посідає 79-е місце у світовому рейтингу з 167 країн, та восьме місце в рейтингу країн СНД (табл. 3).

Дані наведеної табл. 3 свідчать, що в середньому по всім країнам СНД зростання індексу склало за п'ять років 1,43, що значно вище середньосвітового значення (0,89) та має позитивний результат. Але, незважаючи на позитивне зростання цього індексу (+0.72), у глобальному рейтингу України, єдина із країн регіону СНД, знизила рейтинг на 10 позицій.

Значне відставання процесів розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які є основою впровадження інновацій у банках, впливає на їх конкурентоспроможність на фінансовому ринку.

Необхідно зауважити, що Національний банк України створює умови для активізації інноваційної діяльності комерційних банків: спрощено доступ для міжнародних систем Інтернет-розрахунків на ринок України і розширено можливості для використання електронних грошей,

випущених нерезидентами; влітку 2015 р. внесено зміни до «Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури»; визначено умови внесення до реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури інформації про міжнародні системи Інтернет-розрахунків (наприклад, Pay Pal, Apple Pay, Google Wallet та ін.) [9].

Зазначимо, що такі зміни формують умови для початку діяльності в Україні міжнародних платіжних систем, але можуть негативно вплинути на розвиток вітчизняних банків, оскільки інструменти платіжних систем створюють можливість зменшення комісій за проведення платежів. Наприклад, комісії за прийом грошових коштів у системах Braintree, Pay Pal, Stripe складають 2,5–2,7%, а у системах Payoneer, Pay Pal, Skrill – 2–3%. Відмітимо, що вітчизняні банки у сучасних умовах відсутності кредитоспроможних позичальників та накопичених кредитних ризиків більшість своїх доходів формують з комісійних за касово-розрахункове обслуговування. Отже, діяльність в Україні міжнародних платіжних систем загрожує зниженню конкурентоспроможності національних банків, які обробляють транзакції з високими банківськими комісіями.

Ще одна проблема, яка перешкоджає ефективній інноваційній банківській діяльності, – слабка активність персоналу. Сьогодні банки України повинні активно вирішувати завдання стимулювання співробітників до участі в розробці інноваційних ідей на засадах систем анонімних пропозицій і відкритих конкурсів розробок персоналу з матеріальним мотивуванням [10, с. 316].

Висновки. Проведений аналіз тенденцій розвитку інноваційної банківської діяльності та трансформації банківських продуктів, послуг і технологій в Україні вимагає розробки та впровадження концептуальних підходів, які на засадах їх взаємозалежності будуть сприяти формуванню конкурентних переваг на ринку електронних послуг. У разі ненадання своїм клієнтам можливості якісного обслуговування через Інтернет українські банки програють у конкурентній боротьбі за клієнта, тому в банківську практику необхідно активно впроваджувати нові Інтернет-технології. Аналіз проблем використання Інтернет-технологій банками доводить, що необхідне ефективне поєднання традиційних та віртуальних схем обслуговування клієнтів. Саме така стратегія, заснована на мотивації персоналу у впровадженні інновацій, формує конкурентні переваги банків на ринку та буде сприяти підвищенню ефективності банківського бізнесу в Україні.

Банківські інновації здатні стати поштовхом у подальшому розвитку банківського сектора України. Інновації для банків у сучасних умовах є одним з єдиних засобів вирішення проблем фінансової стійкості, надійності та конкурентоспроможності на фінансовому ринку.

Список використаних джерел:

1. Кинг Б. Банк 2.0. Как потребительское поведение и технологии изменят будущее финансовых услуг / Б. Кинг ; пер. с англ. М. Мацковской. – М. : Олимп-Бизнес, 2012. – 512 с.
2. Кинг Б. Банк 3.0. Почему сегодня банк – это не то, куда вы ходите, а то, что вы делаете / Б. Кинг ; пер. с англ. М. Мацковской. – М. : Олимп-Бизнес, 2015. – 520 с.
3. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Дж. Синки-мл. ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
4. Банківська система України: інституційні зміни та інновації : [кол. монографія] / Л.О. Примостка, М.І. Діба, І.В. Краснова [та ін.] ; за заг. ред. Л.О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2015. – 434 с.
5. Єгоричева С. Методичні засади організації інноваційного процесу в комерційних банках // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 53–57.
6. Мошенець О. Інноваційні продукти і технології на ринку банківських послуг / О. Мошенець // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 12. – С. 7–8.

7. Е-банкинг / Коммунальные платежи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.prostobank.ua/internet_banking.
8. Измерение информационного общества. Отчет 2015 год. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.itu.int/ru/Pages/default.aspx>.
9. Відомості з Реєстру платіжних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=8436153.
10. Кузнецов А.М. Методологічні засади формування концепції мотивації персоналу банку / А.М. Кузнецов // Вісник соціально-економічних досліджень ОНЕУ. – 2012. – № 1(44). – С. 319–326.

Аннотация. В работе проведен анализ развития инновационной деятельности банков: рассмотрено влияние информационной экономики на банковский бизнес, предложена классификация банковских инноваций, систематизированы современные виды электронных услуг банков. Определены основные проблемы развития инновационной деятельности банков методологического уровня: необходимость теоретического обоснования и практического внедрения инструментов оценки эффективности банковской деятельности с учетом специфики и разнообразия инновационных банковских услуг. На основе анализа проблем развития инновационного банковского бизнеса в Украине предложено использование стратегий, основанных на мотивации персонала к эффективному внедрению инноваций.

Ключевые слова: информационные технологии, коммуникации, банк, инновации, Интернет-банкинг, эффективность, конкурентоспособность.

Summary. The analysis of the banking innovation development was made. The influence of information economy to the banking business was considered. The banking innovations classification was given. Modern types of electronic banking services were defined. The main methodological problems of the banks' innovation were identified: the need for theoretical study and practical implementation of the specific tools for effectiveness assessing banking activities under the variety and innovative banking services conditions. Based on the analysis of innovative banking business problems in Ukraine strategies based on personnel motivation to effective innovation implementation were proposed.

Key words: information technology, communications, bank, Innovation, Internet banking, efficiency, competitiveness.

УДК 338.46

Кузьмак О. І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту*

Рівненської філії ПВНЗ «Європейський університет»

Kuzmak O. I.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of Management Department
Rivne Branch of PHEI «European University»*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ У СЕРВІСНО-ВИРОБНИЧИХ КОНТЕКСТАХ СФЕРИ ПОСЛУГ

CONCEPTUAL BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT PROVIDING OF COMPANY IN THE CONTEXT OF SERVICE-PRODUCTION IN SERVICES SPHERE

Анотація. В статті розглянуто сутність, значення інноваційного розвитку підприємства. Розкрито особливості та відмінності послуг по відношенню до сфери виробництва. Досліджено та запропоновано етапи розробки концепції інноваційного розвитку підприємств у контексті комунального сервісно-виробничого обслуговування. Встановлено, що розробка концепції сприятиме сталому розвитку для задоволення потреб промисловості та населення в комунальних послугах відповідно до нормативів і стандартів. Реалізація концепції забезпечить підвищення ефективності та надійності функціонування підприємств, якості комунального обслуговування промислових підприємств, населення, роботи систем газо-, енерго-, тепло-, водопостачання, водовідведення і, як результат, їх інвестиційну привабливість.

Ключові слова: інноваційний розвиток, сфера послуг, підприємства сервісно-виробничого забезпечення, концепція, інформаційне забезпечення.

Вступ та постановка проблеми. З урахуванням постійної активізації глобалізації економіки інноваційні процеси, що охопили українську економіку, активно впро-

ваджуються у діяльність підприємств сфери послуг. На сьогоднішній день сфера послуг більше ніж інша орієнтована на споживача, на задоволення потреб, на підвищення

якості життя населення, тому можна стверджувати, що обов'язковою умовою успішного і результативного розвитку будь-якої держави є розвиток сфери послуг.

За умов євроінтеграції для підвищення ефективності сфери послуг надзвичайно важлива роль належить активізації напрямків інноваційного управління та формування підприємством економічно обґрунтованої інноваційної політики, адже без цього неможливе формування прогресивних структурних зрушень, техніко-технологічне оновлення, забезпечення сталого розвитку сфери послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем функціонування підприємств сфери послуг приділено значну увагу в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: Б. Адамова, Б. Андрушківа, Б. Данилишина, В. Куценко, О. Лук'янченка, О. Погайдак.

Розробками різних проблем інноваційної діяльності та інноваційного розвитку на різних рівнях управління займалися О. Амоша, В. Геєць, А. Гальчинський, І. Герчикова, А. Гриньов, С. Ілляшенко Н. Краснокутська, О. Федонін, М. Чумаченко та ін.

Аналізуючи праці науковців, можна стверджувати, що ними приділено значну увагу до трактування сфери послуг, класифікації послуг, подано різні підходи до вирішення питань управління ефективністю та інноваційного розвитку даних підприємств. Незважаючи на великий інтерес до проблематики інноваційного розвитку в умовах ринкового середовища, залишаються невирішеними питання формування діючої системи управління інноваційним розвитком. Перехід підприємства на шлях розвитку за рахунок інноваційних чинників вимагає адаптації діючої системи управління до швидких змін як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі функціонування.

Метою даної роботи є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо формування концепції інноваційного розвитку підприємств у сервісно-виробничих контекстах сфери послуг.

Результати дослідження. Сучасна практика та світовий досвід свідчать, що частка компаній, які звітують про свою інноваційну діяльність, у сфері послуг складає від 55% у Німеччині до приблизно 25% в Іспанії. Однак практично в усіх країнах – членах ЄС у секторі послуг частка інноваційних компаній серед усієї кількості компаній цього сектору нижче за кількість інноваційних промислових підприємств. У Німеччині, наприклад, про впровадження інновацій звітували 65% промислових підприємств у порівнянні з 55% у секторі послуг; в Іспанії інноваційними були майже 40% промислових підприємств і лише 25% у сфері послуг [3].

Інноваційна діяльність у сфері послуг повинна не лише охоплювати сферу виробництва послуг споживання в цілому, але й відстежувати особливості конкретних споживачів, що, зрештою, зумовлює необхідність програмного підходу, який передбачає прогнозування, вибірковість, адресність, раціональність використання всіх типів ресурсів та врахування специфічних особливостей послуг [5, с. 132]: невідчутність послуги, яка полягає в складності для виробника послуги пояснити і специфікувати послугу, а також оцінити її з боку покупця; покупець часто безпосередньо бере участь у виробництві послуг; надання послуг – це діяльність (процес), і тому послуга не може бути протестованою перш ніж покупець її купить; послуга часто складається із системи дрібніших послуг, причому покупець оцінює ці субпослуги; якість і привабливість надання послуг залежать від здатності покупця оцінити їхні результати.

Підприємства комунального сервісно-виробничого обслуговування, діяльність яких спрямована на задово-

лення першочергових потреб населення і створення необхідних умов для функціонування всіх галузей національного господарства, є невід'ємною частиною сфери послуг. Зокрема, підприємства водо-, газо-, теплопостачання належать до основних підприємств комунальної сфери, що забезпечують обслуговування промислових підприємств та життєдіяльність міст [1, с. 98].

Усе це обумовлює гостроту та актуальність проблематики інноваційного розвитку підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування у ринкових умовах господарювання, важливість невідкладного вирішення пов'язаних з цим економічних і соціальних питань, першочергову необхідність усебічного наукового дослідження як загальних теоретичних аспектів функціонування комунальних підприємств, економіко-правових засад управління ними, так і проблем інвестиційно-інноваційної моделі їх розвитку.

Результативність інноваційної діяльності підприємств сфери послуг визначається насамперед наявністю необхідних внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інновацій, можливістю їхньої швидкої мобілізації, зацікавленістю інвестора в підтримці інноваційного розвитку [7, с. 56].

На жаль, сучасний стан розвитку комунального господарства в Україні характеризується низкою негативних факторів: кризовий стан інфраструктури; зростання тарифів на комунальні послуги; відсутність конкурентного середовища; недосконалість механізму формування цін і тарифів на продукцію та послуги комунальних підприємств та ін.

В умовах євроінтеграційних економічних реформ, зниження впливу політичної доцільності та зростання значущості економічних показників у процесах державного управління, перехід від централізованого управління грошовими коштами підприємств комунального господарства до децентралізації істотно змінюють їх механізми управління. Перехід до ринкової системи господарювання вимагає від даних підприємств істотної зміни їх внутрішньої системи управління з використанням адаптаційних підходів і механізмів на стратегічному рівні [2, с. 259].

Звичайно, забезпечення умов стійкості розвитку підприємств в контекстах комунального сервісно-виробничого обслуговування можливе на базі розробки і реалізації відповідної концепції інноваційного розвитку, спрямованої на підвищення результативності функціонування даних підприємств, а також якості, доступності і цінової конкурентоспроможності послуг, що надаються ними. Процес формування концепції подано у вигляді сукупності послідовно виконуваних етапів (рис. 1). Використання вказаних етапів дозволяє сформувати концептуальні основи розвитку комунального сервісно-виробничого обслуговування і механізму його реалізації.

Звичайно, розробка концепції інноваційного розвитку підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування це ще не панацея, проте вона може стати першим етапом обґрунтування стратегії і визначення основних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування для забезпечення міськими послугами населення і підприємств міста [1; 4].

Реалізація концепції має забезпечити підвищення ефективності та надійності функціонування підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування, сталого розвитку для задоволення потреб господарського комплексу і населення в комунальних послугах відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів і забезпечити її інвестиційну привабливість. Відповідно, стратегічною метою реалізації концепції є забезпечення

стійкості і надійності комунального сервісно-виробничого обслуговування промислових підприємств, підвищення якості надаваних послуг, зниження собівартості надання комунальних послуг, упровадження зберігаючих технологій, поліпшення екологічних показників.

Виходячи з аналізу ситуації, що склалася в комунальній сфері, доцільно передбачити виділення в рамках стратегічної мети таких цілей реалізації концепції: формування ефективних механізмів комунального сервісно-виробничого обслуговування і умов для залучення інвестицій; організація ефективного управління у сфері виробництва й надання комунальних послуг; поглиблення монополізації в комунальній сфері, створення конкурентного середовища на ринку комунальних послуг; технічне переоснащення об'єктів комунальної сфери, наближення до вимог Європейського Союзу пропонування до використання енергетичних і матеріальних ресурсів, виробництва комунальних послуг [6, с. 72].

Оцінка роботи підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування свідчить про збереження значної частки збиткових підприємств і організацій галузі, наявність у них кредиторської заборгованості з платежів до бюджету. Головним завданням перетворень у сфері комунальних послуг має стати забезпечення якісного обслуговування як промислових підприємств, так і населення при одночасному зниженні їх витрат.

Програма розвитку інженерної інфраструктури повинна бути націлена на забезпечення надійної роботи водопровідно-каналізаційної системи, безперебійної подачі води і підвищення якості питної води, поліпшення очищення каналізаційних стоків. Вона, звичайно, має передбачати вирішення таких завдань: поліпшення технології обробки води і збільшення обсягу її очищення на основі модернізації водоочисних споруд; збільшення терміну служби трубопроводів шляхом їх відновлення на основі нанесення покриттів на внутрішню поверхню; реконструювання каналізаційних мереж; поліпшення технології очищення стоків за допомогою введення додаткових потужностей вторинних відстійників і застосування нових фільтруючих елементів при доочищенні стоків; модернізація каналізаційних насосних станцій.

Науково-технічне забезпечення розвитку підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування повинно передбачати: проведення науково-технічних досліджень із питань експлуатації й технічного обслуговування об'єктів, благоустрою населених пунктів тощо; розробка й упровадження новітніх технологій й устаткування, спрямованих на технічне переоснащення підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування й скорочення питомих витрат енергетичних і матеріальних ресурсів; налагодження виробництва нових зразків комунальної техніки й устаткування для потреб даної сфери; створення системи моніторингу стану підприємств

комунального сервісно-виробничого обслуговування і її реформування, відповідних баз даних; розробка й реалізація програм розвитку підприємств комунального господарства; утворення енергосервісних компаній у комунальній сфері; розробка й забезпечення виконання програм стимулювання ощадливого використання споживачами питної води й теплової енергії [6, с. 73].

Утілення концепції розвитку підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування неможливе без правового, інформаційного, кадрового та організаційного забезпечення. Роботу з правового забезпечення концепції доцільно здійснювати за такими напрямками: поетапна розробка нормативно-правових актів з питань регулювання взаємовідносин підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування та промислових підприємств; гармонізація національних стандартів та інших нормативно-правових актів у сфері надання комунальних послуг з директивами Європейського Союзу; оптимізація повноважень органів державної виконавчої влади й місцевого самоврядування у сфері комунального господарства.

Інформаційне забезпечення концепції передбачає вирішення таких завдань: створення регіональної

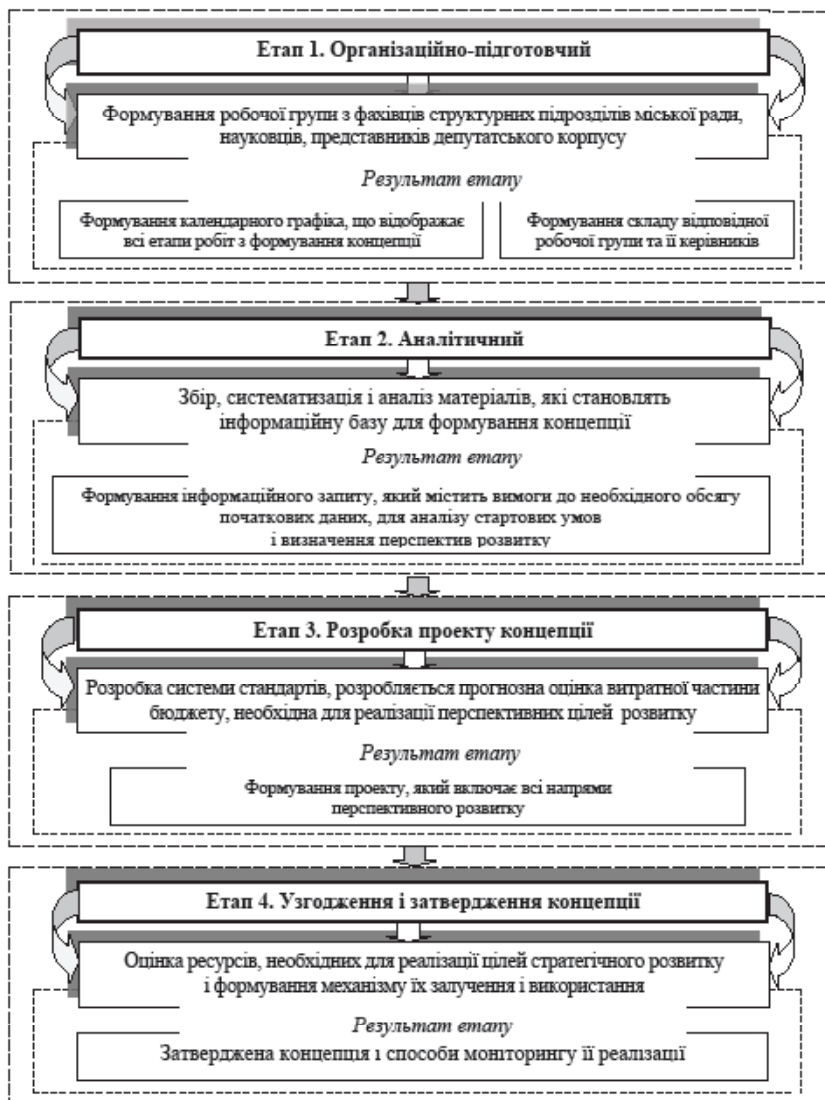


Рис. 1. Етапи розробки концепції інноваційного розвитку підприємств у контексті комунального сервісно-виробничого обслуговування

Розроблено автором

комп'ютерної мережі підприємств комунального господарства; створення сукупності баз даних щодо виконання завдань концепції; створення аналітичного програмного забезпечення щодо моніторингу стану реформування і розвитку підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування; створення інформаційних порталів для висвітлення діяльності підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування, стану їх реформування та розвитку.

Звичайно, розвиток та реформування будь-якої галузі неможливі без наявності необхідної кількості та відповідної кваліфікації кадрів. Для реалізації завдань концепції потрібні підготовлені спеціалісти, навчені менеджменту та управлінню нерухомістю, сервісному обслуговуванню, володінню методами бізнес-планування. Загалом, для забезпечення кадровими ресурсами у системі комунального сервісно-виробничого обслуговування необхідне здійснення ряду заходів: активна співпраця з вищими навчальними закладами і професійно-технічними училищами щодо кадрового поповнення підприємств комунального господарства; постійний моніторинг формування та використання кадрового потенціалу в управлінні комунальною сферою; обов'язкове формування кадрового резерву висококваліфікованих фахівців і управлінців; введення сертифікації персоналу підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування у випадках, передбачених законодавством.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що концептуальні напрями інноваційного розвитку підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування включають комплекс положень економіко-організаційного забезпечення, а саме: економічні (ціноутворення, тарифи), правові (розмежування повноважень), організа-

ційні (реорганізація, формування оптимальної структури), фінансові (бюджети, трансферти, кредити), інформаційні (комунікації, комп'ютерні технології), інвестиційно-інноваційні (ресурсозбереження), соціальні (баланс інтересів учасників).

Упровадження в практику концепції створить передумови забезпечення поступального розвитку, поліпшення ефективності розвитку економіки міста та діяльності промислових підприємств на основі задоволення потреб у послугах підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування.

Висновки. Таким чином, стійкий, збалансований і стабільний розвиток підприємств комунального сервісно-виробничого обслуговування можливий лише на основі розробки й реалізації відповідної концепції, стратегії й урахування особливостей функціонування, виявлення й залучення резервів економічного розвитку комунальних підприємств, використання комплексу маркетингу міських послуг, прийняття обґрунтованих рішень на основі застосування інформаційних технологій, вибору раціональних методів розпорядження комунальною власністю й способів розподілу бюджетних коштів для інвестування інноваційних проектів, що буде сприяти вирішенню завдань соціально-економічного розвитку міста й чіткому безперебійному комунальному обслуговуванню промислових підприємств. При цьому впровадження інноваційних заходів щодо поліпшення якості наданих послуг і інтенсифікації діяльності підприємств має відбуватися перш за все з урахуванням об'єктивних чинників, властивих обслуговуючим підприємствам, що обумовлюють підвищення вимог до якості обслуговування з використанням накопиченого передового закордонного і вітчизняного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Грінченко К.О. Фактори розвитку інноваційного підприємства / К.О. Грінченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ev.nuos.edu.ua/konferents%D1%96i-2004-2008-гг>.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер ; пер. с англ. ; 2-е европ. изд. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2001. – 944 с.
3. Бойко-Бойчук О.В. Стратегії розвитку міст України : [практичний посібник] / О.В. Бойко-Бойчук. – К. : Пульсари, 2002. – 156 с.
4. Сидорова А.В. Экономико-статистические методы в управлении сферой услуг / А.В. Сидорова. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 240 с.
5. Воротинцев В.А. Концепція стратегічного управління інноваційними механізмами підприємств житлово-комунального господарства / А.В. Воротинцев // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль : Економічна думка, 2014. – Т. 15. – № 2. – С. 257–267.
6. Дробенко Г.О. Стратегічне планування розвитку територіальних громад : [метод. посіб.] / Г.О. Дробенко, Р.Л. Брусак, Ю.І. Свірський. – Львів : СПОЛОМ, 2001. – 117 с.
7. Погайдак О.Б. Управління якістю обслуговування на основі комплексно-інноваційних показників / О.Б. Погайдак. – Тернопіль : Терно-граф, 2012. – 732 с.

Аннотация. В статье рассмотрены сущность, значение инновационного развития предприятия. Раскрыты особенности и отличия услуг по отношению к сфере производства. Исследованы и предложены этапы разработки концепции инновационного развития предприятий в контексте коммунального сервисно-производственного обслуживания. Установлено, что разработка концепции будет способствовать устойчивому развитию для удовлетворения потребностей промышленности и населения в коммунальных услугах в соответствии с нормативами и стандартами. Реализация концепции обеспечит повышение эффективности и надежности функционирования предприятий, качества коммунального обслуживания промышленных предприятий, населения, эффективности и надежности работы систем газо-, энерго-, тепло-, водоснабжения, водоотведения и, как результат, их инвестиционную привлекательность.

Ключевые слова: инновационное развитие, сфера услуг, предприятия сервисно-производственного обеспечения, концепция, информационное обеспечение.

Summary. The article considers essence, the importance of innovative enterprise development. It's opened the peculiarities and differences of services in respect to the production. It's studied and proposed stages of concept development in innovative enterprises in the context of municipal service and industrial maintenance. It's established that development of sustainable development concept will help to meet the needs of industry and public municipal services in accordance with regulations and standards. Implementing the concept will improve the efficiency and reliability of enterprises will improve the quality of public services industries, population, efficiency and reliability of water, electricity, heat, water, drainage and as a result their investment attractiveness.

Key words: innovative development, services, enterprise service-providing production, concept, information.

Лановська Г. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів*

Київського національного університету харчових технологій

Мельниченко А. І.

студентка

Київського національного університету харчових технологій

Lanovska H. I.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer of Finance Department
Kyiv National University of Food Technologies*

Melnychenko A. I.

Student

Kyiv National University of Food Technologies

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК ОСНОВА СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

RESOURCE POTENTIAL OF BANKING INSTITUTIONS AS THE BASIS FOR STABLE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Анотація. У роботі досліджено проблеми формування ресурсного потенціалу банківських установ України, що обумовлено зовнішніми та внутрішніми чинниками. Розглянуто науково-методичні підходи до пошуку оптимальних методів формування ресурсної бази комерційних банків, як наслідок, розширення фінансових зв'язків та поглиблення фінансових відносин, що, зокрема, посилює роль банківської системи та перетворило її на провідну ланку економічної системи. З огляду на зазначене потребують поглибленого вивчення теоретико-методичні засади основних напрямків збалансованого формування ресурсного потенціалу, а саме: формування доцільної структури активів та пасивів, зважений підхід при управлінні ризиками, запровадження нових банківських послуг та технологій забезпечать перспективи подальшого розвитку конкурентоспроможної банківської системи України.

Ключові слова: ресурсний потенціал, формування ресурсного потенціалу, банківська система, капітал банку, ресурсна база банківської установи, капіталізація банківських установ, рівень життя населення.

Вступ та постановка проблеми. Банківський сектор залишається одним з найбільших сегментів фінансового ринку у більшості країн із розвинутою економікою. Банківська система України відіграє ключову роль в економічному розвитку держави, оскільки від її ефективного функціонування залежать розподіл валового внутрішнього продукту і національного доходу, регулювання грошового обігу, кредитування суб'єктів господарювання і домашніх господарств, фінансування масштабних національних проєктів та реалізація інших важливих економічних і соціальних функцій держави. Протягом останніх трьох років вона перебуває у стані активної структурної трансформації: кількість банків зменшується, підвищуються вимоги до прозорості діяльності банків та капіталу банку.

На даний час для підвищення прибутковості діяльності банку та зміцнення його позицій у висококонкурентному середовищі на перший план виходить необхідність формування достатності капіталу банку, тобто нагальними є проблеми процесу формування ресурсної бази українських банків та формалізація загальних пріоритетів подальшого розвитку банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам цієї проблеми, зокрема формуванню ресурсного потенціалу, методам управління ресурсами банків присвячено праці зарубіжних авторів: Г. Асхауера, Д. Полфреман, Ф. Форда, Дж. Сінкі, Е. Рід, Р. Костер, Е. Гілл, Р. Сміта; українських учених –

О. Васюренко, А. Вожжова, А. Герасимовича, О. Дзюблока, Ж. Довгань, О. Заруби, А. Спіфанова, В. Коваленко, С. Козьменка, Р. Коцовської, А. Кириченка, І. Лютого, А. Мороза, С. Павлюка, Л. Примостки, І. Сала, М. Савлука, Т. Смовженко, Р. Тиркала, І. Федосік, В. Шелудько та ін.

Завдяки розробкам даних науковців сучасного наповнення й розвитку набули теорія та практика механізму формування, розміщення й управління банківськими ресурсами. Водночас в умовах постійних змін, що відбуваються в кон'юнктурі на ринку банківських послуг України, недостатньо дослідженими залишаються питання щодо забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банківських установ.

Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методичних підходів до розробки методів формування ресурсного потенціалу банківських установ для забезпечення стабільності та конкурентоспроможності банківської системи України.

Результати дослідження. Ресурсний потенціал банку (bank potential resources) – сукупність усіх грошових коштів банку, що перебувають у його безпосередньому розпорядженні, і коштів, які банк може потенційно залучити внаслідок проведення ефективної масштабної банківської діяльності або прирощено чи втрачено у разі проведення активних операцій [1].

Проблеми розвитку банківських систем в умовах фінансової глобалізації та євроінтеграції є предметом

наукових досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних учених, що, у свою чергу, вплинуло на методи формування ресурсного потенціалу банківських установ України. Сучасні ресурсні проблеми банків обумовлені багатьма факторами як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

Зовнішніми чинниками впливу на формування ресурсного потенціалу банківських установ є:

- недосконалість грошово-кредитної політики центрального банку;
- незадовільний стан світової та національної фінансово-економічних систем;
- недосконалість законодавчої бази, недовіра до кредитних установ;
- нерозвиненість ринку страхування та фондового ринку тощо.

Найбільш вагомим чинником внутрішнього характеру щодо накопичення ресурсних проблем банків є: недостатній рівень капіталізації банків, а внаслідок цього – ненадійність, нестабільність та неспроможність банків притосуватися до несприятливих змін кон'юнктури ринку.

Глобальна криза продемонструвала вразливість та ключові суперечності подальшого розвитку банківської системи України – відсутність сприятливого інвестиційного клімату, недосконалість ринкового механізму, спекулятивну направленість більшості капіталовкладень, недостатньо привабливі інвестиційні проекти і разом з тим нестачу зацікавлених партнерів та коштів. Економічні, соціальні та політичні виклики, яких зазнає Україна починаючи з 2014 р., зумовлюють значні ризики та невизначеності стосовно подальшого розвитку економіки та банківської системи. Заходи з відновлення макроекономічної та фінансової стабільності в державі, а також продовження проведення економічних і соціальних реформ у короткостроковому періоді зумовлюють збереження підвищеного інфляційного тиску. Сучасні зміни у банківському секторі спричиняють необхідність об'єднання окремих малих банків. Таким чином, зростає актуальність питання обмеженості фінансових ресурсів, що не є новим ні для України, ні для інших країн світу. Ураховуючи зарубіжний досвід банківської практики, слід зазначити, що найбільш поширеним вирішенням цього питання є процес концентрації капіталу на основі злиття і поглинання.

Головна мета достатності формування ресурсного потенціалу банківських установ – забезпечення максимізації прибутку власників банків у поточному та перспективному періодах, що зумовлює його раціональне використання для створення ринкової вартості, здатної покрити всі витрати, пов'язані з його використанням, і забезпечує прийнятний рівень доходів на умовах, адекватних ризику вкладників капіталу.

Основними проблемами банківського сектору України протягом звітного року були значний вплив ресурсів з банківської системи, погіршення якості кредитних портфелів банків та збиткова діяльність. За підсумками 2014–2015 рр. зростання основних показників діяльності банківського сектору відбулося лише за рахунок курсової переоцінки активів та зобов'язань банків через зниження курсу гривні до основних іноземних валют.

Світовий досвід показує, що основними причинами, які стимулюють процес консолідації банківської системи, є:

- посилення конкуренції, що призводить до зниження прибутковості бізнесу окремих банків;
- об'єднання за рішенням акціонерів банку з метою активізації бізнесу;
- поглинання з метою підкорення більш вигідних позицій на ринку;

- пошук більш вигідного режиму оподаткування;
- підвищення рівня мінімального капіталу банків;
- покращання іміджу;
- посилення регулятивних вимог.

Аналіз операцій по злиттю і поглинанню банків, проведений за останні роки в США і Західній Європі, показує, що дані операції в банківському секторі економіки є найбільш ризиковими, а тому важко прогнозованими і керованими. Тому не всім вдається провести їх грамотно і без значного впливу на рівень розвитку банківського сектору країни, який є значною складовою національної економіки, що може суттєво впливати на рівень життя населення (рис. 1).



Рис. 1. Рівень життя населення окремих країн у 2015 р.

Дослідження показують, що стовідсоткового успіху операцій із проведеного злиття і поглинання не буває. Для подолання негативних наслідків консолідаційних операцій необхідно правильно оцінити вартість об'єкта; оцінити фінансові і нефінансові умови здійснення даних операцій; змодельовати наслідки цих операцій для прогнозування прибутковості банку після об'єднання. Це дозволить суттєво підвищити якість підготовки консолідаційної операції і мінімізувати можливі негативні наслідки цього заходу. Вирішення проблем, які виникають під впливом вищеперахованих факторів, вимагає від банків оптимізації ресурсної політики. Процес поглиблення нестабільності світового та національного фінансових ринків ускладнив усю систему управління в банках України, у тому числі й систему формування їх ресурсної бази.

Дослідивши процеси ринкової трансформації банківських систем провідних країн світу, доцільно виокремити досвід трансформаційних перетворень та застосувати його в банківській системі України, а саме:

- особливості створення стабільного банківського середовища в країні, запорукою якого є обмеження спекулятивних потоків капіталів, зниження ролі іноземного капіталу, валютних операцій між резидентами країни;
- посилення ролі органів пруденційного нагляду та регулювання банківської системи з урахуванням національних інтересів, а не окремих структур;
- трансмісію фінансових ресурсів, що проходять через банківську систему, від споживчого кредитування та спекуляцій на ринках капіталів у реальний сектор економіки, сфери, що стимулюють розширення національного виробництва, створення конкурентних переваг країни, інноваційні проекти, наукові розробки, освіту;
- посилення ролі державних банків з метою реалізації через них стратегічних проектів національного значення.

З метою збільшення ресурсного потенціалу банківських установ необхідно підвищувати надійність банківської системи, зміцнювати довіру до неї з боку населення, удосконалити систему гарантування вкладів, працювати над удосконаленням процесу залучення коштів населення, особливо створенням позитивного іміджу банку як одного із найперспективніших щодо збільшення частки на ринку депозитів фізичних осіб, проводити ефективну відсоткову політику, тощо. Отже, банківським установам України необхідно якнайшвидше вирішити наступні завдання:

– забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів відповідно зі стратегіями розвитку;

– забезпечення найбільш ефективного використання сформованого обсягу фінансових ресурсів у розрізі основних напрямків діяльності банківської системи;

– забезпечення максимізації прибутку банківських установ із найменшим рівнем фінансового ризику;

– забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику при очікуваному рівні прибутку;

– забезпечення постійної фінансової рівноваги банківських установ у процесі їх розвитку.

Стабільний розвиток фінансового сектору України неможливий без запровадження ефективних заходів для розвитку кожного його структурного компонента (рис. 2).

Слід зазначити, що запропоновані нами перспективи розвитку фінансового сектору України визначають нагальні вимоги щодо формування ресурсного потенціалу банківських установ:

– покращити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття ним ризиків, що приймаються банками;

– стимулювати залучення власного банківського при-



Рис. 2. Перспективи розвитку фінансового сектору України

бутку для інвестицій у капітал шляхом звільнення від оподаткування частини прибутку кредитних установ, спрямованого на підвищення рівня їх капіталізації;

– стимулювати інвесторів звільненням від податків на прибуток, який спрямовується на капіталізацію банків;

– збільшувати показник адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України.

Підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків посилить їх конкурентоспроможність на світовому фінансовому ринку і забезпечить стабільність та надійність усієї економіки України на шляху інтеграції у світове господарство.

Висновки. Таким чином, для банківської системи України, яка має гострий дефіцит ресурсного потенціалу, першочерговими є питання освоєння вітчизняними банками сучасних підходів до підвищення капіталізації та успішне запровадження результативного іноземного досвіду їх використання, що дозволить підвищити фінансову стійкість не лише окремих банків, але й банківської системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Знання, 2011. – 504 с.
2. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.

Анотація. В роботі досліджені проблеми формування ресурсного потенціалу банківських установ України, що обумовлено зовнішніми та внутрішніми факторами. Розглянуті науково-методическі підходи до пошуку оптимальних методів формування ресурсної бази комерційних банків, як наслідок, розширення фінансових зв'язків та углублення фінансових відносин усилить роль банківської системи і перетворило її в ведуче ланка економічної системи. Ураховуючи сказане, углублене вивчення вимагає теоретико-методическі основи направленої сбалансованого формування ресурсного потенціалу, а саме: формування цілесовбідної структури активів та пасивів, зважений підхід при управлінні ризиками, впровадження нових банківських послуг та технологій забезпечить перспективи подальшого розвитку конкурентоспроможної банківської системи України.

Ключові слова: ресурсний потенціал, формування ресурсного потенціалу, банківська система, капітал банку, ресурсна база банківської установи, капіталізація банківських установ, рівень життя населення.

Summary. In this work the problem of the resource potential formation in Ukrainian banks, due to external and internal factors. The scientific and methodological approaches to find optimal methods of forming the resource base of commercial banks as a result of financial relations expansion and deepening financial relations, including strengthened the role of the banking system and turned it into a central link of economic system. In view of the need in-depth study of theoretical and methodological foundations for the main directions of balanced formation resources, namely the formation expedient of assets and liabilities, balanced approach to risk management, the introduction of new banking services and technologies that provide prospects for further development of a competitive Ukrainian banking system.

Key words: resource potential, the potential formation of a bank resources, capital, resource base of the banking institution, bank capitalization, standard of living.

Левко М. М.

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Levko M. M.

Postgraduate Student of Economics and Economic Security Department
Lviv State University of Internal Affairs

ІНДИКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У ПАРАДИГМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

INDICATIVE APPROACH TO THE FOREIGN ECONOMY SAFETY ESTIMATION IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT PARADIGM

Анотація. У роботі обґрунтовано роль та значення зовнішньоекономічної безпеки в системі економічної безпеки зокрема та національної безпеки загалом в умовах політичної та економічної нестабільності. Проаналізовано теоретичні та прикладні дослідження у галузі зовнішньоекономічної безпеки України. Розглянуто систему індикаторів оцінки зовнішньоекономічної безпеки держави. На основі державної методики проведено оцінку зовнішньоекономічної безпеки України. Визначено дестимулятори зовнішньоекономічної безпеки, що дозволить у подальшому запропонувати напрями зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України.

Ключові слова: зовнішньоекономічна безпека держави, методика оцінки, інтегральна оцінка, механізм забезпечення, сталий розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, кризові явища у світі, нестабільні політичні, економічні та соціальні реалії в державі актуалізують питання безпеки усіх сфер та рівнів. В умовах поглиблення та інтенсифікації зовнішньоекономічних зв'язків значну увагу необхідно зосередити на зміцненні зовнішньоекономічної безпеки України, адже вона посідає вагомe місце серед інших сфер економічної зокрема та національної безпеки загалом. Також варто зауважити, що в умовах економічної та політичної дестабілізації загострюється потреба реальної оцінки зовнішньоекономічної безпеки як одного із пріоритетних факторів вироблення адекватної стратегії розвитку та зміцнення економічних відносин з країнами Європи та світу загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні аспекти становлення та розвитку зовнішньоекономічної безпеки України, а також її складові, загрози та сучасний стан досліджували Г.Я. Аніловська [1], Т.О. Власюк [2], О.Л. Даниленко [3] та ін. Проблеми діагностики зовнішньоекономічної безпеки, методологію визначення її показників та механізм державного управління нею обґрунтовували Т.О. Власюк [2], А.І. Харазішвілі [4], А.І. Сухоруков [4], Т.П. Крупельницька [4] та ін.

Водночас, урахувавши сучасні реалії що характеризуються загостренням зовнішніх загроз безпеці держави, зокрема й у зовнішньоекономічній сфері, актуалізуються питання комплексної оцінки зовнішньоекономічної безпеки із виявленням слабких сторін та розробленням механізму протидії цим загрозам.

Метою даної роботи є аналіз системи показників зовнішньоекономічної безпеки України із виокремленням вузьких місць зовнішньоекономічної політики та інтегральна оцінка зовнішньоекономічної безпеки.

Результати дослідження. Аналіз та оцінка стану зовнішньоекономічної безпеки, як і будь-яка інша економічна категорія, спирається не лише на теоретичні підходи, а й на емпіричні дані, що, своєю чергою, вимагає використання системи показників оцінки. Існують чис-

ленні підходи до оцінювання зовнішньоекономічної безпеки, однак на державному рівні розроблені та затверджені Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, які визначають перелік основних індикаторів економічної безпеки, їхні оптимальні, порогові та граничні значення. Методика розрахунку рівня економічної безпеки ґрунтується на комплексному аналізі індикаторів зовнішньоекономічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України і застосовується для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України як загалом так і за окремими складовими (сферами).

Зовнішньоекономічна безпека є окремою складовою економічної безпеки України, а її ваговий коефіцієнт складає 0,1095 (5-е місце серед 9) (рис. 1).

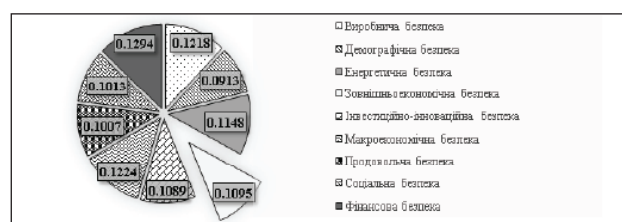


Рис. 1. Вагові коефіцієнти складових інтегрального показника економічної безпеки України

Джерело: побудовано автором за даними [6]

Зовнішньоекономічна безпека аналізується як окрема складова, до складу інтегрального індексу якої входить 11 індикаторів (рис. 2).

Економіка України інтегрується у світовий економічний простір та не існує ізольовано, тому необхідно будувати партнерські та рівноправні відносини з іншими країнами на рівноправних та взаємовигідних умовах. Тому відкритість національної економіки, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності повинні узгоджуватися із комплексними



Рис. 2. Вагові коефіцієнти складових інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України

Джерело: побудовано автором за даними [6]

заходами захисту внутрішнього ринку, з політикою розумного протекціонізму щодо вітчизняного виробника. На думку Г.Я. Аніловської, великий потенціал країни дозволяє в основному забезпечити потреби країни у споживчих та інвестиційних товарах, не вдаючись до імпорту; крім того, науковець зазначає, що при достатньо великому внутрішньому господарському просторі значна частка вироблених товарів знайде споживачів на національному ринку [1].

Підходи щодо визначення показника відкритості економіки також різняться [1–4], однак більшість досліджень пов'язують цей показник із експортом та імпортом. Індекс відкритості економіки враховує такі показники, як ВВП, середній курс гривні до долара, які останніми роками мають стабільно зростаючу динаміку, що є позитивним відносно ВВП, однак негативним щодо зростання курсу іноземних валют. Керуючись затвердженою методикою, нами розраховано індикатор відкритості економіки та інші індикатори зовнішньоекономічної безпеки за останні сім років (табл. 1).

Як видно з табл. 1, протягом досліджуваного періоду індикатор відкритості економіки знаходився в межах кри-

тичного і незадовільного значень. Унаслідок недостатньо розвинутого внутрішнього ринку товарів, послуг, капіталів і трудових ресурсів коефіцієнт відкритості національної економіки зонайменше удвічі перевищує аналогічні показники розвинених країн. Надмірну відкритість національної економіки яскраво підтвердила мінута світова фінансово-економічна криза [2].

Що стосується обсягів зовнішньої торгівлі, то вони постійно коливаються, та існує стійка тенденція до переважання імпорту над експортом, що робить цей показник дестимулятором.

Значний вплив у експорті має країна-партнер. Сам індикатор питомої ваги провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту приймав значення в межах 12,7–29% за досліджуваний період та знаходився у небезпечній та критичній зонах. Таким партнером для України є Російська Федерація, а це ще більш загострює ситуацію у світлі політичної напруги. Така статистика демонструє значні обсяги експорту в цю державу і водночас засвідчує залежність українського експорту від одного партнера. Така ситуація повинна стимулювати зміну напрямків партнерських відносин у зовнішньоекономічній діяльності України. Аналогічна ситуація спостерігається із імпортом товарів в Україну.

Також незадовільними є показники провідного товару (товарної групи) в загальному обсязі експорту товарів та в загальному імпорті товарів, однак для остаточного віднесення цих показників до дестимуляторів доцільно враховувати вид товарної групи і його економічну цінність.

Товарна структура експорту демонструє недостатню конкурентоспроможність на зовнішньому ринку українських товарів, основу яких складають сировинні види продукції. Частка сировини в експорті українських товарів за період 2009–2015 рр. коливалась у межах 73,3–82% при визначених нормативних значеннях критичного рівня 60%.

Політична нестабільність відображається на економічній ситуації загалом та у сфері зовнішньої торгівлі зокрема, про що свідчить значення цінового індексу умов

Таблиця 1

Динаміка індикаторів зовнішньоекономічної безпеки України у 2008–2015 рр.

№ з/п	Індикатори зовнішньоекономічної безпеки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
1	Відкритість економіки, %	94,84	85,22	94,84	103,50	91,77	89,39	95,77
2	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, %	85,55	97,41	95,47	92,51	77,04	92,40	107,60
3	Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту товарів, %	23,50	21,40	26,12	28,98	25,62	23,80	18,18
4	Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів, %	22,70	29,13	36,55	35,27	32,39	30,19	23,33
5	Питома вага провідного товару (товарної групи) в загальному обсязі експорту товарів, %	41,21	32,29	33,70	32,31	27,45	27,75	28,25
6	Питома вага провідного товару (товарної групи) за виключенням енергетичного імпорту в загальному обсязі імпорту товарів, відсотків	15,64	13,77	13,45	15,49	15,57	16,20	16,02
7	Питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів, %	76,10	76,40	75,40	74,70	73,30	76,40	80,70
8	Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	59,68	48,87	55,28	62,55	64,72	60,52	55,51
9	Індекс умов торгівлі (ціновий), %	100,10	73,80	106,70	104,10	89,00	99,80	96,40
10	Завантаженість транзитних потужностей нафтотранспортної системи, %	14,00	44,77	30,92	27,38	22,46	24,00	23,08
11	Завантаженість транзитних потужностей газотранспортної системи, %	61,33	49,13	50,56	53,44	43,08	44,15	31,90

*Без урахування території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь

Джерело: розраховано автором за даними [6–13]

торгівлі, який протягом досліджуваного періоду зазнавав постійних коливань. Позитивним є те, що він перебуває в межах оптимального і задовільного значень.

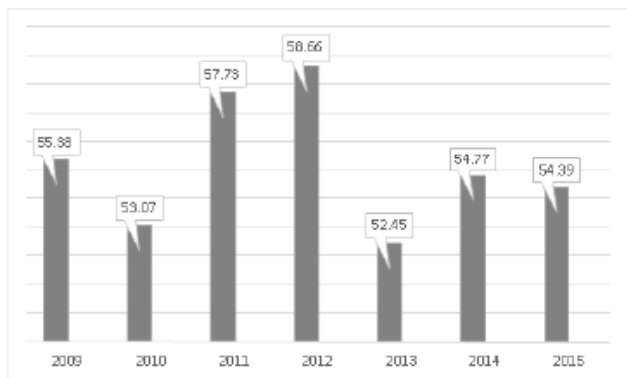


Рис. 3. Динаміка інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України у 2009–2015 рр., станом на 01.01

Джерело: розраховано автором за даними табл. 1 та [6]

Індикатори, що характеризують транзитні потужності вітчизняних нафто- та газотранспортної систем, свідчать також про їх недовантаженість та фактичне використання на рівні 1/3 передбачених потужностей.

Переважаючи негативні тенденції впливають на інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки, який сьогодні перебуває на рівні 54,39% (рис. 3).

Отже, аналіз значень окремих індикаторів зовнішньоекономічної безпеки у 2009–2015 рр. виявив переважання зон незадовільного та критичного станів досліджуваних індикаторів і, як наслідок, віднесення інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки до зони незадовільного стану.

Висновки. Зовнішньоекономічна безпека України знаходиться у незадовільному стані, що, своєю чергою, негативно відображається на національній безпеці держави. Загалом за досліджуваний період значення інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки знизилось з 55,38 на початок 2009 р. до 54,39 на початок 2015 р. Таке значення є незадовільним, адже показник безпеки повинен прагнути до одиниці, яка є еталонним значенням та свідчить про абсолютну безпеку. Ситуація, що склалася на зовнішньоекономічному просторі України, є критичною та потребує удосконалення механізму забезпечення зовнішньоекономічної безпеки. Подальші дослідження доцільно зосередити на розробленні системи інструментарію нівелювання наслідків дії дестимуляторів зовнішньоекономічної безпеки та розробленні комплексної стратегії зміцнення зовнішньоекономічної безпеки для забезпечення сталого розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Аніловська Г.Я. Відкрита економіка: проблеми економічної безпеки / Г.Я. Аніловська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 36–47.
2. Власюк Т.О. Специфіка забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України в умовах глобалізації / Т.О. Власюк // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4. – С. 53–63.
3. Даниленко О.Л. Відкрита економіка як передумова взаємодії внутрішнього і зовнішнього ринків / О.Л. Даниленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/ONG/Economics/2_danilenko%20o.l.doc.htm.
4. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1358/>.
5. Валовой внутрєнний продукт Украины / Финансовый портал Минфина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
7. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.uahttp://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Транспортування нафти / Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/3BD114B6F5BB74C9C22571000042B9F0?OpenDocument&Expand=2&http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/3BD114B6F5BB74C9C22571000042B9F0?OpenDocument&Expand=2&>.
10. Обсяги транзиту природного газу. Транспортування природного газу / Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/3375A8575C8884D0C22571010035B9D2?OpenDocument&Expand=1&http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/3375A8575C8884D0C22571010035B9D2?OpenDocument&Expand=1&>.
11. Платіжний баланс і зовнішній борг України / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58128http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58128.
12. Середній курс гривні / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446.
13. Статистична інформація / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=35081.

Анотація. В роботі обосновано роль і значення внешнеэкономической безопасности в системе экономической безопасности в частности и национальной безопасности в целом в условиях политической и экономической нестабильности Украины. Проанализированы теоретические и прикладные исследования в области внешнеэкономической безопасности Украины. Рассмотрена система индикаторов оценки внешнеэкономической безопасности государства. На основе государственной методики проведена оценка внешнеэкономической безопасности Украины. Определены дестимуляторы

внешнеэкономической безопасности, что позволит в дальнейшем предложить направления укрепления внешнеэкономической безопасности Украины.

Ключевые слова: внешнеэкономическая безопасность государства, методика оценки, интегральная оценка, механизм обеспечения, устойчивое развитие.

Summary. The role and importance of foreign economy security system in economic security and national security were highlighted in terms of political and economic instability. Theoretical and applied research in the field of foreign economic security of Ukraine was analyzed. The system of foreign economic security estimation was considered in this article. Evaluation of foreign economic security of Ukraine was conducted based on governmental methodology. It's determined that destimulating indicators of foreign economic security which allow suggesting further direction of strengthening in Ukrainian foreign economic security.

Key words: foreign economic security, methods of evaluation, integrated estimation, security mechanism, sustainable development.

УДК 658.12

Левчинський Д. Л.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*

Levchins'kyi D. L.

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Department of Accounting, Economics
and Human Resources Management of the Enterprise
Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ БУДІВЕЛЬНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

THE MECHANISM OF IMPROVING IN ORGANIZATIONAL MANAGEMENT STRUCTURE BUILDING ENTERPRISE

Анотація. У роботі розглянуто основні елементи механізму вдосконалення організаційної структури будівельного підприємства та вимоги до формування такого механізму. Запропоновано етапи формування механізму вдосконалення організаційної структури управління будівельним підприємством.

Ключові слова: будівництво, управління, будівельне підприємство, механізм, організаційна структура будівельного підприємства.

Вступ та постановка проблеми. Будівельна галузь є однією з найважливіших галузей народного господарства, від якої залежить ефективність функціонування всієї економіки країни. Важливість цієї галузі полягає в тому, що будівництво, як ніяка інша галузь економіки, споживає продукцію багатьох галузей національного господарства. Але для того щоб воно було успішним, будівельне підприємство повинно мати досконалу організаційну структуру [1]. Дана тема є досить актуальною у наші дні, тому що динамічні зміни зовнішнього середовища, його турбулентність вимагають постійного розвитку та вдосконалення процесу управління підприємством, розробки нових прогресивних механізмів, здатних зменшити вплив негативних факторів на загальні показники діяльності підприємства.

У сучасних умовах розвитку ринкових тенденцій в Україні, обумовлених якісно новою системою господарських зв'язків і механізмів конкурентних відносин, одним із актуальних завдань адаптації господарюючих

суб'єктів до умов невизначеності є вдосконалення організаційної структури будівельного підприємства. У нових умовах намітилися основні тенденції і концепції, які пред'являють нові вимоги до організаційної структури будівельного підприємства, що полягають, головним чином, у вдосконаленні системи управління в цілому та організаційної структури зокрема як однієї з найважливіших її складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування й удосконалювання організаційних структур підприємств присвячені роботи багатьох вітчизняних і закордонних авторів, серед яких можна виділити: І. Александрова, А. Алікова, А. Амошу, І. Ансофа, Я. Берсуцького, С. Біра, Б. Буркинського, П. Друкера, А. Мескона, Н. Метеленко, С. Петренко, І. Поповиченко, О. Удовенко, Н. Рогозу [2; 3; 5].

Проте потребують більш детального вивчення елементи механізму та етапи вдосконалення організаційної структури будівельного підприємства, що дасть

зможу активізувати розвиток будівельних підприємств в Україні [2].

Метою даної роботи є узагальнення теоретичних положень із формування механізму вдосконалення організаційної структури будівельного підприємства на основі використання абстрактно-логічного методу.

Результати дослідження. Сучасне будівельне підприємство поєднує в собі одночасно риси та функції, притаманні промислового підприємству, торговельній фірмі і підприємству з широким спектром послуг. Це суттєво ускладнює саму структуру підприємства та процес управління ним.

З одного боку, самостійне виконання підприємством максимальної кількості бізнес-процесів, необхідних для створення будівельного продукту, може сприяти економії коштів, часу, забезпеченню кращої якості цих процесів, зниженню ризиків через диверсифікацію діяльності тощо. З іншого – розміри та складність побудови будівельного підприємства можуть ускладнювати процес управління ним і вимагають від управлінців прояву найкращих професійних якостей. Адже виробничий процес у будівництві характеризується іноді значно складнішими та чисельнішими порівняно, наприклад, з промисловим підприємством господарськими зв'язками підприємства з іншими учасниками інвестиційно-будівельної діяльності, до яких можна віднести: інвесторів, які виступають в ролі кредиторів, замовників, покупців тощо (фізичні та юридичні особи); проектувальників; виробників будівельних матеріалів та продавців технічних і технологічних ресурсів; будівельно-монтажні організації, які поєднують діяльність інвесторів, замовників, проектувальників, постачальників матеріальних ресурсів; інноваційні організації, в яких розробляються науково-технічні новинки з метою їх наступного використання в процесі створення будівельного об'єкту; транспортні організації, логістичні фірми та ін. Окрім того, будь-яке будівельне підприємство має пройти досить складний та тривалий шлях спілкування з державними інститутами на предмет отримання необхідних дозволів, ліцензій та інших рішень тощо.

Найвищим досягненням організації структури будівельного підприємства є активна взаємодія (без посередників) керівництва і виконавців (тобто виробництва). Налагоджена робота структур усіх рівнів на будівельних підприємствах дає змогу швидко реагувати та адаптуватися до змін. При професійному управлінні підрозділи будівельного підприємства повинні мати субпідрядні функції. Такий підхід має забезпечити адаптогенез будівельного підприємства у цілому до змін зовнішнього середовища.

Як справедливо відзначає у своїй науковій праці М. Кармінська-Белоброва, наявність структури – це невід'ємний атрибут усіх реально існуючих систем, бо саме структура надає їм цілісності [3].

Вибір форми, методів і засобів реорганізації організаційних структур пов'язані з організаційними особливостями сучасних будівельних підприємств в Україні (реструктуризація, реінжиніринг бізнес-процесів, віртуальний бізнес та інші нові організаційні типи) та специфікою їх інтеграційної діяльності. За думкою І. Поповиченко, організаційні вдосконалення можна звести до декількох напрямів [4]: удосконалення організаційних структур за рахунок внутрішніх спрощень; заміна організаційних структур ієрархічного типу на адаптивні; інтегрування (створення) різноманітних форм органічних структур усередині ієрархічної структури; створення конгломератів (поєднання різноманітних елементів); формування організаційних структур майбутнього – модульних та атомістичних підприємств.

Удосконалення є природним процесом самоорганізації системи, так як її діяльність являє собою постійне реагування на зміни зовнішнього середовища і підсистем. Так як основними характеристиками системи є елементи, процеси та структура, процес удосконалення припускає взаємозалежну зміну цих характеристик. Таким чином, зміна структури являє собою невід'ємну складову частину процесу розвитку системи.

Г. Соколов та Л. Федулова вважають, що будь-які зміни організаційної структури управління мають здійснюватися з урахуванням того, що вони забезпечать кращі умови для досягнення організацією своїх цілей, підвищать ефективність управління нею [6; 7]. Але слід зазначити, що зміна організаційної структури будівельного підприємства не є самоціллю. Сучасна філософія управління будівельним підприємством спрямовується на створення його несуперечливого, позитивного образу у зовнішньому середовищі.

Традиційно процес удосконалення організаційних структур представляється у вигляді ланцюжка «планування – впровадження – оцінка». Однак, на нашу думку, вони не дають змогу вирішити проблеми своєчасності виявлення потреби в структурних змінах. Обмеження процесу структурних змін тільки перерахованими вище стадіями на практиці призводить до того, що керівництво будівельного підприємства усвідомлює необхідність структурної перебудови та ухвалює рішення про початок планування, коли криза вже в наявності.

На нашу думку, процес удосконалення організаційної структури повинен включати діяльність по своєчасному виявленню потреби в структурній реорганізації. Дане зауваження пояснює важливість визначення системи факторів, що впливають на організаційну структуру управління будівельним підприємством і викликають необхідність її зміни, причому в умовах інноваційної економіки особливий інтерес представляє виявлення зв'язків цих змін з вимогами сучасних умов господарювання.

Функціонування економіки на принципах самоорганізації викликає необхідність формування механізмів удосконалення організованих структур підприємств. Такий механізм повинен забезпечувати своєчасне визначення потреби в структурних змінах на підприємстві, якісне проектування і ефективне впровадження структурних проектів.

Механізм удосконалення організаційної структури управління представляє собою організаційно і процедурно оформлені засоби і методи, що визначають порядок здійснення структурних змін, спрямованих на створення умов для адаптогенезу будівельного підприємства до середовища функціонування і найбільш ефективного досягнення його цілей. Специфіка процесів структурного розвитку та умов їх здійснення висуває певні вимоги до формування такого механізму, а саме: плановість; адаптивність; системність; ітеративність; підтримка вищого керівництва; забезпеченість ресурсами; соціально-психологічна підготовленість персоналу тощо.

Дослідження теоретичних і методичних положень, а також умов успішного здійснення структурних змін дозволяють обґрунтувати концептуальну модель механізму вдосконалення організаційної структури управління будівельного підприємства (рис. 1). Дана модель у найбільш загальному вигляді являє собою структуру механізму структурного вдосконалення, фактори, що призводять механізм у рух, послідовність етапів здійснення структурних змін і кінцевий результат, одержуваний при функціонуванні механізму.

Найважливішими компонентами механізму вдосконалення організаційної структури будівельного підприємства є блоки мотивації, організаційно-правового, інформаційного, соціально-психологічного, кадрового, матеріально-технічного та фінансового забезпечення.

Важелем, що приводить у рух механізм удосконалення організаційної структури управління будівельного підприємства, є блок мотивації. Блок організаційно-правового забезпечення призначений для регламентації процедур функціонування механізму, складу підрозділів і фахівців, які залучаються до процесу структурного вдосконалення, розподіл між ними функцій, прав і обов'язків. До функцій блоку методичного забезпечення відносяться вивчення відповідних методичних підходів до аналізу проектування та оцінки ефективності організаційних структур підприємств; розробка методичних рекомендацій щодо здійснення етапів удосконалення організаційної структури.

В основі інформаційного блоку повинна лежати інформаційно-пошукова система, що дозволяє оперативно отримувати і обробляти інформацію, необхідну для розробки, прийняття та оцінки структурних рішень. Окрім того, до завдань даного блоку відносять широкий розподіл інформації про цілі планованих структурних змін, прогресивні напрямки вдосконалення організаційної структури, результати впровадження структурних проектів.

За блоком кадрового забезпечення закріплюються функції підбору та підготовки необхідних фахівців, навчання працівників підприємства передовим методам аналізу і проектування організаційних структур. Досвід показує, що при безперервному протіканні в організації процесів навчання існує велика ймовірність успішного структурного вдосконалення.

Метою соціально-психологічного забезпечення є створення творчої атмосфери в колективі, орієнтованої на зміни психологічного настрою працівників, розв'язання існуючих конфліктів, підвищення взаєморозуміння і поліпшення комунікацій між підрозділами та службами, керівниками та виконавцями.

Блок матеріально-технічного забезпечення вирішує завдання оснащення всіх елементів механізму необхідними матеріальними засобами: приміщеннями, оргтехнікою, електронно-обчислювальною технікою, програмними продуктами тощо, а фінансове забезпечення передбачає акумулювання та розподіл грошових коштів, відповідно до потреб у фінансових ресурсах інших блоків.



Рис. 1. Концептуальна модель механізму удосконалення організаційної структури управління будівельного підприємства



Рис. 2. Основні етапи удосконалення організаційної структури на підприємстві

Концептуальна модель механізму вдосконалення організаційної структури управління будівельного підприємства передбачає: визначення потреби в структурних змінах; проектування структурних змін; процеси впровадження структурних проектів та оцінки результатів структурних змін; діяльність з методичного, організаційно-правового та ресурсного забезпечення структурних змін. У зв'язку з цим реалізація на підприємстві запропонованого механізму вимагає тривалої і цілеспрямованої роботи, яку умовно можна розбити на декілька етапів (рис. 2).

Реалізація на будівельному підприємстві наведених етапів удосконалення організаційної структури передбачає закріплення за основними підрозділами і посадовими особами підприємства функції щодо вирішення завдань структурного вдосконалення, розподілу між ними відповідних повноважень і відповідальності.

Висновки. Таким чином, чітка структурна побудова організації дає можливість правильно зрозуміти і розставити пріоритети в роботі, раціонально розподілити функціональні обов'язки між підрозділами підприємства і здійснювати контроль їх виконання. Ефективність механізму вдосконалення організаційної структури управління будівельним підприємством повністю залежить від спроможності управлінського персоналу поєднати розуміння тенденцій сучасних економічних процесів у всіх підрозділах підприємства, з одного боку, та вимог зовнішнього середовища, з іншого. Правильно проведене удосконалення існуючої організаційної структури будівельного підприємства буде реально сприяти і надавати можливість досягти високого рівня ефективності діяльності даного підприємства та приведе до якнайповнішого задоволення потреб споживачів, що в підсумку спричинить підвищення прибутку цього підприємства.

Список використаних джерел:

1. Александрова Н.О. Організаційна структура будівельного підприємства : [підручник] / Н.О. Александрова. – Львів : Кальварія, 2005. – 196 с.
2. Удовенко О.М. Будівництво в умовах ринкової економіки : [підручник] / О.М. Удовенко. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 314 с.
3. Кармінська-Белоброва М.В. Організаційні структури управління підприємством / М.В. Кармінська-Белоброва // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 192–195.
4. Поповиченко І.В. Декомпозиція організаційної структури підрядного будівельного підприємства як основа створення його логістичної системи / І.В. Поповиченко // Ефективна економіка. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
5. Скала Г.Ф. Економіка будівництва : [навч. посіб.] / Г.Ф. Скала, А.Л. Шутенко. – К. : Арістей, 2009. – 422 с.
6. Соколов Г.К. Технологія і організація будівництва : [підручник] / Г.К. Соколов. – М. : Академія, 2008. – 527 с.
7. Менеджмент організацій : [підручник] / Л.І. Федуллова, І.В. Сокирник, В.В. Стадник. – К. : Либідь, 2003. – 445 с.

Аннотация. В работе рассмотрены основные элементы механизма совершенствования организационной структуры строительного предприятия и требования к формированию такого механизма. Предложены этапы формирования механизма совершенствования организационной структуры управления строительным предприятием.

Ключевые слова: строительство, управление, строительное предприятие, механизм, организационная структура строительного предприятия.

Summary. The article deals with the basic elements of the mechanism to improve the organizational structure of the company and building requirements for such mechanism formation. It's offered the stages formation mechanism to improve the organizational structure of Construction Company management.

Key words: construction, management, construction company, mechanism, building the organizational structure of the company.

Лисенко Ю. В.
кандидат економічних наук,
завідувач кафедри економіки підприємства
ОКВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія»

Lysenko Y. V.
Candidate of Economic Sciences,
Head of the Department of Economics of Enterprise
Institute for Entrepreneurship «Strategy»

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF BUILDING ENTERPRISE

Анотація. У роботі представлено інноваційний розвиток будівельних підприємств з погляду організаційно-управлінських аспектів. Надано визначення поняття «інноваційний розвиток». Розглянуто інноваційний розвиток підприємства в різних аспектах. Досліджено принципи управління інноваційним розвитком підприємства. Запропоновано елементи управління та напрями інноваційного розвитку підприємства.

Ключові слова: управління, розвиток, інновація, будівельне підприємство, інноваційний розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Інноваційний розвиток підприємства визначається його здатністю створювати нові компетенції, які в теорії стратегічного управління розглядаються як динамічні можливості [1, с. 46]. Управління інноваційним розвитком підприємства повинно стратегічно визначати напрями інтеграції зусиль в створення інноваційних технологій, продуктів, послуг і процесів на основі розробки і трансформації ключових компетенцій підприємства відповідно до мінливих факторами і умовами зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку та управління ним розглядалися багатьма вченими. До найбільш відомих зарубіжних дослідників указаної проблематики можна віднести Й. Шумпетера, М. Бейкера, В. Мединського, Е. Терещенка, Р. Фатхутдінова та ін. Серед вітчизняних вчених слід відзначити тих, хто займається проблемами інноваційної діяльності на рівні суб'єктів господарювання: С. Аптекар, М. Білопольський, С. Ілляшенко, Н. Краснокутська, А. Турило, Е. Шацька, Н. Щепкіна, О. Кравченко, О. Князева, А. Гриньов, А. Ганієва, О. Кудирко та ін.

Роботи даних авторів висвітлюють різні аспекти управління інноваційним розвитком підприємства, проте питання формування управління інноваційним розвитком вітчизняних будівельних підприємств досліджено недостатньо, що зумовило актуальність дослідження.

Метою даної роботи є дослідження теоретико-методологічних аспектів інноваційного розвитку будівельного підприємства.

Результати дослідження. Результативність інноваційного процесу показує, в якій мірі забезпечується управління інноваційним розвитком підприємства. Розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств має підкорятися загальним законам формування інформаційного суспільства, тобто зобов'язане враховувати певні чинники, що визначають вектор сучасного руху вперед [2]. Фактори і умови зовнішнього середовища породжують необхідність формування нового механізму управління підприємством і розробку методологічних принципів інноваційного розвитку його діяльності.

Якщо почати з самого поняття «розвиток», то вчені-економісти акцентують увагу на різних його характеристиках. Найчастіше науковцями відзначаються наявність змін різної економічної природи, просування від простішого до більш складного, перехід від одного стану до іншого, кількісне зростання та якісне поліпшення.

Й. Шумпетер розвитком уважав зміну траєкторії руху, зсунення стану рівноваги, перехід економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги, здійснення нових комбінацій факторів виробництва [3, с. 142].

Д. Євдокимова визначає розвиток як динамічний багатоваріантний циклічний процес, що має спіралеподібну форму та може бути виявлений через кількісні та якісні зрушення у структурі системи при збереженні її цілісності; стійкість такого процесу забезпечується лише за умов його керованості з боку надсистеми [4].

Розвиток як процес самопросування від низового рівня (простого) до вищого (складного), унаслідок якого відбуваються розкриття і реалізація внутрішніх тенденцій та сутності явищ, що, у свою чергу, веде до виникнення нового і зумовлює будь-які зміни в різноманітних формах матерії, визначає Л. Шимановська-Діанич [5].

Дж. Джой-Меттьюз, Д. Меггінсон, М. Сюрте визначають розвиток як удосконалення чи поліпшення організаційної складової об'єкта або послідовний рух до досконалішого, складного чи розвинутого стану чи реалізації потенційних можливостей [6].

На нашу думку, найбільш змістовним є визначення розвитку, запропоноване С. Мочерним, – незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи [7, с. 213].

Дослідження існуючих концепцій інноваційного розвитку економіки дозволило розробити й обґрунтувати авторський підхід до управління інноваційним розвитком промислових підприємств. Суть авторської концепції полягає у формуванні особливого механізму взаємодії

учасників інноваційного процесу, який реалізується в умовах створення основи для концентрації інновацій у будівельній діяльності підприємств, здатних сформувати попит на інновації та забезпечити процес перманентного їх створення, упровадження, реалізації та поширення. У даному контексті інноваційний розвиток розглядається як цілеспрямований безперервний процес розвитку наукової, виробничої, економічної, фінансової, соціальної, маркетингової та екологічної складових управлінської діяльності підприємства, спрямований на максимально повне задоволення суспільних потреб на основі реалізації наукових досягнень у процесі виробництва для отримання максимального економічного, соціального та екологічного ефекту, вираженого в абсолютній та відносній зміні економічних, соціальних та екологічних показників.

Зважаючи на специфіку управління будівельним підприємством, пропонуємо розглядати інноваційний розвиток підприємства в таких аспектах:

1) інноваційний аспект – спрямований на вдосконалення якості будівельної продукції, технології, послуг за

рахунок упровадження техніко-технологічних, організаційних нововведень тощо. Для вирішення проблем інноваційного розвитку необхідно впроваджувати нові методи управління у розробку та оптимізацію бізнес-процесів на всіх етапах будівництва;

2) економічний аспект – полягає в розширенні сфери споживачів, збільшенні частки ринку, підвищенні фінансової стійкості будівельного підприємства;

3) соціально-організаційний аспект передбачає розгляд організаційного забезпечення управління, а також соціальну орієнтацію інноваційного розвитку окремого працівника, групи, удосконалення системи та процесів управління тощо;

4) технічний аспект поєднує розширення матеріально-технічної бази та технологічного забезпечення виробництва інноваційної будівельної продукції.

Для прийняття правильних управлінських рішень необхідно дотримуватися певних принципів. До основних принципів інноваційного розвитку підприємства, на нашу думку, слід віднести наступні принципи:

1. Інтегрованість інноваційного розвитку.

Згідно з даним принципом, підприємство як відкрита система тісно взаємодіє з іншими економічними суб'єктами ринку, інтегруючи свої зусилля в єдиний інноваційний процес.

2. Цілеспрямованість інноваційного розвитку.

Даний принцип обумовлює необхідність наявності і досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку підприємства, які реалізуються шляхом формування у складі системи управління цільових та відповідних лінійних, функціональних і обслуговуючих підсистем управління

3. Наскрізне управління інноваційним розвитком.

Наведений принцип передбачає формування механізму управління інноваційним розвитком підприємства з дотриманням пріоритетів інноваційної політики макро-, мезо- та макро-рівнів.

4. Безперервність управління інноваційним розвитком.

Під цим принципом розуміють, що всі процеси побудови та функціонування системи управління інноваційним розвитком мають бути безперервними і повинні забезпечувати перехід її в більш досконалий стан.

5. Рефлекторність.

Даний принцип передбачає забезпечення пристосованості системи управління до мінливих зовнішніх і внутрішніх умов на основі швидкої рефлекторної реакції на запити будівельного ринку.

6. Гнучкість.

Підкорення управління даному принципу забезпечує постійний рух підприємства вперед на основі пошуку шляхів адаптації до постійно мінливих вимог ринкового середовища на основі появи нових технологій виробництва,

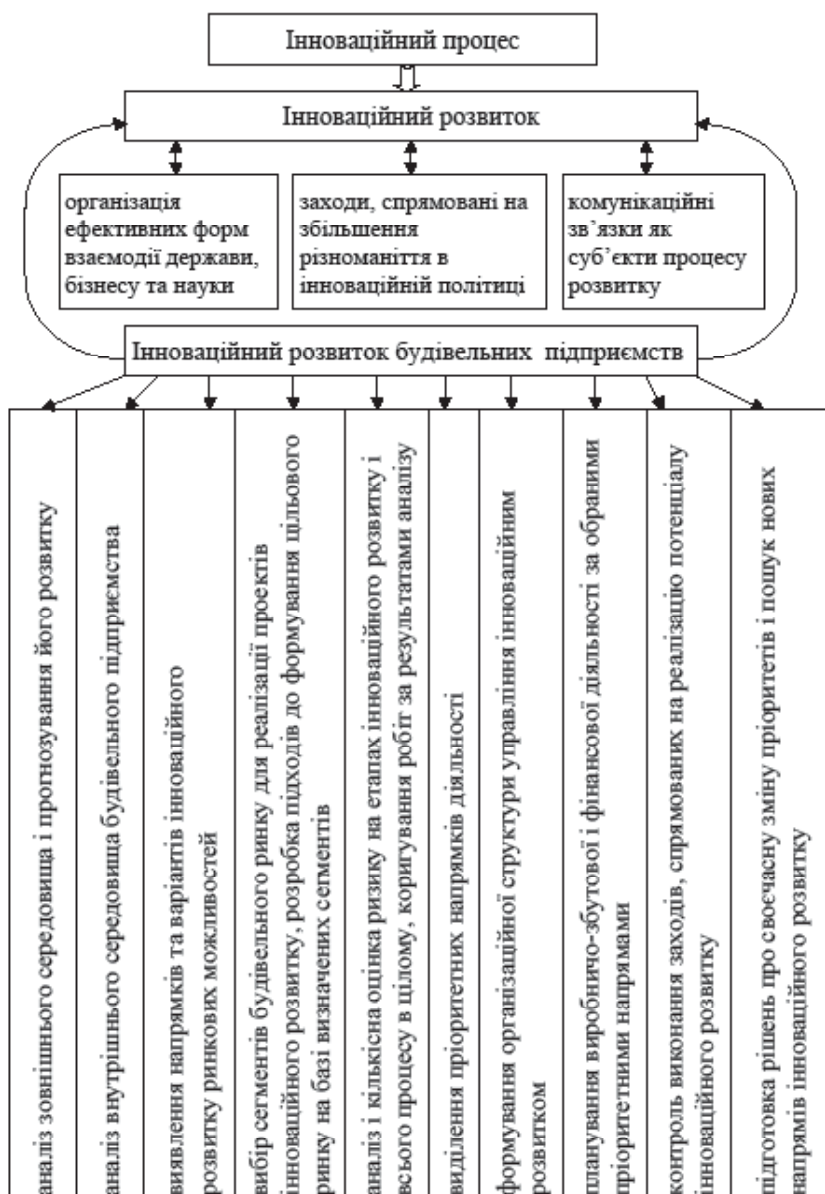


Рис. 1. Елементи управління інноваційним розвитком будівельних підприємств

розширення асортименту інноваційної продукції, підвищення рівня інноваційної активності

7. Комплексність.

Даний принцип реалізує взаємозв'язок усіх сформованих елементів, підсистем, стадій життєвого циклу інновації та інноваційного процесу, ієрархічних рівнів і комплексу організаційних, економічних, екологічних, соціальних, науково-технічних, виробничих та інших заходів з управління інноваційним розвитком.

8. Систематичність.

Щодо цього принципу, то він визначає постійне безперервне виконання всіх управлінських рішень, пов'язаних з інноваційним розвитком, їх ритмічність і довготривалість дії.

9. Науковість.

Згідно з даним принципом, на підприємстві реалізується розробка заходів на основі наукових досягнень з урахуванням об'єктивних законів і закономірностей системного управління.

Дотримання зазначених принципів інноваційного розвитку дозволить будівельним підприємствам науково та системно обґрунтовувати свій інноваційний розвиток в умовах нестійких інтеграційних процесів та забезпечити злагоджену взаємодію всіх елементів інноваційного розвитку будівельного підприємства, які наведено на рис. 1.

Для забезпечення ефективності управління інноваційним розвитком будівельного підприємства необхідно здійснити певний комплекс управлінських дій:

- аналіз зовнішнього середовища і прогнозування його розвитку;
- аналіз внутрішнього середовища будівельного підприємства;
- виявлення напрямків та варіантів інноваційного розвитку шляхом проведення SWOT-аналізу діяльності будівельного підприємства;
- вибір сегментів будівельного ринку для реалізації проектів інноваційного розвитку, розробка підходів до

формування цільового ринку на базі визначених сегментів;

- аналіз і кількісна оцінка ризику на етапах інноваційного розвитку і всього процесу в цілому, коригування робіт за результатами аналізу;
- виділення пріоритетних напрямків діяльності;
- формування організаційної структури управління інноваційним розвитком;
- планування виробничо-збутової і фінансової діяльності за обраними пріоритетними напрямками;
- контроль виконання заходів, спрямованих на реалізацію потенціалу інноваційного розвитку;
- підготовка рішень про своєчасну зміну пріоритетів і пошук нових напрямів інноваційного розвитку.

Практичні завдання управління інноваційним розвитком підприємства пов'язані не просто з плануванням і здійсненням інновацій, а й із забезпеченням їх розробки та реалізації відповідно до заданих цільових параметрів при оптимальних витратах для отримання максимальних результатів інноваційної діяльності.

Отже, результатом інноваційного розвитку будівельного підприємства будуть постійні прогресивні зміни його якісного стану. Розумне поєднання елементів інноваційного розвитку забезпечить отримання доходу в процесі його економічного розвитку.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що запровадження засад інноваційного розвитку на будівельних підприємствах посилює результативність новаторських пошуків у вирішенні поточних виробничих завдань. Запропоновані концептуальні елементи інноваційного розвитку будівельного підприємства визначають мету, принципи та напрями інноваційного розвитку будівельного підприємства з урахуванням соціальної, економічної, технічної та екологічної складових розвитку та в залежності від виду економічного розвитку підприємства. Такий підхід до забезпечення інноваційного розвитку підприємства є комплексним, системним та гармонічним.

Список використаних джерел:

1. Белорус О.Г. Глобальное устойчивое развитие : [монография] / О.Г. Белорус, Ю.М. Мацейко ; Киев. нац. экон. ун-т им. В. Гетьмана. – К. : КНЭУ, 2006. – 488 с.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
3. Богатирьев И.О. Управление развитием предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.06.01 «Экономика, организация и управления предприятиями» / И.О. Богатирьев. – К. : КНЕУ, 2004. – 20 с.
4. Капліна А.С. Поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку / А.С. Капліна // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24(II). – С. 57–63.
5. Шанин И.И. Управление инновационным развитием на промышленном предприятии / И.И. Шанин // Вопросы инновационной экономики. – 2012. – № 4(14). – С. 30–39 Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://old.creativeconomy.ru/articles/26937/>.
6. Методика выбора стратегии инновационного развития промышленного предприятия / О.В. Трофимов, Т.В. Трофимова, Ю.И. Ефимычев // Креативная экономика. – 2010. – № 5(41). – С. 8–13 Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://old.creativeconomy.ru/articles/3577/>.
7. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 1 / С.В. Мочерний [та ін.]. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.

Аннотация. В работе представлено инновационное развитие строительных предприятий с точки зрения организационно-управленческих аспектов. Дано определение понятию «инновационное развитие». Рассмотрены аспекты инновационного развития предприятия. Исследованы принципы управления инновационным развитием предприятия. Предложены элементы управления и направления инновационного развития предприятия.

Ключевые слова: управление, развитие, инновация, строительное предприятие, инновационное развитие.

Summary. In the article was submitted the innovative development of building enterprise in terms of organizational and managerial aspects. The definition of «innovative development» was provided. The innovative development of enterprise in various aspects was considered. Were studied the principles of innovative development company. The elements of innovative development enterprise management were proposed.

Key words: management, development, innovation, building enterprise, innovative development.

Лисиук О. С.

аспірант кафедри аграрного менеджменту
Вінницького національного аграрного університету

Lysiuk O. S.

Postgraduate Student of Agrarian Management Department
Vinnitsa National Agrarian University

ДЕМОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ

THE DEMOGRAPHIC GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF THE RURAL LABOR MARKET

Анотація. У роботі досліджено демографічні основи формування сільського ринку праці. Проведено аналіз стосовно кількості населення сільської місцевості. Визначено причини скорочення трудових ресурсів Вінницького регіону, особливо серед сільської місцевості. На основі досліджених даних запропоновано систему заходів для покращання даної ситуації. Сформовано ідеї стосовно покращання стану зайнятості на селі, у тому числі серед молоді.

Ключові слова: демографія, ринок праці, трудові ресурси, зайнятість, природний приріст.

Вступ та постановка проблеми. Значні соціально-активні процеси, які відбуваються в сільській місцевості, вимагають формування нових соціальних відносин, де селянин виступає головною діючою особою, а також як визначальний ресурс у виробництві. Сучасні економічні умови відображають досить складну соціально-демографічну ситуацію на селі, про що свідчать скорочення робочих місць у сільськогосподарському виробництві, продуктивність праці, що реалізується у сфері трудової діяльності, та інші складові, які є вирішальним фактором розв'язання нагальних потреб у галузі.

Трудовий потенціал був, є і залишається не лише важливою складовою ресурсного потенціалу країни, галузі, регіону чи окремого підприємства, але й основою продуктивних сил. Від рівня використання наявного трудового потенціалу залежить становлення України як суверенної держави. Вивчення закономірностей та факторів формування трудового потенціалу невід'ємно пов'язано із дослідженнями на ринку праці – найважливішого елементу ринкової економіки. Наявність трудового потенціалу вносить певний соціальний і економічний сенс в питання розбудови ринку праці, його ефективного функціонування, поліпшення системи зайнятості населення. Особлива роль трудового потенціалу в сільському господарстві. Його трудовий потенціал, будучи однією з головних умов розвитку сільськогосподарського виробництва, водночас спричиняє складні проблеми, пов'язані з продуктивністю праці та зайнятістю.

З огляду на особливість сільських ринків праці формується специфічна професійно-кваліфікаційна, соціально-економічна й демографічна структура працівників. Для того щоб реально оцінити трудові можливості країни, регіону чи галузі, необхідно знати реальний стан їхнього трудового потенціалу, тобто дослідити ефективність використання останнього, яка значною мірою залежить від змін кількісно-якісних його характеристик [1, с. 141].

У нинішніх умовах сільські території розглядаються не тільки як місце проживання понад третини населення, а також як невід'ємна частина аграрного сектора України. Деградація сільських територій ставить під загрозу продовольчу безпеку держави. Крім того, сільському населенню належить не менш вагома роль в історико-культурному розвитку суспільства.

Адже саме сільські жителі зберігають і примножують культурні традиції українського народу, передаючи їх з покоління в покоління. Вони самі є оберегами тих укладів, які існували багато років тому та залишились до наших днів. Тому одним із актуальних питань нині є вирішення проблеми їхньої зайнятості. Зайнятість населення у сільській місцевості мають свої власні характер та особливості.

Найгостріші проблеми сільського населення зазначені в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р., якими на сьогоднішній день є: відсутність мотивації до праці; бідність; трудова міграція; безробіття; занепад соціальної інфраструктури; поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл, які безпосередньо пов'язані зі сферою зайнятості. Зайнятість населення є одним з головних індикаторів трансформаційних процесів в економіці. Характерною особливістю сільського ринку праці на нинішньому етапі є збереження тривалої негативної тенденції зростання обсягів як відкритого, так і прихованого безробіття серед сільського населення. Криза впродовж десятирічного періоду призвела до різкого скорочення попиту на робочу силу як безпосередньо в сільській місцевості, так і за її межами [2, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем забезпечення та використання трудових ресурсів села ніколи не втрачали своєї актуальності і знаходились у центрі уваги багатьох дослідників. Вагомий внесок у дослідження проблем використання трудового потенціалу та його складових внесли і вносять такі відомі вчені, як О. Бугуцький, Д. Богиня, М. Голдін, М. Долішній, В. Дієсперв, В. Злупко, О. Котляр, В. Костаков, Г. Купалова, В. Лишиленко, Є. Лібанова, І. Лукінов, В. Онікієнко, Б. Попов, П. Саблук, М. Скаржинський, К. Якуба та ін. Події останніх років зробили проблему відтворення трудового потенціалу сільських поселень особливо гострою і актуальною.

Затяжна економічна криза в державі, «підсилена» проявами світової фінансової кризи, спричинила масове безробіття, падіння і без того невисокого рівня життя пересічних українців, негативно позначилась на демографічних характеристиках. Відомо, що трудовий потенціал формується під впливом багатьох чинників.

Розвиток сільського ринку праці необхідно розглядати як процес, що спрямований на підвищення рівня зайнятості на селі, що створить забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і на цій основі системної розбудови сільських територій та формування ефективної діяльності сільського населення.

Метою даної роботи є висвітлення стану та основних тенденцій демографічної ситуації у Вінницькій області як однієї із критично важливих складових відтворення трудових ресурсів.

У сучасних дослідженнях щодо проблем відтворення трудових ресурсів спостерігається значне зміщення акцентів з простого кількісного аналізу статевікової динаміки працездатного населення і розподілу його за сферами діяльності на поглиблене вивчення закономірностей формування якісних характеристик робочої сили та змін у відтворувальному механізмі. Тому при дослідженні процесу ефективного використання та відтворення трудового потенціалу необхідно за допомогою певної методологічної схеми виявити існуючі демографічні проблеми, які заважають формувати та раціонально залучати працездатне населення сільських територій в аграрне виробництво, запропонувати своє бачення їх розв'язання, шляхи реалізації запропонованих заходів [1, с. 143].

Результати дослідження. Сільська територія – це історично сформована у законодавчо визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі дві складові: організаційну і територіальну функціональну приналежність. До першої слід віднести сукупність сіл, хуторів, одноосібних поселень у тому чи іншому районі, області з їх поселенським потенціалом (громадою), до другої – виробництво сільськогосподарської продукції і сировини, їх переробку та реалізацію. Тому під розвитком територій необхідно розуміти не лише збільшення виробництва та впровадження новітніх технологій, а й необхідність

створення нових робочих місць у сільськогосподарському виробництві, промисловій, соціальній та інших сферах діяльності на селі.

Зайнятість – це складна і досить багатогранна соціально-економічна категорія, яка відображає потяг людини до самовираження та задоволення матеріальних, фізичних і духовних потреб через мотиваційні отримання винагороди, яку працюючі особи отримують за свою працю.

Загалом, ця категорія є узагальненою характеристикою суспільства при досягненні запрограмованого рівня економічного розвитку. Отже, зайнятість як соціально-економічна категорія синтезує в собі сукупність відносин працівника і суспільного виробництва через його включення в суспільно корисну працю, характеризує, наскільки працездатна особа забезпечена робочим місцем у системі кооперації праці та чи відповідає вона рівню реалізації його конституційного права на працю.

Позитивним напрямом сучасної трансформації зайнятості став розвиток середнього, малого та неформального бізнесу в галузі. Проте поки що він орієнтується переважно на торгово-посередницьку, а не на виробничу діяльність. Звільнене із сільськогосподарського виробництва сільське населення, не долучившись до фермерства, змушене переорієнтуватися на «човниковий» бізнес, особисті селянські господарства та неформальну вторинну і неповну зайнятість. Означене зумовлює пошук науково-методичних підходів та організаційно-економічних і правових механізмів, які б забезпечували можливість максимальної нейтралізації негативних процесів і створення оптимальних умов для отримання необхідного соціального ефекту щодо поліпшення зайнятості в аграрній сфері

Вітчизняний і світовий досвід переконує, що специфіка сільськогосподарського виробництва стосовно розвитку сільських територій та підвищення зайнятості сільського населення вимагає насамперед виваженого

Таблиця 1

Економічна активність населення за статтю та місцем проживання у 2014 р. (у середньому за період)

	Одиниця виміру	Усе населення	Жінки	Чоловіки	Міське населення	Сільське населення
Економічно активне населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		739,2	349,7	389,5	379,8	359,4
Рівень економічної активності	у % до населення відповідної вікової групи					
у віці 15–70 років працездатного віку		62,9	56,8	69,7	61,5	64,5
Зайняте населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		661,6	319,5	342,1	335,2	326,4
Рівень зайнятості	у % до населення відповідної вікової групи					
у віці 15–70 років працездатного віку		63,9	60,5	67,2	62,2	65,8
Безробітне населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		77,6	30,2	47,4	44,6	33,0
Рівень безробіття	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи					
у віці 15–70 років працездатного віку		10,5	8,6	12,2	11,7	9,2
Економічно не активне населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		435,1	265,9	169,2	237,5	197,6
		274,6	162,4	112,2	150,7	123,9

державного протекціонізму для забезпечення ефективного виробництва та поліпшення зайнятості [2, с. 5].

Як бачимо з табл. 1, проаналізувавши економічну активність населення за статтю та місцем проживання, можна зробити висновки, що економічно активне населення знаходиться майже в рівних частинах між міським та сільським населенням, хоча міське населення працездатного віку дещо переважає – на 30,3 тис. осіб. Це говорить про те, що сільське населення формує досить потужний потенціал трудових ресурсів для Вінницького регіону в цілому.

Разом з тим рівень економічної активності населення регіону складає 73,0% серед сільського населення та 70,8% серед міського, що вкотре говорить про значний трудовий потенціал сільської місцевості.

Варто також приділити увагу таким показникам, як рівень економічної активності населення у віці 15–70 років, який складає 64,5% серед сільського населення та 61,5% серед міського.

Також дещо переважає число чоловіків серед працездатного населення – на 10,3%.

Стосовно кількості зайнятого населення, за статистичними даними у 2014 р. кількість міського населення складає 320,7 тис. осіб, що є на 18,7 тис. більше за сільське. Серед зайнятого населення переважають чоловіки, так як їх число переважає на 32,5 тис.

Розглядаючи безробітне населення регіону, варто виділити, що серед осіб, які проживають у сільській місцевості, чисельність зареєстрованих безробітних складає 33,0 тис. осіб, що порівняно з міським населенням на 11,6 тис. осіб менше.

Також в загальному по регіону чисельність безробітного населення серед жінок складає 30,2 тис., серед чоловіків – 47,4 тис. осіб.

У відсотковому відношенні рівень безробіття серед сільського населення працездатного віку 9,9%, а серед міського населення – 12,2%.

Стосовно кількості економічно неактивного населення, то кількість сільського населення працездатного віку складає 123,9 тис. осіб та 150,7 тис. осіб серед міського населення.

Проаналізуємо кількість економічно активного населення Вінницької області.

Як бачимо з вищенаведених даних, кількість економічно активного населення сільської місцевості дещо знизилась за останні п'ять років. Порівняно з 2010 р., коли кількість населення працездатного віку складала 346,6 тис. осіб, у 2014 р. ця кількість скоротилась до 335,0 тис. осіб, що на 11,6 тис. менше. Це свідчить про скорочення кількості трудових ресурсів села, що має негативну тенденцію розвитку сільського ринку праці.

Стосовно кількості населення у віці 15–70 років, то в 2010 р. серед сільського населення їх кількість складала 403,1 тис. осіб, у 2014 р. кількість скоротилась до 359,4 тис. осіб, що на 43,7 тис. менше. Таке значне скорочення свідчить про урбанізацію, трудову міграцію сіль-

ського населення за межі країни, а також скорочення рівня життя населення.

Порівнявши аналіз наданих даних, можна зробити висновок, що динаміка природного руху населення в області явно негативна: кількість економічно активного населення з кожним роком знижується, рівень смертності перевищує рівень народжуваності, тобто відбувається природне скорочення населення.

Демографічна складова формування ринку праці також залежить від статевої структури населення. Оптимальним співвідношенням прийнято вважати співвідношення чоловіків і жінок 1:1, що має забезпечувати процес відтворення.

Серед економічно активного населення працездатного віку кількість чоловіків складає 375,0 тис. осіб, у той час як кількість жінок – 325,3 тис. осіб, що на 49,7 тис. осіб менше.

Наукові дослідження за допомогою аналізу демографічних показників відтворення населення показують загострення ситуації та поглиблення негативних тенденцій, що відбулися протягом останніх 17 років [3].

Моніторинг демографічних процесів є одним з найголовніших компонентів комплексного дослідження сучасного стану демографічної ситуації, прогнозування її майбутнього розвитку, впливу на відтворення як населення в цілому, так і трудових ресурсів зокрема. Чисельність населення в області продовжує скорочуватись за рахунок зниження народжуваності та збільшення смертності [1, с. 145].

Так як основу трудових ресурсів будь-якої території становить населення працездатного віку, спостерігається негативна тенденція розвитку регіонального ринку праці Вінниччини.

Спостерігається зниження частки молоді у віці 16–29 років серед населення працездатного віку, а також підвищений відтік молоді із села протягом тривалого періоду часу. Сьогодні молодь складає лише третину населення працездатного віку у регіоні, особливо ця тенденція актуальна для сільської місцевості. Причиною цього є часткова зайнятість молоді, а також відсутність попиту на молодих спеціалістів, які не мають відповідного досвіду роботи.

Також для детального дослідження демографічних основ формування ринку праці варто проаналізувати очікувану тривалість життя населення при народженні, що певною мірою також характеризує умови та якість життя населення.

Природною основою формування трудового потенціалу села виступає життєвий потенціал сільського населення. Його абсолютна величина залежить від чисельності постійного населення сільських територій і середньої очікуваної тривалості життя людей при народженні [3].

Життєвий потенціал населення Вінницької області скорочується внаслідок зменшення чисельності населення, у той же час фактор середньої тривалості життя в останні роки дещо стабілізувався. Середня очікувана тривалість життя людей, народжених починаючи з 2005–2006 рр. в області, поволі зростає, більш відчутно це проявляється у жінок і менше – у чоловіків [1, с. 147].

Таблиця 2

Кількість економічно активного населення Вінницької області

	2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік		2014 рік	
	міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське
У віці 15–70 років	368,1	403,1	371,6	402,3	375,4	393,0	365,3	403,7	379,8	359,4
Працездатного віку	345,9	346,6	349,1	343,8	356,5	339,7	349,2	350,3	365,3	335,0

Таблиця 3
Очікувана тривалість життя при народженні (років)

Період, за який розраховані показники (роки ¹)	Середня очікувана тривалість життя при народженні		
	обидві статі	чоловіки	жінки
2004–2005	68,77	63,01	74,76
2005–2006	68,78	63,00	74,78
2006–2007	69,02	63,20	75,02
2007–2008	69,20	63,32	75,33
2008–2009	70,37	64,91	75,83
2009–2010	71,49	66,54	76,27
2011	71,89	66,93	76,55
2012	71,95	66,99	76,71
2013	71,93	66,89	76,81
2014	71,93	66,93	76,82

Для подолання демографічної кризи та зміцнення трудових ресурсів регіону урядом України схвалена «Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року», а також Кабінетом Міністрів була видана Постанова «Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року». Деякі цілі Програми були досить успішно досягнуті завдяки організації роботи на державному та регіональному рівнях.

На нашу думку, ситуація в області досить складна і потребує невідкладного втручання. Допомога має стосуватися як покращання рівня демографічної ситуації в регіоні, так і створення та покращання умов стосовно зайнятості населення.

Населення є основою розвитку держави, його інтелектуальний і працересурсний потенціал, промислова та духовна культура.

Демографічні характеристики населення як узагальнення потенціалу його здоров'я, можливостей виконання соціально-економічних завдань розвитку, залежать від якості життя. Аналізуючи демографічну ситуацію з точки зору народногосподарських проблем, які постають перед суспільством, у тому числі перед аграрною сферою в певні періоди розвитку, слід розрізняти два її аспекти: перший характеризує стан трудових ресурсів, тобто ресурси праці – частину населення, а другий – його відтворення.

Висновки. Поліпшення демографічної ситуації, без сумніву, слід пов'язувати з виходом із соціально-економічної кризи. Але подолання кризових явищ у відтворенні населення буде тим успішнішим, чим скоріше буде взятий на озброєння науково обґрунтований підхід до поліпшення умов життя населення, а отже, і умов його відтво-

рення. Це поліпшення має бути найголовнішою метою побудови суверенної держави і проведення соціально-економічних реформ. Ігнорування проблем відтворення населення і, зокрема, його відтворення як суб'єкта виробництва, свідчить про недооцінку демографічного фактора в налагодженні ефективної економіки, про нерозуміння того факту, що невирішеність проблем відтворення здорового населення взагалі його працездатної частини, тобто трудових ресурсів, зокрема давно стала економічно невідповідною, а сьогоднішня удавана економія на їх невирішеності може обернутися великими збитками для суспільства [1, с. 147].

Причинами ситуації, що склалася на сьогоднішній день, можна визначити такі, як скорочення рівня виробництва у сільській місцевості, що змушує селян до переїзду у міста, або звільнення з підприємств та організацій. Селяни змушені працювати переважно в особистих селянських господарствах, у приватному бізнесі або стати учасниками трудової міграції, у тому числі іммігрувати в інші країни.

Також однією з причин демографічної кризи сільської місцевості є недостатній рівень інфраструктури на селі. Велика частка сільських територій має досить поганий стан доріг, що стає причиною недостатньо розвинутої транспортної інфраструктури і, як наслідок, недостатнього рівня забезпечення села ресурсами. У більшій частині сіл залишається на незадовільному рівні стан охорони здоров'я, так як більшість сіл мають недостатньо оснащені фельдшерські медичні пункти, а в деяких випадках вони взагалі відсутні.

У зв'язку зі скороченням кількості населення у сільській місцевості скорочується кількість навчальних закладів, що також стає однією з причин відпливу молоді із села.

Такі проблеми можуть бути вирішені шляхом диверсифікації видів діяльності сільського населення, розробки та втілення програм розвитку села, що сприятиме ефективному використанню ресурсів села.

Одним із важливих пунктів розвитку сільської місцевості є розвиток сільського підприємництва. Саме цей вид діяльності здатен відновити соціальну сферу села та розвинути його інфраструктуру. Також доцільно зауважити, що державна підтримка заходів розвитку сільської місцевості сприятиме розвитку сільського господарства, а також сприятиме поступовій зміні менталітету селян у напрямку ринково орієнтованих зразків поведінки.

Стосовно фермерських господарств, необхідно забезпечити використання ресурсів протягом року, раціональне використання трудових ресурсів, а також планування інтенсивності праці та підвищення її продуктивності протягом року.

Список використаних джерел:

1. Фіщук Н.Ю. Вплив демографічних чинників на відтворення трудового потенціалу села Вінницької області / Н.Ю. Фіщук, Б.П. Фіщук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 3. – С. 140–148.
2. Зайнятість населення у фермерських господарствах: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/276.pdf>.
3. Сайчук В. Особливості та прогноз розвитку ринку праці Полонського району Хмельницької області / В. Сайчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 56. – С. 59–62.
4. Основні показники ринку праці (2002–2014 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Закон України «Про зайнятість населення» від 04.07.2013 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
6. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 26 Закону України «Про зайнятість населення» від 3 червня 2014 р. № 2883 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1297-18>.
7. Закон України «Про оплату праці» від 20.04.1995 р. № 17 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95>.
8. Економічна активність населення Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/253--2015-/3185-2015-04-01-11-49-19.html>.

Аннотация. В работе исследованы демографические основы формирования рынка труда среди сельской местности. Проведен анализ количества населения сельской местности. Выявлены причины сокращения трудовых ресурсов Винницкого региона, особенно среди сельской местности. На основании исследованных данных предложена система действий для улучшения данной ситуации. Сформированы идеи по улучшению состояния занятости в сельской местности, в том числе для молодежи.

Ключевые слова: демография, рынок труда, трудовые ресурсы, занятость, природный прирост.

Summary. In this article the demographical situation at the rural territory is described. There is analyzed the amount of population of rural territory. The reduction reasons are determined in workforce at Vinnitsa region. We have proposed some ideas for employment young people at the rural territory. And we are proposed the system of actions for improving this situation the rural territories and at region in the general.

Key words: demography, labour market, workforce, employment, natural growth.

УДК 657.1

Ляхович Г. І.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
директор*

*Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Lyakhovych H. I.

*Candidate of State Administration Sciences, Associate Professor
Chief of
Ivano-Frankivsk Education and Research Institute of Management
Ternopil National Economic University,*

ФОРМИ ВЕДЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ТОЧКИ ВЗАЄМОДІЇ

FORMS OF CONDUCTION AND ORGANIZATION OF RECORD-KEEPING IN THE CONDIONS OF USE OF COMPUTER INFORMATION TECHNOLOGIES: POINTS OF CO-OPERATION

Анотація. У роботі розкрито основні тенденції розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. Визначено переваги впровадження хмарних технологій, серед яких основними є зменшення витрат на придбання серверного обладнання, апаратних і програмних рішень, створення умов для доступу з будь-якого місця за наявності мережі Інтернет. Охарактеризовано найбільш поширені програмні продукти для ведення бухгалтерського обліку, що працюють на основі хмарних технологій. Досліджені позиції науковців щодо доцільності визначення нових форм ведення та організації обліку, поява яких обумовлена розвитком інформаційних технологій. Розкрито особливості вибору того чи іншого варіанту форм ведення та організації обліку в умовах використання інформаційно-комп'ютерних технологій.

Ключові слова: організація обліку, хмарні технології, форма ведення обліку, форма організації обліку, інформаційно-комп'ютерні технології.

Вступ та постановка проблеми. Практично всі сфери діяльності підприємств у сучасних умовах розвиваються під впливом інформаційно-комп'ютерних технологій. Не винятком у даному питанні став і бухгалтерський облік.

Особливо важливим для суб'єктів господарювання є своєчасне і адекватне реагування на зміни, які відбуваються як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі їх функціонування. Потреба швидкого збору і консолідації бухгалтерської інформації виникає на підприємствах, на яких автоматизовані робочі місця, призначені для реєстрації облікової інформації, віддалені від бухгалтерії або ж місця групування, узагальнення і систематичної обробки бухгалтерських даних. Останнім досягненням у

цьому напрямі є хмарні технології, активне впровадження яких не може не внести зміни до форм організації та ведення бухгалтерського обліку, урахування яких необхідне для забезпечення ефективної його організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років питання особливостей організації та ведення обліку в умовах використання інформаційно-комп'ютерних технологій піднімалися в працях В.В. Свєдкімова, П.М. Гарасима, М.П. Гарасима, С.Ф. Легенчука, О.М. Поліщук, В.О. Осмятенко, А.І. Фаріон та ін.

Проте не всі з названих науковців аналізують зміни, які відбуваються у формах ведення та організації обліку під впливом використання інформаційно-комп'ютерних

технологій. Ряд авторів вже почали піднімати проблеми модернізації форм та методів бухгалтерського обліку щодо його пристосування до умов сучасних Інтернет-технологій. Зокрема, дослідження в даному напрямі здійснено у працях М.П. Павлюковця, С.М. Лайчук. Однак ряд пропозицій науковців є дискусійними, що свідчить про те, що дане питання продовжує бути актуальним та потребує більш ґрунтовного дослідження.

Метою даної роботи є визначення впливу сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій на форму організації та ведення бухгалтерського обліку.

Результати дослідження. Незважаючи на те що питання організації обліку піднімаються в працях науковців не один рік, все одно не дотримано конвенційності основних термінів. До цього часу відсутня єдність щодо того, яке поняття вкладати в той чи інший термін, зокрема, стосується це таких термінів, як «форма ведення обліку» та «форма організації обліку». Така ситуація обумовлена тим, що в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» вживаються терміни «форма обліку» та «форма організації обліку» з наведенням визначення тільки для першого. Саме тому для розкриття основних тенденцій, які характеризують організацію обліку на сучасному етапі розвитку, у першу чергу нам хочеться окреслити, що ми розуміємо під ними.

Дотримуємося тієї позиції, що під формою ведення бухгалтерського обліку слід розуміти сукупність облікових регістрів, які використовуються у певній послідовності та взаємодії для ведення обліку. У процесі історичного розвитку форми ведення бухгалтерського обліку істотно змінювалися під впливом змін умов господарювання. Сучасні паперові форми бухгалтерського обліку, що застосовуються на підприємствах і в організаціях України, представлені таким переліком:

- меморіально-ордерна;
- журнально-ордерна;
- журнальна;
- проста;
- спрощена;

- регістри бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб, які мають право на ведення спрощеного обліку доходів і витрат [1, с. 83–84].

Форма організації обліку представляє собою один із варіантів вибору суб'єкта, який буде вести облік на підприємстві. Усі можливі форми організації визначені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»:

- уведення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером;

- користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи;

- ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або аудиторською фірмою;

- самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства [2, ст. 4].

Не викликає заперечення факт впливу застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій на організацію обліку, проте існують суперечності щодо того, як саме цей вплив відображається – чи призводить він до змін вже наявних форм ведення та організації обліку, а може, можливо слід говорити про появу нових.

Упровадження комп'ютерної форми ведення обліку призвело до відсутності єдиного підходу до обробки інформації, адже кожен розробник програмного забезпечення у сфері бухгалтерського обліку намагається внести свої особливості, які, на його думку, полегшать процес обробки облікової інформації. Як справедливо зазначають П.М. Гарасим та М.П. Гарасим, облікові регістри різних програм є схожими, але не однаковими [3, с. 27]. Саме тому регламентувати назви та кількість облікових регістрів (журналів, відомостей тощо), а також порядок формування звітності для комп'ютерної форми ведення обліку не є можливим.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій і, як наслідок, поява різноманітних мобільних пристроїв, призводять до того, що хмарні технології набувають усе більшої популярності та широкого впровадження, зокрема й у сферу бухгалтерського обліку.

Така тенденція обумовлена недоліками, притаманними локальним програмним продуктам, призначеним для ведення бухгалтерського обліку. Це насамперед високі вимоги до апаратного забезпечення персональних комп'ютерів та до самих облікових працівників, які за ними працюють. Окрім того, виникає об'єктивна потреба у постійному підвищенні навиків працівників щодо роботи з програмними продуктами за умови появи їх нових версій [4].

Використання хмарних технологій у сфері бухгалтерського обліку дозволяє зменшити витрати на придбання вартісного серверного обладнання, апаратних і програмних рішень; забезпечує оперативну зміну конфігурації корпоративної ІТ-інфраструктури залежно від поточних потреб; створює умови щодо доступу до системи з будь-якого місця за наявності мережі Інтернет; скорочення витрат на технічну підтримку та можливість отримання високого рівня обслуговування програмного забезпечення.

Основними моделями обслуговування користувачів у хмарних технологіях є: робочий стіл як послуга (англ. DaaS – Desktops-as-a-Service), інфраструктура як послуга (англ. IaaS – Infrastructure-as-a-Service), програмне забезпечення як послуга (англ. SaaS – Software-as-a-Service) та ряд інших технологічних тенденцій. Саме у сфері бухгалтерського обліку найбільш поширеною є остання модель – SaaS.

Упровадження хмарних технологій, на думку М.П. Павлюковця, призводить до появи нової форми ведення (автор не зазначає, що це саме форма ведення, проте це зрозуміло з контексту статті) обліку – клауд-комп'ютерної. Її основними відмінностями є:

1) повністю бездокументарна форма обліку та оцінки активів. Упровадження таксономії XBRL в обліково-оцінний процес;

2) збереження облікової інформації поза підприємством з використанням бізнес-моделей SaaS, DaaS;

3) одночасне використання інформації обліку багатьма користувачами з будь-якої точки планети за допомогою клауд-комп'ютерних технологій [5, с. 68].

Упровадження нової запропонованої автором форми ведення обліку потребуватиме відповідних змін до нормативних документів щодо її легітимізації та розробки її методичного забезпечення. Проте ми не вважаємо, що впровадження хмарних технологій видозмінює комп'ютерну форму ведення обліку настільки, що слід говорити про необхідність виділення нової форми. Адже, по суті, ураховуючи сутність терміну «форма ведення обліку», суттєвих змін саме в облікових регістрах немає. Про це свідчать і самі програмні продукти, які використо-

вують підприємства. Так, версія 8.3 програми «1С: Підприємство» в першу чергу відрізняється від версії 8.2 можливістю роботи за допомогою мережі та хмарних технологій, проте в користувацькому режимі ці версії практично ідентичні.

Найбільш поширені програмні продукти, які працюють на основі хмарних технологій та використовуються бухгалтерами при виконанні своїх прямих обов'язків, наведені в табл. 1.

Розкриваючи необхідність спрощення бухгалтерського обліку шляхом комп'ютеризації ведення облікової реєстрації господарських операцій, С.М. Лайчук наводить визначення прогресивної форми обліку, яка на основі впровадження обчислювальної техніки забезпечує своєчасне одержання якісної інформації, необхідної для управління, а також системи показників звітності при мінімальних затратах праці і засобів на ведення обліку [1, с. 85]. Проте наведене визначення характеризує комп'ютерну форму ведення обліку, саме тому не бачимо необхідності вживання даного терміну.

На думку В.В. Муравського, «...поширення хмарних технологій сприяло розвитку комбінованого варіанту централізації обліку. При передачі хмарному середовищу виконання усіх обчислювальних процедур від первинного збору облікових даних до автоматизованого відправлення звітних документів зацікавленим фізичним та юридичним особам відбувається централізація обліку за комбінованим варіантом» [6, с. 145–146]. Застосування хмарних технологій дозволяє говорити про необхідність виділення комбіновано-центрального варіанту організації обліку. Це і визначає найбільш популярні форми організації обліку.

На сьогодні традиційно найбільш поширеним для нашої країни є бухгалтерський інсорсинг, тобто ведення обліку на підприємстві бухгалтерською службою чи керівником (за умов дотримання вимог чинного зако-

нодавства). На думку Г.С. Кесарчук, тільки фірми, де недоцільно мати свою бухгалтерську службу у зв'язку з незначним обсягом доходу, доручають облік вести спеціалізованим компаніям [7, с. 203]. Проте практика останніх років свідчить про поширення передачі підприємствами на аутсорсинг частини бухгалтерських операцій. Використання ж хмарних технологій на підприємстві може змінити позицію керівництва щодо доцільності отримання послуг аутсорсингової фірми. Адже, як правило, вдаються до бухгалтерського аутсорсингу представники малого та середнього бізнесу, які мають незначний обсяг операцій та намагаються зменшити свої витрати шляхом виключення зі штатного розпису посади бухгалтера та уникнення витрат на придбання технічного та програмного забезпечення. Якщо ж буде обрано варіант ведення обліку штатним бухгалтером (на неповний робочий день, із можливістю віддаленого робочого місця тощо) на основі використання хмарного сервісу, то можна уникнути не тільки зайвих витрат, але й забезпечити оперативність обробки даних, яка втрачається при аутсорсингу.

Розуміючи це, аутсорсингові фірми також усе частіше вдаються до використання хмарних технологій. Адже з моделлю SaaS аутсорсери зможуть надавати своє бухгалтерське обслуговування більш інноваційним способом. Так, обробляючи відскановані працівником підприємства замовника первинні документи, бухгалтер аутсорсингової фірми отримує актуальну інформацію про стан справ підприємства-замовника, яка може бути використана для забезпечення додаткових послуг з додатковою оплатою. Таким чином, застосування хмарних технологій впливає як на форму ведення обліку, так і на форму організації обліку, розширюючи можливі варіанти вибору комбінації для керівників підприємств.

Висновки. Отже, не викликає сумнівів факт впливу розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, насам-

Таблиця 1

Програмні продукти для ведення бухгалтерського обліку, що працюють на основі хмарних технологій

Назва програмного продукту	Коротка характеристика
jПарус	Хмарна платформа корпорації «Парус». Станом на сьогодні корпорація «Парус» пропонує до використання у різних модифікаціях прикладні рішення CRM системи jПарус «Менеджмент та Маркетинг» і системи управління автотранспортом. Суто бухгалтерських конфігурацій (таких як «Бухгалтерія», «Зарплата») на основі хмарних обчислень корпорація не пропонує. Разом з тим у запропонованих прикладних рішеннях присутні певні облікові задачі. Так, у системі управління автотранспортом можна вести оформлення, облік і обробку дорожніх листів, облік витрат пального, облік технічного обслуговування і ремонтів, облік наданих послуг і виконаних робіт у розрізі замовників тощо
iFin	Хмарний сервіс, який працює в двох напрямках: 1) це формування і подача в державні органи замість користувача різних форм звітності (підсистема «Звітність»); 2) це підсистема «Бухгалтерія», яка дозволяє, крім підготовки і подачі звітності, додатково вести складський облік (з автоматичним розрахунком амортизації основних засобів), автоматизований облік у картках співробітників (розрахунок заробітної плати, відпускних, лікарняних і податків через персональний календар), а також пакетне створення різного роду бухгалтерських документів з автоматичним заповненням постійними реквізитами підприємства
Спеціалізовані програмні продукти «1С»	Деякі функції певних систем побудовані на використанні саме хмарних технологій. Мова йде про «1С: Бухгалтерія 8.3», а також віддалене підключення через веб-інтерфейс територіально розподілених підрозділів до системи «1С: Консолидація 8», а також функції колективної роботи над документами та віддаленого доступу через Інтернет до них за допомогою спеціалізованої системи «1С: Документообіг8»
Смарт Бухгалтерія	Сервіс із ведення бухгалтерського обліку та подання електронної звітності для підприємств на спрощеній системі оподаткування. Даний програмний продукт допомагає підприємцям самостійно, без допомоги бухгалтера вести облік, створювати документи, здавати звітність у податкові органи через Інтернет. У сервісі є своя довідкова система, додатковий сервіс, через який можна безкоштовно подавати будь-яку звітність у контролюючі органи

перед хмарних, на форми ведення та організації обліку. Урахування їх переваг та недоліків дозволяє керівництву здійснювати вибір на користь того чи іншого варіанту. Проте на даному етапі розвитку зарано говорити

про появу нових форм ведення та організації обліку. Перспективами подальших досліджень є визначення впливу інформаційно-комп'ютерних технологій на інші складові організації обліку.

Список використаних джерел:

1. Лайчук С.М. Прогресивна форма ведення бухгалтерського обліку / С.М. Лайчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз». – 2014. – Вип. 2. – С. 80–89.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
3. Гарасим П.М. Особливості організації бухгалтерського обліку в умовах комп'ютеризації / П.М. Гарасим, М.П. Гарасим // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2009. – Вип. 6(1). – С. 24–33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2009_6\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2009_6(1)_4).
4. Мачуга Р.І. Віртуалізація і хмарні технології в обліку: далеке майбутнє чи реальне сьогодення? / Р.І. Мачуга // Ефективна економіка. – 2013. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2008>.
5. Павлюковець М.П. Концепція побудови сучасної системи обліку на сільськогосподарському підприємстві в умовах Інтернет-технологій / М.П. Павлюковець // Облік і фінанси. – 2014. – № 2. – С. 66–70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2014_2_10.
6. Муравський В.В. Комунікаційний аспект централізації (децентралізації) обліку / В.В. Муравський // Збірник наукових праць ПДАТУ. – 2014. – Вип. 22. – Т. 2. – С. 143–147.
7. Кесарчук Г.С. Бухгалтерський аутсорсинг: поняття, види, переваги та недоліки / Г.С. Кесарчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 1(42). – С. 201–204.

Аннотация. В работе раскрыты основные тенденции развития информационно-компьютерных технологий. Определены преимущества внедрения облачных технологий, основными среди которых являются уменьшение расходов на приобретение серверного оборудования, аппаратных и программных решений, создание условий для доступа из любого места при наличии сети Интернет. Охарактеризованы наиболее распространенные программные продукты для ведения бухгалтерского учета, работающие на основе облачных технологий. Исследованы позиции ученых о целесообразности определения новых форм ведения и организации учета, появление которых обусловлено развитием информационных технологий. Раскрыты особенности выбора того или иного варианта форм ведения и организации учета в условиях использования информационно-компьютерных технологий.

Ключевые слова: организация учета, облачные технологии, форма ведения учета, форма организации учета, информационно-компьютерные технологии.

Summary. This paper exposes main tendencies in development of computer information technologies. It is determined advantages introductions of cloudy technologies, among that basic are reductions of charges on acquisition of server equipment, vehicle and programmatic decisions, conditioning for access from any place at presence of network the Internet. In this paper characterizes the most widespread programme production for the conduction of record-keeping that work on the basis of cloudy technologies. Investigational positions of scientists in relation to expediency of determination of new forms conduction and account organizations, appearance of that are conditioned by development of information technologies. It examines the features of choice of that or other forms variant and organization of account in the conditions of the use of computer information technologies.

Key words: organization of record-keeping, cloudy technologies, conduct form of account, form of account organizations, computer information technologies.

Маловичко А. С.
кандидат економічних наук, доцент,
викладач
Європейської вищої школи бізнесу,
м. Познань, Польща

Malovychko A. S.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lecture of
European University College of Business,
Poznan, Poland

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕЛЕКТРОННОЇ ЛОГІСТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES E- LOGISTICS

Анотація. Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких розглядаються практичні та теоретичні питання в області підприємництва, торгівлі, конкурентоспроможності, оцінки ефективності комерційної діяльності, розвитку електронної логістики та інформаційних технологій. У ході дослідження застосовувалися методи системного та фінансово-економічного аналізу, порівняння, узагальнення, прогнозування. Запропоновано науково-методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності електронної логістики підприємств в Україні. Теоретична і практична значущість роботи полягає в тому, що результати дослідження створюють методологічну основу для організації електронної логістики з метою підвищення конкурентоспроможності підприємницької діяльності.

Ключові слова: логістика, конкурентоспроможність, електронна логістика, Інтернет, електронні магазини.

Вступ та постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій і засобів комунікації, насамперед електронних мереж, додало потужний імпульс для формування нового середовища, активність становлення та інтенсивність використання якої стало важливою особливістю функціонування сучасного бізнесу. Інтернет-технології створюють нові форми взаємовідносин між продавцем і покупцем, що дозволяють максимально повно враховувати потреби покупця і раціоналізувати його вибір. Електронна логістика як невід'ємна частина електронного бізнесу несе скриті резерви конкурентних переваг, адже масштабне та ефективне її здійснення визначає максимум та мінімум функціональних витрат торговельного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну актуальність обраної проблеми. Так, Чорнописька Н.В., Солодка О.В. розглядають електронну логістику як складову електронної комерції підприємства, зосереджують увагу на залежності між розвитком електронної комерції та розвитком ринку логістичних послуг [1, с. 490–495]. Мірошніченко Т.В., Чорна Г.Ю. встановили, що необ'єктивне ставлення і незмога влади вирішити труднощі призводять до відставання входу України у світовий інформаційний простір [2, с. 59]. Антоненко О.М., Міщук І.П., Хамула О.О. сформулювали рекомендації щодо перегляду загальних основ організації діяльності підприємств електронної торгівлі, оптимізації їх логістичної діяльності та підвищення ефективності функціонування [3, с. 349–356]. З логістичної точки зору електронну торгівлю розглядали Гринів Н.Т., Кіндій М.В., Мага М.М. [4, с. 576–579]. Питання логістики як інструменту інтеграції суб'єктів міжнародного бізнесу досліджувались у роботах Кизима А.А., Ігнатова В.О. [5]. Цікавими є роботи Скілько В.І., в яких визначено функції електронної логістики, розглянуто напрями міжнародних стандартів ідентифікації продукції в електронній логістиці, моделювання логістичних процесів [6, с. 309–314; 7, с. 357–362].

Однак дослідження останніх публікацій виявило питання, що потребує подальших досліджень, а саме аспекти конкурентоспроможності електронної логістики торговельних підприємств України.

Метою даної роботи є розробка механізмів оцінки конкурентоспроможності електронної логістики підприємств, що в підприємницькій діяльності використовують Інтернет-технології. Розглянута в даній роботі проблема є поки ще недостатньо вивченою у вітчизняній науковій літературі. Не цілком чітко виділено фактори конкурентоспроможності підприємницьких організацій у сучасних умовах; вимагають систематизації нові технології, застосовувані в торгівлі; відсутні комплексні дослідження впливу Інтернет-технологій на конкурентоспроможність підприємницьких організацій.

Результати дослідження. У даній час світова економіка характеризується великою кількістю гравців як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках. Це обумовлюється послабленням регулювання державами різних країн її основних функцій. Природним наслідком такої ситуації є гостра конкуренція між компаніями, секторами, галузями економіки. Суть теорії конкуренції – виявлення і опис тих способів, якими компанії або галузі досягають конкурентної переваги [8]. Портер М. вважає, що «конкуренція лежить в основі економіки, і конкуруючі сили простягаються значно далі простого протиборства сил в окремо взятій галузі. Споживачі, постачальники, потенційні гравці і товари-замінники – це конкуренти, у тій чи іншій мірі мають вплив на галузь» [8, с. 43].

Існує величезна кількість визначень конкуренції, і їх трактування визначають набір дій, що здійснюються з метою конкурентної боротьби. У загальному сенсі можна сказати, що конкуренція зводиться до певного співвідношення товарів або послуг, що надаються фірмою, якості їх супроводу у вигляді сервісів, гарантій, дій з маркетингу та реклами, а також іміджу компанії та існування на ринку

більш-менш схожих товарів та послуг з їх супроводу. Поняття конкуренції тісно пов'язане з конкурентоспроможністю підприємства, галузі чи економіки. Конкурентоспроможність можна визначити як здатність компанії, галузі або держави адаптуватися до умов зовнішнього середовища [9].

Поряд із традиційними формами ведення бізнесу на Заході наприкінці ХХ ст. з'явилася природна похідна нового інформаційного ринку Інтернет – електронна торгівля, що характеризується проведенням угод купівлі-продажу в Мережі. Її популярність підтверджується величезними можливостями, які надає Інтернет. Серед них – можливість придбання товару 24 години на добу, сім днів на тиждень, практично необмежена кількість асортименту торгової компанії, доставка продукції клієнту, низькі ціни на товари та ін.

З моменту своєї появи електронна торгівля як новий вид економічної діяльності зарекомендувала себе надійним джерелом виробництва доданої вартості поряд зі звичайними магазинами з продажу товарів тривалого користування.

В Україні торгівля в Інтернеті є, напевно, галуззю, яка демонструє найшвидші темпи зростання серед усіх галузей економіки. Справа в тому, що електронна торгівля в нашій країні тільки недавно пережила етап зародження і перемістилася на етап зростання. Обсяги торгівлі в Інтернеті щодо роздрібною торгівлі в цілому порівняно малі. На кінець 2014 р. Інтернет-торгівля склала близько 1,5–1,6% від загального обсягу роздрібною торгівлі, що набагато менше, ніж у Росії, де проникнення Інтернет-торгівлі наблизилося до 2%, не кажучи вже про середньосвітовий показник – 6,5% або показник США – 10,1% [10]. Отже, електронна логістика є частиною електронної торгівлі, що, у свою чергу, є складовою електронного бізнесу.

Омельченко О.В. дає таке визначення: «...міжнародна електронна логістика являє собою особливу форму ведення сучасного бізнесу за допомогою оптимізації потокових процесів виробництва, розподілу і продажу матеріальних, трудових, енергоресурсів, готової продукції, руху і використання інформації, фінансів, вантажів, а також відходів виробництва і споживання на основі тотального використання ІКТ і глобальної мережі Інтернет» [11, с. 53].

За допомогою мережевих технологій можливо вирішувати наступні логістичні завдання [12, с. 125]:

- реклама компанії та продукції;
- надання інформації про перелік послуг та прайс-листів;
- облік постійних клієнтів та партнерів;

надання споживачам документів на платній та безкоштовній основі;

функціонування інтерактивної консультативної служби;

пошук контрагентів через реєстр бізнес-партнерів та бази інформаційно-логістичних ресурсів у Мережі;

електронне фрахтування;

моніторинг вантажів та транспортних засобів;

створення довідкової системи для клієнтів;

електронна торгівля через Інтернет;

функціонування системи самостійних замовлень.

На думку Кизима А.О. та Ігнатової В.О., «...транснаціональні компанії, освоюючи нові сфери бізнесу, активно розвивають віртуальну логістику» [13]. Отже, погоджуючись з Лупполом О., визначимо моделі ведення логістичних операцій [5; 13]:

- партнерство як стосунки між двома суб'єктами логістичного каналу, які спричиняють за собою розділення прибутку і поширюються на визначений в угоді період часу;

- стратегічний союз або договірні стосунки між двома незалежними суб'єктами логістичного каналу, переслідуючі досягнення певної мети і отримання прибутку;

- стороння логістика має на увазі наявність агента логістичного каналу, який вступає в короткочасні або тривалі стосунки з іншим суб'єктом логістичного каналу;

- контрактна логістика зведена до стосунків, при яких вантажовідправник і третя сторона (сторони) укладають угоду про надання певних послуг з визначеною ціною впродовж деякого періоду часу.

У таких умовах доцільним є запровадження науково-методичного підходу до дослідження конкурентоспроможності електронної логістики підприємств в Україні (рис. 1).

Загальносвітова тенденція до прискорення темпів зростання електронного ринку у країнах, що розвиваються, значно вплинула і на розвиток електронної торгівлі в Україні.

В умовах зниження активності в економіці в цілому, у тому числі і по відношенню до електронної торгівлі, окремі сегменти товарів в Інтернет-торгівлі, такі як одяг, дитячі товари і ряд інших, показують динамічне зростання. Це робить електронну комерцію одним з найбільш перспективних напрямків для розвитку торгівлі.

Визначимо організаційно-економічну ефективність роботи електронних магазинів, що здійснюють свою комерційну діяльність в Україні.

Нами був проведений моніторинг роботи трьох електронних магазинів України, які активно здійснюють

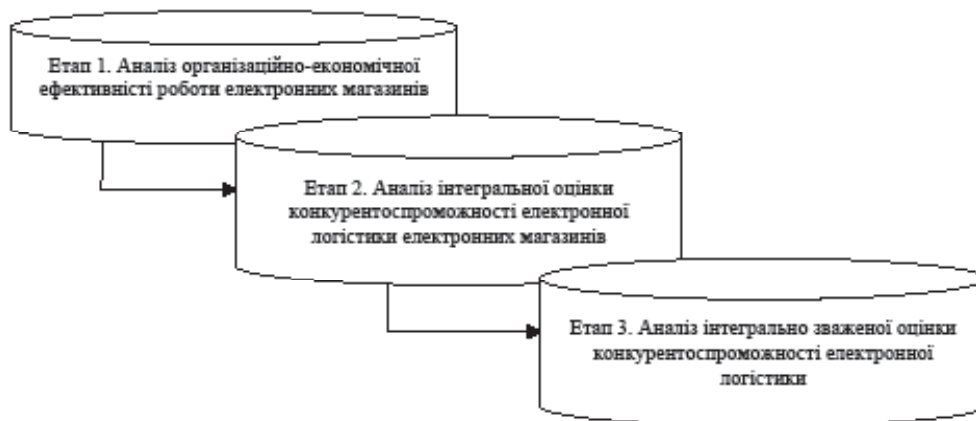


Рис. 1. Науково-методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності електронної логістики підприємств в Україні

комерційну діяльність більше чотирьох років. На підставі наведених вище показників оцінки економічної ефективності в період з 01.08.2015 р. по 30.08.2015 р. були зібрані необхідні дані про роботу цих магазинів, які представлені в табл. 1.

Очевидно, що за більшістю показників електронний магазин Bon Prix перевершує по ряду абсолютних показників своїх конкурентів. У той же час максимальний обсяг покупок, що припадає на одного покупця в Modna Kasta, виявився найвищим (21,52 тис. грн.).

Представлений вище набір показників не є повним, проти він дозволяє на основі простих і легкодоступних даних оцінити економічну ефективність роботи системи електронної торгівлі, зокрема електронного магазину.

Було зібрано і оброблено усього 86 анкет. Підсумкова оцінка конкурентоспроможності за кожним показником була розрахована шляхом обчислення середньоарифметичного значення окремо взятого сертифіката конкурентоспроможності. На основі цих даних шляхом підсумовування значень показників були отримані інтегральні оцінки конкурентоспроможності досліджуваних систем електронних магазинів, представлені в табл. 2.

Згідно з наведеними даними, найбільш конкурентоспроможним електронним магазином є Bon Prix, оскільки в нього найвища інтегральна числова оцінка. Проте в даному випадку різниця між трьома інтегральними оцінками електронних магазинів настільки незначна, фактично не більше 3%, що дає підставу говорити про зразкову рівність якості досліджуваних систем електронної торгівлі.

Після цього розрахуємо підсумкові інтегральні зважені оцінки конкурентоспроможності по кожному з трьох досліджуваних електронних магазинів (табл. 3).

«У результаті застосування вагових коефіцієнтів рівень конкурентоспроможності електронної логістики змінився. Як показують виконані розрахунки, найбільш конкурентоспроможним з обстежених є електронний магазин Modna Kasta, так як у нього найбільше значення зваженої інтегральної оцінки – 3,83 бала. Раніше він займав друге місце в рейтингу досліджуваних електронних магазинів. На другому місці опинився електронний магазин Bon Prix – 3,73 бала.

Маркетингові дослідження ринку електронної торгівлі в Україні показують, що споживачі віддають перевагу придбанню через Інтернет товарів середньої цінової

Таблиця 1

Дані, що характеризують економічну ефективність роботи досліджуваних електронних магазинів

№	Найменування показника	Найменування магазину / значення показника		
		Bon Prix	Le Boutique	Modna Kasta
1.	Загальна кількість відвідувачів електронного магазину, ос.	3 302	1 907	2 945
2.	Кількість повторних відвідувачів електронного магазину, ос.	769	658	334
3.	Питома вага відвідувачів, зробивших покупку, %	58.3	34.8	46.1
4.	Питома вага повторних відвідувачів, зробивших покупки, від загального їх числа, %	89.1	77.8	82.5
5.	Об'єм зроблених покупок, тис. грн.	437.18	398.28	209.64
6.	Об'єм зроблених покупок, який припадає в середньому на одного відвідувача, тис. грн.	0.19	0.31	0.14
7.	Мінімальний об'єм покупок, який припадає на одного покупця, тис. грн.	0.059	0.14	0.1
8.	Максимальний об'єм покупок, який припадає на одного покупця, тис. грн.	1.81	3.34	21.52

Таблиця 2

Інтегральні оцінки конкурентоспроможності електронної логістики електронних магазинів

Найменування показника	Середня числова оцінка/ бали		
	Bon Prix	Le Boutique	Modna Kasta
Рівень персоналізованого доступу	2.17	1.23	1.45
Якість і зручність навігації	2.34	2.54	2.41
Простота повернення у вихідний пункт	3.97	4.15	3.47
Рівень персоналізованого доступу	2.15	1.12	1.03
Ціна товару або послуги	3.24	4.21	3.40
Гарантії присутності товару на складі	4.21	3.66	3.75
Доступність та якість кредиту	3.75	3.26	3.02
Різноманітність сервісної підтримки	2.39	2.53	2.94
Рівень дисконтних знижок і пільг	3.65	3.97	3.89
Рівень уваги до відвідувача	3.47	3.52	3.78
Якість сервісної підтримки покупців	2.79	2.98	3.45
Повнота відомостей про товари і послуги	2.86	3.18	3.56
Зручність оплати при покупці	4.15	3.25	3.98
Різноманітність асортименту	4.18	3.89	4.03
Рівень і якість дизайну	3.66	4.17	3.99
Швидкість завантаження сторінок сайту	4.77	4.19	4.57
Своєчасність доставки товару	4.37	4.23	4.69
Рівень довіри до магазину	4.05	3.78	4.21
Інтегральна числова оцінка, бали	62.17	59.86	61.62

Підсумкові інтегральні зважені оцінки конкурентоспроможності електронної логістики

Найменування показника	Зважена числова оцінка / бали		
	Le Boutique	Bon Prix	Modna Kasta
Рівень персоналізованого доступу	0.01	0.02	0.01
Якість і зручність навігації	0.03	0.02	0.02
Простота повернення у вихідний пункт	0.08	0.08	0.07
Рівень персоналізованого доступу	0.02	0.04	0.02
Ціна товару або послуги	0.13	0.10	0.10
Гарантії присутності товару на складі	0.11	0.13	0.11
Доступність та якість кредиту	0.13	0.15	0.12
Різноманітність сервісної підтримки	0.13	0.12	0.15
Рівень дисконтних знижок і пільг	0.20	0.18	0.19
Рівень уваги до відвідувача	0.21	0.21	0.23
Якість сервісної підтримки покупців	0.18	0.17	0.21
Повнота відомостей про товари і послуги	0.22	0.20	0.25
Зручність оплати при покупці	0.26	0.33	0.32
Різноманітність асортименту	0.35	0.38	0.36
Рівень і якість дизайну	0.38	0.33	0.36
Швидкість завантаження сторінок сайту	0.38	0.43	0.41
Своєчасність доставки товару	0.42	0.44	0.47
Рівень довіри до магазину	0.38	0.41	0.42
Інтегральна числова оцінка, бали	3.61	3.73	3.83

категорії. Продукти харчування майже не користуються попитом, адже мають короткий строк зберігання. Товари категорії luxury також не користуються популярністю у зв'язку із тим, що споживачі побоюються купувати такі речі без попереднього ознайомлення.

Висновки. У зв'язку з вищевикладеним ми бачимо засоби підвищення конкурентоспроможності електронної торгівлі в систематичній зміні та збільшенні її основних функцій в умовах посткризової економіки. Електронна торгівля на підприємствах України активно розвивається. Серед головних тенденцій спостерігається збільшення обсягів торгівлі через Інтернет, підвищення кількості підприємств електронної торгівлі, збільшення кількості споживачів Інтернет-магазинів та підвищення їх лояльності до процесу придбання товарів он-лайн, розширення асортименту підприємств та ін. Електронна торгівля як галузь економіки характеризується високою конкурентоспроможністю. Вона являє собою щось зовсім відмінне від звичних форм торгівлі через прилавок. Електронна торгівля має свої особливості і, як наслідок, проблеми.

На нашу думку, основною проблемою електронної торгівлі є саме її унікальна форма проведення угод: багато споживачів не вміють або не хочуть користуватися Інтернет-магазинами. Отже, необхідно залучати споживачів товарів і послуг до користування мережею для здійснення покупок. Для реалізації цієї мети необхідно влаштувати рекламні акції в офф-лайн, демонстрацію товарів з попутним поясненням процесів Інтернет-торгівлі, обґрунтуванням вигідності покупок у Мережі. Примітно, що електронна торгівля має можливості для швидкого і практично без вкладень розширення товарного асортименту Інтернет-магазину на позиції, що користуються підвищеним попитом у посткризовий період. Ця особливість буде в значній мірі сприяти підвищенню конкурентоспроможності електронної торгівлі як галузі порівняно зі звичайним рітейлом. Також до числа дій, що підвищують конкурентоспроможність Інтернет-магазинів, можна віднести залучення нових віддалених кадрів, антикризові акції компанії, граничну чесність з покупцем і чіткість виконання взятих на себе зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Чернописька Н.В., Солодка О.В. Логістика електронної комерції: стан та перспективи розвитку в Україні / Н.В. Чернописька, О.В. Солодка // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2007. – № 594. – С. 490–495.
2. Мірошніченко Т.В., Чорна Г.Ю. Вплив та роль логістики в розвитку електронної комерції в Україні / Т.В. Мірошніченко, Г.Ю. Чорна // Региональная экономика. – 2013. – № 5. – С. 59–62.
3. Антоненко О.М. Формування систем електронної торгівлі і логістика: теорія та практика організації / О.М. Антоненко, І.П. Мішук, О.О. Хамула // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2012. – № 749. – С. 349–356.
4. Гринів Н.Т. Логістика електронної торгівлі в Україні / Н.Т. Гринів, М.В. Кіндій // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2010. – № 690. – С. 576–579.
5. Кизим А.А., Игнатова В.О. Виртуальная логистика как инструмент интеграции субъектов международного бизнеса / А.А. Кизим, В.О. Игнатова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnal/2012/12/ekonomika/kizim-ignatova.pdf.
6. Скіцько В.І. Електронна логістика як складова сучасного бізнесу // В.І. Скіцько // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 309–314.
7. Скіцько В.І. Моделювання в оцінюванні рівня логістичного сервісу / В.І. Скіцько // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 357–362.
8. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; пер. з англ. – М. : Вільямс, 2005. – 608 с.
9. Некрасов В.І., Рябцун В.О. Оцінка розвитку регіональних електронних ринків / В.І. Некрасов, В.О. Рябцун. – К. : ІЕ УрО РАН, 2006.

10. Янчева Л.М. Електронна комерція: організація та облік : [навч. посіб.] / Л.М. Янчева [та ін.]. – Х. : ХДУХТ, 2008. – 231 с.
11. Омельченко О.В. Розвиток міжнародної логістики в умовах електронізації світової економіки : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08. 00. 02 / О.В. Омельченко. – Вінниця, 2015. – 234 с.
12. Валькова Н.В. Електронна логістика: визначення та складові її інструментарію / Н.В. Валькова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua>.
13. Luppel O. Tendentsii, opredelyayushchie spetsifiku mirovogo rynka logisticheskikh uslug [Electronic resource]. – Access mode : URL: <http://chelt.ru/2009/9-09/lupoll-909.html>.

Аннотация. Теоретической и методологической основой исследования являются труды отечественных и зарубежных ученых, в которых рассматриваются практические и теоретические вопросы в области предпринимательства, торговли, конкурентоспособности, оценки эффективности коммерческой деятельности, развития электронной логистики и информационных технологий. В ходе исследования применялись методы системного и финансово-экономического анализа, сравнения, обобщения, прогнозирования. Предложен научно-методический подход к исследованию конкурентоспособности электронной логистики предприятий в Украине. Теоретическая и практическая значимость работы заключается в том, что результаты исследования создают методологическую основу для организации электронной логистики с целью повышения конкурентоспособности предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: логистика, конкурентоспособность, электронная логистика, Интернет, электронные магазины.

Summary. Theoretically and methodologically the research was based upon papers of Ukrainian and foreign scientists in which practical and theoretical questions in the field of entrepreneurship, trade, competitiveness, efficiency estimation of commercial activity, development of e-logistics and information technologies were examined. The methods of system analysis, financial and economic analysis, comparison, generalization, prognostication were used in research. The scientific and methodical approaches to research a competitiveness of Ukrainian enterprises' e-logistics were offered in the article. Theoretical and practical values of research lie in methodological basis for organization of e-logistics to raise an entrepreneurship's competitiveness.

Key words: logistics, competitiveness, e- logistics, Internet, e-store.

УДК [(005:658.62)-021.321-021.475.4]’06(045)

Маловичко С. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри маркетингу та менеджменту
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Бондарчук М. Є.

*асистент кафедри товарознавства та експертизи в митній справі
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Malovychko S. V.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Marketing and Management
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky*

Bondarchuk M. Y.

*Assistant Lecturer, Product Research and Expertise in Customs Activity
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky*

ТОВАРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

PRODUCT MANAGEMENT: FEATURES AND PERSPECTIVES ON THE MODERN STAGE

Анотація. У роботі проаналізовано поняття «товарний менеджмент». Розглянуто відмінні особливості роботи товарного менеджера, менеджера із продажів, бренд-менеджера. Визначено основу їх діяльності та функціональні обов'язки. Установлено, що діяльність товарного менеджера орієнтована у трьох напрямках: стратегічному, технологічному та маркетинговому. Зроблено висновок, що внаслідок розмитих пріоритетів показники діяльності товарного менеджера часто не визначені або визначені нечітко та не відповідають його діяльності або не мають повного впливу на результат. Визначено проблеми функціонування товарного менеджменту

Ключові слова: управління, товарний менеджмент, товарний менеджер, товар, функції.

Вступ та постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки країни характеризується посиленням конкуренції виробників на ринку, подальшою глобалізацією бізнесу, жорсткою конкурентною боротьбою організацій у сфері торгівлі. На споживчому ринку виживають і виграють тільки ті організації, які випускають і реалізують високоякісну, а значить, конкурентоспроможну продукцію. Удосконалення науки і практики показало, що ефективно вирішувати проблему якості можна лише засобами менеджменту. Поява товарного менеджменту це не тільки «крок назустріч» менеджменту, а й крок у бік практики, оскільки без системи менеджменту неможливо ефективно виконувати вимоги замовників, а в торгівлі – вимоги споживачів [1, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні питання, що стосуються сфери товарного менеджменту, висвітлено у роботах таких зарубіжних вчених, як: Джонсон С. [9], Токарев Б.В., Ліфіц Й.М., Жукова Ф.А., Ніколаєва М.А. [1], Шевченко Д.А., Газієва К.Г. [5], Льовушкіна С.В. [3], Давидов Р.М. [4] та ін. Необхідність дослідження товарного менеджменту обумовлена фрагментацією висвітлення цієї теми вітчизняними науковцями.

Метою даної роботи є вивчення функціональних особливостей та проблематики товарного менеджменту на сучасному етапі. У роботі використано методи аналізу, формалізації та узагальнення інформації.

Результати дослідження. Управління продуктом (товарний менеджмент) було створено як положення бренд-менеджменту. Уперше воно було визначено під час Великої депресії рекламодавцем з Нью-Йорку. У 1931 р. Ніл МакЕлрой (пізніше директор компанії Procter&Gamble) запропонував ідею «фірмової людини» – співробітника, який може управляти певним продуктом замість того, щоб відігравати традиційну ділову роль. Ця практика стала відомою як управління споживчим товаром, або товарний менеджмент. Результат – забезпечення крос-функціонального лідерства: заповнення прогалін у компанії між різними функціями, особливо між інженерноорієнтованими командами, продажами і маркетингом, та підтримки [2].

Для розуміння сутності товарного менеджменту (управління продуктом, продакт-менеджменту) необхідно проаналізувати, як трактують науковці дане поняття.

Льовушкіна С.В. пропонує розглядати управління товаром як частину загального процесу управління маркетингом компанії у двох напрямках (рис. 1) [3].

Давидов Р.М. вважає, що управління продуктом складається з певних елементів: формування товарного асортименту, ціноутворення, відстеження якості, роботи із постачальниками, логістики, визначення цільового сегменту, просування продукту [4].



Рис. 1. Складові товарного управління

Джерело: складено автором на основі [3]



Рис. 2. Спектр функціональних обов'язків менеджерів у сфері управління товаром

Джерело: розроблено автором на основі [5; 6; 7, с. 14; 8]

Ліфіц Й.М., Жукова Ф.А., Ніколаєва М.А. стверджують, що методологічною основою товарного менеджменту є система менеджменту якості [1].

На думку Шевченка Д.А., через відсутність однозначного визначення «менеджмент продукту» або «управління продуктом» поняття «продукт-менеджмент», «продукт-менеджер», «менеджер по продукту», «товарний менеджер» необхідно розглядати в якості ідентичних. Він наголошує, що на практиці товарного менеджера нерідко плутають із менеджером із продажів та бренд-менеджером [5].

На перший погляд, функціональні обов'язки товарного менеджера, менеджера із продажів схожі, але мають відмінні особливості. На практиці не завжди зрозуміло, які саме функції повинен виконувати товарний менеджер. Якщо на підприємстві крім товарного менеджера є бренд-менеджер або менеджер із продажів, виникають проблеми дублювання безпосередніх функціональних обов'язків, а саме: аналіз ефективності продажів; планування продажів; реклама, PR; розробка комунікаційних стратегій; мерчандайзинг; ціноутворення, виявлення незадовільних параметрів продукту.

Доцільним є порівняння функціональних обов'язків менеджерів із виокремленням загальних та спільних функцій (рис. 2).

Джонсон С., Юрчак О. та Ястребова О.В. функції товарного менеджера виділяють у трьох напрямках: стратегічному, технологічному та маркетинговому (рис. 3, 4). На стратегічному та технічному напрямках фронтально розглядаються аналіз ринку, стратегія, бізнес-планування та планування продажів. Маркетинговий напрямок розглядає програми маркетингу, підтримку продажів та супроводження каналів продажів.

Узагальнивши літературу [12–14], можна виділити такі проблеми функціонування товарного менеджменту:

- зовнішні:

- відсутність кваліфікованих кадрів. Це обумовлено двома факторами: по-перше, відсутністю рекомендацій, за допомогою яких підприємству можна самостійно вивчити менеджера. По-друге, відсутністю підготовки кадрів на державному рівні (в Україні тільки з 2016 р. у ВНЗ вводять спеціалізацію «Товарний менеджмент», відповідно, спеціаліст цієї області буде готовий за 4–5,5 роки);

- внутрішні:

- проблема делегування і невизначеності обов'язків та повноважень товарного менеджера на підприємстві;
- конфлікти між виробничими та маркетинговими процесами;

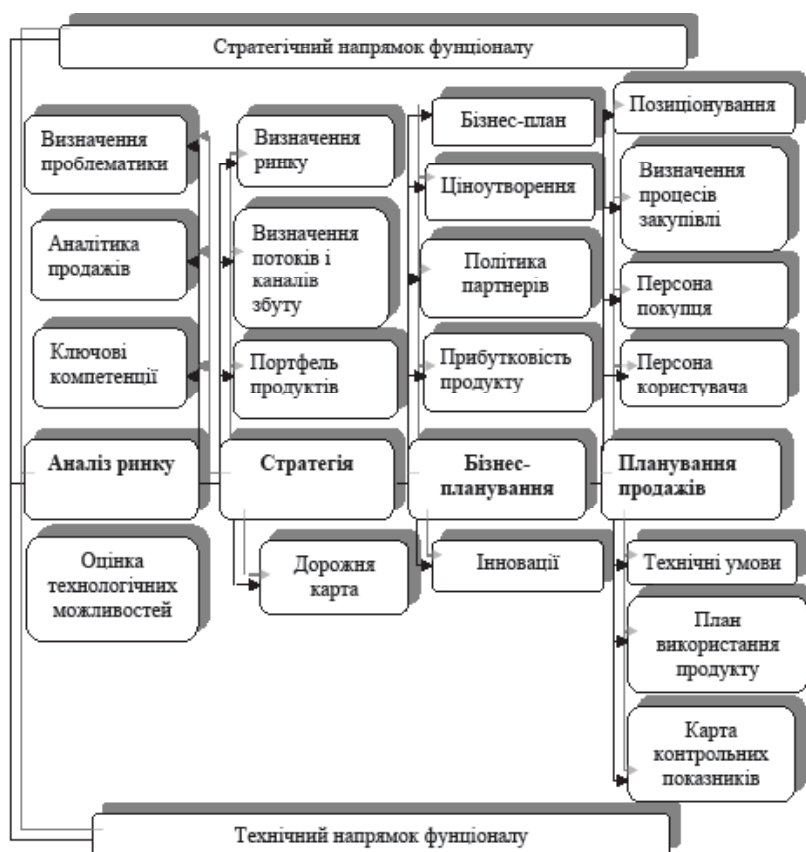


Рис. 3. Стратегічний та технічний напрямки функціональних обов'язків товарного менеджера

Джерело: розроблено автором на основі [5; 6; 7, с. 14; 8]



Рис. 4. Маркетинговий напрямок функціональних обов'язків товарного менеджера

Джерело: розроблено автором на основі [9–11]

- складність побудови налагодженої організаційної структури підприємства;
- перехід до функціонування товарного менеджменту потребує часу та реорганізації підприємств;
- високий рівень відповідальності при обмежених важелях впливу.

Висновки. Товарний менеджмент – це управління

інтелектуальними, фінансовими, матеріальними ресурсами при плануванні, розробці та контролі руху товарів на всіх етапах життєвого циклу товару з метою отримання найбільшого прибутку. Це один із способів системної організації управління продуктовими категоріями як однією з найважливіших стратегічних і доходних ланок бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Лифиц И.М. Товарный менеджмент : [учебник для прикладного бакалаври ата] / И.М. Лифиц, Ф.А. Жукова, М.А. Николаева. – М. : Юрайт, 2014. – 405 с.
2. Introduction to Product Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aha.io/roadmapping/guide/product-management>.
3. Товарный менеджмент : [учеб. пособ.] / Сост. С.В. Левушкина ; Ставропольский аграрный ун-т. – Ставрополь, 2014. – 136 с.
4. Давыдов Р.М. Баланс контуров управления / Р.М. Давыдов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/balans-konturov-upravleniya>.
5. Шевченко Д.А. Продакт-менеджмент: управление продуктом на конкурентном рынке / Д.А. Шевченко, К.Г. Газиева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marketologi.ru/publikatsii/stati/prodakt-menedzhment-upravlenie-produktom-na-konkurentnom-gynke>.
6. Кручинецкий С.М. Методика работы продукт-менеджеров / С.М. Кручинецкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marketologi.ru/publikatsii/stati/o-professii-ili-kto-takojj-brend-menedzher/> <http://piter-consult.ru/home/Articles/Simply-about-the-difficult/product-managers-technique.html>.
7. Чернышева А.М., Якубова Т.Н. Управление продуктом : [учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры] / А.М. Чернышева, Т.Н. Якубова. – М. : Юрайт, 2015. – 373 с.
8. Шевченко Д.А. О профессии (или кто такой бренд-менеджер) / Д.А. Шевченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marketologi.ru/publikatsii/stati/o-professii-ili-kto-takojj-brend-menedzher/>.
9. S. Jobnson. The Strategic Role of product management / S. Jobnson [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.produkt-manager.net/wp-content/uploads/2013/01/strategic_role_product_management.pdf.
10. Юрчак А. Продакт-маркетинг менеджмент в В2В: основные вызовы / А. Юрчак [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://b2b-insight.com/> <http://b2b-insight.com/продакт-маркетинг-менеджмент-в-в2в-осн/>.
11. Ястребова Е.В. Стратегическая модель управления инновационными продуктами / Е.В. Ястребова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskaya-model-upravleniya-innovatsionnymi-produktami>.
12. Е. Егоров. Основные сложности отечественного продукт-менеджмента / Е. Егоров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://practicum.kiev.ua/stati-publikaczii/osnovnye-slozhnosti-otechestvennogo-prodakt-menedzhmenta>.
13. Павлов Н.В. Организационно-экономические проблемы управления продуктом / Н.В. Павлов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uecs.ru/ru/marketing/item/476-2011-05-31-07-01-25>.
14. Рагель Д. Продуктовый менеджмент – важный инструмент в деятельности компании / Д. Рагель [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://innosfera.org/products_management.

Аннотация. В работе проанализировано понятие «товарный менеджмент». Рассмотрены отличительные особенности работы товарного менеджера, менеджера по продажам, бренд-менеджера. Определены основа их деятельности и функциональные обязанности. Установлено, что деятельность товарного менеджера ориентирована в трех направлениях: стратегическом, технологическом и маркетинговом. Сделан вывод о том, что в результате размытых приоритетов показатели деятельности товарного менеджера часто не определены или определены нечетко и не соответствуют его деятельности или не имеют полного влияния на результат. Определены проблемы функционирования товарного менеджмента.

Ключевые слова: управление, товарный менеджмент, товарный менеджер, товар, функции.

Summary. In this work there have been considers analyzed the concept of «product management». It's considered the distinctive features of a trade manager, Sales manager, and brand manager. It's determined basis of their activity and functional responsibilities. It was established that the activity of product manager focused in 3 areas: strategic, technological and marketing. It was concluded that due to vague priority trade performance manager is often not clearly defined or identified and its activities do not meet or do not have a full impact on the result. It's defined the problems of product management functioning.

Key words: management, product management, product manager, product functions.

Машкова Т. В.

здобувач кафедри статистики та економічного аналізу
Національного університету біоресурсів та природокористування України

Mashkova T. V.

Applicant of Statistics and Economic Analysis Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

ASSESSMENT OF THE QUALITY OF AGRICULTURAL LAND USING GIS TECHNOLOGY IN ACCOUNTING

Анотація. У роботі обґрунтовано теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо організації та обліково-методичних підходів з оцінки якості сільськогосподарських угідь. Сільськогосподарські землі потребують не тільки інтенсифікації та великих капіталовкладень, але й комплексних екологічно виправданих методів господарювання для збереження і використання ґрунту з метою задоволення не тільки поточних потреб людини, а й одночасного збереження родючості ґрунту. За критерій оцінки потенційного відновлення родючості ґрунту, тобто оцінки якісних параметрів у процесі сільськогосподарського використання, необхідно приймати визначення поживних речовин та їх кількості на початку і в кінці сільськогосподарського використання ґрунту. Це дає змогу об'єктивно оцінити втрати родючості земель після сільськогосподарського використання, а саме при здачі їх в оренду на короткий чи довготривалий час, а в разі втрати родючості ґрунту встановити вартісний потенціал, необхідний для відновлення його родючості. Урахування якості сільськогосподарських угідь та особливостей землекористування в процесі прийняття рішень, з допомогою яких реалізуються певні дії стосовно землі, потребує оцінювання якісних параметрів ґрунту на основі узагальнення різноманітних даних про стан земельних угідь та їх використання.

Ключові слова: якість сільськогосподарських угідь, методика, методичні підходи, бухгалтерський облік, інформація, оцінка, сільськогосподарські підприємства.

Вступ та постановка проблеми. Оцінка якості сільськогосподарських земель перш за все зумовлена необхідністю відшкодування за нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення, яка в більшості не зівставна із фінансовими можливостями суб'єктів землекористування.

Методологія обліку передбачає отримання інформації у вартісному виразі, а отже, створює необхідність процесів оцінювання і значного підвищення їх ролі в облікових системах, де найскладнішим об'єктом оцінки виступають сільськогосподарські угіддя та їх продуктивність (якісний стан). У наукових працях зустрічається значна кількість методичних підходів до оцінки якості сільськогосподарських угідь. Виділено багато як індивідуальних, так комплексних показників, проте відсутня єдина чітка їх система. Отже, у загальному вигляді проблема полягає в тому, щоб визначити систему показників для адекватної оцінки якості сільськогосподарських угідь. Проведені дослідження показують, що розробку такої системи показників треба проводити з урахуванням можливості використання інформації діючих нині служб контролю над станом ґрунтового покриву, родючості й санітарного стану ґрунтів, розширивши їх залученням можливостей сучасної інформаційно-технічної бази, програмних продуктів і новітніх методів дослідження, тобто йдеться про створення дієвої інтегрованої обліково-інформаційної системи для оцінки кількісно-якісних параметрів сільськогосподарських угідь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених, що досліджують облік і оцінку якості сільськогосподарських угідь, можна виділити таких, як: Жук В.М., Замула І.І., Саблук П.Т., Савчук В.К., Москальський В.Б., Канцуров О.О., Кірейцев Г.Г., Кохан С.С.,

Огігчук М.Ф., Третяк А.М. та інших науковців. В роботах даних науковців розглядаються різні підходи до формування обліку та оцінки сільськогосподарських угідь, розкриваються його принципи, методи і процедури. Проте в економічній та нормативній літературі невизначеним залишається перелік показників для адекватної оцінки якості сільськогосподарських угідь.

Метою даної роботи є дослідження питань та розробка практичних рекомендацій щодо формування або інформаційної бази і методичних підходів до оцінки якості сільськогосподарських угідь та відображення її результатів в обліку.

Результати дослідження. Більшість інформаційних джерел не надають даних для оцінки спеціальних характеристик сільськогосподарських угідь. Постає необхідність у систематизації інформації про стан наявних угідь, що може бути досягнуто шляхом організації аналітичного обліку якісних параметрів сільськогосподарських угідь у системі бухгалтерського обліку підприємства [1, с. 5]. Однак відсутня методика оцінки якісних параметрів угідь, яка б базувалася на методичних підходах до потенційного відновлення родючості ґрунту в процесі сільськогосподарського використання.

Якість сільськогосподарських угідь можна розглядати як комплекс ознак земель, які з різних точок зору впливають на можливість їх ефективного використання. Це поняття відображає співвідношення фактичної продуктивності землі до потенційно можливої, що визначається наявністю поживних речовин і умовами водо- та теплозабезпечення, узагальнює терміни «якість сільськогосподарських угідь» та «стале землеробство».

Незаперечним є те, що оцінка якості сільськогосподарських угідь повинна бути комплексною, адже фактори

родючості ґрунтів незамінні й рівнозначні. Це, у свою чергу, вимагає визначення значної кількості показників, що пов'язане із значними затратами часу і коштів. Тому показники потрібно відбирати за принципом «розумного мінімуму і реального максимуму», а саме: брати максимально можливу кількість показників, що входять до реально діючого контролю певних організацій, у той же час ця кількість є мінімальною (звуженою) для комплексної екологічної оцінки території.

В Україні існує багато наукових і практичних установ, що займаються оцінкою земельних угідь, однак результати їхньої роботи ніхто не координує. Це обласні проектно-технологічні центри з охорони родючості земель Мінагрополітики, обласні філіали Державного підприємства «Головний науково-дослідний і проектний інститут землеустрою», мережа пунктів спостережень Держкомгідромету, гідрогеолого-меліоративні експедиції, державні сільськогосподарські дослідні станції та інститути агропромислового виробництва УААН, обласні санепідеміологічні станції тощо [2, с. 7]. Щоб уникнути дублювання і підвищити якість інформації щодо стану використання сільськогосподарських угідь та відновлення їх якісного стану, необхідно координувати діяльність цих організацій.

Основні показники родючості ґрунтів, якими користуються дані установи, належать до розряду індивідуальних: рН водної і сольової витяжки, форми потенційної кислотності, окисно-відновний потенціал; загальний вміст гумусу і його якісний склад; ємність вбирання і склад обмінних катіонів; активність іонів у системі «ґрунт – ґрунтовий розчин»; ступінь нагромадження в ґрунтах важких металів як стосовно загального їх вмісту, так і форм сполук; щільність у рівноважному стані; структурно-агрегатний склад ґрунту та водотривкість агрегатів; водопроникність та польова вологість ґрунту; вміст рухомих форм макро- та мікроелементів тощо.

Для розрахунку якісного стану сільськогосподарських угідь ми пропонуємо дотримуватися такого набору, що дає можливість адекватно оцінювати сучасний стан ґрунтів сільськогосподарських угідь та прогнозувати зміни на ближчу і віддалену перспективу.

Проте, ураховуючи результати проведених досліджень у підприємствах Київської області та загальну ситуацію, яка складається в країні, такий значний масив показників, отриманий різними організаціями, нерідко без дотримання єдиних стандартизованих (сертифікованих) методик, а тим паче не в акредитованих лабораторіях, не може забезпечити цілісну картину якості сільськогосподарських угідь у різних регіонах області зокрема і країні в цілому.

Тому в цьому плані більш коректними є комплексні показники, за допомогою яких численні різноманітні ознаки, що зумовлюють основні параметри ґрунтових режимів, виражають через узагальнюючу оцінку родючості із урахуванням її ефективності та еволюції. При цьому кожний окремих показник пропонуємо враховувати у відсотках від свого максимального значення у вибірці спостережень, а зведений показник складати як середнє арифметичне нормованих показників і знову виражати у відсотках від максимального значення у вибірці. Тому пропонуємо розраховувати інтегрований показник якості сільськогосподарських угідь (ШЯСУ), за яким спочатку, виходячи з принципу функції бажаності, здійснюватиметься відповідне функціональне перетворення окремих показників агрохімічних та фізико-хімічних властивостей, а потім, склавши середнє геометричне вже перетворених показників – окремих параметрів, отримуємо кінцеве значення показника. Такий методичний підхід розрахунку ШЯСУ для ґрунтів, що зна-

ходяться в користуванні, апробовано в СТОВ «Інтер-агроінвест-2007», які різняться за ступенем опідзолення, оглеєння, гранулометричним складом і окультуренням. Однак, як показали дослідження, у цьому підході чітко не обумовлена кількість поправочних коефіцієнтів при встановленні цієї оцінки, що значно впливає на об'єктивність величини кінцевого результату.

У поняття оцінки якості земель сільськогосподарського призначення, на нашу думку, варто додати, що це оцінка потенційного відновлення родючості ґрунту і визначення необхідних поживних речовин та їх кількості на початку і в кінці сільськогосподарського використання ґрунту, що дає змогу якісно оцінити втрати родючості ґрунту після сільськогосподарського використання, а саме при здачі її в оренду на короткий чи довготривалий термін і в разі втрати родючості ґрунту встановити вартісний потенціал, який необхідний для відновлення його родючості. Родючість ґрунту потрібно визначати за зміною таких основних поживних речовин (агрохімічних показників): гумусу, рухомого фосфору, обмінного калію, рівня гідролітичної кислотності рН, обмінного натрію.

Для визначення вартості якісних параметрів сільськогосподарських угідь з метою взяття їх на облік, на нашу думку, потрібно використовувати методика оцінки якісних параметрів сільськогосподарських земель.

Загальновідомо, що сільськогосподарські землі потребують не тільки інтенсифікації та великих капіталовкладень, але й комплексних екологічно виправданих методів господарювання для збереження і використання ґрунту з метою задоволення не тільки поточних потреб людини, а й одночасного збереження родючості ґрунту. Обробіток ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур за 30–35 років, навіть на рівнинних площах, призводить до зменшення наявності гумусу в орному шарі на 25–30%. Процеси втрати гумусу ідуть активніше, ніж процеси гумусоутворення. Крім того, при здачі землі в оренду в більшості не враховується її родючість, і, як наслідок, запаси гумусу, рухомих поживних речовин фосфору і калію зменшуються, що, у свою чергу, призводить до безповоротних вартісних і якісних втрат. Із ростом кислотності і засоленості ґрунту різко знижується продуктивність сільськогосподарських культур [3, с. 28; 4, с. 16].

На підставі цього для оцінки якості сільськогосподарських угідь у процесі сільськогосподарського виробництва ми пропонуємо використовувати такий підхід оцінки втрат родючості ґрунту, який поєднує спосіб оцінки потенційного відновлення родючості ґрунту (МПК А01 79/00). Даний спосіб буде містити в собі такі ознаки: відбір зразків ґрунту, визначення вмісту гумусу, рухомого фосфору, обмінного калію, гідролітичної кислотності, рН з орного та підорного шарів. Дані ознаки співпадають з суттєвими ознаками методики, але, незважаючи на це, у ньому не вирішуються питання оцінки даних ознак (далі – якісних параметрів сільськогосподарських угідь) у процесі сільськогосподарського використання, а також не визначається оцінка потреби в необхідних поживних речовин для відновлення родючості ґрунту.

За критерій оцінки потенційного відновлення родючості ґрунту, тобто оцінки якісних параметрів у процесі сільськогосподарського використання, ми приймаємо визначення необхідних поживних речовин та їх кількості на початку і в кінці сільськогосподарського використання ґрунту. Це дає змогу об'єктивно оцінити втрати родючості земель після сільськогосподарського використання, а саме при здачі їх в оренду на короткий чи довготривалий час, а в разі втрати родючості ґрунту встановити вартісний потенціал, необхідний для відновлення його родючості.

Вирішення поставленого завдання з використанням запропонованого нами підходу передбачає відбір зразків ґрунту на глибину орного та підорного шару, визначення вмісту гумусу, рухомого фосфору, обмінного калію, гідролітичної кислотності, рН, добрив і меліорантів та їх оцінку на основі складених агрохімічних паспортів поля на початку та в кінці сільськогосподарського використання ґрунту. Забезпечення поживними речовинами визначають порівнянням кількості поживних речовин на одиницю площі з оптимальною їх кількістю, а в разі втрати необхідних основних поживних речовин – вмісту гумусу, рухомого фосфору, обмінного калію, гідролітичної кислотності, Рн, добрив і меліорантів та їх кількості для відновлення родючості ґрунту орного та підорного шару визначати за формулою:

$$N_j = N_{opt} - (N_{поч} - N_{кін}), \quad (1)$$

де N_j – поживні речовини, що необхідні для відновлення родючості ґрунту;

N_{opt} – кількість поживних речовин конкретного виду з оптимальним значенням;

$N_{поч}$ – кількість поживних речовин конкретного виду на початку сільськогосподарського використання;

$N_{кін}$ – кількість поживних речовин конкретного виду в кінці сільськогосподарського використання.

При використанні запропонованого підходу можна вирішити питання оцінки відновлення родючості ґрунту в процесі сільськогосподарського використання, визначити необхідні поживні речовини, їх кількість та відобразити їх ціну для відновлення родючості ґрунту на початку та в кінці сільськогосподарського використання. Основні агрохімічні показники, якісні параметри сільськогосподарських угідь – поживні речовини – гумус, рухлий фосфор, обмінний калій, гідролітична кислотність, рН після сільськогосподарського використання ґрунту змінюються.

Причому зменшення поживних речовин (склад якісних параметрів) відбувається не тільки в орному (0–30 см), але й в підорному (30–50 см) шарах ґрунту. Наприклад, в СТОВ «Інтерагроінвест-2007» до використання ґрунту вміст гумусу в орному шарі становив 5,2%, а після закінчення використання – 5,1%, в підорному шарі – відповідно, 5,00 і 4,95%, рухлий фосфор, відповідно, – 180 і 160 мг/кг та 100 і 95 мг/кг, а обмінний калій і рН за цей період змінився тільки в орному шарі ґрунту на 5 мг/кг і 0,6 рН. Підприємство за даною методикою порохувало, що для відновлення гумусу необхідно 786 ц/га гною, рухомого фосфору – 12,9 ц/га фосфорних добрив у вигляді суперфосфату, обмінного калію – 2,0 ц/га калійних добрив у вигляді хлористого калію, для нейтралізації кислотності – 45 ц/га вапняку.

Для оцінки відтворення родючості ґрунту відбирають зразки з орного шару (0–25 і 0–30 см) і підорного шару ґрунту (25–40 і 30–50 см) у залежності від типу ґрунту на початок і кінець його використання. У ґрунтових зразках визначають вміст основних поживних речовин, рН, Нг, вміст

обмінного калію, гумусу, рухомого фосфору загальноприйнятими методами, які застосовуються агрохімічними службами. Потім оцінюють різниці змін поживних речовин на початок і кінець використання угідь і в разі зниження родючості ґрунту визначають вартісний потенціал, який необхідний для відновлення вмісту азоту, рухомого фосфору, обмінного калію, а також для стабілізації усіх якісних параметрів ґрунтового покриву даної одиниці площі.

Родючість ґрунту визначають за зміною основних якісних параметрів (агрохімічних показників): гумусу, рухомого фосфору, обмінного калію, гідролітичної кислотності рН.

Витрати на відновлення якісних параметрів ґрунту як орного, так і підорного шару ґрунту визначаємо співвідношеннями суми необхідної кількості внесених поживних речовин на ціну цих поживних речовин на одиницю площі.

Оскільки одним із найпоширеніших методів у діючій Методиці нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення є метод капіталізації рентного доходу, суть якого полягає у встановленні функціональної залежності поточної вартості землі від її дохідності, то пропонуємо ставку капіталізації для земель сільськогосподарського призначення визначати як різницю між загальною ставкою для земельної ділянки з оптимальним складом якісних параметрів і нормою повернення вартості якісних параметрів для відновлення родючості землі.

Вихідною інформацією для проведення таких розрахунків служать: багаторічна фактична врожайність основних сільськогосподарських культур, сіножатей, продуктивність пасовищ, багаторічних насаджень та ціни реалізації продукції сільського господарства, оці-

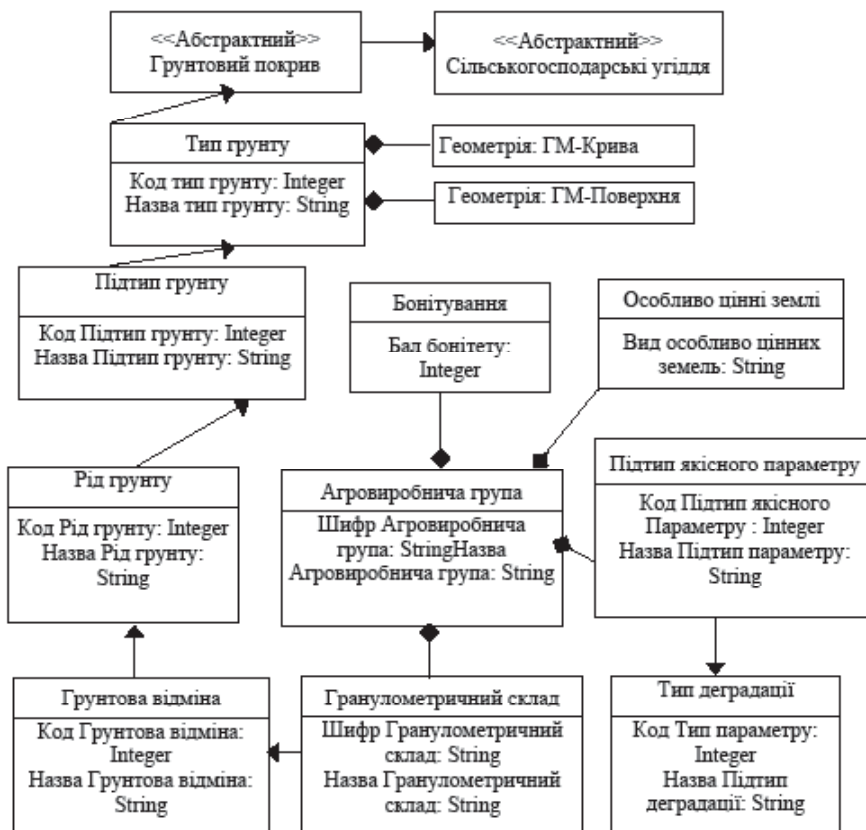


Рис. 1. Модель відображення ґрунтового покриву з використанням ГІС-технологій на платформі 1С

ночні витрати за основними сільськогосподарськими культурами, структура посівних площ. Диференціація по конкретних земельних об'єктах здійснюється шляхом коригування базових показників згідно з індивідуальними ціноутворюючими факторами – родючості, технологічними властивостями ґрунтів, місцем розташування ділянки.

В якості вихідної інформації для розрахунків застосовуються показники: бонітету ґрунтів; енергоємності обробки ґрунту; рельєфу, кам'янистості і контурності ділянки; віддаленості від господарського центру, баз реалізації продукції та матеріально-технічних баз, постачання товарно-матеріальних цінностей. Також потрібно зазначити, що величину диференціального рентного доходу з 1 га орних земель обчислюють у натуральних одиницях – центнерах зерна, які є надійними в умовах нестабільних економічних процесів, що супроводжуються інфляцією грошової одиниці. При визначенні грошової оцінки земель диференціальний рентний дохід переводиться у вартісний вираз за поточними або світовими реалізаційними цінами зерна.

Запропонований підхід дає можливість орендодавцю на початок використання землі оцінити потенційну родючість ґрунту за час її оренди і визначати матеріальні затрати для відновлення її якісних параметрів як в орному, так і підорному шарах ґрунту. Отримані дані вважаємо за доцільне використати для побудови типових структур баз геопросторових даних (БГД). При цьому найважливіша роль належить просторовому аналізу картографічних даних, що, у свою чергу, вимагає необхідності практичної реалізації картографічного забезпечення територій на основі застосування геоінформаційних технологій і використання комп'ютерного моделювання. Для побудови системи геоінформаційного картографування з метою оцінювання якісного стану земель сільськогосподарського призначення необхідно побудувати математичну модель, що надалі стане основою для створення наборів, баз та банків геопросторових даних подібних систем. Формально геоінформаційну систему можна описати як сукупність вхідних, проміжних і вихідних моделей геопросторових даних, процесів їх обробки і перетворення, а також взаємодії процесів між собою і користувачів із системою з подальшою реалізацією в програмному комплексі Arc-GIS 9.3.

Цифрова модель ґрунтового покриву містить дані типів та підтипів ґрунтів, генетичний номенклатурний список та гранулометричний склад ґрунтів, межі агропромислових груп ґрунтів, наявність деградаційного процесу та його тип, показники якісного стану ґрунту. При проектуванні концептуальної моделі враховано два варіанти наявності даних про ґрунтовий покрив: 1) за даних великомасштабних обстежень ґрунтів – агропромислові групи враховуються як сукупність ґрунтових відмін; 2) при відсутності даних про великомасштабні обстеження ґрунтів – агропромислові групи визначаються із планів організації території, на яких раніше були визначені.

Безперечним є ефективність застосування геоінформаційних систем (ГІС) у задачі попереднього аналізу вхідних даних, просторового інтегрування інформації з різноманітних джерел, формування 3D-моделей, буферного, мережного, оверлейного аналізу й моделювання з

оперативним поданням результатів у наочному картографічному вигляді. Система оцінки якісного стану земель повинна забезпечити можливість обміну даними із системами різних користувачів, які потребують подібної інформації. Основним поняттям при побудові моделей на концептуальному і формалізованому рівнях є поняття «система» – безліч об'єктів з відношеннями (зв'язками) між цими об'єктами та їх атрибутами. Об'єкти виступають окремими частинами системи, причому їх кількість може бути необмеженою. Атрибути представляються на основі ISO 19110. Взаємодія геоінформатики та картографії виступає основою для формування такого напрямку як геоінформаційне картографування, суть якого становить автоматизоване інформаційно-картографічне моделювання природних і соціально-економічних геосистем на основі географічних інформаційних систем.

Геостатистичні методи інтерполяції набувають дедалі більшого поширення в дослідженнях, пов'язаних із вивченням просторового варіювання агрохімічних властивостей ґрунтів.

Використання методів інтерполяції для створення неперервних поверхонь з точкових даних надає виняткову можливість зменшення кількості зразків при відборі, що знижує витрати на збір даних і проведення хімічних аналізів та забезпечує можливість розрахунку оптимальної кількості зразків для відбору з урахуванням точності визначення відповідного показника.

Урахування якості сільськогосподарських угідь та особливостей землекористування в процесі прийняття рішень, з допомогою яких реалізуються певні дії стосовно землі, потребує оцінювання якісних параметрів ґрунту на основі узагальнення багатоманітних даних про стан земельних угідь та їх використання. Його основою повинно бути інформаційне забезпечення еколого-економічної стійкості землекористування. Питання забезпечення цієї стійкості в сільському господарстві необхідно вирішувати, урахувавши специфічні властивості ґрунтів, що зумовлено тривалим інтенсивним впливом сільськогосподарської діяльності людини.

У наведених уніфікованих критеріях оцінювання ми пропонуємо різновиди оцінювальних показників, які детальніше розкривають характеристики угідь за кожною зі складових оцінювання. Доцільно удосконалити існуючі підходи оцінки та обліку земельних ділянок як об'єктів нерухомості, які не можуть бути взяті за основу побудови бухгалтерського обліку земель сільськогосподарського призначення, оскільки для останніх має застосовуватись методологія, характерна для «живого» типу економіки.

Висновки. У результаті проведеного дослідження показників якості сільськогосподарських угідь, що ґрунтуються на результатах агрохімічного обстеження, дістаємо висновку про можливість їх використання як критеріїв оцінки сільськогосподарського землекористування. У залежності від мети застосування визначення допустимих, критичних відхилень якісних показників сільськогосподарських угідь може проводитись із застосуванням даних як загального характеру (бали агрохімічної та агроекологічної оцінок), так і по окремих характеристиках (гумус, N, P, K, засоленість, підкислення, забруднення та ін.). Об'єктом визначення можуть виступати як окремі земельні ділянки, так і масиви сільськогосподарських угідь.

Список використаних джерел:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Добряк Д.С. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологічнобезпечного використання / Д.С. Добряк [та ін.]. – К. : Урожай. – 2009. – 464 с.

3. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
4. Кирейцев Г.Г., Іваніщенко Л.О. Облік основних засобів у сільськогосподарських підприємствах / Г.Г. Кирейцев, Л.О. Іваніщенко. – К. : Урожай, 1987. – 176 с.
5. Кохан С.С. Вплив просторових структур на точність методів інтерполяції / С.С. Кохан, І.П. Поліщук // Ученые записки Таврического национального университета. Серия «География». – 2005. – Т. 18(57). – № 1. – С. 67–74.

Аннотація. В роботі обґрунтовані теоретичні положення і розроблені практичні рекомендації по організації і учетно-методическіе підходи к оцінці качества сільськогосподарських угодій. Сільськогосподарські землі нуждаются не только интенсифікації і більших капіталовкладеннях, но і комплексних екологічески оправданих методів господарювання для сохранения и использования грунта с целью удовлетворения не только текущих потребностей человека, но и одновременного сохранения плодородия почвы. Критеріями оцінки потенціального восстановления плодородия почвы, то есть оцінки качественних параметрів в процесі сільськогосподарського використання, следует принимать определения питательных веществ и их количества в начале и в конце сільськогосподарського використання почвы. Это позволяет объективно оценить потери плодородия земель после сільськогосподарського використання, а именно при сдаче их в аренду на короткий или длительный срок, а в случае потери плодородия почвы установить стоимостный потенциал, необходимый для восстановления их плодородия. Учет качества сільськогосподарських угодій і особностей землекористування в процесі прийняття рішень, с помощью которых реализуются определенные действия в отношении земли, требует оцінки качественних параметрів почвы на основе обобщения различных данных о состоянии земельных угодій и их использования.

Ключевые слова: качество сільськогосподарських угодій, методика, методическіе підходи, бухгалтерський учет, інформація, оцінка, сільськогосподарські підприємства.

Summary. The paper substantiates theoretical principles and practical recommendations on the organization of accounting and methodological approaches to assessing the farmland quality. Agricultural land not only need to intensify and large investments, but also environmentally viable integrated management methods for the conservation and soil use in order to satisfying not only current needs of man, but while maintaining soil fertility. A criterion for assessing potential restoration of soil fertility is the evaluation of quality parameters during agricultural use, it is necessary to take nutrients and determine their number at the beginning and end of the agricultural soil use. This allows you to objectively assess the soil fertility loss after agricultural use, namely in putting them out for a short or long time, and in case of soil fertility loss establish valuable capacity needed to restore its fertility. Considering the quality of agricultural land and land-use patterns in the decision-making process by which certain actions are implemented regarding land needs assessment of soil quality parameters based on a synthesis of different data about the land and its use.

Key words: quality farmland, methods, methodical approaches, accounting, information, assessment, agricultural enterprises.

УДК 338.001.36

М'ячин В. Г.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки промисловості та організації виробництва
Українського державного хіміко-технологічного університету*

M'yachin V. H.

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer of Industrial Economics
and Organization of Production Department
Ukrainian State University of Chemical Technology*

ПРОГНОЗУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОПОМОГОЮ ГІБРИДНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ

PREDICTION OF INNOVATION POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISES USING HYBRID INTELLIGENT SYSTEMS

Анотація. У роботі розглянуто науково-методичні підходи щодо визначення інноваційного потенціалу промислових підприємств як рушійної сили їх стратегічного розвитку. У наш час особливої ваги набуває не тільки оцінка поточного стану інноваційного потенціалу, але й прогнозування його значень на майбутнє. Існуючі основні методи оцінки інноваційного потенціалу – статистичний метод та метод експертних оцінок – є популярними завдяки відносній простоті своєї реалізації, але мають суттєві недоліки, основними серед яких є неповнота використовуваних даних та суб'єктивність оцінок експертів. З огляду на зазначене потребують розвитку методи оцінки і прогнозування інновацій-

ного потенціалу промислових підприємств, оснований на використанні можливостей гібридних інтелектуальних систем. Гібридний підхід, що поєднує в собі структурну і еволюційну методику проектування систем штучного інтелекту, є найбільш перспективним у здібності не тільки вибирати кращі, а й покращувати вже наявні архітектури. Структурна методика даного підходу представлена нейромережовим підходом, результати реалізації якого для оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств у середовищі MATLAB наведені в роботі.

Ключові слова: інноваційний потенціал, промислове підприємство, штучні нейронні мережі, гібридні інтелектуальні системи.

Вступ та постановка проблеми. Питання розвитку інноваційного потенціалу промислових підприємств залишається вкрай важливим для вітчизняних підприємств. Автори Збалансованої системи показників Р. Нортон та Д. Каплан ще у 1992 р. визначили магістральну ідею – підприємство, яке поставило перед собою цілі стратегічного розвитку, повинно ефективно застосовувати інновації.

Використовувані при оцінці та прогнозуванні інноваційного потенціалу промислових підприємств методи можливо розділити на три великі групи: кількісні, якісні та комбіновані. Найбільш поширеними на практиці методами оцінки складних динамічних систем виступають метод експертних оцінок та статистичні методи. Популярність даних методів пов'язана з простотою їх реалізації та мінімальним обсягом підготовчих і допоміжних дій. Очевидно, що для цілей створення адекватної і точної моделі оцінки інноваційного потенціалу підприємства статистичні методи, засновані на числовій статистиці, і методи експертних оцінок не можуть бути використані в чистому вигляді в силу наявності серйозних недоліків.

Для оцінки багатофакторної моделі інноваційного потенціалу підприємства найбільш прийнятним буде такий метод, який дозволить ліквідувати недостатність даних, що використовуються при його оцінці, та знизити ймовірність помилок експертів, які виробляють оцінки. Саме тому нечітко-множинний підхід в останній час став найбільш прийнятним, дозволяючи експертам урахувати всі фактори впливу і співвідносити їх із конкретними числовими інтервалами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ оцінки та формування інноваційного потенціалу промислових підприємств зробили вітчизняні вчені О.І. Амоша, В.М. Гесць, М.П. Денисенко, С.М. Ілляшенко, В.А. Павлова, О.А. Паршина, П.Г. Перерва, Н.І. Чухрай та ін. Використання саме нечітких моделей, і особливо штучних нейронних мереж та нечітких когнітивних карт, для прогнозування динаміки інноваційного потенціалу в нашій країні поки що обмежено лише поодинокими спробами. Але широке та успішне використання означених вище сучасних методів у країнах дальнього зарубіжжя показує магістральний шлях формування механізмів оцінки та розвитку інноваційного потенціалу.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування та практичне застосування гібридних інтелектуальних систем, зокрема нейромережового підходу, для визначення інноваційного потенціалу промислових підприємств.

Результати дослідження. Найбільш поширеними на практиці методами оцінки складних динамічних систем виступають метод експертних оцінок та статистичні методи. Популярність даних методів пов'язана з простотою їх реалізації та мінімальним обсягом підготовчих і допоміжних дій [1].

За іншою думкою, методологія вимірювання інноваційного потенціалу може включати два критерії – критерій виду та кількості змінних, що входять до моделі, та критерій комплексності обробки цих вхідних змінних [2; 3].

Згідно з означеними критеріями, основними методами оцінки інноваційного потенціалу є:

- 1) індексний метод як узагальнюючий показник, що характеризує зміну досліджуваної величини у часі і який є важливим аналітичним засобом виявлення зв'язків між вхідними та вихідними змінними;
- 2) вертикальний та горизонтальний аналіз щодо звітності та окремих показників;
- 3) методи кореляційного, регресійного та варіаційного аналізу;
- 4) методи, що базуються на множинному кореляційному аналізі, багатовимірному шкалюванні;
- 5) методи, що базуються на нечітко-множинному аналізі та нейронних мережах.

Розташування цих методів в координатах «рівень складності методу» – «комплексність вхідних змінних» представлено на рис. 1.

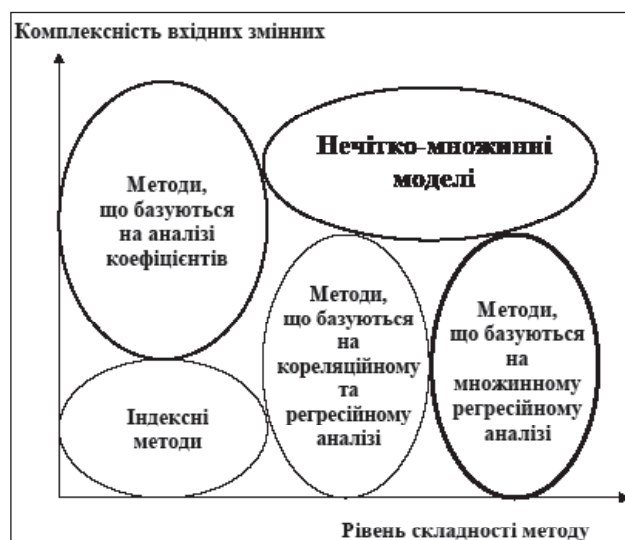


Рис. 1. Характеристика методів оцінювання інноваційного потенціалу промислового підприємства [4]

Як можна побачити з рис. 1, для оцінки багатофакторної моделі інноваційного потенціалу підприємства найбільш прийнятним буде такий метод, який дозволить ліквідувати недостатність даних, що використовуються при оцінці, і ймовірність помилок експертів, які виробляють оцінки. Саме тому нечітко-множинний підхід найбільш прийнятний у цій ситуації, дозволяючи експертам урахувати всі фактори впливу, співвідносячи їх із конкретними числовими інтервалами [5; 6].

Важливо відмітити, що подальшим розвитком методу нечітких множин при моделюванні оцінки інноваційного потенціалу є розробка когнітивних моделей [7; 8]. Окрім того, оцінка інноваційного потенціалу може здійснюватися за допомогою нейро-нечітких мереж, що теж базуються на методі нечітко-множинного аналізу [2].

Для підвищення ефективності виробництва будь-яке підприємство потребує сучасне апаратне, програмне та методологічне забезпечення. У сучасному світі будь-яка

організація, зокрема промислове підприємство, являє собою економічну систему певної складності. Цей факт диктує керівництву підприємства необхідність мати під рукою якісний апарат економічного прогнозування.

Апарат штучних нейронних мереж широко використовується для вирішення таких економічних завдань, як обробка даних, управління, автоматизоване проектування. Цей підхід має велику гнучкість і практично безмежні можливості при своїй реалізації.

Гібридні нечіткі нейронні мережі об'єднують у собі переваги нейронних мереж і систем нечіткого висновку [9; 10]. Найважливішими перевагами нейронних мереж вважається можливість їх навчання та адаптації. По завершенні навчання нейронні мережі стають незамінними засобами вирішення завдань розпізнавання образів, апроксимації, оптимізації, класифікації. З іншого боку, накопичені нейронною мережею знання виявляються розподіленими між усіма її елементами, що робить їх практично недоступними для спостерігача. Цього недоліку позбавлені системи управління з нечіткою логікою. Об'єднання обох підходів дозволяє, з одного боку, привнести здатність до навчання і обчислювальну потужність нейронних мереж у системи з нечіткою логікою, а з іншого – посилити інтелектуальні можливості нейронних мереж властивими «людському» способу мислення нечіткими правилами вироблення рішення.

Найбільше розповсюдження у наш час отримали архітектури нечіткої нейронної мережі вигляду ANFIS (Adaptive Neuro-Fuzzy Inference System) и TSK (Takagi-Sugeno-Kanga).

Основні положення теорії штучних нейронних мереж у даний час отримують досить широке поширення у сфері вирішення економічних завдань [9–12]. Досить високий рівень ефективності використання нейронних мереж досягається в тих випадках, коли застосування стандартних математичних інструментів неможливо або коли виникають сумніви в точності одержуваних результатів.

Потрібно відмітити, що в науковій літературі вже є спроби побудувати інноваційний потенціал як підприємств [13], так і регіону [14] за допомогою нечітких нейронних мереж. Нами пропонується застосувати основні положення нечітких нейронних мереж для прогнозування інноваційного потенціалу промислових підприємств з урахуванням специфіки їх роботи. У сукупності це обумовлює можливість використання теорії нейронних мереж для вирішення прикладних аспектів оцінки рівня інноваційного потенціалу, що забезпечить підвищення ефективності здійснення інноваційної діяльності на промисловому підприємстві.

Розглянемо адаптивну нечітку систему з механізмом логічного висновку, що запропонував Сугено на базі правил (ЯКЩО – ТОДИ [10; 11]), яка отримала назву мережі ANFIS. Дана система може бути успішно використана для налаштування функції належності (ФП) та налаштування бази правил у нечіткій експертній системі (рис. 2).

На рис. 1:

$$f_1 = a_1x + b_1y + r_1; f_2 = a_2x + b_2y + r_2;$$

$$f = \frac{w_1f_1 + w_2f_2}{w_1 + w_2} = \bar{w}_1f_1 + \bar{w}_2f_2.$$

Система ANFIS застосовує наступну базу правил:

якщо $x = A_1$ та $y = B_1$, тоді $f_1 = a_1x + b_1y + r_1$;

якщо $x = A_2$ та $y = B_2$, тоді $f_2 = a_2x + b_2y + r_2$;

де A_i та B_i – лінгвістичні змінні.

Шари даної нечіткої нейронної мережі виконують наступні функції:

Шар 1. Кожний нейрон даного шару є нейроном, який за допомогою функції приналежності (фаззифікатора) перетворює вхідний сигнал x або y . Найчастіше використовується дзвонувата функція

$$\mu_{A_i}(x) = \frac{1}{1 + \left[\frac{x - c_i}{a_i} \right]^2} \quad (1)$$

або функція Гаусса

$$\mu_{A_i}(x) = \frac{1}{1 + \left[\frac{x - c_i}{a_i} \right]^2} \quad (2)$$

Шар 2. Кожний нейрон у цьому шарі, позначений Π , здійснює перетин множини сигналів, моделює логічну операцію (І) та посилає на вихід

$$w_i = \mu_{A_i}(x) \times \mu_{B_i}(y), \quad i = 1, 2. \quad (3)$$

За своєю суттю, кожен нейрон являє собою активуючу силу правила. Фактично будь-який оператор Т-норми, який узагальнює операцію (І), може бути використаний у даних нейронах.

Шар 3. Кожний нейрон у цьому шарі розраховує нормовану силу правила

$$\bar{w}_i = \frac{w_i}{w_1 + w_2}, \quad i = 1, 2. \quad (4)$$

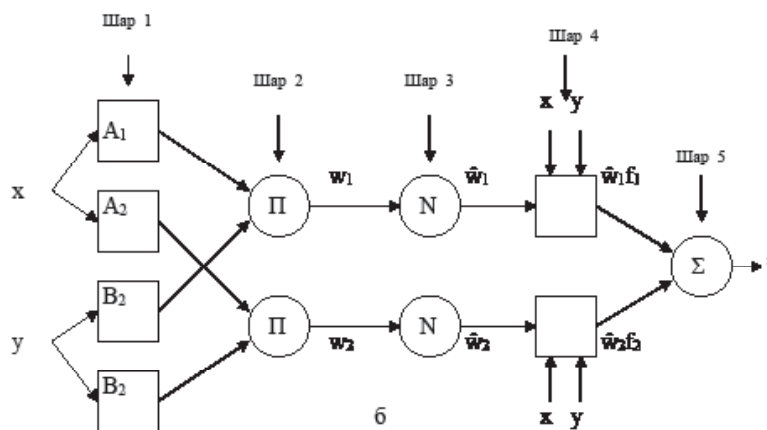
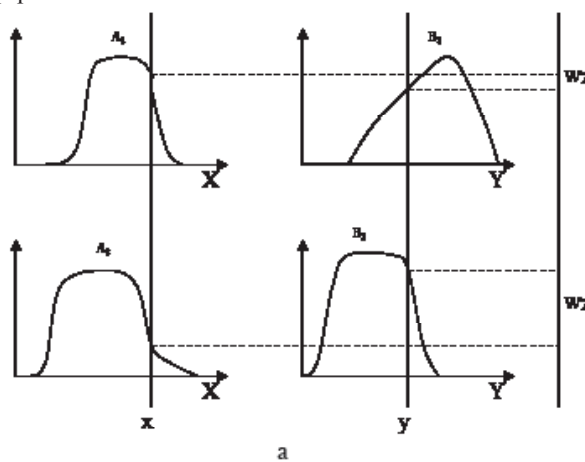


Рис. 2. Схема логічного висновку Сугено (а) та еквівалентна структура нейронної мережі ANFIS (б)

Шар 4. На даному шарі в нейронах формується значення вихідних змінних

$$O_i^1 = \bar{w}_i f_i = \bar{w}_i (\alpha_i x + b_i y + r_i). \quad (5)$$

Шар 5. В останньому шарі ми отримуємо вихідний сигнал нейронної мережі та виконаємо дефазифікацію результатів

$$O_i^5 = \text{overall output} = \sum_i \bar{w}_i f_i = \frac{\sum_i w_i f_i}{\sum_i w_i}. \quad (6)$$

У контексті нечітких нейронних мереж нейронна мережа архітектури ANFIS навчається за допомогою метода градієнтного спуску.

Побудуємо модель, яка дозволить на підставі значень інноваційного потенціалу промислового підприємства за певний період (табл. 1) визначити значення інноваційного потенціалу у наступний період. Розрахунки виробничої, фінансової, кадрової складових інноваційного потенціалу та значення комплексного показника інноваційного потенціалу були виконані на підставі даних машинобудівного підприємства, що входить до наукового-виробничої групи «Дніпротехсервіс» (м. Дніпропетровськ).

Таблиця 1
Динаміка інноваційного потенціалу та його складових

Роки	Виробнича складова інноваційного потенціалу (input1)	Фінансова складова інноваційного потенціалу (input2)	Кадрова складова інноваційного потенціалу (input3)	Інноваційний потенціал підприємства ΣI (output)
2005	0,65	0,65	0,74	0,74
2006	0,69	0,71	0,75	0,76
2007	0,72	0,69	0,72	0,72
2008	0,77	0,66	0,72	0,77
2009	0,84	0,63	0,74	0,80
2010	0,83	0,67	0,75	0,82
2011	0,82	0,63	0,74	0,79
2012	0,79	0,69	0,72	0,78
2013	0,84	0,70	0,74	0,81
2014	0,82	0,72	0,72	0,82

Для генерування та навчання нечіткої системи типу Сугено використаємо ANFIS-редактор програми MATLAB [15]. Нейро-нечітка модель інноваційного

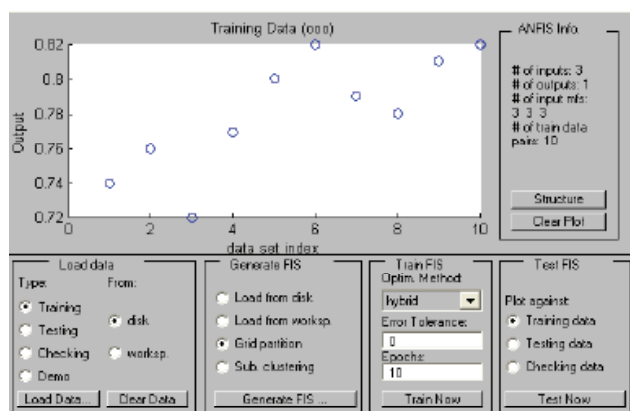


Рис. 3. Редактор ANFIS після завантаження даних в системі MATLAB

потенціалу складається із трьох вхідних змінних (складових) – виробничої складової інноваційного потенціалу (input1), фінансової складової інноваційного потенціалу (input2), кадрової складової інноваційного потенціалу (input3) та однієї вихідної змінної (інноваційний потенціал підприємства як інтегральний показник) ΣI (output).

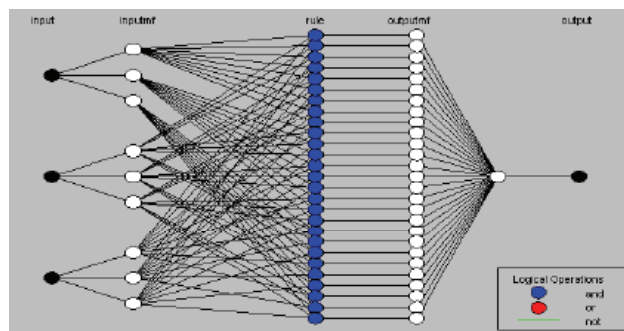


Рис. 4. Структура згенерованої системи нечіткого висновку (ANFIS Model Structure) у системі MATLAB

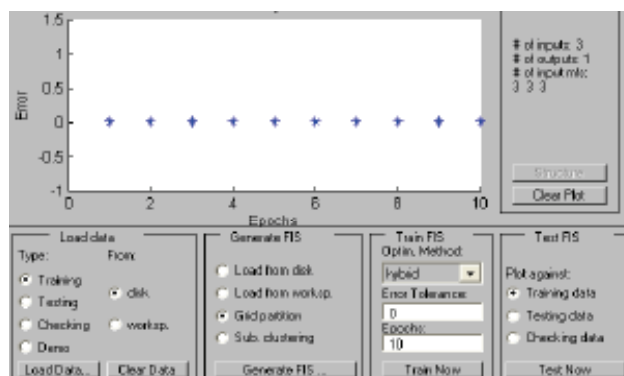


Рис. 5. Залежність кількості помилок від кількості циклів при навчанні мережі в системі MATLAB

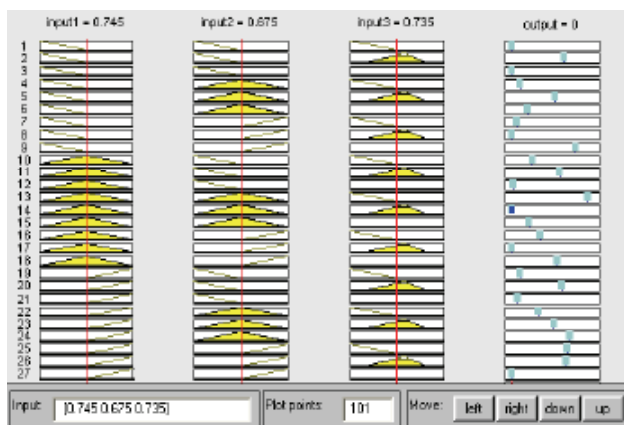


Рис. 5. Графічний інтерфейс перегляду правил згенерованої системи нечіткого висновку в системі MATLAB

```

1. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf1) and (input3 is in3mf1) then (output is out1mf1) (1)
2. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf2) and (input3 is in3mf2) then (output is out1mf2) (1)
3. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf1) and (input3 is in3mf3) then (output is out1mf3) (1)
4. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf2) and (input3 is in3mf1) then (output is out1mf4) (1)
5. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf2) and (input3 is in3mf2) then (output is out1mf5) (1)
6. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf3) and (input3 is in3mf3) then (output is out1mf6) (1)
7. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf3) and (input3 is in3mf1) then (output is out1mf7) (1)
8. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf3) and (input3 is in3mf2) then (output is out1mf8) (1)
9. If (input1 is in1mf1) and (input2 is in2mf3) and (input3 is in3mf3) then (output is out1mf9) (1)
10. If (input1 is in1mf2) and (input2 is in2mf1) and (input3 is in3mf1) then (output is out1mf10) (1)
11. If (input1 is in1mf2) and (input2 is in2mf1) and (input3 is in3mf2) then (output is out1mf11) (1)
    
```

Рис. 6. Фрагмент бази нечітких правил у системі MATLAB

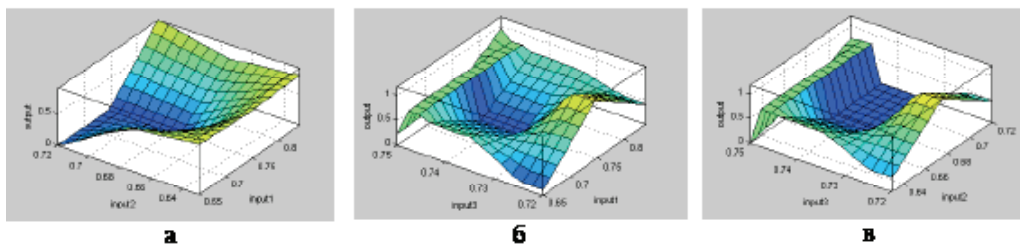


Рис. 7. Поверхня нечіткого висновку вихідної величини *output* (інноваційний потенціал підприємства) від вхідних змінних *input1* і *input2* (а), *input1* та *input3* (б) та *input2* та *input3* (в)

Етапи побудови нейрон-нечіткої моделі в середовищі MATLAB включають наступні кроки:

- 1) завантаження даних щодо навчання в редакторі *anfis* за допомогою команди *Load_Data* (рис. 2)
- 2) візуалізація структури нейронної мережі (рис. 3);
- 3) навчання мережі за допомогою команди *Train_Now* (рис. 4). Як можна побачити з рис. 4, уже за перший цикл навчання похибка навчання дорівнює нулю;
- 4) побудова правил згенерованої системи нечіткого висновку (рис. 5, 6);
- 5) перевірка адекватності даної моделі (рис. 7).

На підставі побудованої моделі можливо оцінити вплив трьох вхідних змінних – складових інноваційного потенціалу на значення комплексного показника інноваційного потенціалу промислового підприємства. Виходячи зі значень вхідних лінгвістичних змінних, які продукуються FIS-редактором, на рис. 7 можна спостерігати змодельовані значення вихідної лінгвістичної змінної.

Перевірка адекватності розробленої моделі проводиться за адекватності реакції моделі на зміну вхідних змінних, зокрема поліпшення вхідних значень: *fismat* = *readfis* ('Sugeno-INNOVATION POTENTIAL+'); *out*=*evalfis* ([0,82 0,73 0,74], *fismat*) по відношенню до попереднього прикладу, що призводить до поліпшення рейтингової оцінки *out* = 0,83.

Висновки. Таким чином, розроблена нейро-нечітка модель оцінки інноваційного потенціалу промислового підприємства. За допомогою даної моделі, маючи динаміку оцінок за певний проміжок часу, можливо прогнозувати оцінку інноваційного потенціалу на деякий момент часу у майбутньому. Отримані результати дають підстави стверджувати про можливість практичного застосування моделі для прогнозування підсумкової оцінки інноваційного потенціалу промислового підприємства.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розширення нейро-нечіткої моделі у бік урахування більшої кількості вхідних параметрів – складових інноваційного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Санжапов Х. Классификация методов оценки инновационного потенциала предприятия / Х. Санжапов, А. Копылов, Д. Копылов // Интернет-вестник ВолгГАСУ. Серия «Строительная информатика». – 2012. – Вып. 7(21). – С. 1–9.
2. Kasa R. Approximating innovation potential with neurofuzzy robust model / Richard Kasa // Investigaciones Europeas de Dirección y Economía de la Empresa. – 2015. – № 21. – P. 35–46.
3. Rolik Y. A. A Complex Approach To Evaluating the Innovation Strategy of A Company to Determine its Investment Attractiveness / Yurii A. Rolik // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2013. – № 99. – P. 562–571.
4. М'ячин В.Г. Методи оцінки інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства / В.Г. М'ячин // Сучасні міжнародні відносини: проблеми та розвиток : збірник тез наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 16–17 жовтня 2015 р.). – О. : ЦЕДР, 2015. – С. 73–76.
5. Павлова В.А. Оценка инновационного потенциала машиностроительного предприятия методом нечётких множеств / В.А. Павлова, В.Г. Мячин, А.Г. Жукова // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму «Світова економіка XXI століття: цикли та кризи». – 2013. – № 1(6). – С. 257–266.
6. М'ячин В.Г. Оцінка фінансової складової інноваційного потенціалу машинобудівних підприємств за допомогою нечітких множин / В.Г. М'ячин // Економічний простір. – 2015. – № 100. – С. 148–160.
7. М'ячин В.Г. Алгоритм побудови когнітивної карти формування інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства / В.Г. М'ячин // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9. – С. 91–95.
8. М'ячин В.Г. Динамічне моделювання інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства / В.Г. М'ячин // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9. – С. 96–99.
9. Круглов В.В. Искусственные нейронные сети. Теория и практика / В.В. Круглов, В.В. Борисов. – М. : Радио и связь, 2000. – 382 с.
10. Заенцев И.В. Нейронные сети: основные модели : [учеб. пособ.] / И.В. Заенцев. – Воронеж, 1999. – 76 с.
11. Короткий С. Нейронные сети: основные положения / С. Короткий. – М. : Мир, 2002. – 134 с.
12. Ежов А.А. Нейрокомпьютинг и его применение в экономике и би знесе : [курс лекций] / А.А. Ежов, С.А. Шумский. – М. : МИФИ, 1998. – 216 с.
13. Мосин О.О. Определение конкурентоспособности инновационного потенциала предприятий отрасли тяжелого машиностроения Украины / О.О. Мосин // Азимут научных исследований: экономика и управление. – 2014. – № 2. – С. 43–47.
14. Манасян Н.С., Чернов В.Г. Рейтинговая оценка инновационного развития региона на основе нечёткой нейронной сети / Н.С. Манасян, В.Г. Чернов // Журнал ВАК: управление экономическими системами. – 2013. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uecs.ru/uecs51-512013/item/2013-2013-03-05-07-57-30>.
15. Дьяконов В.П. Математические пакеты расширения MATLAB. Специальный справочник / В.П. Дьяконов, В.В. Круглов. – СПб. : Питер, 2001. – 480 с.

Аннотация. В работе рассмотрены научно-методические подходы к определению инновационного потенциала промышленных предприятий как движущей силы их стратегического развития. Особую важность имеет не только оценка текущего состояния инновационного потенциала, но и прогнозирование его значений на будущее. Существующие в настоящий момент основные методы оценки инновационного потенциала – статистический метод и метод экспертных оценок – популярны благодаря относительной простоте реализации, но имеют существенные недостатки, основными из которых являются неполнота используемых данных и субъективность оценок экспертов. Исходя из этого существует потребность в развитии методов оценки и прогнозирования инновационного потенциала промышленных предприятий, основанных на использовании возможностей гибридных интеллектуальных систем. Гибридный подход, сочетающий в себе структурную и эволюционную методики проектирования систем искусственного интеллекта, является наиболее перспективным в способности не только выбирать лучшие, но и улучшать уже имеющиеся архитектуры. Структурная методика данного подхода представлена нейросетевым подходом, результаты его реализации для оценки инновационного потенциала промышленных предприятий в среде MATLAB приведены в настоящей работе.

Ключевые слова: инновационный потенциал, промышленное предприятие, искусственные нейронные сети, гибридные интеллектуальные системы.

Summary. The paper discusses the scientific and methodological approaches to the definition of innovative potential of industrial enterprises as the driving force of their strategic development. Therefore, special importance not only to assess the current state of innovation potential, and forecasting its future values. Existing at present time, the main methods of innovative potential estimation – a statistical method and expert estimates – are popular because of its relative ease of implementation, but have significant drawbacks, the main ones being used by incomplete data and subjective experts' assessments. Accordingly, a need exists for the methods development for assessing and innovative potential forecasting of industrial enterprises, based on the use of intelligent features hybrid System Works. The hybrid approach combines structural and evolutionary design techniques of artificial intelligence, is the most promising in the ability to not only choose the best, but also to improve the already existing architecture. Structural methodology of this approach is represented by the neural network approach the results of its implementation to assess the innovative potential of industrial enterprises in MATLAB are shown in this paper.

Key words: innovative potential, industrial enterprises, artificial neural ET works, hybrid intelligent systems.

УДК 330.14:631.16

Назаренко І. М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічного контролю та аудиту
Сумського національного аграрного університету*

Орехова А. І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічного контролю та аудиту
Сумського національного аграрного університету*

Nazarenko I. M.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of Economic Control and Audit Department,
Sumy National Agrarian University*

Oriekhova A. I.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of Economic Control and Audit Department
Sumy National Agrarian University*

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАПІТАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

CURRENT STATE ANALYSIS TO PROVIDE THE CAPITAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

Анотация. У роботі проведено аналіз сучасного стану забезпечення капіталом сільськогосподарських підприємств України. Обґрунтовано, що на сьогодні важлива місія в процесі прийняття управлінських рішень відводиться аналізу формування складових капіталу суб'єктів господарювання. Проаналізовано структуру капіталу сільськогосподарських підприємств країни. Проведено оцінку рівня захищеності власного та статутного (зарєстрованого) капіталу, розглянуто інші ключові індикатори забезпечення фінансовими ресурсами. Обґрунтовано необхідність моделювання фінансової стратегії розвитку суб'єктів аграрного сектору, спрямованої на розв'язання пріоритетних завдань, пов'язаних із удосконаленням, оптимізацією структури капіталу, зростання вартості підприємства та подолання стратегічних загроз.

Ключові слова: капітал, власний капітал, позиковий капітал, структура капіталу, коефіцієнти.

Вступ та постановка проблеми. Актуальним питанням, яке постає перед суб'єктами господарювання в сучасних умовах господарювання, є прийняття ефективних управлінських рішень. Жодне управлінське рішення не може бути прийнятим та апробованим без урахування результатів діяльності підприємства та оцінки фінансового стану. Фінансове становище суб'єктів господарювання залежить від його фінансової архітектури, головним компонентом якої є капітал (власний та залучений). Відповідно, виключно важлива місія в процесі прийняття управлінських рішень відводиться аналізу формування складових капіталу підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика аналізу формування капіталу завжди знаходиться в центрі уваги науковців. Питання теорії, організації та методики аналізу капіталу являється об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених: І.О. Бланка, О.І. Бородіної, В.В. Бочарова, О.Ф. Іонової, Г.О. Крамаренко, Г.М. Ліфференко, М.В. Мельник, М.В. Петровської, Г.В. Савицької, Н.М. Селєзньової, О.С. Чорної та ін.

Ураховуючи вагомі наукові доробки вчених, досліджується проблематика потребує подальшого дослідження, оскільки постійні зміни, які відбуваються в економічному соціумі, формують виклики, що потребують урахування під час формування ресурсів фінансування виробничо-господарської діяльності.

Метою даної роботи є аналіз джерел формування капіталу сільськогосподарських підприємств України.

Результати дослідження. Розвиток, фінансова безпека, конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору в переважній більшості залежать від механізму фінансування діяльності. У сучасних ринкових умовах суб'єкти аграрної галузі постійно відчують дефіцит фінансових ресурсів, обтяжливу фіскальну політику, недосконалий та обмежений рівень державної підтримки, а часом і негативний вплив світових фінансових криз.

Реформи, які відбулися, вплинули на всі сторони економічного життя та найбільше – на фінансові відносини. Принциповість таких перетворень полягає у докорінній зміні ролі фінансів в економічних відносинах. У ринкових умовах гроші через фінансові інструменти стають основним регулятором ринкових відносин. Така трансформація фінансових відносин суттєво підвищила роль фінансових інструментів в економічному житті суспільства, у тому числі в сільському господарстві [1].

Періоди макроекономічних криз проявляються з часів стагнації кредитного ринку, характеризуються неспроможністю сільськогосподарських підприємств залучати позикові кошти на фінансування поточних потреб. На початку макроекономічної стабілізації характер кризи змінюється, структура джерел фінансування відрізняється дисбалансом власних та позикових джерел, надмірним зростанням боргового тягаря на тлі втрати власного капіталу. Проблеми формування фінансових ресурсів не мають територіальної специфіки, відрізняються інертністю, суттєво впливають на ефективність господарювання [2]. Поряд з цим розвиток системи фінансово-кредитного забезпечення стримується рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників, найсуттєвішими серед яких є: низька ефективність аграрного виробництва; обмежений доступ сільськогосподарських товаровиробників до фінансово-кредитних ринків; нерозвиненість фінансово-кредитної інфраструктури, орієнтованої на обслуговування аграрного виробництва; низький рівень антимонопольного захисту та дисфункціональність цінового механізму; недостатній рівень державної підтримки [3].

Нині у більшості сільськогосподарських підприємств відсутня чітко сформована місія. Багато господарств функціонують всупереч ринковому принципу прибутковості. Ряд підприємств реорганізується через злиття або приєднання до більш фінансово-стабільних, а деякі згорають свою діяльність, головним чином, через неспроможність самостійного ефективного управління [4].

Державне регулювання фінансового забезпечення аграрних підприємств не в достатній мірі реалізується. Зокрема, у відповідності до Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 р., одними з пріоритетних напрямків досягнення стратегічних цілей є: забезпечення стабільної системи державної підтримки аграрного сектору шляхом запровадження середньострокового бюджетного планування, зокрема системи індикаторів фінансування аграрного сектору; надання переваги державній підтримці у здійсненні заходів щодо ефективного розподілу ресурсів в аграрній сфері; запровадження цільової підтримки на поворотній основі за умови наявності відповідальних за цільовий результат сільськогосподарських товаровиробників; перехід до переважно компенсаційних виплат; пріоритетне фінансування інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства; установлення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки з урахуванням соціально-економічної ролі господарств для сільських громад, агро-екологічних вимог та прозорості у забезпеченні проходження бюджетних коштів [5]. Положення даної Стратегії практично не втілені в дійсність, не реалізовані пріоритетні напрямки досягнення стратегічних цілей.

Відповідно, для сільськогосподарських підприємств постійної актуальності набуває питання формування капіталу як важливої складової фінансової стратегії розвитку. Дослідження способу фінансування діяльності підприємств аграрного сектору з метою формування оптимального співвідношення складових капіталу набуває пріоритетної основи наукового вирішення.

Взагалі, формування капіталу сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах – питання складне, дискусійне, вирішення якого є пріоритетним завданням власника (керівника), адже специфіка діяльності даної галузі вносить суттєві корективи в моделювання фінансової стратегії, головною компонентою якої являється капітал. Сільське господарство – досить вразлива галузь, на яку здійснюють істотний вплив (позитивного та негативного характеру) природні, екологічні, фінансові, економічні та політичні фактори.

Розмір капіталу є не тільки формальним критерієм оцінки стійкості підприємства, але й суб'єктивною характеристикою впевненості власників у своєму бізнесі, оскільки вони вклали в нього власні кошти [6]. Тому питання забезпечення достатності капіталу набуває актуальності з кожним днем.

Виходячи з означуваного наступним етапом дослідження являється аналіз капіталу сільськогосподарських підприємств України. Структурний розподіл складових капіталу представлено в табл. 1.

Згідно з даними табл. 1, капітал сільськогосподарських підприємств України за період 2000–2014 рр. у цілому по Україні збільшився на 314 849 818,6 тис. грн.

Фінансування діяльності підприємств у 2014 р. здійснювалося на 41,5% за рахунок власного капіталу; на 16,3% – довгострокових зобов'язань; на 42,1% – поточних зобов'язань; на 0,1% – зобов'язань, пов'язаних із необоротними активами та групами вибуття. Домінуючу позицію у структурі фінансування займають поточні зобов'язання.

Таблиця 1

Склад та структура капіталу сільськогосподарських підприємств України

Роки	Показники (розмір / питома вага)	Власний капітал	Забезпечення наступних витрат і платежів	Довгострокові зобов'язання	Поточні зобов'язання	Доходи майбутніх періодів	Зобов'язання, пов'язані з несоборотними активами та групами вибуття	Всього капіталу
2000	тис. грн. %	49629690,4 72,5	681951,1 1,0	2727156,0 4,0	15346611,1 22,4	86475,0 0,1	- -	68471883,6 100
2001	тис. грн. %	40899965,8 65,6	720770,4 1,2	3742142,0 6,0	16850315,2 27,0	94768,0 0,2	- -	62307961,4 100
2002	тис. грн. %	36891734,1 63,9	694709,8 1,2	3762112,2 6,5	16233029,5 28,1	133372,1 0,3	- -	57714957,7 100
2003	тис. грн. %	33665627,9 57,8	672423,3 1,2	4980134,6 8,6	18700423,8 32,1	201208,4 0,3	- -	58219818,0 100
2004	тис. грн. %	33954027,6 56,6	615837,2 1,0	5647857,4 9,4	19584752,2 32,6	251568,8 0,4	- -	60054043,2 100
2005	тис. грн. %	37175243,5 55,2	607390,1 0,9	7257444,9 10,8	21882552,5 32,5	372190,7 0,6	- -	67294821,7 100
2006	тис. грн. %	36092238,8 55,5	598736,1 0,9	7713739,7 11,9	20251748,2 31,1	384247,0 0,6	- -	65040709,8 100
2007	тис. грн. %	48781057,2 55,2	712454,8 0,8	12022599,0 13,6	26285322,8 29,7	589884,2 0,7	- -	88391318,0 100
2008	тис. грн. %	61663839,2 47,1	952454,7 0,7	23400168,0 17,8	44225565,7 33,8	782606,9 0,6	- -	131024634,5 100
2009	тис. грн. %	71000234,3 48,2	978392,8 0,7	24697498,0 16,7	49714055,6 33,7	1055298,3 0,7	- -	147445479,0 100
2010	тис. грн. %	89210417,4 52,9	836655,5 0,5	24308484,7 14,4	53090242,6 31,5	1232791,4 0,7	- -	168678591,6 100
2011	тис. грн. %	122863186,7 54,4	1524953,2 0,7	30791318,2 13,6	69244415,0 30,7	1422867,4 0,6	- -	225846740,5 100
2012	тис. грн. %	146241733,6 53,7	1614148,4 0,6	33391682,4 12,3	89494574,2 32,8	1767749,2 0,6	- -	272509887,8 100
2013	тис. грн. %	154803376,9 50,1	- -	42789251,1 13,8	111194895,1 36,0	- -	63594,2 0,1	308851117,3 100
2014	тис. грн. %	159002725,3 41,5	- -	62784924,8 16,3	161451230,2 42,1	- -	82821,9 0,1	383321702,2 100
Відх. +, - 2014 р. від 2000 р.	тис. грн.	+109373034,9	-681951,1	+60057768,8	+146104619,1	-86475,0	+82821,9	+314849818,6

Доцільно акцентувати увагу, що за період дослідження відбулися суттєві зміни у структурі джерел фінансування. Так, у 2000 р. частка власного капіталу у структурі склала 72,5%, а в 2014 р. – 41,5%. Це свідчить про сталу тенденцію до поступової залежності сільськогосподарських підприємств від зовнішніх джерел фінансування.

Наступним етапом дослідження являється аналіз власного капіталу з метою оцінки виконання його складовими відведених їм функцій (захисної, відповідальності та гарантії, фінансування та ін.). Поглибленого дослідження вимагає склад власного капіталу сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Кожна складова власного капіталу має тенденцію до зростання. За досліджуваний період частки складових власного капіталу в загальній структурі постійно коливалися. Результати діагностики дають підстави констатувати про зниження частки статутного капіталу (з 49,19% у 2000 р. до 18,09% у 2014 р.); додаткового капіталу (з 54,98% у 2000 р. до 18,47% у 2014 р.). Поряд з цим у звітному році порівняно з базисним роком відбулося зростання частки резервного капіталу (з 4,16% у 2000 р.

до 9,53% у 2014 р.). Доцільно акцентувати увагу, що за період з 2000 по 2003 р. складовою статутного капіталу був непокритий збиток, а з 2004 по 2014 р. – нерозподілений прибуток, частка якого у звітному році склала 55,33%.

Важливу позицію в методиці аналізу капіталу займає оцінка рівня захищеності власного та статутного (зарєстрованого) капіталу.

З метою оцінки структури капіталу, ефективності використання власного капіталу та його захищеності доцільно провести поглиблений аналіз наступних показників (рис. 1–4).

Коефіцієнт захищеності власного капіталу демонструє частину власного капіталу, яка виконує захисну функцію на підприємстві. Високе значення свідчить про значний резервний фонд і додатково вкладений капітал, який може бути використаний у разі виникнення непередбачуваних явищ на підприємстві і погіршенні типу фінансової стійкості [6]. Коефіцієнт захисту статутного капіталу (зарєстрованого) свідчить про рівень захисту статутного капіталу [7].

Згідно з даними рис. 1, помітною стає тенденція, що рівень захищеності статутного (зарєстрованого) капіталу

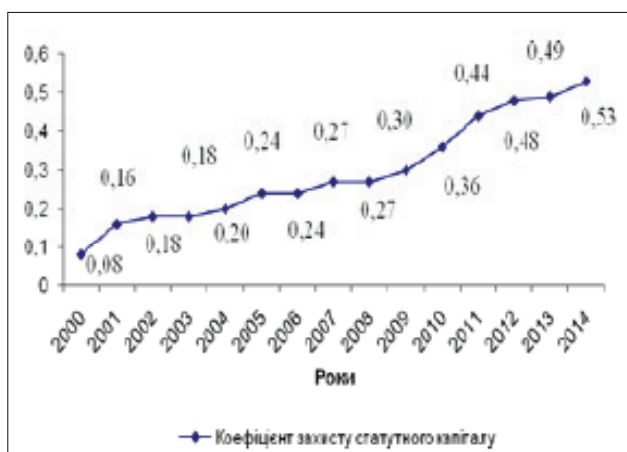


Рис. 1. Коефіцієнт захисту статутного капіталу

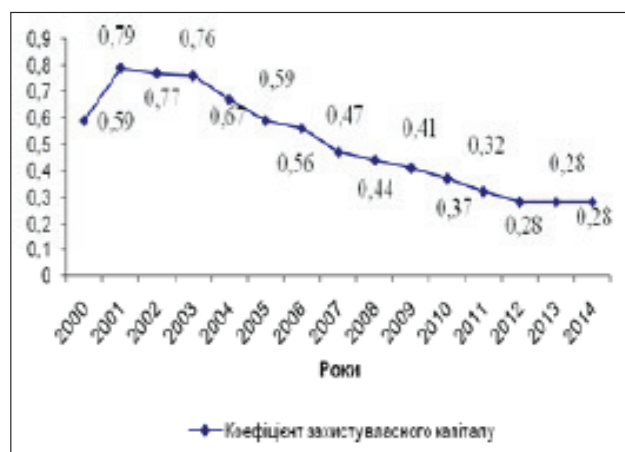


Рис. 2. Коефіцієнт захисту власного капіталу

Таблиця 2

Склад власного капіталу сільськогосподарських підприємств України

Роки	Складові власного капіталу, тис. грн.					Всього власного капіталу, тис. грн.
	Статутний капітал	Додатковий капітал	Резервний капітал	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Неоплачений капітал	
2000	24410722,6	27284630,6	2066757,7	-4132420,5	-	49629690,4
2001	11419260,4	30583372,1	1851746,9	-2576566,3	377847,3	40899965,8
2002	11241846,7	26526365,8	2007521,5	-2422323,0	461676,9	36891734,1
2003	11089936,1	23498939,5	2047278,8	-2480505,4	490021,1	33665627,9
2004	10749123,4	20671227,6	2194773,0	867134,1	528230,5	33954027,6
2005	11199743,7	19163359,8	2662079,6	4673509,1	523448,7	37175243,5
2006	12729056,2	17089090,8	3093588,0	5361665,0	2181161,2	36092238,8
2007	14330083,9	18885109,9	3930539,3	12905388,9	1270064,8	48781057,2
2008	19319121,1	21883300,5	5187708,2	17947611,6	2673902,2	61663839,2
2009	20584030,5	22987405,3	6223758,8	23757113,3	2552073,6	71000234,3
2010	21647329,8	24768006,7	7997743,9	37256454,4	2459117,4	89210417,4
2011	23548580,0	28526270,3	10296632,8	62208183,2	1716479,6	122863186,7
2012	25983612,7	29145641,8	12462417,8	80634776,9	1984715,6	146241733,6
2013	28840703,7	28541969,1	14112267,3	85885156,8	2576720,0	154803376,9
2014	28774508,1	29371419,4	15148921,5	87968407,2	2260530,9	159002725,3
Відх. +, – 2014 р. від 2000 р.	+4363785,5	+2086788,8	+13093163,8	+92100827,7	+2260530,9	+109373034,9



Рис. 3. Коефіцієнту ризику власного капіталу

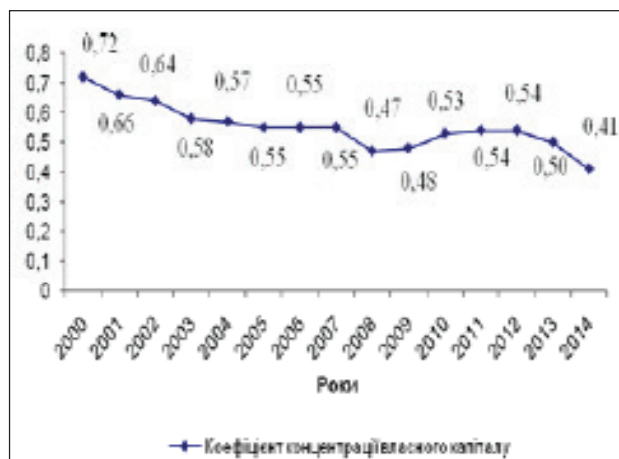


Рис. 4. Коефіцієнт концентрації власного капіталу

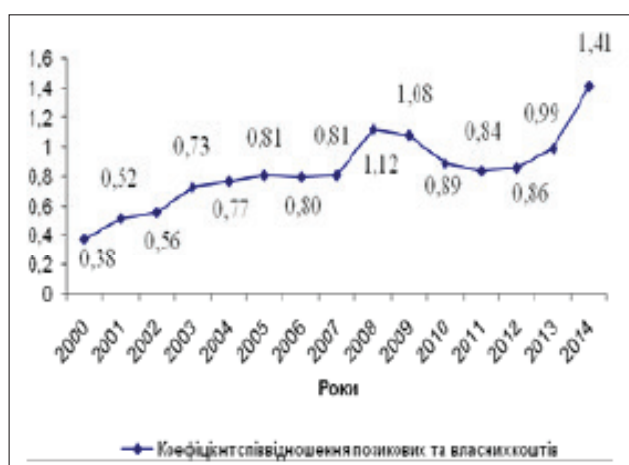


Рис. 5. Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів

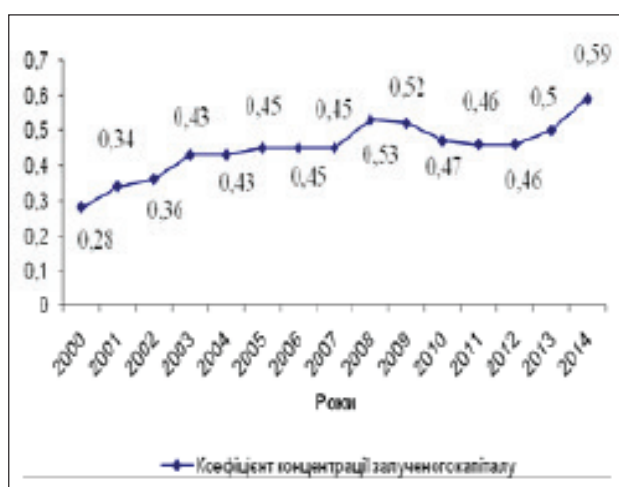


Рис. 6. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу

сільськогосподарських підприємств України з кожним роком має тенденцію до зростання. З 2007 р. даний показник відповідає нормативному значенню (більше 0,25), що свідчить про дотримання вимог Господарського кодексу України з питань формування статутного (зареєстрованого капіталу).

Поряд з цим з кожним роком відбувається зниження рівня захищеності власного капіталу та зростання коефіцієнту ризику власного капіталу (рис. 2, 3).

Дані рис. 4 дають підстави констатувати тенденцію до зменшення частки капіталу, вкладеного власниками у майно суб'єкта господарювання. Доцільно зазначити, що включно до 2013 р. даний показник знаходився в межах норми (на рівні 0,5). У 2014 р. значення даного індикатора автономії склало 0,4. Взагалі, аналізуючи значення даного коефіцієнта при прийнятті управлінських рішень, потрібно враховувати також галузеву приналежність досліджуваних підприємств, адже сільське господарство являється галуззю, для якої характерним є сезонний характер виробництва, що впливає на часовий розрив між періодом здійснення витрат та отриманням суб'єктом господарювання доходів від виробничо-господарської діяльності.

У сільському господарстві України темпи зростання позикових коштів (залучених) значно випереджують

темпи зростання власних. З кожним роком відбувається зниження фінансової стійкості підприємств, оскільки домінуючу позицію у структурі фінансування займають позикові кошти. У 2014 р. співвідношення позикового і власного капіталу склало 59% : 41%, що вказує на втрату фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України (рис. 5).

Сільськогосподарські підприємства нашої країни стають більш залежними від фінансових ресурсів зовнішніх інституцій (банків, інвесторів та ін.) (рис. 6).

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що власне фінансове забезпечення аграрного сектору досить обмежене, з кожним роком відбувається зростання залежності від залучених коштів. Характерною рисою розвитку даного сектору економіки являється домінування інституціоналізації власності (використання та залежність від коштів інших інституцій). Відповідно, подальшим перспективним напрямком даного наукового дослідження буде моделювання фінансової стратегії розвитку суб'єктів аграрного сектору економіки, спрямованої на розв'язання пріоритетних завдань, пов'язаних з оптимізацією та вдосконаленням структури капіталу, підвищення вартості підприємства та ефективне подолання стратегічних загроз.

Список використаних джерел:

1. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 67–72.
2. Пріб К.А. Формування фінансових ресурсів в антикризовому управлінні сільськогосподарським підприємством / К.А. Пріб // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 84–89.
3. Стецюк П.А. Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва / П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 73–78.
4. Недільська Л.В. Стан та шляхи вдосконалення фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств / Л.В. Недільська // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2012. – № 1(2). – С. 303–311.
5. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.
6. Анализ структуры собственного капитала [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://afdanalyse.ru/news/analiz_struktury_sobstvennogo_kapitala/2013-12-16-288.
7. Цал-Цалко Ю.С. Економічний аналіз пасивів в системі управління підприємством / Ю.С. Цал-Цалко // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 4(62). – С. 199–201.

Аннотация. В работе проведен анализ современного состояния обеспечения капиталом сельскохозяйственных предприятий Украины. Обосновано, что на сегодня важная миссия в процессе принятия управленческих решений отводится анализу формирования составляющих капитала субъектов хозяйствования. Проанализирована структура капитала сельскохозяйственных предприятий страны. Проведена оценка уровня защищенности собственного и уставного (зарегистрированного) капитала, рассмотрены другие ключевые индикаторы обеспечения финансовыми ресурсами. Обоснована необходимость моделирования финансовой стратегии развития субъектов аграрного сектора, направленной на решение приоритетных задач, связанных с совершенствованием, оптимизацией структуры капитала, рост стоимости предприятия и преодоления стратегических угроз.

Ключевые слова: капитал, собственный капитал, заемный капитал, структура капитала, коэффициенты.

Summary. In the article there is the analysis of the modern state to provide agricultural enterprises capital in Ukraine. It is substantiated that the important mission in the process of managerial decision-making given analysis of the components of capital formation of business entities. It is analyzed capital structure of agricultural enterprises in the country. Evaluation of security level of equity and authorized (registered) capital, considered other key indicators for financial resources. The necessity of the financial strategy modelling in subjects development of agrarian sector aimed at addressing priority issues related to the improvement, capital structure optimization, the growth of enterprise value and addressing strategic threats.

Key words: capital, own capital, loan capital, structure of the capital, coefficients.

Никитюк Ю. А.

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
економіки природокористування в агросфері
Інституту агроекології і природокористування
Національної академії наук України*

Nykytyuk Yu.A.

*Candidate of Agricultural Sciences, Senior Research Fellow,
Senior Research Fellow of Economy Department of
Nature Management in the Agricultural Domain,
Institute of Agroecology and Environmental Management of
National Academy of Sciences of Ukraine*

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКОЮ РОСЛИННОЮ СИРОВИНОЮ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

EXTERNAL DEVELOPMENT IN TRADE OF THE MEDICINAL VEGETABLE RAW MATERIALS: ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS

Анотація. Проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною. Виявлено основні закономірності та еколого-економічні особливості розвитку зовнішньої торгівлі на вітчизняному ринку лікарської рослинної сировини. Визначено показники динаміки експорту та імпорту на ринку лікарської рослинної сировини України, а також їх товарна та географічна структура. Запропоновано еколого-економічні заходи стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною. В межах зазначених заходів обґрунтовано необхідність проведення ефективної протекціоністської політики з метою забезпечення імпортозаміщення препаратів з лікарської рослинної сировини вітчизняного виробництва, а також упровадження сучасних методів управління і системи інтегрального контролю показників її якості та безпеки.

Ключові слова: зовнішня торгівля, ринок, лікарська рослинна сировина, еколого-економічні аспекти, розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Динаміка розвитку світового ринку лікарських препаратів на основі сировини рослинного походження демонструє підвищений попит на лікарську сировину, що є складовим компонентом продукції фармацевтичного, парфюмерно-косметичного, харчового, лакофарбового, шкіряного, текстильного, поліграфічного, металургійного та ряду інших виробництв. Для підвищення рівня відкритості галузі лікарського рослинництва необхідно створювати для національних підприємств, організацій більш сприятливі умови щодо виходу на зовнішні ринки. Саме тому постає питання визначення еколого-економічних переваг країни у міжнародній торгівлі для подальшого формування оптимальної структури зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною. Проблема формування екологічно збалансованої зовнішньої торгівлі України набула актуальності також після прийняття нею зобов'язань, які випливають з її членства в СОТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти розвитку ринку лікарських рослин висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Березін, С. Гарна, Т. Мірзова, Б. Семак, О. Тихонов, А. Швець та ін. Проте в умовах диверсифікації економіки зростає необхідність взаємодії між галузями, які при організації власного виробництва використовують продукти інших сфер. У даному контексті ринок лікарської рослинної сировини являє собою систему економічних взаємовідносин в виробничій, переробній, збутовій та природогосподарській сферах [4]. Тому ефективне функціонування вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини передбачає необхідність його деталь-

ного еколого-економічного аналізу в контексті розвитку зовнішньої торгівлі.

Дійсно, значним поштовхом для розвитку ринку лікарської рослинної сировини в Україні є збільшення обсягів зовнішньоекономічної торгівлі. Водночас такі зміни можуть негативно впливати на вітчизняну галузь лікарського рослинництва та зробити її надто чутливою до змін у світовій кон'юктурі. Зазвичай національні товаровиробники не мають змоги конкурувати з європейськими, що зумовлено такими факторами, як застаріле обладнання, низька якість продукції, нестача потрібних потужностей для ефективного виробництва тощо.

З огляду на викладене, у статті поставлено завдання проаналізувати тенденції розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною та запропонувати еколого-економічні заходи стимулювання ринку такої сировини.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішній стан зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною України характеризується тенденцією до зниження обсягів експортної торгівлі, яка супроводжується нестабільними імпорнтними поставками. Наразі ринок лікарської сировини в Україні заповнюється в тому числі продукцією з країн Азії та Африки і говорити про екологічну безпечність даної продукції не варто як і про якість сировини на відповідність її європейським вимогам.

Баланс ринку лікарської рослинної сировини та аналіз обсягу імпортованої лікарської сировини ускладнюються особливістю товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності оскільки лікарські рослини включаються в кілька кодів товарних позицій. На рисунку 1 представлена

експертна оцінка обсягу внутрішнього ринку лікарської рослинної сировини в Україні [5; 7] на підставі даних про імпорт, експорт та виробництво.

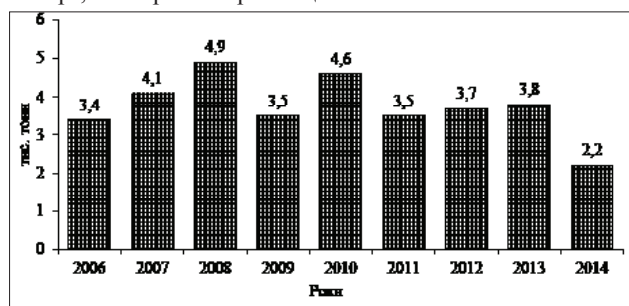


Рис. 1. Обсяг внутрішнього ринку лікарської рослинної сировини в Україні у 2007–2014 рр., тис. тонн

Середньорічний показник імпорту лікарської рослинної сировини в Україні коливається близько 2 тис. т продукції. При цьому найвищий рівень імпорту був відзначений у 2008 р. (рис. 2). У 2009 р. обсяг імпорту лікарської рослинної сировини знизився на 0,67 тис. т (у грошовому вираженні на 1,38 млн дол. США) і досяг рівня в 1,77 тис. т продукції на суму 4,4 млн дол. США. 2011–2012 рр. засвідчили зниження обсягів імпорту лікарської рослинної сировини. Протягом 2013 р. в Україну було імпортовано 1,09 тис. т лікарської рослинної сировини на суму 2,87 млн дол. США [9; 10].

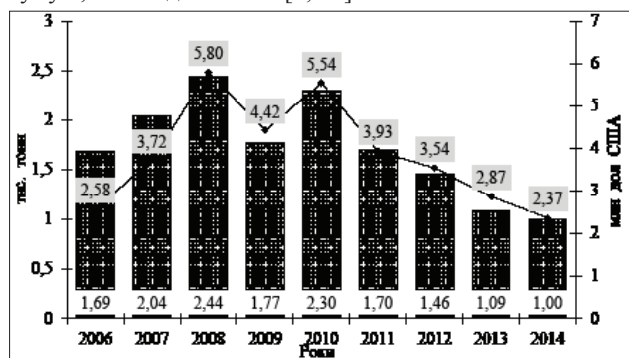


Рис. 2. Динаміка імпорту в Україну лікарської рослинної сировини у 2006–2014 рр., тис. тонн, млн дол. США

Найбільшим постачальником лікарської рослинної сировини в Україні протягом 2010–2012 рр. був Єгипет. У 2013–2014 рр. першість залишалася за Латвією та Єгиптом (рис. 3).

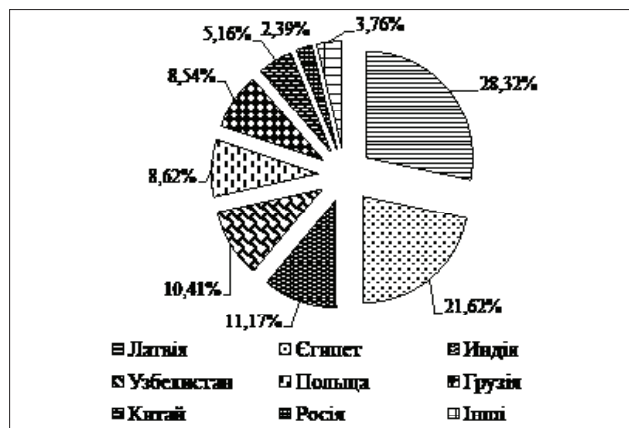


Рис. 3. Географічна структура імпорту в Україну лікарської рослинної сировини у 2014 р., % (у натуральному вираженні)

Товарну структуру імпорту лікарської рослинної сировини визначили здебільшого (рис. 4): ромашка (20,11%) та сенна (14,94%) [3].

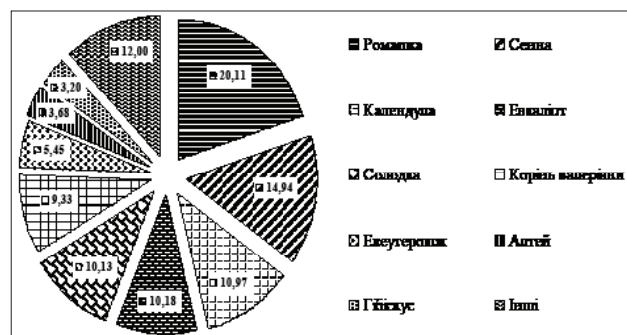


Рис. 4. Структура імпорту в Україну лікарських рослин за видами у 2014 р., %

Незважаючи на потужний переробний комплекс, який працює на українському ринку фітопрепаратів, потреби економіки України в лікарській і ефіроолійній сировині нині важко визначити через відсутність цивілізованого підходу, який давно вироблений у західних країнах: біржі, аукціони сировини, оптові фармацевтичні фірми та інші атрибути ринку.

У структурі імпорту лікарських рослин в Україні багато видів, які проростають у природних екосистемах та ефективно можуть культивуватися в промислових масштабах сільськогосподарськими товаровиробниками.

У зв'язку з цим важливим є розвиток виробництва лікарських рослин із сировини, виробленої і заготовленої вітчизняними аграрними підприємствами, а також забезпечення внутрішніх потреб та збільшення експорту якісної, екологічно безпечної готової продукції. Однак нагепер в Україні не досить багато виробників, що спеціалізуються на виробництві лікарських культур (рис. 5, 6) [4, с. 14; 5]. Тому місцеві аграрні підприємства мають унікальну можливість не тільки збільшити свою частку на внутрішньому ринку, але й претендувати на завоювання певної ніші на зовнішньому ринку.

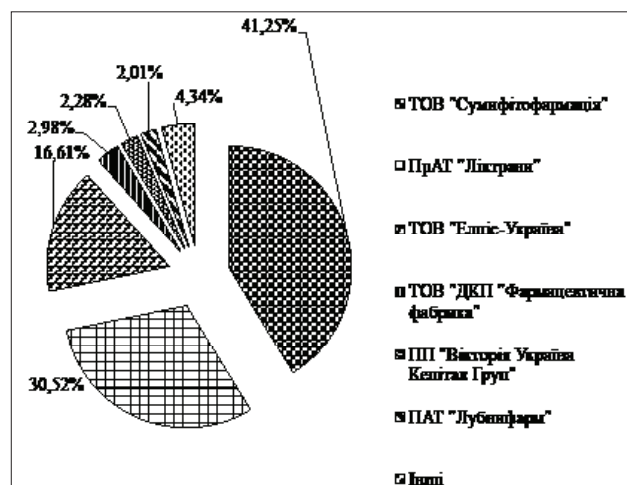


Рис. 5. Основні імпортери в Україну лікарської рослинної сировини у 2014 р., % (у натуральному вираженні)

Так, у результаті виробничої діяльності з культивування лікарських рослин окрім отримання товарної сировини проявляються і зовнішні (неринкові) ефекти, які створюють додаткові переваги в рамках багатфунк-

ціонального сільськогосподарського виробництва. Наприклад, на стику соціальної та екологічної складових багатофункціональності зберігається біорізноманіття (при раціональній системі заготовки дикорослих рослин), що підвищує культурно-освітній рівень сільського населення, а розвиток туризму стимулює охорону природних пам'яток, звичаїв, фольклору. Лікарські рослини стали невід'ємним елементом антропогенного ландшафту і їх культивування задовольняє естетичні потреби населення, а також дає змогу вирішувати екологічні проблеми, пов'язані зі збереженням запасів лікарських рослин у їх природному середовищі зростання, тобто знижує навантаження на дикорослі види, запаси яких обмежені.

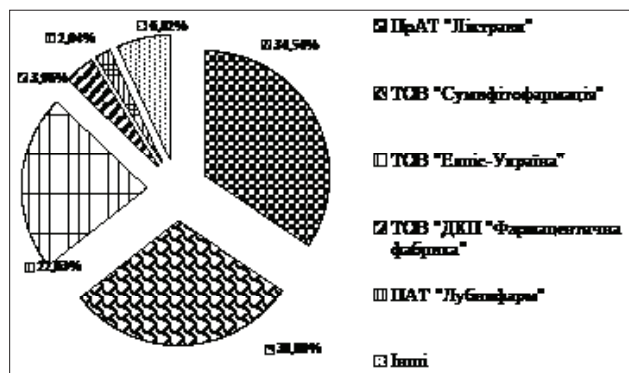


Рис. 6. Основні імпортери в Україну лікарської рослинної сировини у 2014 р, % (у грошовому вираженні)

Суттєвою є роль лікарського рослинництва як відтворювальної діяльності, яка дає змогу знизити експлуатаційне навантаження з відновлюваних природних ресурсів і підтримусь екологічну рівновагу. Уже сьогодні у зв'язку зі збільшенням попиту на лікарські рослини на світовому ринку вітчизняні екологічні служби серйозно стурбовані безсистемною заготівельною діяльністю в гонитві за миттєвим прибутком. Найбільшу загрозу зникнення мають ті види лікарських рослин, які зарекомендували себе як дуже дієвий лікарський засіб.

Загалом, розвиток лікарського рослинництва дає змогу формувати сировинний компонент для виробництва натуральних, екологічно чистих та ефективних лікарських препаратів. Водночас таке сільськогосподарське виробництво дозволить знизити необхідність надлишкової експлуатації дикорослих запасів лікарських рослин [2, с. 75]. У перспективі потрібно лише збільшувати кількість видів, придатних для обробітки на полях сівозміни, і раціонально використовувати ті рослини, які за своїми екологічними характеристиками не можуть бути використані для вирощування.

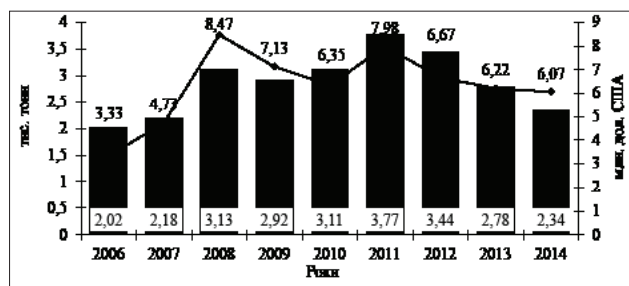


Рис. 7. Динаміка експорту з України лікарської рослинної сировини у 2006–2014 рр., тис. тонн, млн дол. США

Середньорічний показник експорту лікарської рослинної сировини з України коливається близько 3 тис. т продукції. При цьому найвищий рівень експорту був відзначений у 2008 році. У 2009 р. обсяг експорту лікарської рослинної сировини знизився на 0,21 тис. т (у грошовому вираженні на 1,34 млн дол. США) і досяг рівня в 2,92 тис. т продукції на суму 7,1 млн дол. США (рис. 7).

За 2013 р. з України було експортовано 2,78 тис. т лікарських рослин на суму 6,2 млн дол. США. Протягом 2014 р. з України було експортовано 2,34 тис. т лікарських рослин на суму 6,07 млн дол. США [3; 5].

Найбільшими споживачами українських лікарських трав протягом 2012–2013 рр. були Австрія, Польща і Росія; у 2010–2011 рр. – Польща і Росія. У 2014 р. до лідерів серед покупців з Польщі, Росії приєдналася Німеччина (рис. 8, 9).

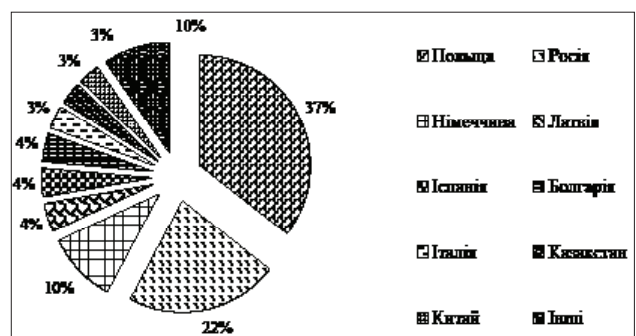


Рис. 8. Географічна структура експорту з України лікарської рослинної сировини у 2014 р, % (у натуральному вираженні)

Варто зауважити, що на початку формування споживчої кооперації в Україні (період нової економічної політики) за обсягом експорту лікарських рослин належало одне з перших місць в світі. Найважливішими ринками збуту були Гамбург і Лейпціг. Експортні заготівлі лікарських рослин проходили активно. Так, протягом весни-літа 1921 р. найбільше їх заготували Кременчуцька губспілка – 1830 пуд., Полтавська – 1576 пуд., Одеська – 836 пуд., Київська – 445 пуд. [6].

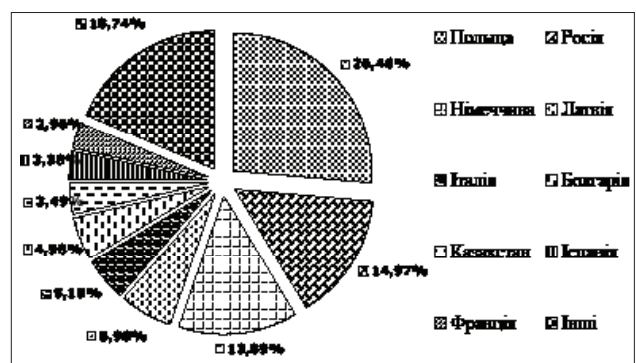


Рис. 9. Географічна структура експорту з України лікарської рослинної сировини у 2014 р, % (у грошовому вираженні)

Найбільше з України у 2011–2013 рр. вивозили розторопші. У 2014 р. найбільш популярними були каштан, кора жостеру і розторопша (рис. 10).

Найбільшим експортером українських лікарських трав у 2011–2014 рр. була компанія ТОВ «Суміфітофармація». Середньорічний показник експорту лікарської рослинної сировини з України коливається близько 3 тис. т

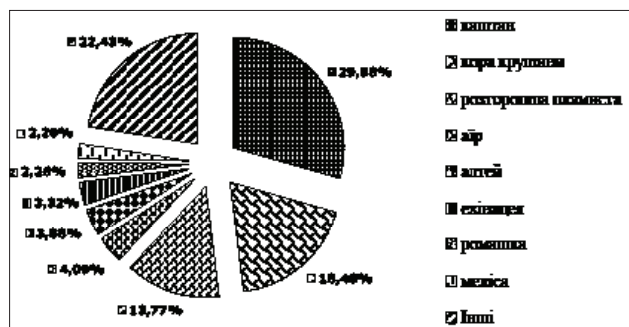


Рис. 10. Структура експорту з України лікарської рослинної сировини за видами у 2014 р., % (у натуральному вираженні)

продукції. При цьому найвищий рівень експорту був відзначений у 2008 р. У 2011 р. експорт показав зростання до 3,77 тис. т на суму майже 8 млн дол. США, перевищивши показники рекордного 2008 р. А в 2012 р. вже був спад до 3,44 тис. т, загальною вартістю 6,7 млн дол. США. За 2013 р. з України було експортовано 2,78 тис. т лікарської рослинної сировини на суму 6,2 млн дол. США. Зіставлення експорту та імпорту демонструє те, що в останні роки обсяг експорту перевищує імпорт у 2-3 рази, з чого випливає, що українські виробники в більшості випадків працюють на вітчизняній сировині.

Отже, за останні роки результати діяльності підприємств та організацій на ринку лікарської рослинної сировини підтверджують збереження тенденції активізації зовнішньоекономічної діяльності поряд із спадаючим обсягом зовнішньоторговельних операцій. Найважливішими складовими системи зовнішньоекономічної політики, як відомо, є зовнішньоторговельна, зовнішньо-інвестиційна, валютна та митна політики [1; 8]. Проте на рівні ринку лікарської рослинної сировини, на нашу думку, зміни можуть вноситись в зовнішньоторговельну та зовнішньо-інвестиційну політики, а на митну та валютну політику оператори ринку і регулюючі державні органи даної галузі впливу ніякого не мають.

Для удосконалення зовнішньоекономічної політики, на нашу думку, доцільним буде розробити стратегію розвитку зовнішньоекономічної політики на ринку лікарської рослинної сировини. Основною метою такої стратегії, ми вважаємо, є розвиток експортного потенціалу галузі лікарського рослинництва та збільшення іноземних інвестицій. Стратегічними пріоритетами стратегії повинні стати: експортна та імпортна політики (зовнішньоторговельна політика) та зовнішньо-інвестиційна політика. На наш погляд, вдосконалення розвитку стратегії зовнішньоекономічної діяльності на ринку лікарської рослинної сировини має відбуватися з урахуванням таких еколого-економічних заходів:

- вибір закордонного контрагента щодо цінової політики;
- запровадження на практиці розроблених національних правил належного культивування і збору лікарських рослин гармонізованих із міжнародними стандартами (GACP) та адаптація їх до вітчизняного виробника;

Список використаних джерел:

1. Джусов О.А. Стратегічні альтернативи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / О.А. Джусов, А.Д. Прокоф'єва // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. – 2014. – Т. 22, вип. 3. – С. 24-31.
2. Дорошкевич И.Н. Лекарственное растениеводство: тенденции и перспективы / И.Н. Дорошкевич // Известия НАН Беларуси. Серия аграрных наук. – 2010. – № 1. – С. 71-76.
3. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році : [стат. збірник] / За заг. кер. А.О. Фризоренко. – К.; Держстат України, 2015. – 153 с.

- обґрунтування структури видового асортименту лікарських засобів, які можуть бути отримані внаслідок промислового перероблення основних видів рослинної лікарської сировини;

- створення необхідної інфраструктури вирощування, заготівлі, первинного перероблення, зберігання, транспортування лікарської рослинної сировини;

- мінімізація логістичних витрат у складі операцій експорту/імпорту та оцінки умов поставки (транспортування);

- аналіз виду товару (послуги), на який впливатимуть вимоги чинного законодавства щодо оподаткування зовнішньоекономічної діяльності;

- дослідження фази розвитку конкурентів у сфері зовнішньоекономічної діяльності (як вітчизняних, так і закордонних);

- з урахуванням можливостей вирощування, а також заготівель з дикорослої сфери усіх необхідних видів рослинної лікарської сировини до мінімуму варто скоротити обсяги їх імпорту;

- оцінка співвідношення як за формами здійснення зовнішньоекономічної діяльності, так і за співвідношенням фінансової чи інвестиційної та іншої діяльності підприємства у визначений період.

Для виконання завдань у рамках названих еколого-економічних заходів необхідно розробити державні заходи з підтримки сільськогосподарських товаровиробників, стимулювання раціонального використання та охорони земель, проведення ефективної протекціоністської політики з метою забезпечення імпортозаміщення препаратів з лікарської рослинної сировини вітчизняним виробництвом останніх, а також упровадження сучасних методів управління і системи інтегрального контролю показників її якості та безпеки на етапах переробки, транспортування й зберігання.

Висновки. Таким чином, зовнішня торгівля товарами упродовж 2006–2014 рр. була орієнтована більше на експорт, аніж на імпорт. При цьому обсяги експортної торгівлі лікарською рослинною сировиною, починаючи з 2010 р., повільно спадали, а динаміка їх імпорту протягом всього періоду була нестабільною і мала хвилеподібний характер. У 2014 р. обсяги експорту та імпорту товарів сягнули мінімальних значень: 6,07 та 2,37 млн грн відповідно.

В умовах сталого розвитку, за необхідності проведення політики імпортозаміщення, підвищення зайнятості населення, організація екологічнобезпечного виробництва лікарської рослинної сировини є одним із ключових факторів, що визначають ефективний розвиток цієї галузі. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною повинні бути пов'язані насамперед з метою забезпечення національної безпеки держави у сфері постачання населенню лікарських препаратів рослинного походження. Держава повинна бути зацікавлена в створенні умов для залучення вітчизняних інвесторів у цей бізнес. Для цього в Україні необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат на досліджуваному ринку, спростити законодавчу базу, ширше використовувати світовий досвід і поступову глобалізацію вітчизняної економіки.

4. Никитюк Ю.А. Еколого-економічний аналіз сучасного стану ринку лікарської рослинної сировини в Україні / Ю.А. Никитюк // Збалансоване природокористування. – 2015. – № 1. – С. 12-15.
5. Обзор рынка лекарственного растительного сырья Украины 2014 : [аналитический сборник] / Маркетинговая компания Синергия, 2015. – 37 с.
6. Оніпко Т.В. Виробничі галузі споживчої кооперації України в контексті нової економічної політики (1921–1928 рр.) : [монографія] / Т.В. Оніпко ; Полтав. ун-т економіки і торгівлі. – Полтава, 2010. – 381 с.
7. Сільське господарство України за 2014 рік : стат. збірник / Державний комітет статистики України ; за ред. Ю.М. Остапчука. – К. – 2015. – 384 с.
8. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період: Аналітична доповідь / І.В. Клименко, О.А. Федірко, І.В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
9. Україна у цифрах 2014 : [стат. збірник] / За заг. кер. О.Г. Осауленка. – К.; Держстат України, 2015. – 249 с.
10. Экспорт и импорт Украины [Электронный ресурс] : статистические данные. – Режим доступа : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/eximp.php>.

Анотация. Проанализированы современное состояние и тенденции развития внешней торговли лекарственным растительным сырьем. Выявлены основные закономерности и эколого-экономические особенности развития внешней торговли на отечественном рынке лекарственного растительного сырья. Определены показатели динамики экспорта и импорта на рынке лекарственного растительного сырья Украины, а также их товарная и географическая структура. Предложены эколого-экономические меры стимулирования развития внешней торговли лекарственным растительным сырьем. В рамках указанных мероприятий обоснована необходимость проведения эффективной протекционистской политики с целью обеспечения импортозамещения препаратов из лекарственного растительного сырья отечественного производства, а также внедрения современных методов управления и системы интегрального контроля показателей ее качества и безопасности.

Ключевые слова: внешняя торговля, рынок, лекарственное растительное сырье, эколого-экономические аспекты, развитие.

Summary. This paper deals with the current state and development trends in the foreign trade of the medicinal vegetable raw materials. The author finds basic patterns, as well as ecological and economic peculiarities of development in the foreign trade of Medicinal vegetable raw materials in the domestic market. The author defines indicators of exports and imports dynamics on the market of the medicinal vegetable raw materials of Ukraine, as well as its commodity and geographical structure. Ecological and economic measures to stimulate development in the foreign trade of the medicinal vegetable raw materials have been suggested. Within these activities the necessity of effective protectionist policies in order to import drugs from medicinal plants of domestic production and introduction of modern management methods and systems integrated monitoring indicators of quality and safety.

Key words: foreign trade, market, medicinal vegetable raw materials, ecological and economic aspects, development.

УДК 330.13[330.85+ 330.88]:631.152

Нігматова О. С.

аспірант

Луганського національного аграрного університету (м. Харків)

Nigmatova E. S.

Postgraduate Student

Lugansk National Agrarian University (Kharkiv)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ БРЕНДУ В КОНТЕКСТІ ОРГАНІЧНОГО АГРОБІЗНЕСУ

CONCEPTUAL APPROACH TO DETERMINATION OF BRAND COST IN CONTEXT OF ORGANIC AGRIBUSINESS

Анотація. У роботі розглядається проблема визначення вартості бренду. Актуалізується питання про визначення вартості бренду як одного з основних інструментів управління підприємствами органічної сільськогосподарської продукції. Розбираються основні концепції оцінювання вартості бренду, а саме вимір капіталу бренду з позицій споживача (маркетинговий підхід), на основі фінансових показників роботи компаній (фінансовий підхід). Позначаються основні проблеми оцінки бренду, властиві даним підходам. Уперше вводиться у вітчизняний науковий обіг марксистська концепція визначення вартості бренду. Висловлено гіпотезу про необхідність розробки концепції визначення вартості бренду українських агровиробників органічної продукції на основі марксистської методології.

Ключові слова: капітал бренду, вартість, праця, оцінка, управління, органічна агропродукція.

Вступ та постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямків розвитку аграрного сектору України є органічне сертифіковане сільськогосподарське виробництво як альтернативний метод ведення сільського господарства, що передбачає поєднання економічного зростання, соціального розвитку та захисту довкілля як взаємозалежних та взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави. Поступова екологізація продовольчих товарів, постійно зростаючий інтерес у світі до даного виду продукції, а також наявність сприятливих природних умов для розвитку органічного сільгоспвиробництва обумовлює можливість для українського агробізнесу виступити активним учасником у конкурентній боротьбі на ринку органічної агропродукції.

У постіндустріальних умовах, де домінуючим виробничим ресурсом стали інформація та знання, ефективним механізмом, який дозволяє створити конкурентне середовище для органічного агробізнесу як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, є створення бренду. Цей нематеріальний актив дозволяє створити лояльних споживачів, встановлювати преміальну ціну на товар, тим самим збільшуючи прибуток та рентабельність підприємства. Тому першочерговим завданням менеджменту на підприємствах агровиробників органічної продукції є формування ефективної системи управління брендом. Важливою складовою системи управління брендом є визначення його вартості. У повсякденній господарській діяльності визначення вартості бренду проводиться з метою аналізу результативності бренд-менеджменту, маркетингу, фінансового менеджменту. Такий аналіз допомагає формувати ефективні маркетингові програми, раціонально розподіляючи ресурси для розвитку бренду, проводити планування та аналіз витрат задля його зростання. Визначення кількості грошової вартості бренду дозволяє відобразити вартість такого активу у фінансових звітах та призначити об'єктивну ціну на брендований товар під час його покупки або продажу. На думку російських вчених А. Головачова та А. Сюльжина, «якщо економічне явище не оцінено, то їм неможливо ефективно управляти» [4, с. 87].

На даний момент відсутнє єдине та системне уявлення про засоби визначення вартості бренду. Така ситуація обумовлена в першу чергу тим, що теоретичні підходи відображають різні уявлення вчених про сутність бренду, його вартість та, відповідно, джерела її формування. Таким чином, існують відмінності в методиках розрахунку вартості бренду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування капіталу бренду з позицій споживача та вимірювання його вартості присвячені праці зарубіжних авторів Д. Аакера, К. Келлера, Д. Леманна та ін. Проблематика оцінки капіталу бренду на основі фінансових показників роботи компаній розроблялася К. Саймон, М. Саліваном та ін. Розрахунок вартості бренду на основі марксистської методології знайшов своє відображення в роботах А. Арвідссона, І. Фонтенеллі, К. Фукса, Б. Кови та ін.

У сучасній українській науковій літературі даній темі приділено мало уваги. Її досліджували Н. Степаненко, Н. Зіновчук, В. Чудовська та ін. Названі вчені здебільшого розглядають теоретичні аспекти розвитку бренду на підприємствах сільгоспвиробників та брендингу органічної агропродукції і фактично не висвітлюють проблему та особливості формування вартості бренду. Проблема визначення вартості бренду агровиробників органічної продукції в Україні досі лишається не дослідженою.

Метою даної роботи є аналіз підходів щодо визначення вартості бренду, з'ясування їх переваг та недоліків

та визначення теоретичних та методологічних підстав розробки концепції визначення вартості бренду українських агровиробників органічної продукції.

Результати дослідження. Як помічав К. Маркс, для того щоб товар вступив до обміну, він повинен мати споживчу вартість у процесі споживання. Якщо товар не реалізовано на ринку, він не має споживчої вартості. Іншими словами, для обміну товару необхідно, щоб його споживча вартість була відновлена в процесі обміну, ураховуючи, що споживча вартість тільки вступає в силу при використанні або споживанні. Для Маркса споживча вартість товару являла собою функціональну корисність. Сама ж споживча вартість має вартість тому, що в ній втілена або матеріалізована абстрактна людська праця. Праця є творцем вартості. У «Капіталі» Маркс розробив трудову теорію вартості, де вартість визначається як суспільно необхідний робочий час для виробництва товару. Відповідаючи на запитання про те, як може виникнути додаткова вартість, якщо товари обмінюються за своїми вартостями, він довів, що особливий товар – робоча сила обмінюється на гроші нееквівалентно. Заробітна плата покриває лише вартість життєвих засобів, необхідних для відтворення робочої сили, тобто виходячи з величини необхідного часу праці. Додаткова праця не оплачується робітникам, але присвоюється капіталом в якості додаткової вартості [6, с. 47–49, 54–55, 163–164, 219–220].

У результаті гострої конкуренції в 1880-х роках перед масовим виробництвом постало питання про реалізацію товарів [22, с. 200]. Дану проблему капіталізм вирішив створенням ринку брендovаних товарів, які функціонально не відрізнялися один від одного, проте наділялися комплексом уявлень, асоціацій, емоцій, ціннісних характеристик про продукт у свідомості споживача. Таким чином, у разі виробництва товарів під брендом у споживчу вартість уже входить символічна складова продукту поряд з функціональною. Через століття, у 1980-х роках, вартість бренду проявилася у фінансових розрахунках у процесі злиття і поглинання компаній, а також як фінансовий актив, що й створило потребу її осмислення [18, с. 11]. З марксистської точки зору проблема вартості бренду полягає у визначенні кількості суспільно необхідної праці, необхідної для виробництва товару бренду. У той же час проблема додаткової вартості бренду полягає в знаходженні специфічного джерела неоплаченої праці, який приносить величезні прибутки компаніям, що мають бренд.

Однак перед тим як перейти до дослідження власне марксистського підходу до проблеми вартості бренду, необхідно показати немарксистські підходи, які підготували своїми розробками появу новітнього марксистського напрямку. Тому далі ми будемо аналізувати такі підходи, окреслюючи сутнісні їх характеристики, виділяючи джерела вартості бренду, на основі яких проводиться оцінка такого активу.

Провідний спеціаліст-практик, керуючий директор щодо оцінки брендів у компанії Interbrand Ян Ліндемманн виділяє два підходи визначення вартості бренду – маркетинговий і фінансовий [18, с. 23–48]. У середині самих підходів міститься велика різноманітність формалізованих методик для визначення вартості бренду, що відрізняються одна від одної в залежності від обраних показників, інформаційних джерел, на основі яких здійснюється вимірювання грошової вартості бренду. У цілому Ліндемманн відзначає відмінність у визначенні та використанні методів, на основі яких проводиться оцінка бренду. Ми приймаємо класифікацію, надану Ліндемманном, й далі проаналізуємо положення цих двох підходів.

Маркетинговий підхід до оцінки бренду бере витоки в концепціях найбільш яскравих його представників – Д. Аакера та К. Келлера, які розуміють бренд як товар, корисність якого визначається не тільки його функціональністю, а й здатністю пропонувати споживачам емоційні вигоди та вигоди в самовираженні [1, с. 15]. Даний підхід передбачає використання моделей оцінки бренду, заснованих на аналізі ставлення споживачів до бренду. Ці моделі використовують поняття «капітал бренду». Дане поняття вони пропонують розуміти як ментальну репрезентацію бренду в розумі споживачів, яка створює додану вартість для брендового товару. Ментальна репрезентація формується під впливом сприйняття бренду споживачами. Перевагу певному бренду споживачи віддають у залежності від пропонованих емоційних вигід, які доносяться до них у результаті реалізації компаніями маркетингових програм. За загальним зауваженням вчених, позитивні суб'єктивні оцінки споживачів у кінцевому рахунку приносять товару додану вартість, тому преміальна ціна товару – це результат позитивного відгуку споживачів на маркетингові заходи та появи в їх умах цінності (вартості), що відбиває лояльне ставлення до бренду.

Незважаючи на використання в рамках даного підходу економічного терміну, а саме капіталу, вченими так і не було розроблено практичної моделі для визначення грошової вартості бренду. Вимірювання капіталу бренду вони пропонують визначати на основі сприйняття бренду споживачами та розраховувати за допомогою системи показників. Наприклад, Д. Аакер, К. Келлер та Д. Леманн припускають, що показники сприйняття бренду можна в цілому розділити на п'ять основних категорій: обізнаність, асоціації, ставлення (інтерес та думка), лояльність й активність (наприклад, покупка, споживання, реклама із уст в уста) [17, с. 4]. Н. Мізіка та Р. Джейкобсон доповнюють список такими показниками, як диференціювання, особисті переваги та інноваційність [19, с. 15–32]. За зауваженням Д. Андерсона, відсутність єдиної міри ускладнює визначення економічної ефективності бренду з точки зору концепції капіталу бренду. Дані показники, зважаючи на свою нематеріальність, неможливо перевести в грошові еквіваленти, тому на їх основі не можна визначити об'єктивну грошову вартість бренду [11, с. 2].

Таким чином, якщо аналізувати цей підхід із марксистської точки зору, то можна стверджувати наступне: бренд – це товар, що володіє специфічною споживною вартістю. Компанії, що виробляють такий специфічний товар, виступають на ринку як ізольовані товаровиробники, що виробляють не для себе, а для інших, тобто з метою обміну. Отже, бренди як товари повинні підкорятися логіці товарного виробництва, тобто мати здатність обмінюватися на ринку. На ринку бренди обмінюються на гроші. На думку Маркса, гроші – це товар, натуральна форма якого виявилась суспільно визнаною формою еквівалента. Таким чином, бренди та гроші як товари повинні володіти чимось загальним, що дозволить їм обмінюватися, загальною субстанцією, яку Маркс позначив як суспільно-необхідний робочий час, або абстрактну людську працю.

На думку маркетологів, бренди володіють преміальною ціною, яка має грошове вираження. Підставою утворення преміальної ціни бренду є суб'єктивна оцінка споживачів поряд з порівнянням із цінами на бренди-конкуренти. Преміальна ціна кожного окремого бренду визначається, з одного боку, на основі індивідуальної міри, а з іншого – на основі колективної міри. Таку міру можна визначити як єдиничну та емпірично обумовлену. Однак таке тлумачення міри суперечливе, виходячи з наступних положень:

1) якщо бренд як товар виступає на ринку у формі ціни, а сама ціна бренду, на думку маркетологів, є категорія єдинична, то бренди не можуть виражати себе в грошовій формі; 2) преміальна ціна бренду як єдинична міра суперечить суспільній формі обміну; 3) отождолення ціни із вартістю призводить до того, що, на думку маркетологів, визначити вартість бренду значить знайти її грошовий вираз, зовнішню міру їх вартостей, але не визначити вартість та умови її виробництва [7, с. 158–159]; 4) якщо залишаються невідомими умови виробництва вартості і так само джерела її формування, тоді невідомі й методи її управління.

Таким чином, економічна проблема вартості в маркетинговому підході перетворюється в проблему споживача та його переживань, а саме індивідуалізується та психологізується, що призводить до неминучих суперечностей.

Необхідно відзначити, що українські вчені поділяють точку зору маркетингового підходу в контексті вивчення агровиробників органічної продукції. Дослідники згодні в тому, що для ефективного розвитку ринку органічної агропродукції компаніям необхідно створювати бренди, формуючи капітал бренду. Проте дослідження, присвячені питанню виявлення джерел вартості бренду в Україні, не проводяться. Тому автору потрібно експлікувати з наукових публікацій вітчизняних вчених їх погляд на проблему визначення вартості брендів агровиробників органічної продукції.

На думку Н.В. Зіновчук та В.А. Чудовської, розвиток органічного сільського господарства в Україні відбувається надзвичайно повільно, та серед причин такого становища ними виділяються наступні: «... брак інформації щодо місць продажу такої продукції та обґрунтованості цін на неї, невміння ідентифікувати знаки маркування, невисокий рівень матеріального статку споживачів» [5, с. 298]. Характеризуючи інноваційність агромаркетингу, Н.І. Степаненко пропонує формувати товарну політику аграрних підприємств на основі «... переформатування елементів мультиатрибутивної моделі агрохарчових продуктів за рахунок нівелювання стереотипів споживання» [10, с. 320]. Учений приділяє особливу увагу аспекту ініціювання «... змін потреб споживачів з боку підприємств, оновленні асортименту продукції, де товари наділяються властивостями, що сприяють досягненню якісно нових рівнів задоволення потреб цільових споживачів, а також використанні нових форм комунікацій, способів продажів та зберігання й транспортування» [10, с. 320]. С.М. Махнуша та Н.С. Косолап рекомендують маркетологам у процесі брендингу екологічної інновації наголошувати на екологічних властивостях товару, створювати «екологічні легенди», правильний неймінг (найменування) товару, персоналізувати виробника та ін. [8, с. 39–40]. О.В. Мороз та В.М. Андрущенко стверджують, що «... управління брендом потребує вміння рекламодавця та рекламної агенції працювати з інтелектуальною власністю, товарними знаками, дизайном і текстами» [9].

Можна виділити головні пропозиції українських учених щодо розвитку ринку органічної агропродукції в Україні. Це розвиток атрибутів бренду (назви бренду, логотип, слоган, упаковки та ін.), створення ефективної рекламної кампанії для просування органічної агропродукції, інформування споживачів щодо політики ціноутворення та місць розташування пунктів продажу такої продукції. Правильно охарактеризував такий маркетинг В.М. Бутенко, давши йому назву «маркетинг впливу» [3]. Такий маркетинг характеризується маніпулюванням споживачів, нав'язуванням їм сторонньої ідеї, нівелюван-

ням процесу взаємодії агровиробників та покупців при створенні бренду компанії. Маркетингова комунікаційна політика українських компаній діє традиційно, тому що не виділяє належним чином безпосередні методи та інструментарій, що формують саме бренд. Маркетинг бренду у агровиробників органічної продукції й не може сформуватися, оскільки не має уявлення, що конкретно йому доведеться формувати, розвиваючи бренд.

Якщо проаналізувати підхід українських вчених до розвитку ринку органічної продукції сільгоспвиробників агропромислового сектору з точки зору виміру вартості бренду, то можна дати узагальнюючий висновок про те, що вони залишаються у своїх міркуваннях на позиціях концепції маркетингового підходу, який передбачає розуміння вартості бренду як психологічного феномену, а значить, вартість визначається вимірюванням мислення споживачів, їх реакції на пропоновані маркетингові програми (так звані атрибути бренду, рекламу тощо).

Тепер перейдемо до аналізу фінансового підходу. З точки зору даного підходу вартість бренду (капітал бренду) – це його здатність генерувати додаткові грошові потоки в порівнянні з грошовими потоками небрендованих товарів. Така здатність виникає завдяки ефективним маркетинговим програмам, які формують у споживачів лояльність та залученість у бренд. Це дозволяє встановлювати преміальні ціни на бренд [23, с. 34].

Узагальнюючи існуючі моделі розрахунку вартості бренду на основі фінансового підходу, Ліндемманн виділяє три категорії, на основі яких проводиться оцінка активу бренду, а саме витрати, ціну та дохід. Таким чином, моделі оцінки бренду, які запропоновані в рамках фінансового підходу, використовують в якості метрик об'єктивні показники діяльності компаній, які є універсальними і доступними для розрахунку. Але, незважаючи на об'єктивність метрик, моделі мають ряд недоліків, визнаних самими прихильниками даного підходу.

Визначення вартості бренду на основі витрат здійснюється завдяки складанню всіх витрат, які потрібні були для того, щоб привести бренд до поточного стану або створити точно такий же бренд, а саме витрати на персонал, основні та оборотні засоби, маркетинг тощо. Однак виходячи з таких розрахунків лишаються неясними відносини між інвестиціями в бренд та економічним ефектом, який він виробляє. Як показує практика розрахунку за допомогою даного методу, з одного боку, поточна вартість брендів перевищує вартість інвестицій, пов'язаних зі створенням бренду. Наприклад, вартість бренду Red Bull багато разів перевищує вартість інвестицій на створення бренду. З іншого боку, інвестування великих сум на розвиток бренду не є гарантією економічного успіху [18, с. 41].

Модель оцінки бренду на основі ціни ґрунтується на тому, що актив може бути оцінений за допомогою порівняння брендів. Для того щоб визначити вартість бренду, необхідно порівняти діяльність одного бренду з діяльністю іншого, порівняти ціни товарів брендів із цінами небрендованих товарів, визначити дохід, який був сформований саме за рахунок роботи бренду. Порівняння є основним принципом роботи даної моделі, однак складність полягає у знаходженні дійсно подібних компаній. Адже якщо визнати, що кожен бренд унікальний, то порівнювати потрібно те, що порівняти неможливо. Навіть такі схожі бренди, як Coca-Cola та Pepsi-Cola, неможливо порівняти, адже якщо за сегментами ринку, які ними обслуговуються, вони схожі, то за засобами позиціонування, цінностями, що пропонуються, вони дуже різні [18, с. 43].

Визначення вартості бренду на основі доходу допускає, що певна частина доходу компанії генерується брен-

дом. Потік доходів, створений брендом, дисконтується й приводиться до поточного періоду. Дана модель являє собою пряму аналогію з загально визнаним методом визначення вартості компанії на основі дисконтування грошових потоків. Однак складністю є виділення доходу, створеного саме завдяки функціонуванню бренду. Міжнародна організація стандартів бухгалтерського обліку визнає складність використання методів фінансового підходу, що ґрунтуються на засобі порівняння непорівнянних нематеріальних активів, такі як бренди [18, с. 48].

Логіка представників фінансового підходу наступна: в результаті певної конкурентної переваги компанія забирає частину доходу на ринку у інших компаній, залучаючи споживачів. Якщо припустити, що всі компанії-бренди намагатимуться вдосконалити свій маркетинг, дохід буде перерозподілятися на ринку залежно від ефективності маркетингових програм. Тобто у кожній окремій компанії-бренду надприбутки утворюються в результаті перерозподілу доходів на ринку і, як наслідок, перерозподілу споживачів. Якщо всі компанії-бренди слідуєть такій логіці отримання доходів, тоді можна припустити наступне: 1) самозростання капіталів у результаті процесу виробництва не відбувається, так як надприбуток виникає зі сфери обігу; 2) проте у сфері обігу дохід на ринку перерозподіляється від однієї компанії до іншої в залежності від ефективності маркетингових програм; 3) і тому капітал, вартість бренду є величина, яка не має постійної тенденції до зростання, а варіюється в межах певної суми; 4) загальна сума всіх капіталів на ринку є величина постійна. Усі перелічені вище слідства не відповідають дійсному стану речей, а саме здібності окремого капіталу самозростати поряд зі зростанням інших капіталів. Якщо припустити, що компанії-бренди формують додаткові доходи не тільки за рахунок один одного, але й за рахунок компаній, виробляючих небрендований товар, тоді, зрештою, ми повинні бачити ситуацію на ринку, де не існувало б компаній без брендів, не продавалися прості товари, а існували б тільки бренди. З іншого боку, якби перерозподіл доходів мав місце, тоді б, отримуючи надприбуток, компанії відразу позбавлялися б його, витрачаючи на фактори виробництва, що збільшуються в ціні (якщо вони є теж компанії-бренди).

Таким чином, у рамках фінансового підходу не представляється можливим вирішити проблему вартості бренду через відсутність обґрунтування її утворення та збільшення.

В останні роки одержали поширення змішані моделі в рамках так званого комплексного підходу. Даний підхід не має особливої концептуальної основи, а лише об'єднує елементи маркетингового та фінансового підходів. Популярність таких моделей виходить із простежування тісного зв'язку між концепцією капіталу бренду на основі споживача та фінансовими показниками діяльності компанії, а саме маркетинговий підхід пояснює природу надприбутків. Тому дохід, який генерується саме брендом, фахівці даного підходу намагаються зрозуміти за допомогою сприйняття бренду споживачами. Сутність даних моделей полягає в тому, що ринкові показники сприйняття бренду споживачами, а саме сила бренду, переводяться в його фінансову вартість за допомогою бальної шкали оцінювання певних факторів (лояльність, підтримка та ін.). На сьогоднішній момент багато провідних консалтингових компаній, які вимірюють капітал бренду, такі як Interbrand, «Brand Finance», V_RATIO Business Consulting Company, Young&Rubicam Brand Asset Valuator model, засновують свої методики розрахунків, комбінуючи маркетингові та фінансові показники прояви роботи бренду.

Дані компанії намагаються за допомогою власних методик представити релевантний результат розрахунку вартості бренду. Використовуючи логіку та засоби маркетингового та фінансового підходів, вони пропонують власний елемент, який ідентифікує адекватність оцінки (мультиплікатор та ін.). Недоліки, які притаманні власне маркетинговому та фінансовому підходам, залишаються актуальними методиками комплексного напрямку. Оцінювання якісних показників роботи бренду та виділення доходу, генерованого саме брендом, – завдання поки що не вирішені на сьогоднішній день.

Це показує і саме практика. При визначенні вартості за допомогою цих методик результати виявляються різними та найчастіше різко відрізняються в кінцевих цифрах [18, с. 49–56]: «...вартість бренду Google у 2007 р. коливалася від \$17 млрд. до \$66 млрд. – більш ніж у три рази! – залежно від використовуваної схеми вимірювання. У 2012 р. бренд Apple фахівці Millward Brown оцінили у \$182,951 млрд., а аналітики британського агентства Brand Finance – у \$87,304 млрд., Interbrand – у \$76,568 млрд. Розкид в оцінці виявився більше 150%» [11, с. 1]. Виходячи з такої ситуації важко визначити, яка методика показує реальну вартість бренду, адже в рамках даного підходу не існує універсального критерію її визначення.

Таким чином, синтез маркетингового та фінансового підходів не вирішує проблему вартості бренду, маючи в своїй основі невирішені протиріччя. Практика оцінювання лише доказує дане твердження.

Як маркетинговий, так і фінансовий підходи дають можливість – кожен на своєму рівні – лише оцінити результати роботи бренду, з одного боку, вимірюючи ступінь суб'єктивного сприйняття бренду споживачами, а з іншого – намагаючись виділити фінансовий прибуток, який отримується компанією за рахунок сформованого бренду. Дані підходи відповідають на запитання, що формується, а не як формується. Автори підходів встановили залежність між лояльним ставленням споживачів до компанії (позначивши це поняттям «капітал бренду») та отриманням надприбутків (фінансовий результат капіталу бренду). Однак абстрактним є визначення маркетингових дій компанії, що призводять до позитивних фінансових результатів, а так само виділення найбільш ефективних з них. У результаті маркетинг не виділяє безпосередні методи та інструментарій, що формують саме бренд. У такій ситуації маркетингові програми створюються практично «на дотик», тому й не можуть бути ефективними, так як величезні грошові суми, що направляються на їх реалізацію, у більшості випадків не створюють економічного ефекту. Тому пропонується розглянути підхід, який прагне вирішити проблему визначення бренду та його вартості на основі марксистської методології.

Грунтуючись на досягненнях маркетингового та фінансового підходів, а саме враховуючи роль споживача в процесі розвитку капіталу бренду, його діяльну участь у створенні цінностей бренду, а так само економічний ефект від співпраці між компанією та споживачем, теоретики марксистського підходу пропонують розуміти споживача як працівника, зайнятого у сфері нематеріальної праці, який створює вартість бренду.

Заглиблюючись у сферу обігу та аналізуючи діяльність споживачів на ринку, Б. Кова стверджує, що «...хоча споживачі не зайняті у виробництві в традиційному сенсі цього слова, але вони працюють» [14, с. 316]. Дослідник розглядає працю споживачів як основне джерело вартості бренду, позначаючи створення ними цінностей у вигляді культурних й символічних значень, які виробляються останніми у сфері нематеріальної праці та суспільних від-

носин. Кова називає працю діяльність споживачів у сфері обігу, представлену у вигляді співтворчості споживачів та компаній (взаємодії споживачів), критичного ставлення споживачів до пропонованого товару, перетворення товарів компаній в індивідуальному або колективному акті споживання, оцінювання, створення особистісних культурних цінностей тощо. Він уточнює характеристики нематеріальної праці: «Нематеріальна праця включає в себе культурні та емоційні елементи, які люди використовують – усередині чи поза капіталістичної організації праці – для виробництва соціально-економічної доданої вартості, яка потім буде розподілена по всьому суспільству в якості предметів споживання та послуг» [14, с. 329]. Кова зазначає, що споживачі, фактично не будучи найманими працівниками, створюють зміст та значення їх повсякденного життя, розвивають основні компоненти культури споживання (знання, значення й афекти). Таким чином, у процесі нематеріальної праці споживачі створюють продукт праці у вигляді знань, значень, афектів як додаткову вартість товарів компаній: «З точки зору Маркса, ... (продуктивне споживання) означає експлуатацію споживачів, оскільки їм як виробникам додаткової трудової вартості не оплачується їхня праця... У даному випадку експлуатація може бути представлена як діяльність із спів-виробництва бренду, яка виконується за власним бажанням і з великим задоволенням» [13, с. 232].

Інший марксистський дослідник Адам Арвідссон уважає, що споживання «... треба розуміти як конструктивну практику, за допомогою якої споживач конструює власну особистість в процесі взаємодії з товарами» [12, с. 59]. Бренд спів-виробляється споживачами, які не є просто споживачами предмета в процесі споживання. Споживач спів-виробляє, спів-творює, продовжує бренд, живе ним, інтерпретує його у відповідності зі своїми власними інтересами та потребами [2, с. 106–107, 111, 116]. Таким чином, компанії формують у споживачів спрагу визнання на основі залучення їх до бренду. Споживачі прагнуть виглядати краще, модніше, бути в курсі подій, певним чином одягатися, говорити, дивитися на світ – все це передбачає огляд на інших, постійну імітацію та диференціацію своєї поведінки. Щоб жити в стилі бренду, споживачеві необхідно брати участь у вечірках, зустрічах, купувати брендові товари, індивідуалізувати їх, бути членом спільноти бренду, користуватися програмами лояльності. У процесі нематеріальної праці, за твердженням Арвідссона, споживачі за допомогою продуктивної комунікації створюють «етичний надлишок» (соціальний зв'язок, загальний досвід, спільну ідентичність), що й формує основу додаткової вартості бренду. Щоб бути проданим на ринку, товар повинен володіти особливою споживчою вартістю, що містить етичний надлишок, який наділяє товар символічним значенням. Емоційна наповненість товарів й створює їх привабливість, яка, у свою чергу, пропонується та розповсюджується в межах споживчих спільнот, в обговоренні товарів, у різних формах комунікації. Праця споживачів не оплачується компаніями, більше того, споживачі отримують певне задоволення, приймаючи участь у створенні значень товарів, реалізуючи потреби психологічного характеру в самовираженні й самореалізації.

На думку сучасного експерта із соціальних медіа професора К. Фукса, у працівника при індустріальному капіталізмі були відчужені засоби виробництва, він був змушений найматися на роботу, щоб отримати заробітну плату та не померти голодною смертю, – це був тільки фізичний примус з боку капіталу; а при сучасному капіталізмі до описаної ситуації додається ще й потреба людей брати участь у постійному обговоренні товарів, сліду-

ванню моді, вступу в бренд-спільноти – усе це виходить з ідеологічного примусу з боку капіталу. Більше того, товар, який обговорюється або поліпшується споживачами, користується попитом серед них, ними ж й купується за преміальною ціною, тим самим забезпечуючи надприбуток компаніям. Таким чином, захоплюючи місця, де раніше не вироблялася вартість, а саме сферу споживання, обігу, компанії мобілізують соціальні та культурні спроможності споживачів для виробництва символічних значень товарів. К. Фукс запропонував вимірювати вартість бренду за допомогою рахування кількості праці споживачів на прикладі соціальної мережі Facebook: кількість часу, проведеного користувачем в мережі, у перебігу якого він є об'єктом рекламних оголошень, розглядається як неоплачена праця, за рахунок якої компанія отримує надприбуток [16, с. 636]. Але ж на сьогоднішній день марксистки ведуть полеміку з приводу вимірювання нематеріальної праці споживачів.

Таким чином, суб'єктивні оцінки корисності товарів не є результатом пасивного споживача, що оцінює товар, це результат споживача-працівника, який продукує значення товарів, праця якого створює вартість (у даному випадку саме вартість бренду). Сучасний процес виробництва такого роду І. Фонтенелль визначає в наступній тезі: «... кордони між працею та споживанням стерлися...» [15, с. 644].

Якщо маркетингологи визначають вартість суб'єктивістським чином як процес перетворення цінностей (думок, суджень, відносин споживачів до бренду), то марксистки розуміють вартість об'єктивно як суспільно-необхідний час на виробництво товарів. У маркетингологів преміальна ціна на товари встановлюється з причини лояльного ставлення клієнтів до компанії, готових платити вищу ціну за товар, який є брендом, ніж за аналогічний товар без бренду. Таким чином, додаткова вартість, що міститься в преміальній ціні, дає можливість компаніям отримувати надприбутки, накопичуючи капітал бренду. Марксистки пояснюють природу преміальної ціни та надприбутків наявністю додаткової вартості як результату неоплаченої праці споживачів. Додаткова вартість, що утворилася у сфері обігу як результат неоплаченої праці споживачів, і формує преміальну ціну. Виходячи з даної ситуації, вартість бренду розуміється

як результат додаткової неоплаченої праці «армії» лояльних споживачів.

На підставі трудової теорії вартості бренду можна висловити припущення про формування вартості брендів органічних сільгоспвиробників. Зарубіжні агровиробники органічної продукції розвивають свої бренди, використовуючи певні цінності (здоров'я, охорона навколишнього середовища), які сформувалися у споживачів, й тому при покупці подібної продукції «...споживачі хочуть знати ставлення виробників до суспільства та природи, про їх дбайливе ставлення до тварин, до того, як вони ставляться до своїх працівників» [20, с. 1762]. Дж. Пеллегріні та Ф. Фарінеллі називають таких споживачів «ідеологічними», оскільки останні «...мають стиль споживання та поведінковий паттерн, що відображає культурні орієнтації, націлені на пошук якісної їжі та екологічного благополуччя... Для таких покупців органічна їжа є символом філософії життя, орієнтованою на увагу до збереження власного здоров'я та навколишнього середовища...» [21, с. 970]. Таким чином, зарубіжні органічні агровиробники використовують автономну працю споживачів у вигляді підтримки ними здорового способу життя, турботу про навколишнє середовище в якості одного із джерел вартості своїх брендів [12, с. 13–14].

Висновки. Сучасній українській науці необхідно переосмислити проблему вартості бренду органічних агровиробників з точки зору виявлення її джерел. На нашу думку, перспективним напрямком є підхід марксистів до вимірювання вартості бренду, що враховує всі переваги та недоліки маркетингового та фінансового підходів й забезпечує об'єктивність у дослідженні та вирішенні даної проблеми. Якщо ми залишаємося на позиціях, що визначають головним джерелом вартості працю, а додаткової вартості бренду неоплачену працю споживачів, тоді подальші дослідження необхідно спрямувати на виявлення форм такої праці та їх особливостей виходячи із специфіки діяльності агровиробників органічної продукції.

Таким чином, орієнтуючись на трудову теорію вартості, виникає можливість адекватної сучасної економічної думки концептуалізації вимірювання вартості бренду та управління нею українськими агровиробниками органічної продукції.

Список використаних джерел:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов / Д. Аакер. – М. : Издательский дом Гребенникова, 2003. – 436 с.
2. Бузгалин А. Глобальный капитал / А. Бузгалин, А. Колганов. – М. : Едиториал УРСС. – 2008. – 512 с.
3. Бутенко В.М. Маркетинг органічної продукції як елемент соціального партнерства в суспільстві / В.М. Бутенко // Органічне виробництво і продовольча безпека : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. – Житомир : Полісся, 2013. – С. 92–96.
4. Головачев А.С. Выбор оптимальных методов оценки стоимости (ценности) товарных брендов / А.С. Головачев, А.Р. Сюльжин // Труды Минского института управления. – 2009. – № 1. – С. 86–95.
5. Зіновчук Н.В. Сучасні чинники розвитку органічного сільського господарства в Україні / Н.В. Зіновчук, В.А. Чудовська // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2013. – № 1–2(2). – С. 296–303 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2013_1-2\(2\)_38.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2013_1-2(2)_38.pdf).
6. Маркс К. Капитал: критика политической экономии. Том первый / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения ; изд. 2-е. – М. : Политиздат, 1960. – Т. 23. – 907 с.
7. Маркс К. Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»). Часть третья (главы XIX—XXIV) / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения ; изд. 2-е. – М. : Политиздат, 1964. – Т. 26. – Ч. 3. – 674 с.
8. Махнуша С.М. Маркетинг інновацій та екологічний брендинг: аналіз зв'язку / С.М. Махнуша, Н.С. Косолап // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 36–44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2011_1_5.pdf.
9. Мороз О.В. Брендинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності виробництва органічної продукції в Україні / О.В. Мороз, В.М. Андрущенко // Ефективна економіка. – 2015. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3772>.
10. Степаненко Н.І. Інноваційність цінності як об'єктивна модальність брендингу органічної продукції / Н.І. Степаненко //

- Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(2). – С. 317–322 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_1_2_42.pdf.
11. Anderson J. Measuring the financial value of brand equity: the perpetuity perspective / J. Anderson [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.atu.edu/jbao/spring2011/Anderson-Measuring%20the%20Financial%20Value%20of%20Brand%20Equity-%20The%20Perpetuity%20Perspective.pdf>.
 12. Arvidsson A. Brands. Meaning and value in media culture / A. Arvidsson. – London & New York: Routledge, 2006. – 168 с.
 13. Cova B. Critical perspectives on consumers' role as 'producers': Broadening the debate on value co-creation in marketing processes / B. Cova, D. Dalli, D. Zwick // *Marketing Theory*, 2011. – Vol. 11. – № 3 – P. 231–241.
 14. Cova B. Working consumers: the next step in marketing theory? / B. Cova, D. Dalli // *Marketing theory*. – 2009. – Vol. 9. – № 3. – P. 315–339.
 15. Fontenelle I. Organisations as producers of consumers / I. Fontenelle // *Organization*. – 2015. – Vol. 22. – № 5. – P. 644–660.
 16. Fuchs C. With or Without Marx? With or Without Capitalism? A Rejoinder to Adam Arvidsson and Eleanor Colleoni / C. Fuchs // *tripleC*, 2012. – Vol. 10. – № 2. – P. 633–645.
 17. Lehmann D. and others. The Structure of Survey-Based Brand Metrics / D. Lehmann, K. Keller, J. Farley [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www8.gsb.columbia.edu/sites/globalbrands/files/Brand_Metrics.pdf.
 18. Lindemann J. The economy of brands / J. Lindemann. – Palgrave Macmillan, 2010. – 184 p.
 19. Mizik N. The Financial Value Impact of Perceptual Brand Attributes / N. Mizik, R. Jacobson // *Journal of Marketing Research*. – 2008. – №45. – P. 15–32.
 20. Nikolic A. and others. Lifestyle pattern underlying organic and traditional food consumption / A. Nikolic, M. Uzunovic, N. Spaho // *British Food Journal*, 2014. – Т. 116. – № 11. – P. 1748–1766.
 21. Pellegrini G. Organic consumers and new lifestyles / G. Pellegrini, F. Farinello // *British Food Journal*, 2009. – Vol. 111. – № 9. – P. 948–974.
 22. Segal A. The Republic of Goods: Advertising and National Identity in France, 1875-1918/ A. Segal. – Los Angeles : University of California press, 1995. – 528 p. 23. Simon C. The Measurement and Determinants of Brand Equity: A Financial Approach / C. Simon, M. Sullivan // *Marketing Science*. – 1993. – Vol. 12. – № 1. – С. 28–52.

Аннотация. В статье рассматривается проблема определения стоимости бренда. Актуализируется вопрос определения стоимости бренда как одного из основных инструментов управления предприятиями органической сельскохозяйственной продукции. Разбираются основные концепции оценивания стоимости бренда, а именно измерение капитала бренда с позиций потребителя (маркетинговый подход), на основе финансовых показателей работы компаний (финансовый подход). Обозначаются основные проблемы оценки бренда, присущие данным подходам. Впервые вводится в отечественный научный оборот марксистская концепция определения стоимости бренда. Высказана гипотеза о необходимости разработки концепции определения стоимости бренда украинских агропроизводителей органической продукции на основе марксистской методологии.

Ключевые слова: капитал бренда, стоимость бренда, труд, оценка, управление, органическая агропродукция.

Summary. The main concern of this article is the problem of determining the value of the brand. Author explores the issue of determining the value of a brand as one of the important management tools of organic agricultural products enterprises. The basic theories of estimating brand value and it is the measurement of brand equity from the standpoint of the consumer (marketing approach) and based on the financial performance of the companies (financial approach) are analyzed. It is a basic problem of brand evaluation inherent in this approach is found. Marxist conception of determination the value of the brand is introduced in the domestic scientific space at first. A hypothesis about the necessity to develop the estimation of the cost of brand Ukrainian organic agricultural producers on the basis of Marxist methodology is offered.

Key words: brand equity, brand cost, value, labour, estimation, management, organic agricultural products.

Ніконова Д. О.

*аспірант кафедри оподаткування і соціальної економіки
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

Nikonova D. O.

*Postgraduate Student, Department of Taxation and Social Economy
East Ukrainian University of Vladimir Dahl*

РЕЕМИГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

THE REPATRIATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AS A COMPONENT OF THE REPRODUCTION MECHANISM OF SOCIAL AND ECONOMIC POTENTIAL

Анотація. Міграція населення в Україні є найважливішим процесом, що впливає на соціально-економічний розвиток регіонів та країни в цілому. Унаслідок соціально-економічних, політичних умов розселення населення по території країни є вкрай нерівномірним. Найбільша частка внутрішньо переміщених осіб походить зі східної частини країни, тому важливо приділити увагу рееміграції внутрішньо переміщених осіб як складової механізму відтворення соціально-економічного потенціалу в умовах інтеграції економіки Луганської області. Територіальна мобільність населення є фактором сталого розвитку економіки регіонів, найважливішим засобом раціоналізації використання трудових ресурсів та підвищення продуктивності суспільної праці не тільки в окремих регіонах, але й у масштабі всієї країни.

Ключові слова: рееміграція населення, внутрішньо переміщені особи, демографічна структура, соціально-економічний потенціал, регулювання міграційних процесів.

Вступ та постановка проблеми. Регулювання міграційних процесів в умовах інтеграції економіки Луганської області має проблему недостатнього запасу людського капіталу, адже нараховується велика кількість внутрішньо переміщених осіб по всім областям України, міграційні процеси відіграють виключно важливу роль як у соціально-економічному, так і суспільно-політичному житті країни, регіонів, а міграційна політика є одним із найважливіших напрямів державної політики. Міграція за останні роки стала все більше сприйматися не тільки як проблема, але й як фактор, що формує пропозицію робочої сили на регіональному ринку праці. У цій своїй якості вона справляє помітний вплив на соціально-економічний і демографічний розвиток регіону. Необхідною умовою соціально-економічного розвитку будь-якого регіону є якомога більш повний облік специфічних регіональних факторів, у числі яких значне місце відводиться міграції населення. Регіональна економіка повинна досліджувати проблеми не тільки розміщення і територіальної організації виробництва, але й соціально-економічні умови життя в регіоні. Тому поряд з питаннями планування і управління промисловістю, транспортом, будівництвом, сільським господарством і соціальною інфраструктурою зростає актуальність питань дослідження і регулювання процесів відтворення та формування населення, а також окремо значущою міграційною складовою демографічної ситуації в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні дослідження з вивчення особливостей міграційних процесів проводяться багатьма вітчизняними вченими. У.Я. Садова і Р.Р. Рісна [1] визначають рееміграцію як механізм соціальної політики у справах внутрішньо переміщених осіб в Україні. Ю.С. Рогозян [2] та В.І. Надрага [3] приділяють увагу міграції в контексті активізації підприємницької діяльності та концепції «суспільства розвитку». Е.А. Дубик [4] виділяє міграцію як варіацію інвестиційного вкладу в економіку. Для аналізу

проблем внутрішньо переміщених осіб була проведена міжнародна науково-практична конференція «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості» [5], були надані рекомендації щодо даної проблеми.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень і публікацій, присвячених внутрішній міграції населення України, недостатньо уваги приділено питанню рееміграції внутрішньо переміщених осіб як складової механізму відтворення соціально-економічного потенціалу в умовах інтеграції економіки Луганської області.

Метою даної роботи є виділення основних складових механізму відтворення соціально-економічного потенціалу в умовах інтеграції економіки Луганської області, а саме рееміграції внутрішньо переміщених осіб.

Результати дослідження. Такого масштабного вимушеного переміщення населення, яке відбулось в Україні останнім часом, Європа не зазнавала з 1943 р. [5, с. 175]. Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над усіма територіями матиме наслідком подальше збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції тощо [5, с. 175]. Уряд України вживає окремих заходів щодо вирішення проблем вимушено переміщених осіб, багато зусиль докладають волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки у середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово не контрольованих Україною територій Донецької та Луганської областей і АР Крим.

Масштабна вимушена внутрішня міграція населення має значний позитивний потенціал соціально-економічного

та гуманітарного розвитку України у середньо- і довгостроковій перспективі, пов'язаний зі структурними зрушеннями в економіці, зміною схем розселення та розвитком інфраструктури, формуванням якісно нового людського потенціалу, соціальною, культурною та національною інтеграцією українського суспільства. Досягнення цих цілей загалом відповідає обраній траєкторії європейської інтеграції, що визначена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Нині в Україні передумовою рееміграції внутрішньо переміщених осіб у регіон попереднього проживання є проведення активної, цілеспрямованої державної політики, що передбачає відновлення та реструктуризацію економіки, ефективне управління та вирішення комплексу соціальних і культурно-гуманітарних проблем населення.

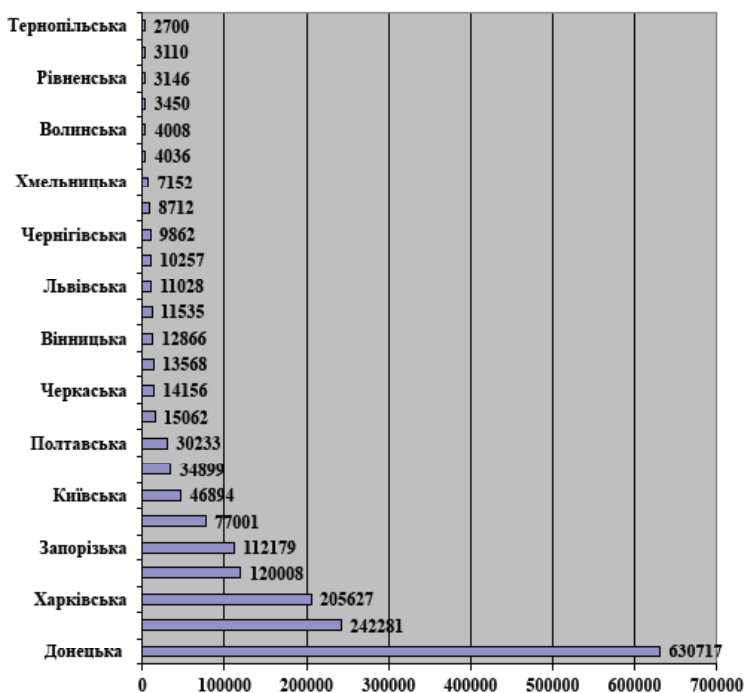


Рис. 1. Розподілення внутрішньо переміщених осіб по областям України

Джерело: узагальнено автором на основі [6]



Рис. 2. Механізм відтворення соціально-економічного потенціалу

Джерело: розроблено автором

Механізм відтворення соціально-економічного потенціалу в умовах інтеграції економіки Луганської області, рееміграції населення зокрема, має здійснюватись паралельно на різних рівнях територіальної організації суспільства, щоб окремі утворення не втратили своїх регіональних переваг соціально-економічного розвитку.

Загальна кількість зареєстрованих переселенців на території України – понад 1,6 млн. осіб. Таку інформацію станом на грудень 2015 р. надало Міністерство соціальної політики на запит громадської організації «Фундація.101» [6]. Із них 38,6% припадає на підконтрольні Україні території Донецької області. На другому місці вільна Луганщина – 14,8%. Третє місце посідає Харківська область, де зареєстровано 12,6%. Столиця на четвертому місці – 7,3%. Запорізька область знаходиться на п'ятому – 6,9%, Дніпропетровська обіймає шосту позицію – 4,7%. Близько 15% розподілилось по решті регіонів України (рис. 1).

На основі наведених даних по країні можна сформулювати механізм відтворення соціально-економічного потенціалу. А у подальшому – пристосувати до умов інтеграції економіки Луганської області.

Міграція призводить до зміни демографічної структури населення і в районах виселення, і в районах переселення мігрантів. Оскільки найбільш рухливою частиною населення є особи працездатного віку, і передусім молодь, то в регіонах-донорах скорочуються темпи приросту населення, і не тільки за рахунок відтоку, але й за рахунок скорочення природного приросту, старіння населення. У регіонах значного припливу мігрантів населення зростає більш високими темпами, формується специфічна вікова структура, в якій частка жителів працездатного віку, особливо молодіжних груп, значно вище середніх показників. Окрім того, через більшу міграційну рухливість чоловічої частини населення відбувається маскулінізація районів масового припливу мігрантів.

Демографічні наслідки міграції виявляються в процесах, що визначають рівень відтворення населення, а саме в процесах народжуваності і смертності. Насамперед міграція впливає на народжуваність. Можна виділити кілька напрямків такого впливу.

1. Міграція змінює статеві вікові структури населення різних регіонів, що повинно позначатися на шлюбності і, відповідно, народжуваності як у місцях викривлення нормальної структури, так і по країні в цілому.

2. На переселенців діють умови життя в місцях переселення, а також прийняті норми демографічної поведінки.

3. Самі переселенці переносять певні норми демографічної поведінки, системи цінностей і т. д., що відображається, ймовірно, на поведінці населення місць вселення.

Зміна рівня смертності в результаті міграції може бути наслідком наступних причин:

1. Зміна умов існування переселенців, у результаті чого можуть змінитися стан їх здоров'я і рівень смертності; ці зміни можуть бути спрямовані як у бік погіршення стану здоров'я, так і в бік поліпшення.

2. Вплив контингентів переселенців на стан здоров'я старожилів.

Під впливом міграції змінюються соціальна структура, етнічний склад, розміщення і розселення населення.

Сучасні міграції являють собою складний соціально-економічний процес і мають свої плюси і мінуси. Міграції тісно пов'язані з рівнем розвитку продуктивних сил та їх розміщенням у різних областях. Високий рівень рухливості населення забезпечує більш повне використання робочої сили, перерозподіл її між індустріальними центрами і територіями, сприяючи економічному прогресу.

Перерозподіл населення між селом та містом, концентрація людей у містах, насамперед великих, реалізується за допомогою міграції населення.

Наслідки міграції сільського населення мають як позитивні, так і негативні сторони. До позитивної сторони можна віднести більш повне використання соціального і трудового потенціалу населення, зростання ефективності праці, підвищення соціального статусу, політичний і духовний розвиток, розвиток науково-технічного прогресу в усіх галузях народного господарства.

В Україні в умовах соціально-економічної та політичної напруги, дефіциту часу та фінансових ресурсів для вирі-

шення проблем внутрішньо переміщених осіб необхідним є формування та впровадження активної та цілеспрямованої державної політики України одразу у двох напрямках [1, с. 61] – стимулювання довготермінової інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючий соціум і відтермінована у часі рееміграція в регіон попереднього проживання. Ключовим елементом рееміграції внутрішньо переміщених осіб є працевлаштування на регіональному ринку праці, що в умовах зруйнованої інфраструктури Луганської області набуває особливої актуальності.

Висновки. Міграція, будучи протягом останніх років одним із важливих компонентів формування населення регіонів України, одночасно виступає як рушійний чинник розвитку соціально-економічних процесів. Це один із найбільш динамічних процесів, який гостро реагує на політичні, економічні і соціальні зміни у суспільстві, під впливом яких він змінює свої тенденції швидше, ніж інші компоненти суспільного життя і, зокрема, демографію. Таким чином, рееміграція внутрішньо переміщених осіб може виступати складовою механізму відтворення соціально-економічного потенціалу в умовах інтеграції економіки Луганської області. За умови комплексного підходу до вивчення процесу рееміграції, стратегічного бачення її ролі у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб в Україні, у відродженні чи розбудові економіки регіонів можна розглядати її як додатковий механізм реалізації соціальної політики в державі.

Список використаних джерел:

1. Садова У.Я. Рееміграція як механізм соціальної політики у справах внутрішньо переміщених осіб в Україні / У.Я. Садова, Р.Р. Рісна // Регіональна економіка. – 2015. – № 2. – С. 55–64.
2. Рогозян Ю.С. Аналіз організаційного забезпечення надання допомоги внутрішньо переміщеним особам у контексті активізації підприємницької діяльності / Ю.С. Рогозян // Молодий вчений. – 2015. – № 7(22). – Ч.1. – С. 109–112.
3. Надрага В.І. Проблеми вимушеної міграції населення в контексті концепції «суспільства розвитку» / В.І. Надрага // Український соціум. – 2015. – № 1. – С. 134–141.
4. Дубик Е.А. Состояние и развитие инвестиционной деятельности отраслей экономики на разных уровнях управления / Е.А. Дубик // Экономические науки. – 2012. – № 6. – С. 113–117.
5. Рекомендації міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості» // Український соціум. – 2015. – № 1. – С. 175–181.
6. Найбільше ВПО на Донеччині, Луганщині і Харківщині // Фондація.101. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foundation101.org/news/20151228>.

Аннотація. Міграція населення в Україні являється важливим процесом, впливаючим на її соціально-економічне розвиток регіонів і країни в цілому. В країні в результаті соціально-економічних, політичних умов розселення населення по території являється крайнє нерівномірним. Найбільша доля внутрішньо переміщених осіб походить з східної частини країни, тому важливо звернути увагу на рееміграцію внутрішньо переміщених осіб як складової механізми репродукції соціально-економічного потенціалу в умовах інтеграції економіки Луганської області. Територіальна мобільність населення являється фактором стійкого розвитку економіки регіонів, важливим засобом раціоналізації використання трудових ресурсів і підвищення продуктивності суспільного праці не тільки в окремих регіонах, але і в масштабі всієї країни.

Ключевые слова: рееміграція населення, внутрішньо переміщені особи, демографічна структура, соціально-економічний потенціал, регулювання міграційних процесів.

Summary. Migration of population in Ukraine is the most important process affecting its socio-economic development of regions and the country as a whole. In the country as a result of socio-economic, political context population on the territory is extremely uneven. The highest proportion of internally displaced persons originates from the Eastern part of the country, so it is important to pay attention to the re-emigration of internally displaced persons as a component of the mechanism of reproduction of social and economic potential in terms of integration of economy of the Lugansk region. Territorial mobility of population is a factor of sustainable development of regional economy, the most important means of rationalizing the use of labour resources and increase of productivity of social labour not only in individual regions, but also in the whole country.

Key words: remigration of the population, internally displaced persons, demographic structure, socio-economic potential, regulation of migration processes.

Обиход Г. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу природно-техногенної та екологічної безпеки
Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України*

Obikhod A. O.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Research Associate of the Department of
Natural, Technological and Environmental Safety
Institute of Environmental Economics and Sustainable Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

ЕКОЛОГІЧНІ НЕБЕЗПЕКИ ТРАНСКОРДОННОГО ПОХОДЖЕННЯ У ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ENVIRONMENTAL THREATS OF TRANSBOUNDARY ORIGIN IN THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE: ECOLOGICAL AND ECONOMIC ANALYSIS

Анотація. Стаття присвячена проблематиці транскордонного поширення екологічних ризиків і загроз на території західних регіонів України (Волинської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей). Розкрито компонентний склад екологічної та природно-техногенної небезпеки для обраних регіонів. Проаналізовано напрями розповсюдження основних видів небезпеки як по території України, так і у зворотному напрямі, до країн ЄС. Визначено роль міжнародної співпраці щодо превентивізації ризиків та загроз. Окреслено можливості залучення коштів міжнародних структурних фондів (у даному випадку – Cohesion Fund) для інвестування екологічних проектів.

Ключові слова: екологічна і природно-техногенна безпека, ризики, загрози, транскордонні території, міжнародна співпраця, структурні фонди.

Вступ та постановка проблеми. За сучасних умов глобалізації та регіоналізації світових еколого-економічних відносин підвищується і роль регіональних утворень окремих держав, особливо щодо спільного вирішення транскордонних проблем стану навколишнього природного середовища, шляхом використання різних організаційно-економічних механізмів та інструментів. Оскільки проблеми в екологічній сфері накопичувалися протягом тривалого часу, для захисту населення і території недостатньо боротися із наслідками забруднення. Вирішення цього питання лежить у площині превентивізації ризиків та загроз, що вимагає значних інвестиційних, організаційно-економічних, технічних та ін. витрат [1]. Варто брати до уваги і той факт, що нині Україна є учасником понад 70 міжнародних угод і конвенцій, виконання яких вимагає також обміну інформацією щодо стану навколишнього середовища та прогнозування його змін. Тому створення, функціонування та подальший розвиток національної системи запобігання екологічного забруднення, моніторингу стану території та прогнозування ризиків і загроз має здійснюватися з урахуванням світових вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти деструктивного впливу соціоекономічної діяльності на екологію суміжних територій розкривалися в роботах С. Вихриста [1], Н. Павліхи [2], В. Сабадаша [3]. Грунтовний аналіз умов поширення транскордонних ризиків і загроз екологічного характеру представлено у монографіях за ред. М. Хвесика [4; 5]. Проте механізми превентивізації ризиків і загроз, а також спільна робота прикордонних регіонів у цьому напрямі потребують додаткових досліджень, особливо з огляду на входження України до єдиного організаційно-економічного простору Європи,

де певна роль у фінансуванні вищезазначеної проблематики належить структурним фондам.

Метою статті є проведення еколого-економічного аналізу умов поширення транскордонних загроз і ризиків навколишньому природному середовищу на території західних регіонів України та визначення напрямів їх превентивізації.

Результати дослідження. Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області межують на Заході із низкою країн ЄС та перебувають у зоні поширення транскордонних екологічних та природно-техногенних загроз і ризиків [6; 7; 8]. У регіональному розрізі *потенційну техногенно-екологічну загрозу для Чернівецької області* становлять карстові процеси, активізація яких на території Румунії здатна спровокувати прискорення аналогічних процесів у Дністровсько-Прутському мікроріччі. Через неефективно працюючі очисні споруди в містах Новоселиця, Сторожинець, Глибока, Вижниця, Сокиряни, стічні води потрапляють у транскордонні річки Черемош, Сірет і Дністер. На стан атмосферного повітря області значно впливають *транскордонні перенесення шкідливих речовин* із країн центральної Європи, однак відсутність мережі постів контролю не дає можливості реально оцінити величину впливу транскордонних забруднень до загальної оцінки стану атмосферного повітря області. Вплив підприємств сусідніх держав Румунії та Молдови мінімізований у зв'язку з відсутністю таких у прикордонній зоні зазначених країн. Цьому також сприяє переважання на території області рози північних вітрів. Для покращення ситуації та попередження транскордонних загроз, на території області активно запроваджуються процеси та механізми щодо підвищення

екологічної складової конкурентоспроможності регіону (переважно розуміючи під цим процес поступового і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов поряд з покращенням або збереженням якості природного середовища). Це одна із головних вимог сучасності в умовах глобальної екологічної кризи, особливо для транскордонних територій.

Транскордонні ризики і загрози для *Івано-Франківської області* становлять переноси із Катовице (30 тис. т сульфатної сірки, 20 – амонійного азоту, 10 – нітратного азоту), а разом з ними велика кількість інших хімічних елементів щорічно. За даними Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів, Західний метеорологічний центр (Осло, Норвегія) неодноразово надавав інформацію, що з території Польщі в Україну щорічно переноситься і випадає 691 тис. т діоксид у сірки, а у зворотному напрямі переноситься 215 тис. т, тобто баланс взаємних забруднень не на нашу користь. Також на стан атмосферного повітря області значно впливають транскордонні перенесення шкідливих речовин з країн центральної Європи, однак відсутність мережі постів українського контролю не дає можливості реально оцінити величину впливу транскордонних забруднень до загальної оцінки стану атмосферного повітря.

Водночас низка екологічних проблем Івано-Франківської області становить загрозу транскордонного характеру для суміжних територій ЄС. Незважаючи на те, що протягом 2010–2012 рр. із Держбюджету було виділено біля мільярда гривень на покращення ситуації на території міста Калуш та прилеглих територій, екологічна ситуація постійно погіршується, наближається до межі виникнення транскордонної екологічної катастрофи, у тому числі – через забруднення р. Дністер.

Для *Волинської області* потенційно можливими джерелами техногенно-екологічної транскордонної загрози можуть бути хімічні підприємства Польщі: азотний, газопереробний комбінати в м. Пулави; сірчанокислотний-суперфосфатний завод у Махуві (поблизу м. Тарнобжег); група підприємств коксохімічного виробництва у Верховній Сілезії (міста Хожув, Битом, Зарже, Канджежин). Як прикордонний регіон Волинь приймає на себе транскордонний перенос забруднюючих речовин і похідних від них – кислих опадів із Заходу і Сходу; напруженим тут є транзит автотранспорту, що додатково забруднює повітря. Волинським гідрометеоцентром протягом 16 років проводяться спостереження за програмою транскордонного переносу на метеостанції «Світязь». Щороку, згідно зі спостереженнями, фіксується до 5-7 випадків перевищень ГДК по діоксиду азоту.

Закарпаття – один із найбільш чистих регіонів України. Однак останніми роками вкрай часто потерпає від аварій та шкідливих викидів промисловості Румунії, у першу чергу негативний вплив транскордонного забруднення відчуває на собі головна водна артерія Закарпаття – Тиса. Особливе занепокоєння українських експертів, точку зору яких підтримують і угорські фахівці, викликає подальше використання ціанідів на золотодобувному австралійсько-канадсько-румунському СП Gabriel Resources (комплекс поверхневих золотодобувних копалень у гірській зоні Рошія Монтане, басейн р. Тиса). У свою чергу води Тиси забруднюють Дунай, а, отже, і всю Європу. Для Закарпаття особливо болючою проблемою є також забруднення річок побутовими відходами. Також на негативний екологічний стан Закарпатської області впливають нафтохімічний завод в м. Вояні, що технологічно пов'язаний з заводом «Хемко» в м. Стражське (виробництво азотних добрив і синтетич-

них матеріалів). З даними підприємствами тісно кооперується і завод «Хемлон» у м. Гуменне (виробництво синтетичного волокна). Значну потенційну небезпеку також являють хімічні підприємства Румунії: комбінат мінеральних добрив у м. Рознов, комбінат синтетичного каучуку і нафтопереробний комбінат у Георге-Георгіу-Деж, завод свинцевих білил у Бая-Маре, завод хлоросодових продуктів у м. Борзешть, завод хімволокна в Яссах, група підприємств у Центральній Трансильванії на основі переродки калійної і кам'яної солі, комбінат комплексних добрив в Турну-Мегуреле, завод органічних барвників у м. Кодля.

Щодо *Львівської області*, то, за даними обласного центру з гідрометеорології, протягом року відбирається до 400 проб для визначення вмісту діоксиду сірки та діоксиду азоту у атмосферному повітрі транскордонних переносів. Точка спостереження для визначення забруднення по транскордонному переносу знаходиться у м. Рава-Руська. За останній рік спостережень виявлені перевищення ГДК по діоксиду азоту у 52 пробах. Також зафіксовано неодноразово скид неочищених стічних вод з очисних споруд в басейни транскордонних річок (Дністер, Сян, Зах. Буг). Аналогічні процеси фіксуються на прикордонних територіях Польщі та Молдови. Джерелом техногенно-екологічних загроз у регіоні є транскордонні нафто- й газопроводи, підземні сховища газу, родовища корисних копалин. Так, на Львівщині розробляються три небезпечні у транскордонному аспекті родовища – Коханівське (нафтове), та Хідновицьке і Свидницьке (газові). Може мати негативні транскордонні наслідки рекультивация Яворівського кар'єру ДГХП «Сірка». Зоною підвищеної небезпеки є ділянки області, де проходять магістральні нафтопроводи Філії МН «Дружба» ВАТ «Укртранснафта», продуктопровід ДП «ПрикарпатЗахідтранс», газопровід високого тиску Уренгой–Помари–Ужгород та газопроводи (високого, середнього та низького тиску) УМГ «Львівтрансгаз» та ПАТ «Львівгаз». Загрозу виникнення великомасштабних пожеж створюють 8 компресорних (Кам'янка-Бузька, Бібрка, Волиця, Дашава, Більча-Волиця, Опари, Угерсько, Комарно-2) та 104 газорозподільних станції, а також 3 сховища (Стрийське, Опарське, Дашавське) підземного зберігання газу НАК «Нафтогаз України».

Нині через накопичені проблеми організаційного характеру та системне хронічне недофінансування заходів запобігання поширенню забруднення, Україна фактично втратила важелі впливу на обмеження транскордонних загроз і ризиків. Проте ведеться активна робота з апроксимації екологічного законодавства України, згідно з вимогами Директив ЄС з охорони навколишнього природного середовища. Поряд із «горизонтальними» Директивами, важливим інструментом регулювання транскордонних відносин у сфері запобігання поширенню забруднення навколишнього середовища у межах Європи виступає *Фонд згуртування (The Cohesion Fund)* [9]. Згідно з його статутом, виділяється в цілому 63,4 млрд € для інвестування проектів за низкою категорій, серед яких:

- підтримка розвитку проектів з низьковуглецевої економіки;
- сприяння адаптації до зміни клімату, попередження й управління ризиками, у т.ч. інвестиційне заохочення проектів для вирішення конкретних ризиків, що забезпечують стійкість, а також розробка систем аварійного управління стихійними лихами;
- збереження та захист навколишнього природного середовища і підвищення ефективності використання ресурсів шляхом сприяння сталому функціонуванню транспорту та усуненню недоліків у ключових мережевих інфраструктурах.

Використовуючи в якості головних механізмів інвестиційні гранти, субсидії, податкові пільги та компенсації, за період 2007–2014 рр. коштами Фонду згуртування було підтримано близько 20 програм у 14 країнах Європи. Більшість з них були спільного фінансування (разом із ERDF), та стосувалися оптимізації чи розбудови ТЕН-Т та інфраструктури всередині країни, з дотриманням вимог охорони навколишнього природного середовища. Ефективність та успішність освоєння коштів фонду оцінюється за прийнятим набором показників, серед яких: показники стану навколишнього середовища, розвитку відновлювальної енергетики та зміни клімату, стану транспортної мережі. На період 2014–2020 рр. Фонд згуртування розрахований на сприяння розвитку та оптимізації стану навколишнього природного середовища в Болгарії, Хорватії, Кіпру, Чехії, Естонії, Греції, Угорщині, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини та Словенії. На жаль, нині Україна ще не має юридичної можливості повною мірою скористатися коштами фонду для проектів запобігання ризикам та подолання загроз для населення і території прикордонних регіонів, навіть при умові спільного фінансування трансграничних програм з однією із країн ЄС. Детально проблематика цього напрямку трансграничного співробітництва розкривається у роботах Є. Матвійшин [10], де автор аналізує причини слабкої активності громад прикордонних регіонів у реалізації проектів запобігання забрудненню навколишнього середовища, або подолання його наслідків.

Висновки. Отже, будь-яка господарська діяльність, а особливо та, що здійснюється на суміжних територіях, може стати причиною виникнення і поширення екологічних загроз і небезпек. Тому у прикордонних регіонах особлива увага при впровадженні різних видів економічної діяльності повинна приділятися дотриманню низки принципів, серед яких запобігання трансграничної шкоди, належна обачність, відповідність нормам міжнародного екологічного законодавства тощо.

Нині Україна є потенційним джерелом забруднення для території суміжних держав унаслідок низки економічних, технічних, технологічних організаційних та інших причин. Проте її територія зазнає не менших небезпек та загроз від країн Євросоюзу, що межують із західними регіонами. Організаційно-економічним потенціалом (котрий поки що недоступний для України) у вирішенні вищезазначених проблем, володіють структурні фонди ЄС, а особливо – Фонд згуртування, котрий через цілу систему механізмів надає інвестиції для подолання територіальних диспропорцій, у т.ч. і в екологічній сфері. Подальші дослідження у цьому напрямі автор продовжує в рамках виконання науково-дослідних робіт за державним замовленням за темами: «Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки України» (ДР 0114U005281), «Державна екологічна політика України в умовах децентралізації влади» (ДР 0114U005282).

Список використаних джерел:

1. Вихрист С.В. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану трансграничним забрудненням: міжнародно-правовий аспект / В.В. Вихрист // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 13(4). – С. 2-6.
2. Павліха Н.В. Природокористування в контексті трансграничного співробітництва: стан та перспективи / Н.В. Павліха, М.В. Войчук. – Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу; Зб. наук. праць. – Вип. XVII. – № 1. – К. : СЕУ / Рівне / НУВГП, 2011. – С. 284-291.
3. Сабадаш В.В. Екологічні конфлікти в сучасній системі природокористування / В.В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – Суми : 2004. – № 4. – С. 73-79.
4. Екологічна і природно-техногенна безпека України в регіональному вимірі : [монографія] / М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, Г.О. Обиход та ін. За науковою редакцією д.е.н., проф., академіка НААН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014 р. – 340 с.
5. Екологічна безпека трансграничних регіонів України в контексті євроінтеграції : [монографія] / [М. Хвесик, А. Степаненко, В. Симоненко та ін.] ; за наук. ред. акад. НААН України М. Хвесика, чл.-кор. НАН України В. Симоненка. – К. : Задруга, 2015. – 512 с.
6. Паспорти ризику виникнення надзвичайних ситуацій регіонів України [Електронний ресурс] / Державна служба з надзвичайних ситуацій України. – Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/files/2012/2/1/659.pdf>.
7. Національні доповіді про стан техногенної та природної безпеки в Україні за 2004–2013 роки [Електронний ресурс] / Міністерство надзвичайних ситуацій України. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/content/national_lecture.html.
8. Екологічні паспорти областей України за 2006–2013 рр. [Електронний ресурс] / Міністерство екології та природних ресурсів України. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1>.
9. The Cohesion Fund [Електронний ресурс] / Європейська комісія. Регіональна політика – Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/cohesion-fund/.
10. Матвійшин Є. Проектний підхід до підготовки грантової заявки на участь у програмі трансграничного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» / Є. Матвійшин, О. Музичук // Демократичне врядування [Електронний ресурс] : наук. вісн. – 2011. – № 8. – Режим доступу : <http://lvivacademy.com/visnik8/fail/Matvijshyn.pdf>.
11. Бізек В. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля : посібник / В. Бізек. – К., 2013. – 168 с. – Проект Європейського Союзу «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки».

Анотація. Стаття актуалізує проблематику трансграничного розповсюдження екологічних ризиків і загроз на території західних регіонів України (Волинської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Черновицької областей). Раскрыт покомпонентный состав экологической и природно-техногенной опасности для избранных регионов. Проанализированы причины распространения основных видов опасности как по территории Украины, так и в обратном направлении (в страны ЕС). Определена роль международного сотрудничества по превентивизации рисков и угроз. Раскрыты возможности привлечения средств международных структурных фондов (в данном случае – Cohesion Fund) для инвестирования экологических проектов.

Ключевые слова: экологическая и природно-техногенная безопасность, риски, угрозы, трансграничные территории, международное сотрудничество, структурные фонды.

Summary. The paper considers the problems of transboundary spread of environmental risks and threats to the western regions of Ukraine (Volyn, Lviv, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk and Chernivtsi oblasts). A component structure of environmental and natural-technogenic hazard for selected regions is revealed. Analyzed here are directions of the spread of the main types of hazards both on the territory of Ukraine and in the opposite direction, towards the EU countries. The paper determines the role of international cooperation to prevent risks and threats. Possibilities of attraction of financial resources of the international structural funds (in this case – of the Cohesion Fund) to invest environmental projects are outlined.

Key words: environmental and natural-technogenic safety, risks, threats, cross-border territories, international cooperation, structural funds.

УДК 332.8

Огданський К. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету менеджменту*

*Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління*

Ohdanskyi K. M.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Management*

*Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration
National Academy of Public Administration*

ДЕФІНІЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

DEFINITION OF ECONOMIC DEVELOPMENT: NATIONAL ASPECT

Анотація. Статистичні дані вітчизняної економіки за весь період опублікування показують загальний тренд економічної системи країни, який може мати різнобічні наслідки. Автор проводить аналіз процесів в економіці незалежної України для визначення певних закономірностей розвитку. Були визначені основні критичні точки цих процесів та доведена їх взаємозалежність. Автор зробив структурний аналіз макроекономічних складових валового суспільного продукту з метою визначення національних особливостей певних деструктивних явищ.

Ключові слова: зростання, регулювання, економічне зростання, динаміка, національний продукт, ВВП.

Постановка проблеми. Сучасне регулювання потребує переорієнтації на сприйняття оточуючої дійсності в динамічному контексті. У даному випадку ми досить часто стикаємося з проблемою, яка в останні роки набула уваги під час розгляду суспільного стану й формування прогнозів щодо його змін в урядових документах і досить гостро дебатуються на сторінках фахових наукових видань і пов'язується з такою категорією, як динаміка. На сьогодні застосування терміна «динаміка» для опису суспільних явищ не є новиною ні для науки, ні для практики. Світова спільнота у своїй більшості визнає, що людству не потрібне зростання заради зростання і, більш того, зростання за будь-яку ціну. Керуючись застереженням, потрібно вести пошук відповіді на питання про те, що являє собою суспільний розвиток та такі її форми, як зростання та розвиток, якими характеристиками вони описуються, у чому полягає відмінність між ними і які їх параметри слід прийняти в аналітиці до уваги, щоб об'єктивно пояснити деструктивні аспекти суспільного поступу. Сьогоднішня актуальність проблеми забезпечення балансу між зростанням і розвитком зумовлена також потребою в реалізації інноваційної моделі господарювання. Це об'єктивно необхідний і неминучий процес на будь-якому етапі розвитку,

який потребує через складені обставини певного збагачення науки й практики новітніми теоретичними й науково-методичними розробками для усунення нагромаджених деструктивних явищ. У контексті формування об'єктивної конструкції суспільного розвитку потрібно задіяти потенціал формування наукових підвалин із меншим компонентно-інструментальним наповненням, але більш гнучким. Крім того, очевидним є той факт, що для адекватної реакції на виклики часу є формування сучасних управлінських технологій із наданням необхідного для системи управління методичного, інструментального та інформаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання теорії та методології динамічних процесів визначального характеру були обґрунтовані знаними у світі вченими-економістами, а саме К. Марксом, К. Жюгларом, В. Джевонсоном, Дж. Б. Кларком, Р. Харродом, Дж. М. Кейнсом, Е. Хансеном, Е. Домаром, Й. Шумпетером та ін. Спроби наукового обґрунтування забезпечення виробничого та суспільного зростання на різних рівнях управління реалізовані в працях таких вітчизняних учених, як В. Базилевич, А. Бутук, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гражевська, В. Гришкін, Н. Деєва, П. Єщенко, О. Зайцев, Г. Клишко, П. Круш, Г. Лавінський, Л. Мельник,

С. Мочерний, В. Семиноженко, В. Тарасевич, Л. Тимошенко, А. Філіпенко та ін.

Формулювання цілей статті. Нами було поставлено завдання визначити характер і рельєфність циклів у сучасній економіці України. Оскільки практика незалежного господарювання не є настільки тривалою, щоб забезпечити дослідження необхідною статистикою, ми вважали за можливе для знаходження максимуму щодо випуску товарів та послуг, а також продуктивності суспільної праці зайнятих залучити офіційні звітні дані, опубліковані державним статистичним органом України за радянських часів. Наявність дискусійних питань у русі до цивілізаційних стандартів життя, а також об'єктивна необхідність забезпечення відповідності засобів і способів вирішення ряду аспектів суспільного розвитку в умовах високої невизначеності обумовили розв'язання в межах репрезентованого дослідження наукової проблеми, яка має народногосподарське значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічну динаміку характеризує, перш за все, господарське зростання, яке визначально відображає рух економічної системи. Воно виявляється в збільшенні реального обсягу виробництва продукції. За нашими розрахунками, випуск товарів і послуг у 2012 р. не досягнув рівня 1990 р. і становив лише 90,1% від нього. Ці зміни досить незначні порівняно з тривалим часовим відрізком. Вони не тільки не наблизили, а й віддалили від 1990 р. продуктивні можливості України на момент розпаду колишнього СРСР. Необхідно підкреслити, що процеси безпосередньої рецесії щодо випуску товарів і послуг в українській економіці реально відбувалися в 1990-1994 рр. та 2008-2009 рр. Саме в період 1990-1994 рр. випуск товарів і послуг через розрив економічних зв'язків з республіками колишнього СРСР знизився на 36,3 відсоткових пункти (в.п.) [5, с. 16]. Інший рецесійний цикл з 2007 по 2009 рр. мав своїм наслідком зниження випуску товарів і послуг на 20,4 в.п. порівняно з 1990 р. Є в цьому і інший методологічний аспект. Рецесія випуску товарів і послуг у 1990-1994 рр. за ланцюговими темпами зростання була настільки сильною, що навіть їх зміна на позитивний вектор у 1995-1999 рр. не дозволила припинити зменшення базисних темпів зростання. І тільки протягом 2000-2008 рр. випуск товарів і послуг зріс на 185,9%, що дозволило досягти рівня у 98,3% від рівня 1990 р. [6, с. 16]. У 2009 р. через об'єктивні причини, пов'язані зі світовою фінансовою кризою, випуск товарів і послуг порівняно з 2008 р. дещо знизився. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2009 р. випуск товарів і послуг становив тільки 79,6% від рівня 1990 р., у 2010 р. – 83,7%, у 2011 р. – 89,7%, а у 2012 р. – 90,1% [2; 7, с. 14]. Статистичні дані щодо випуску товарів і послуг у ринкових цінах наведені в табл. 1.

У поясненні рецесійних відрізків економічних змін не потрібна глибока та ґрунтовна діагностика. Вона очевидна й пов'язується з розривом економічних зв'язків, призупиненням або повним припиненням економічної діяльності тепер уже національними господарюючими суб'єктами, зменшенням попиту та відсутності фінансових ресурсів для підтримання й зростання виробництва, а також інституційними перетвореннями [8, с. 69]. Загалом упродовж 1990-1994 рр. випуск товарів і послуг в Україні зменшився на 36,3 в.п. Протягом 1990-1999 рр. випуск товарів і послуг в Україні зменшився на 51,5 в.п. Якщо керуватися пороговими параметрами змін, то критичним вважається падіння виробництва впродовж п'яти років на 50,0% [3, с. 242]. Подібний рівень зменшення виробництва товарів і послуг мав місце на національних теренах упродовж більш тривалого проміжку часу.

Перехід з 1994 р. до фази виробничого поживлення тою часткою суб'єктів господарювання, які вижили у фазі економічного спаду, дозволило вже у 2008 р. майже досягти рівня 1990 р. Після рецесії 2009 р. впродовж наступних трьох років (2010-2012 рр.) темпи зростання суспільного виробництва були низькі, що не дозволило досягти рівня 1990 р. та 2008 р. Водночас дещо упередженою є думка про започаткування на теренах країни з 1994 р. стійкого економічного зростання.

За час підйому економіки у 1995-2007 рр. система відчувала вплив чинників, які штучно сприяли зростанню випуску товарів і послуг. Ми маємо на увазі зменшення чисельності зайнятого населення. Якщо обсяг випуску товарів чи послуг упродовж 1990-2008 рр., з урахуванням усієї перипетії подій у цей період, дозволив майже відтворити урешті-решт рівень 1990 р., то кількість зайнятих в економіці зменшилася на 17,5% [6, с. 16; 9, с. 354]. Попереджаючи можливі заперечення, хотілося б виокремити деякі тенденції в динаміці цих двох макроекономічних показників, які не кореспондувалися і, унаслідок цього, повною мірою не дають підстав для об'єктивного тлумачення характеру змін в економічному зростанні (рецесії) у період 1990-2012 рр. (рис. 1). Зрозуміло, що процеси змін кількості зайнятих стосуються всього того, що розгорглося в Україні як складової світогосподарської системи загалом. Ми не принижуємо їх значущість щодо впливів на зміни в суспільних перетвореннях, проте вони безпосередньо не кореспондувалися з управлінськими діями.

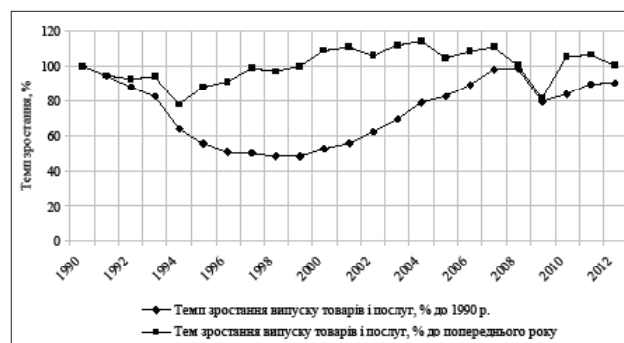


Рис. 1. Темпи зростання випуску товарів і послуг у 1990-2012 рр.

Якщо дотримуватися зовнішніх проявів і формальних уявлень про процеси виробництва, то логічно й несуперечливо пояснити характер його змін можна на тривалому проміжку часу, але у взаємозв'язку відносно локальних макрохарактеристик. За аксіоматичною формулою, обсяги виробництва визначаються кількістю зайнятих і продуктивністю їх праці. Наприклад, у Великій Британії вже наприкінці XVIII ст. саме підвищення продуктивності праці в розрахунку на одного робітника ідентифікувалося з економічним зростанням [11, с. 6]. І, що головне, згодом це поширилося на континентальну Європу, США й інші країни.

Відомо, що в колишньому СРСР на однаковий обсяг виробництва для виконання однієї і тієї самої функції витрачалося у 3 – 4 рази більше праці (чисельності робочої сили), ніж у США або західноєвропейських країнах [4, с. 66]. Ми привертасмо увагу до цього факту насамперед через те, що він репрезентує дані, які не можна не враховувати на рівні теоретичного аналізу кількісної складової економічної динаміки. Унаслідок оптимізаційних дій зі звільнення надлишкової робочої сили не викликає сумнівів твердження про спадний характер змін щодо чисельності зайнятих в економіці та коливальний –

Таблиця 1
Динаміка випуску товарів і послуг та чинників, що її визначають

Рік	Показники									Вектор змін (+зростання; – зменшення) за порівняними показниками				
	Випуск товарів і послуг, у фактичних цінах млн грн	Випуск товарів і послуг, у порівняних цінах 2012 р., млн грн	Кількість зайнятих, тис. осіб	Наймані працівники, тис. осіб	Продуктивність праці зайнятого, тис. грн/особу	Продуктивність праці найманого працівника, грн/особу	Продуктивність праці найманого працівника, грн/особу при фіксованій чисельності	Випуск товарів і послуг	Кількість зайнятих	Наймані працівники	Продуктивність праці зайнятого	Продуктивність праці найманого працівника	Продуктивність праці при фіксованій чисельності	
1990	345	3715418	25419,1	24666,0	146166,4	150629,1	150629,1	–	–	–	–	–	–	
1991	632	3503640	25012,4	24447,9	140076,1	143310,5	142043,3	–	–	–	–	–	–	
1992	11157	3251378	24529,4	23342,6	132550,2	132550,2	131816,2	–	–	–	–	–	–	
1993	377522	3053044	23919,4	22647,3	127638,8	134808,3	123775,4	–	–	–	–	–	–	
1994	2858702	2366109	22902,6	21193,1	103311,8	111645,3	95925,9	–	–	–	–	–	–	
1995	13108480	2072711	23725,5	20358,9	87362,2	101808,6	84031,1	–	–	–	–	–	–	
1996	185390	1882022	23231,8	19320,1	81010,6	97412,6	76300,3	–	–	–	–	–	–	
1997	216719	1859438	22597,6	18248,5	82284,8	101895,4	75384,7	–	–	–	–	–	–	
1998	236304	1803655	22348,7	17685,9	80705,1	101982,7	73123,1	–	–	–	–	–	–	
1999	298223	1803655	21823,7	16556,5	82646,6	108939,4	73123,1	constant	–	–	–	–	constant	
2000	416698	1964180	20175,0	16044,0	97357,1	122424,6	79631,1	–	–	–	–	–	–	
2001	499091	2173520	19971,5	15279,2	108831,1	142253,5	88118,1	–	–	–	–	–	–	
2002	545020	2299844	20091,2	14793,5	114470,2	155463,1	93239,4	–	–	–	–	–	–	
2003	651421	2563638	20163,3	14323,5	127143,8	178981,3	103934,1	–	–	–	–	–	–	
2004	872332	2927749	20295,7	14041,2	144254,6	208511,3	118695,7	–	–	–	–	–	–	
2005	1088382	3057789	20680,0	14005,3	147862,1	218330,8	123967,8	–	–	–	–	–	–	
2006	1301242	3295576	20730,4	14069,2	158973,1	234240,5	133608,0	–	–	–	–	–	–	
2007	1716658	3633679	20904,7	14001,9	173821,2	259513,3	147315,3	–	–	–	–	–	–	
2008	2276812	3652256	20972,3	13938,9	174146,7	262019,0	148068,4	–	–	–	–	–	–	
2009	2137836	2957473	20191,5	12948,5	146471,2	228402,7	119900,8	–	–	–	–	–	–	
2010	2594833	3109805	20266,0	12564,2	153449,4	247513,2	126076,6	–	–	–	–	–	–	
2011	3147953	3332730	20324,2	12093,8	163978,4	275573,4	135114,3	–	–	–	–	–	–	
2012	3347592	3347592	20354,3	12181,3	164466,1	274814,0	135716,9	–	–	–	–	–	–	

щодо випуску товарів та послуг [10, с. 344]. Випуск національного продукту, безумовно, визначається працею, але не безпосередньо кількістю зайнятих, а результатом їх створювальної діяльності, тобто продуктивністю суспільної праці.

Виходячи з розрахунків виокремлених показників, репрезентованих у табл. 1, їх абсолютні зміни впродовж 1991-2012 рр. порівняно з 1990 р. не підпорядковувалися лінійним функціям. У певній відповідності до динаміки випуску товарів і послуг відбувалися зміни продуктивності суспільної праці, а саме від максимуму у точці відліку до мінімального значення з досягненням «дна» (у 1997-1998 р. та 2009 р.) і наступного підйому у 2010 – 2012 рр. Наведені роздуми, безумовно, не свідчать про певне ігнорування методології встановлення кількості зайнятих. За чинними положеннями, категорія зайнятих не охоплює виключно тих, хто працює повний робочий день, тиждень, місяць та рік. Зайнятими дійсно вважаються й ті, хто працював упродовж досліджуваного періоду хоча б одну годину за наймом за винагороду чи безкоштовно або формально мав робоче місце [10, с. 339]. Більш інформативними в цьому контексті є дані щодо кількості найманих працівників підприємств, тобто тих хто уклав трудовий договір на постійній чи то тимчасовій основі. Ми врахували зміни чисельності працюючих і за цим показником, але чогось нового для зміни підходів до тлумачення динаміки не знайшли.

«Колівальний стан економіки, – писав відомий дослідник нелінійних процесів Б. Ікіс, – є змістом циклу» [15, с. 43]. Відомо, що в кожному циклічному процесі відбувається стрибкоподібно або уповільнено зміна параметрів системи від однієї рівноважної точки до іншої – від максимальної до мінімальної і навпаки. Свого часу Арістотель поголошував, що «...там, де є виникнення і рух, там повинна бути і межа; жоден рух не безмежний, кожен має своє завершення» [1, с. 110]. Ніби більш широко розвиваючи цю думку, відомий американський соціолог і економіст Й. Шумпетер зазначає, що «...за кожним «піднесенням» настає «депресія», а за кожною «депресією» – «піднесення» [12, с. 386].

Економіко-математична теорія катастроф, вивчаючи колівальні процеси, встановлює критичну зону, в межах якої можлива біфуркація, тобто період проходження системою нестійкого стану з дисбалансом того чи іншого параметра і множиною варіантів подальшої динаміки. У даному випадку мова йде про економічні цикли, які визначаються міжкризовим лагом. Учені виділяють три види економічних циклів, а саме короткі (3-4 роки), середні (7-11 років) та довгі (40-60 років). Доведено, що в економічних змінах трансформаційних етапів домінують в основному короткі й подекуди середні цикли, унаслідок чого їх називають базисними. Ми не ставили за мету визначення цих хвильових процесів як циклічних, з усіма необхідними параметрами, типу циклічності і т. ін. Для пояснення змін цих показників у контексті генерування або гальмування економічного зростання достатньо було встановлення вектору їх тренду, тобто тенденції розвитку. На підтвердження негативної еволюції можна залучити дані щодо амплітуди відхилення темпу зростання (зменшення) випуску товарів і послуг від фактичного значення. На доповнення про виокремлену тенденцію є і тренд кількості зайнятих в економіці. При цьому темп зменшення чисельності зайнятих майже втричі перевершував темп рецесії випуску товарів і послуг.

Між тим було б не зовсім виправданим обмежитися отриманими висновками щодо динаміки показника випуску товарів і послуг. Справа в тому, що показник

«валового випуску товарів і послуг» відображає загальну вартість засобів виробництва і предметів споживання, які були створені за певний термін часу й ідентифікуються з «валовим суспільним продуктом». Його специфікою є утримування повторного рахунку вартості предметів праці (сировини, матеріалів, палива, енергії тощо) як елементів вартості створюваних і використовуваних благ, так і самостійних продуктів. Як наслідок, кількісна складова економічної динаміки в суспільстві в разі його використання в процеси її вимірювання підпорядковується формулі: чим більші витрати, чим вища вартість використовуваних у виробництві матеріально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсів, тим вищі темпи економічного зростання. Зрозуміло, що виробництво будь-якого товару неможливе без використання різного роду ресурсів. У системі національних рахунків (СНР) вони становлять зміст проміжного споживання і ідентифікуються з витратами на товари і послуги, які використовуються інституційними одиницями (нефінансові та фінансові корпорації, сектор загального державного управління, сектор домашніх господарств, сектор некомерційних організацій) для виробничих потреб (сировина, паливо, енергія, поточний ремонт, послуги транспорту, фінансових установ тощо). За чинною методологією до складу проміжного споживання входять також витрати із забезпечення належних умов праці та професійної підготовки працівників за рахунок коштів підприємств, на купівлю продуктів харчування та медикаментів медичними установами, витрати військових формувань на озброєння, харчування й обмундирування, витрати на відрядження, за винятком добових, та інші елементи проміжного споживання. Якщо звести всі ці складники до одного знаменника, то проміжну продукцію можна уявити як товари й послуги, які в процесі виробництва проходять подальшу обробку або продаються й перепродаються кілька разів, перш ніж потрапити до кінцевого споживача.

З вищезазначеного випливає, що та частина випуску товарів і послуг, яка залишається після вирахування з їх загального обсягу проміжного споживання, надає більш інформативні, а то й більш реальні дані щодо економічного зростання. Саме вона містить первинні доходи, що створюються учасниками виробництва й розподіляються між ними. Власне, ця різниця є кінцевим результатом виробничої діяльності економічних одиниць резидентів і нерезидентів (підприємств та домогосподарств) у сфері матеріального і нематеріального виробництва, незалежно від національної належності та громадянства, що мають центр економічних інтересів на території України, займаються виробничою діяльністю та перебувають на її економічній території не менше одного року. Для економіки загалом створюваний дохід визначають як кінцеву продукцію, призначену для споживання населенням та державою, а також для інвестицій та експорту. Сумарна оцінка поточного виробництва кінцевих товарів і послуг у межах країни за певний термін часу, як відомо, ідентифікується з валовим внутрішнім продуктом (ВВП). У прагненні забезпечити дослідження за генетичною концепцією розвитку соціально-економічних систем нами були залучені дані щодо проміжного споживання та ВВП і в період, що передував проголошенню незалежності нашої держави. Єдине, що накладало при цьому певні застереження, так це дещо інша методологія його визначення.

Результати розрахунків питомої ваги проміжного споживання та валового внутрішнього продукту в структурі випуску товарів і послуг впродовж 1985-2012 рр. подано на рис. 2. З нього не важко зробити досить однозначний

висновок щодо динаміки часток проміжного споживання і ВВП, оскільки їх зміни мали порівняно стійкий характер.



Рис. 2. Динаміка питої ваги проміжного споживання та ВВП у випуску товарів і послуг в Україні у 1985-2012 рр.

Якщо в країні загалом прогресивного характеру набуває питома вага проміжної продукції порівняно з кінцевою, то, природно, зменшується споживання і майже призупиняється виробництво. Одним із варіантів поживлення економічної активності в такому випадку є відновлення власних виробництв, якщо їх було втрачено за роки реформування, або становлення імпортозаміщувальних виробництв. У ситуації, що склалася в економічному просторі України в пострадянський період, подібний захід, на наш погляд, майже не сприяв би економічному зростанню. Справа в тому, що країні потрібні сучасна техніка і технології для продукування товарів, які відповідають вимогам часу. У такій ситуації країна вимушена виокремити з товарної маси, яка виробляється національними продуцентами, продукцію, яку реально спроможні й зацікавлені поглинути місткі щодо неї ринки розвинених країн. Мова йде про експортноорієнтовану модель розвитку, у якій основним джерелом доходів і економічного зростання є експорт. Проте експортне поживлення, як відомо потенційно можливе і реально відбувається виключно в окремих галузях, що, урешті-решт, у разі вичерпання економічних вигід від нього спричиняє застій. Приблизно подібна ситуація має місце в національній економіці, у якій питома вага експорту у ВВП становила у 2000 р. близько 45,8%, а у 2010 р. знизилася до 37,3%, а у 2012 р. зросла на 1,6 в.п. порівняно з 2010 р., але була меншою від реалії 2000 р. на 6,9 в.п. Із цього приводу можна навести резюме українських фахівців з міжнародних економічних відносин, за яким «... економічне зростання завдяки експорту не є універсальним і не обов'язково може відбуватися у всіх країнах, принаймні не завжди». Подібного висновку дійшли й зарубіжні вчені, на думку яких зовнішньоторговельна орієнтація не може розглядатися як універсальна, оскільки позитивна кореляція між економічним зростанням і експортом має місце за умови значного світового попиту.

Розгляд проблеми економічного зростання, безумовно, не може бути обмеженим національною економікою загалом. Остання, як відомо, являє собою народне господарство країни, яке постає як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених галузей або видів економічної діяльності. Вони використовують вироблену продукцію і як кінцеву, і як проміжну. Природно, що в такому випадку суб'єкти видів економічної діяльності з домінуванням проміжного споживання орієнтуються на галузі, які, споживаючи їх продукцію, здатні забезпечити економічне зростання. Очевидною є проблема осмислення характеру змін питої ваги проміжної та кінцевої продукції у валовому випуску в розрізі галузей (видів економічної діяльності) з метою виокремлення тої чи тих з них, які власне

й стримували економічне зростання. У такій об'єктивній поширеності об'єкта дослідження закономірно вівся пошук методологічних можливостей його охоплення за умови обмеження діапазону галузей, підгалузей і виробництв без втрати сутнісних індикаторних характеристик. У даному разі ми торкаємося проблеми, яка вирішується в Україні паралельно з ринково-трансформаційними процесами. Мова йде про структурні перетворення в русі світогосподарської тенденції щодо обґрунтування секторальної структури економіки.

Ще наприкінці другої половини ХХ ст. англійський економіст К. Кларк та французький суспільствознавець Ж. Фурастьє запропонували в аналітичних цілях поділяти економіку на три сектори – первинний, вторинний і третинний. До первинного сектору вони відносили головним чином сільське господарство; до вторинного – промисловість та будівництво; до третинного – сферу послуг [13; 14]. Будь-яка економіка є конгломератом структурованим у різних співвідношеннях кожного з цих секторів. Але з часом, зі зростанням національного доходу і більш-менш повним задоволенням вітальних потреб, має виникнути більш посилені попит на послуги й відбутися відповідний секторальний зсув у цьому напрямі.

У такому самому порядку ранжування проходило зростання коефіцієнту співвідношення питої ваги проміжного споживання та ВВП у випуску товарів і послуг за виключенням сфери послуг. Логіка відповідної динаміки зростання проміжного споживання цілком природна. Будівництво є початком будь-якого виробництва, промисловість насичує будівлі технічними засобами, а сільське господарство надає сировину й підтримує життєздатність робочої сили. Проте їх вклад у продукування ВВП суттєво різняться. Якщо зорієнтуватися тільки на ситуацію початку 2013 р., то питома вага промисловості в загальному обсязі ВВП перевищувала 26,6%, сільського господарства – 7,7% і будівництва – 2,6%. Отже, ситуація зі змінами питої ваги проміжного споживання та валової доданої вартості в розрізі секторів економіки в контексті забезпечення й підтримання економічного зростання є досить критичною в промисловості. Щоб увияти всю складність проблеми, треба підкреслити той факт, що на промисловість припадає більше половини проміжного споживання національної економіки. За нашими розрахунками, у 1990 р. промисловість поглинала понад 64,0% усіх матеріально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсів країни в процесі виробництва, а на всі інші сектори разом припадало вдвічі менше. У наступні роки ситуація змінювалася і, хоча в позитивний бік, але не прогнозованим чином. Якщо у 1992 р. ресурсне наповнення промислових суб'єктів порівняно з 1990 р. зросло на 4,3 в.п., то у 1997 р. знизилося до 51,2%, а у 2009 р. – до 49,9%. Узагалі, за станом на початок 2011 р. обсяг проміжного споживання промисловості перевищив 55,8% від загальнонаціональних матеріальних витрат, а у 2012 р. набув значення у 51,2%. Водночас саме промисловість забезпечувала у 2010 р. понад 63,7% експорту, що було тільки на 5,4% менше від рівня 2000 р. У 2012 р. внесок промислового сектору до загального обсягу експорту оцінювався вже на рівні 70,0%, тоді як у 2000-2010 рр. експорт галузі був на рівні 80,0%. За загальними даними, експортувалося майже 78,0% легкої промисловості, 65,0% – металургійної, 60,0% – машинобудівної і 54,0% хімічної промисловості.

Спробуємо розглянути таке становище крізь призму структури зовнішньої торгівлі товарами та обумовленої нею структури промисловості у вихідному щодо економічного зростання та сучасному становищі. Згідно з проведеними розрахунками, у 1990 р. у структурі експорту майже

77,7% становили сировина, матеріали й товари народного споживання. Десять років потому, а саме у 2000 р., сировинна складова експорту знизилася до 44,6%, а у 2010 р. знову зросла до 57,8%, а у 2012 р. ще зросла на 20,1 в.п. І це за умови, що обсяги продукування промислової продукції у 2000 р. порівняно з 1990 р. були на 43,0 в.п., у 2010 р. – на 12,1 в.п., а у 2012 р. – на 7,1 в.п. меншими.

Головною статтею експорту була й залишається продукція металургійного комплексу: у 2000 р. її питома вага в структурі товарного експорту становила 44,4%, а після кризи у 2010 р. – 33,7%, у 2011 р. – 32,3% і у 2012 р. – 27,5%. Виокремлені реалії, безумовно, викликають досить суперечливі асоціації, обумовлені експортною політикою промислового сегменту економіки. Якщо в 1990 р. базові галузі промисловості в її структурі не перевищували 21,0%, то у 2000 р. були доведені до 52,2%, а у 2010 р., через проблеми попиту на світових ринках, були зведені до 29,9%, у 2011 р. до 17,1% і у 2012 р. до 18,1%, наближаючись водночас до не зовсім прийнятної частки 1990 р.

Логічно постає питання: а чи наведені цифри є загрозливо значними? З урахуванням доступної статистики, це приблизно втричі більше, ніж у провідних країнах світу. Так, за офіційними даними у 2005-2008 рр. на металургію та оброблення металу в структурі промислового виробництва Німеччини припадало 12,8%, Англії – 9,3%, Франції – 11,3%, Японії – 12,3%, США – 10,6%, тоді як в Україні – 23,0 ÷ 23,5%. Якщо врахувати економічну ситуацію на світовому ринку 2007-2012 рр., то наведені дані щодо розвинених країн, за винятком України, не могли набути тенденції до посилення позицій металургії у структурі промислового виробництва. Слід підкреслити, що й в Росії у 2009 р. виробництво продукції металургійного комплексу не перевищувало 16,6% від загального обсягу реалізації продукції промисловості, а у 2010 р. – 18,4%.

Проблема щодо витратного характеру металургійного комплексу і, природно, впливу на питому вагу проміжного споживання у валовому випуску товарів і послуг полягає не стільки в його значній частці в промисловому виробництві, скільки в перебуванні його виробництв у секторі низьких технологій. Застосовувана технологія в сукупності з організацією виробничого процесу багато в чому визначає рівень виробничих затрат. Більш того, із технологією пов'язують не тільки виробничі процеси, а й сукупність науково-технічних і професійних знань, методів, засобів виробництва, нової техніки, які забезпечують перетворення природної речовини в продукти широкого використання.

На сьогодні одночасно потенційно можуть існувати і взаємодіяти в різних секторах економіки шість технологічних укладів. Відомо, що в Україні питома вага п'ятого технологічного укладу в 1990 р. становила 6,0%, четвертого – 51,0%, третього – 37,0% і нижчого рівня – 6,0%. За результатами досліджень фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, майже 58,0% випуску вітчизняної продукції у 2001 р. забезпечували технології 3-го технологічного укладу і 38,0% – 4-го технологічного укладу. За станом на кінець 2012 р. структурування економіки за технологічними укладами мало такий вигляд: 58,0% виробленої продукції припадає на третій технологічний уклад, 38,0% – на четвертий, 3,9% – на п'ятий і тільки 0,1% на шостий. Проте й це не було б на заваді формуванню потенції до економічного зростання, якби кошти, отримані від експортної діяльності, вкладалися в модернізаційні проекти в металургійному комплексі з метою переведення його активності в систему координат 5-го і 6-го технологічних укладів. Хоча дослідження цього не підтверджують, за даними академіка НАН України В. Гейця, понад 75% інвестицій вкладається все в той самий

3-й технологічний уклад і тільки 20,0% – у 4-й; у технологічній частині капіталовкладень на 83,5% теж домінує 3-й технологічний уклад (до 10,0% – 4-й), чим і визначаються перспективи галузі, промисловості і країни на найближчі 10-15 років.

Висновки. Явища матеріального світу, а тим більше економічне зростання є надзвичайно складними і багатоманітними. Виокремлення в процесі розгляду економічної динаміки її стрижнем економічного зростання залишає поза увагою субординовані щодо нього елементи. Зв'язок між ними й забезпечує сутнісну характеристику динамізму. Зростання витрат виробництва можна пояснити як переходом до гірших джерел природних багатств, так і приведенням цін до їх ринкового рівня. Беззаперечним є той факт, що Україна здійснювала виробничо-господарську діяльність за часи перебування в складі колишнього СРСР за штучно заниженими цінами на сировину, паливно-енергетичні ресурси, продукти тощо. В умовах технологічної відсталості реального сектору економіки взагалі забезпечення економічного зростання більш прийнятне для товаровиробників через інфляцію витрат. Подібна політика і результати економічного зростання ставлять масу питань щодо здатності економіки не тільки вирішувати проблему забезпечення потреб населення, а й протистояти загрозам порушення стабільної динаміки. На наш погляд, небажаний розвиток ситуації з економічним зростанням знаходить пояснення в інерції щодо орієнтації на зовнішні ринки й майже повне виключення потенціалу внутрішнього ринку. З огляду на це аксіоматичне положення, ми розрахували базові темпи зростання валового випуску товарів і послуг та базові темпи змін проміжного споживання в період з 1985 по 2012 рр. Результати розрахунків для порівняння наведені на рис. 3.

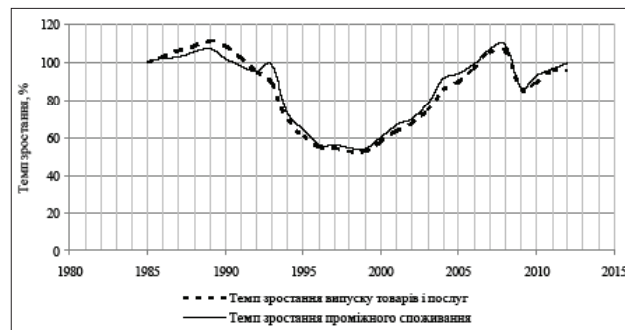


Рис. 3. Динаміка темпу зростання випуску товарів і послуг та проміжного споживання в Україні у 1980–2015 рр.

Наведені на рис. 3 зміни темпів зростання випуску товарів і послуг та проміжного споживання, співвідношення між якими є індикатором економічного зростання, дозволяють зробити ряд висновків, перш за все, до проголошення незалежності України економічна динаміка характеризувалася перевищенням темпів зростання валового випуску над темпами зростання проміжного споживання. Такий стан спостерігався і в часи незалежності. Але він був нетривалим і закінчився вже у 1992 р., коли темпи зростання валового випуску зрівнялися з темпами зростання проміжного споживання. У наступні роки, аж до 2012 р., темпи зростання проміжного споживання перевищували темпи зростання валового випуску товарів і послуг. У світовій практиці давно використовується співвідношення темпів зростання споживання матеріально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів з темпами змін продукування товарів і послуг або, як його

називають, показник еластичності матеріальних витрат з випуску товарної маси. Те, що має місце в національній економіці, майже від самого початку її виокремлення в самостійну систему, пов'язано зі зростанням коефіцієнта еластичності матеріальних витрат з випуску товарної маси й свідчить про практику марнотратства ресурсів і відсутність будь-якої політики з ресурсозбереження.

Отже, можна зробити висновок, що національне виробництво стосовно галузей, які забезпечують своєю експортною діяльністю імпорту високотехнологічної продукції, неспроможне за одержаними наявними фінансовими ресурсами через різні причини задовольнити в необхідних обсягах свої ж потреби щодо інноваційного відтворення навіть конкретних низькотехнологічних виробництв. У секторі високих технологій за імпортом Україна отримує близько 11,0% продукції інвестиційного характеру, тоді як у секторі низьких технологій майже 50,0%. Зрозуміти початки і наслідки цього стану можна з урахуванням факту згорання в країнах із розвиненим соціально орієнтованим ринковим господарством потужностей з виробництва такої продукції, як чавун і сталь та їх переведення в країни з перехідною економікою і такою, що розвивається. Ідеться фактично про підштовхуваний ззовні рух до стану стабільного економічного відставання

через купівлю «застарілих» для Заходу, але порівняно нових для українських товаровиробників металопродукції низьких технологій і надання тим самим їм додаткових фінансових ресурсів для модернізації.

Безумовно, дієздатність галузевої конструкції забезпечення експортоорієнтованого розвитку треба поставити під сумнів через її зорієнтованість не на кінцеву, а на проміжну продукцію. Висновок очевидний, але ми усвідомлюємо, що кожен, хто прагне здійснити оцінку соціально-економічних перетворень і, зокрема, дослідити проблему економічного зростання впродовж 1990–2012 рр., не має права ставити крапку в цьому питанні.

Фактично аналіз, проведений за рядом індикаторів прояву економічного зростання, не дав підстав до тлумачення ситуації як такої, що відображає позитивні аспекти в цьому сенсі. Ми вбачаємо такою можливістю з позицій формування потенціалу забезпечення в майбутньому прийнятних і реальних темпів зростання створення відповідної матеріальної основи суспільства. Ми маємо на увазі виробниче нагромадження, а саме реконструкцію діючих виробництв, оновлення основних засобів, насичення виробничої сфери більш продуктивним устаткуванням, запровадження новітніх технологій ну і можливості будівництво нових підприємств тощо.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1 : Метафизика. О душе. – 550 с.
2. Випуск товарів і послуг у 2000-2012 рр. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/p_rik_u/vpt_08_u.htm.
3. Гусаров Ю. В. Управление: динамика неравновесности : науч. издание / Ю. В. Гусаров. – М. : Экономика, 2003. – 382 с.
4. Кудров В. М. Тенденции экономического развития бывшего СССР / В. М. Кудров // Европа и Россия: опыт экономических преобразований / отв. ред. В. М. Кудров. – М. : Наука, 1996. – С. 66.
5. Національні рахунки України за 2007 рік : стат. зб. / Держ. ком. статистики України ; за ред. І. М. Нікітіної. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2009. – 248 с.
6. Національні рахунки України за 2008 рік : стат. зб. / Держ. ком. статистики України ; за ред. І. М. Нікітіної. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 248 с.
7. Національні рахунки України за 2011 рік : стат. зб. / Держ. служба статистики України ; за ред. І. М. Нікітіної. – К. : Держаналітінформ, 2013. – 158 с.
8. Огданський К. М. Проблеми економічного зростання через призму країни з перехідною економікою / К. М. Огданський // Шляхи стабілізації економічного стану в країнах СНД : зб. тез наук. робіт учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 6–7 верес. 2013 р.) / Центр екон. досліджень та розвитку. – О. : ЦЕДР, 2013. – С. 68 – 71.
9. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 559 с.
10. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2013. – 551 с.
11. Фримен К. Як час спливає: від епохи промислових революцій до інформаційної революції : пер. з англ. / К. Фримен, Ф. Лука. – К. : Києво-Могилянська акад., 2008. – 510 с.
12. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследования предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
13. Clark C. G. The conditions of economic progress / C. G. Clark. – L. : N. Y., 1950. – 345 p.
14. Fourastie J. Le grand espoir du XXe siècle / J. Fourastie. – P. : Presses Universitaires de France, 1949. – 224 p.
15. Ickes B. W. Cyclical Fluctuations on centrally planned Economies: a critique of Literature / B. W. Ickes // Soviet Studies. – 1986. – January. – № 1. – Vol. 38. – P. 36 – 53.

Аннотация. Статистические данные отечественной экономики за весь период опубликования показывают общий тренд экономической системы страны, который в результате может давать разносторонние результаты в будущем. Автор проводит анализ этих процессов в экономике независимой Украины для определения четких закономерностей. Были определены основные критические точки этих процессов и доказана их взаимозависимость. Автор сделал структурный анализ макроэкономических составляющих валового общественного продукта с целью уточнения национальных особенностей определенных деструктивных явлений.

Ключевые слова: развитие, регулирование, экономическое развитие, динамика, национальный продукт, ВВП.

Summary. The statistics of the domestic economy for the entire period of the publication show the general trend of the economic system of the country, which as a result can provide versatile performance in the future. The author analyzes these processes in the economy of independent Ukraine to determine the precise patterns. They identified the main critical points of the process and prove their interdependence. The author has made a structural analysis of macro-economic components of the gross social product in order to clarify certain national peculiarities destructive phenomena.

Key words: development, regulation, economic development, dynamics, national product, GDP.

Омельяненко Т. Л.

кандидат економічних наук, науковий співробітник
Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України

Omel'yanenko T. L.

Candidate of Economic Sciences, Scientific Researcher of
Institute of Environmental Economics and Sustainable Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

REFORM OF ORGANISATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Анотація. У роботі визначено й обґрунтовано основні напрями реформування організаційно-економічного механізму поводження з відходами, враховуючи зміни, пов'язані з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Це досягається через запропоновані шляхи підвищення дієвості чинних інструментів організаційно-економічного механізму й диверсифікацію інструментарію, перегляд застарілих методологічних та методичних підходів у формуванні окремих інструментів, посилення стимулюючої функції механізму та створення передумов для формування системи сталого фінансування сфери поводження з відходами. Запропоновано застосування цільових комплексів інструментів при вирішенні конкретних завдань щодо поводження з відходами.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм поводження з відходами, Фонд охорони навколишнього природного середовища, екологічний податок на розміщення відходів, відходи, економічні інструменти, розширена відповідальність виробника.

Вступ та постановка проблеми. Організаційно-економічний механізм поводження з відходами, відповідно до оцінок, проведених у 2013 р. [1], визначався низькою дієвістю, що проявлялось через незадовільний стан фінансування сфери поводження з відходами, наявністю так званих «формально діючих» інструментів організаційно-економічного механізму та, власне, станом сфери поводження з відходами. Протягом останніх двох років ситуація кардинально не змінилась. Сфера поводження з відходами в Україні й досі характеризується нерозвиненою інфраструктурою, недостатнім рівнем фінансування, а також низьким рівнем виконання завдань, поставлених у рамках програмних документів.

У той же час наприкінці 2014 р. Україна підписала Угоду про асоціацію, а відтак, взяла на себе низку зобов'язань, які має виконати протягом установленого терміну. Завдання, що постають перед Україною, є доволі амбіційними й вимагають кардинальної зміни у системі управління сферою поводження з відходами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значною мірою вітчизняні наукові дослідження присвячені окремим аспектам сфери поводження з відходами, зокрема теоретико-методологічним питанням управління відходами, розробці базового інструментарію поводження з ними, а також нормативно-правовому й техніко-технологічному забезпеченню, які висвітлені у наукових роботах Братчикова В.Г., Виговської Г.П., Гомелі М.Д., Гороха М.П., Горлицького Б.О., Ігнатенка О.П., Касімова А.М., Крайнова І.П., Кузіна О.К., Міщенко В.С., Радовенчика В.М., Харічкова С.К., Хижнякової Н.О., Вілсона Д., Мюррея Р., Поу С. Питання вдосконалення організаційно-економіч-

ного механізму поводження з відходами розглядалися у роботах Міщенко В.С., Виговської Г.П., зокрема, в аспекті вторинного ресурсокористування – Маковецької Ю.М. Власне, проблематика щодо вимог, які має виконати Україна у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС та змін стосовно окремих видів відходів, піднімається в комплексному дослідженні, проведеному науковцями ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» [2].

На разі не вирішеним залишається питання комплексного підходу до реформування організаційно-економічного механізму з урахуванням вимог у рамках імплементації Директив ЄС щодо поводження з відходами (Директиви 2008/98/ЄС про відходи, Директиви 1999/31/ЄС про захоронення відходів та Директиви 2006/21/ЄС про управління відходами видобувної промисловості).

Метою даної роботи є визначення й обґрунтування основних напрямів реформування організаційно-економічного механізму поводження з відходами з урахуванням змін, пов'язаних з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Результати дослідження. У рамках формування дієвої системи управління у сфері поводження з відходами, з одного боку, постає завдання з підвищення дієвості вже існуючого інструментарію, з іншого – упровадження тих інструментів, які забезпечать ефективне виконання завдань, установлених у рамках імплементації Директив ЄС щодо відходів. Установлення нових та удосконалення діючих інструментів повинно узгоджуватись із планами дій з апроксимації Директив ЄС [3]. Зокрема, першим кроком має бути доопрацювання нової редакції Закону

Україні «Про відходи», прийняття нового класифікаційного переліку відходів (гармонізованого з Listofwaste) та порядку віднесення відходів до категорії небезпечних, а вже потім реформування ставок екологічного податку на розміщення відходів. Установленню нових методик із формування плати за захоронення відходів має передувати класифікація цих полігонів та внесення змін до ДБН щодо їх будівництва тощо.

Серед шляхів підвищення дієвості чинного інструментарію доцільно виділити наступні.

Реформування ставок екологічного податку. На сучасному етапі екологічний податок на розміщення відходів залишається основним інструментом організаційно-економічного механізму поводження з відходами. Методологічно він покликаний забезпечити переведення екстернальних витрат суб'єктів господарської діяльності через негативні впливи до інтернальних, однак на практиці відповідне «переведення» відбувається не в повній мірі.

На основі узагальнення закордонного досвіду було запропоновано встановлення ставок за методологічним підходом, відповідно до якого використовується інвестиційний критерій, що базується на вартості створення інфраструктурних об'єктів поводження з відходами. Використовуючи цей підхід, отримано нові розміри ставок екологічного податку на розміщення відходів, урахувавши відповідні співвідношення за класами їх небезпеки, що відповідали б закордонній практиці [4].

У контексті імплементації Директиви 2008/98/ЄС передбачається перехід від загальноприйнятих в Україні чотирьох класів небезпеки відходів до трьох категорій їх небезпечності (інертні, безпечні та небезпечні), що унеможливить встановлення ставок екологічного податку за старими принципами. Відтак, як можливий варіант реформування ставок екологічного податку доцільно розглядати їх установлення за списочним принципом. Мається на увазі прив'язка ставок до класифікаційного переліку відходів (який має затвердити Україна), гармонізованого з європейським List of waste. Подібна система працює в інших зарубіжних країнах, зокрема в Польщі, де встановлено диференційовані ставки податку (усього 10–15 груп), які розподілені на близько 800 позицій Переліку відходів.

На сьогоднішній підхід встановлення ставок за списочним принципом для впровадження його в Україні вимагає більш детального вивчення. Однак узагальнення закордонного досвіду дозволяє зазначити, що перехід на таку систему має призвести до суттєвого збільшення обсягів надходжень.

Перегляд порядку формування тарифів за послуги із поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ). Чинний на сьогоднішній порядок формування тарифів на послуги із поводження з ТПВ не дає можливості врахувати європейський принцип «повного покриття витрат», за яким, зокрема, до тарифу на захоронення мають включатись витрати на проектування, будівництво, експлуатацію, закриття (рекультивуацію) полігону та догляд за ним протягом наступних 30 років. В Україні зростання тарифів протягом багатьох років штучно стримується, що призводить до погіршення якості надання послуг із поводження

з ТПВ, уповільненого запровадженням роздільного збирання відходів та консервування екологічнонебезпечного стану більшості полігонів.

Доцільно визначити у діючому Порядку (Постанова Кабінету Міністрів України № 1010 від 26.07.2006 р.) обов'язкове включення до тарифу на захоронення відходів витрат на закриття (рекультивуацію) полігону та догляд за ним протягом наступних років. Доповненням до процедури тарифоутворення має стати встановлення механізму накопичення на рахунках підприємств або інших спеціальних рахунках «фінансового еквіваленту» на рекультивуацію та догляд за полігоном. Для підприємств-перевізників з метою прискорення оновлення парку спецавтотранспорту, контейнерного парку, запровадження роздільного збирання відходів доцільно у вигляді експерименту на період трьох років запровадити обов'язкове включення до тарифу інвестиційної складової з урахуванням інфляційного чинника. При цьому потрібно встановити жорсткий контроль виконання запланованих інвестиційних заходів.

Перегляд штрафних санкцій. Законодавством України передбачено фінансову відповідальність за порушення вимог природоохоронного законодавства у сфері поводження з відходами у вигляді штрафних санкцій (ст. 82-1–82-8 Кодексу України «Про адміністративні правопорушення»). Їх базова функція полягає у спонуканні суб'єкта господарювання до уникнення порушень під час ведення господарської діяльності. На сучасному етапі ця функція реалізована не повною мірою. Концептуально мінімально необхідний розмір штрафних санкцій повинен визначатись, виходячи з умови гарантованого вилучення всього приросту прибутку, що може бути незаконно отриманий підприємствами в результаті невиконання екологічних норм.

У 2010 р. за окремими статтями порушень було збільшено розміри штрафів. Проте встановлені більш жорсткі норми не змогли суттєво вплинути на підвищення відповідальності. Порушення вимог природоохоронного законодавства в Україні все ще залишається менш витратним варіантом, ніж уникнення такого порушення шляхом вжиття необхідних для цього заходів.

Основними причинами неефективності штрафних санкцій є встановлення розмірів штрафів, базуючись на неоподаткованому мінімумі (НМ), відсутність процедури їх збільшення, урахування інфляційні процеси в Україні, та недосконалість порядку їх стягнення. З метою забезпечення більш ефективного впливу на поведінку суб'єктів господарювання необхідно переглянути підходи до встановлення розмірів штрафних санкцій. Методологічно основою підходів при цьому має бути прив'язка штрафів до нормативного показника, який би підлягав щорічній індексації і дозволяв уникнути девальвації штрафних санкцій.

Відповідно до проведених досліджень, пропонується розглянути можливість встановлення штрафів у прив'язці до ставок екологічного податку на розміщення відходів¹. Як альтернативний варіант доцільно розглянути прив'язку розміру штрафу до податкової соціальної пільги, що становить 50% мінімальної заробітної плати і постійно переглядається, урахування інфляційний чинник. За третім запропонованим автором підходом штрафні санкції можуть встановлюватись виходячи із розміру НМ, але виключно за умови його перегляду в бік збільшення. Здійснити це найбільш доцільно шляхом індексації діючого НМ (17 грн.), застосовуючи індекс цін виробників промислової продукції. У такому випадку на початок 2015 р. його розмір мав би становити 195,9 грн.

¹ Подібний підхід практикується, зокрема, в Польщі, де у випадку порушення природоохоронного законодавства стосовно поводження з відходами застосовуються підвищені розміри базових ставок. При цьому штраф стягується не за кожний окремий випадок порушення, як в Україні, а за кожну тону відходів, відносно якої здійснено порушення, та враховує фактор часу – термін, протягом якого здійснювалось порушення. Щорічно, одночасно із переглядом нормативів плати за відходи, автоматично відбувається перегляд розмірів штрафних санкцій.

Тобто фактичні розміри штрафів (лише за фактором ураховання інфляційного чинника) мали б бути збільшені у 11,5 разів. Оскільки найближчим часом перегляд НМ в Україні не передбачається, необхідно переглянути його кратність за всіма статтями порушень. Нова кратність НМ має відповідати розміру раніше встановлених, але вже проіндексованих штрафів (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок розмірів штрафів з урахуванням індексації неоподаткованого мінімуму доходів громадян

Кількість неоподаткованих мінімумів (НМ) *	Розмір штрафу без урахування інфляції, грн.	Розмір штрафу з урахуванням інфляції, грн.	Кратність НМ, що відповідають розрахованому розміру штрафу
1	17,0	195,9	12
5	85,0	979,6	58
10	170,0	1959,1	115
15	255,0	2938,7	173
20	340,0	3918,2	230

*Виходячи із Кодексу «Про адміністративні правопорушення»

Джерело: розраховано автором

При збільшенні штрафних санкцій відповідно до запропонованих підходів альтернатива щодо того, чи здійснювати порушення й сплачувати штраф, чи дотримуватись вимог природоохоронного законодавства, буде частіше вирішуватись на користь останнього.

Принцип розширеної відповідальності виробника (ПРВВ). В Україні реалізація даного принципу почалася разом зі створенням державної компанії «Укррекоресурси» й встановленням тарифів на відходи упаковки. У цілому така система виявилась недієвою. Паралельно асоціацією пакувальників було розроблено законопроект, яким передбачалося створення неприбуткової організації, що мала здійснювати збирання й передачу на перероблення відходів тари та пакування. Законодавча ініціатива мала на меті запровадити два шляхи виконання завдань з утилізації використаної тари та пакувальних матеріалів: платежі за тарифами (до неприбуткової організації) та самостійне виконання. Однак запропоновані законопроекти мали значний недолік – недостатній рівень відповідальності за невиконання встановлених цільових показників. Спроби прийняти Закон України «Про упаковку та відходи упаковки» у 2003, 2009, 2010 та 2014 рр. були невдалими.

У 2015 р. відмінено Постанову Кабінету Міністрів України «Про впровадження системи збирання, заготівлі та утилізації відходів як вторинної сировини» № 915 від 26.07.2001 р. [5]. Фіксувались спроби запровадити різні підходи до впровадження ПРВВ щодо відходів пакування законопроектами № 1742 від 14.01.2015 р., № 1742-1 від 17.01.2015 р. та № 3198-1, 3199-1, 3200-1 від 21.10.2015 р. Основним завданням цих законопроектів було запровадження плати для виробників та імпортерів упаковки та товарів в упаковці й подальше спрямування отриманих коштів або на впровадження роздільного збирання ТПВ (законопроект № 1742 від 14.01.2015 р.), або на компенсацію перероблення ТПВ (законопроекти № 1742-1 від 17.01.2015 р., № 3198-1, 3199-1 та 3200-1 від 21.10.2015 р.) без установаження за європейським зразком цільових показників із перероблення та утилізації цих відходів упаковки.

Найбільш комплексний підхід до впровадження ПРВВ запропоновано в рамках групи законопроектів №№ 3198, 3199 та 3200 від 30.09.2015 р., якими охоплювались не лише тара та упаковка, але й ціла група іншої «продукції кінцевого споживання» (оливи, шини, електричне та електронне обладнання). Однак зазначені законопроекти також мають низку недоліків.

На нашу думку, важливим при впровадженні ПРВВ є відхід від обмеження щодо створення лише однієї організації, що має здійснювати організацію збирання, перероблення й утилізації відходів продукції кінцевого споживання; жорсткі вимоги до створення таких організацій; чіткий та прозорий механізм звітування й відповідальності (зокрема, фінансової та за невиконання встановлених цільових показників з перероблення й утилізації відходів продукції кінцевого споживання), а також визначення їх статусу як «неприбуткових». У той же час для суб'єктів господарювання мають бути встановлені жорсткі санкції за невиконання покладених на них зобов'язань. Зокрема, за досвідом Болгарії такі санкції передбачають сплату податку на продукцію. Ставки податку є вдвічі більшими, ніж ставки плати за утилізацію до неприбуткової організації. Податок на продукцію має сплачуватись також тими компаніями, які не досягли встановлених цільових показників із збирання та перероблення відходів упаковки у поточному році. Тобто цей важіль виконує додаткову роль штрафних санкцій. Кошти, отримані від податку, мають спрямовуватись до муніципалітетів пропорційно до об'єму роздільно зібраних та відсортованих відходів пакування у них.

Дозвільна система. На сьогодні це питання залишається одним з найбільш гострих. Починаючи з 2014 р. у законодавстві України з'явилась прогалина. Одночасного з наявністю вимоги щодо необхідності отримання дозволу на здійснення операцій поводження з відходами відсутня процедура отримання такого дозволу.

Діюча до цього часу система видачі дозволів призвела до значної кількості посередників на ринку надання послуг з утилізації відходів. Насправді більшість компаній, маючи дозвіл, лише передають відходи до іншого або посередника, або компанії, що дійсно здійснює утилізацію відходів. Система не дозволяла відслідкувати потрапляння на реальну утилізацію відходів, що в значній кількості випадків призводило до неналежного поводження з ними.

На сьогодні розроблено проект нового порядку отримання дозволів, однак він не вирішує порушеного питання.

Важливим у контексті забезпечення фінансової безпеки сфери поводження з відходами є *перегляд статусу фонду охорони навколишнього природного середовища (ФОНПС)* як стосовно форми його функціонування і визначення розпорядників коштів, так і порядку фінансування, створення чітких прозорих механізмів прийняття рішень щодо фінансування інвестиційних проектів. У цих рамках необхідно забезпечити пропорційність видатків на поводження з відходами надходженням від платежів за їх розміщення.

Питання природоохоронних фондів та підходів до формування ставок екологічного податку на розміщення відходів тісно переплітаються з проблемами стягнення екологічного податку в цілому, його розподілу та подальшого спрямування надходжень від нього. Кошти, що надходять до ФОНПС, мають чітке цільове призначення – на здійснення природоохоронних заходів, а фінансові ресурси, які не встигають освоїти наприкінці року, залишаються у ФОНПС на наступний рік.

Починаючи з квітня 2014 р. частина, а з 2015 р. повний обсяг надходжень від екологічного податку спрямовуються до загальних фондів державного та місцевих бюджетів. Унаслідок цього зазначені кошти втрачають цільове спрямування, а природоохоронна сфера, по суті, – основне джерело фінансування. Наприкінці 2015 р. внесено зміни до Бюджетного кодексу України, відповідно до яких 20% екологічного податку спрямовується до загального фонду державного бюджету, а 80% – до спеціальних фондів, зокрема 55% – до обласних ФОНПС та 25% – до місцевих ФОНПС, до ФОНПС м. Київ та м. Севастополь – 80%. Частково це виправляє ситуацію, однак залишається необхідність цільового спрямування надходжень від екологічного податку до спеціальних фондів загального та місцевих бюджетів у повному обсязі.

У контексті впровадження вимог Директив ЄС для України активізуються питання *диверсифікації організаційно-економічного інструментарію* виходячи з констативних зарубіжних досвідів.

Одним з першочергових завдань у контексті імплементації Директиви 2008/98/ЄС є *розроблення Національного плану управління відходами*. Плани управління певною мірою тотожні національній програмі поводження з відходами. У той же час фіксуються значні відмінності в прикладному аспекті за цими інструментами. Розроблення планів управління передбачає охоплення всіх основних видів відходів в країні, виходить із базової оцінки поводження з ними, розвитку відповідної інфраструктури, побудови прогнозів та встановлення цільових показників у коротко- або середньостроковій перспективі з індикаторами для оцінки щодо їх виконання. Документ підлягає регулярному перегляду та оцінці (через кожні п'ять років). Зазначений інструмент є елементом стратегічного планування у сфері поводження з відходами і має забезпечити виконання стратегічних цілей розвитку цієї сфери. Однією з умов є охоплення планом всієї країни. Для полегшення виконання Національного плану можуть розроблятися регіональні плани, але вони мають досягати цілей й показників, установлених Національним документом. Власне, за такими принципами в Україні має бути розроблений Національний план управління відходами, а також визначено уніфікований підхід за європейським зразком до розроблення регіональних планів.

Роль планів в Україні, по суті, виконували програми поводження з відходами, які характеризувались невисокою ефективністю. Як свідчить практика попередніх років, для трьох програм², що діяли до 2005 та 2010 рр., характерним є значне недофінансування за запланованими заходами й, відповідно, виконання програм у неповному обсязі.

На разі одним із ключових документів, якими визначаються засади екологічної політики у сфері поводження з відходами, залишається Концепція загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 рр. Було розроблено проект Національної програми, однак унаслідок прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» № 65 від 01.03.2014 р., яким передбачалась заборона розроблення нових програмних документів, документ залишився в статусі проекту.

Деякі завдання стосовно відходів зафіксовані у Стратегії державної екологічної політики України до 2020 р. Однак у цілому це не вирішує питання стратегічного планування розвитку сфери поводження з відходами.

Запровадження зелених державних закупівель та розроблення відповідних критеріїв. Новим інструментом для України має стати встановлення зелених державних закупівель з метою заохочення суб'єктів господарської діяльності до перероблення відходів, а також підтримки або створення ринку вторинної сировини. Їх суть полягає у тому, що урядом, місцевою владою та приватним сектором здійснюються закупівлі окремих видів продукції, виробленої зі вторинної сировини. В Україні ринок таких товарів та продукції ще тільки розвивається, тому використання цього інструменту доцільно розглядати як підтримку рівня попиту на зазначені групи товарів. Додатково мають бути розроблені критерії віднесення до «вторинної» продукції.

При практичному впровадженні вимог Директив ЄС гостро стане питання створення інфраструктури поводження з відходами. Саме при вирішенні цього питання стане у нагоді впровадження *прискореної амортизації*. На етапі пришвидшення оновлення основних природоохоронних фондів (у т. ч. оновлення парку спецавтотранспорту, контейнерів, розбудови інфраструктури) та активізації інноваційної політики у сфері поводження з відходами використання цього важелю є особливо важливим. Його можна розглядати як непрямої пільговий інструмент. За рахунок прискореної амортизації з'являється можливість створення умов для збільшення розмірів амортизаційних фондів у перші роки експлуатації основних фондів.

В останні роки за кордоном усе частіше використовуються така група інструментів, як *добровільні угоди*. В основному вони застосовуються по відношенню до виробників продукції з метою забезпечення виконання природоохоронних завдань, досягнення певних результатів та суворого дотримання стандартів, забезпечення приймання відходів продукції, яку виготовляє виробник, та спрямування її на перероблення або залучення її частин повторно у виробничий процес. При цьому основна відповідальність за визначення шляхів та засобів досягнення цих цілей покладається на виробників. Найчастіше промислові групи погоджуються на екологічні договори з метою запобігання введенню з боку органів влади більш жорсткого, ніж передбачено в договорі, нормативно-правового регулювання в окремих сферах. Добровільні угоди можуть укладатись між Міністерством екології та асоціаціями виробників, у результаті діяльності підприємств яких утворюються відходи. Метою таких угод є забезпечення задовільного управління відходами підприємствами-виробниками. Цей інструмент розглядається і як вид екологічного саморегулювання в промисловому секторі.

Для України зазначений інструмент важливий тим, що за його допомогою можливо починати реалізовувати проекти, для обов'язковості яких ще не склалося відповідне законодавство. Зокрема, це можуть бути угоди «Про медичні препарати, строк придатності яких закінчився», «Про відходи батарейок», «Про перероблення флуоресцентних ламп», «Про екомаркування продукції, виробленої із вторинної сировини» тощо.

Першою спробою застосування в Україні подібного інструменту є співпраця між Мінприроди та мережею МТС та деяких торгових брендів з приймання відпрацьованих хімічних джерел струму ємністю до 7А/год (хоча зазначений проект має значну кількість недоліків).

Доцільно приділити увагу впровадженню заліку штрафних платежів. Подібна система працює у Польщі.

² Протягом 1997–2005 рр. в Україні було прийнято та діяло три загальнодержавні програми щодо поводження з відходами. Зокрема, «Загальнодержавна програма поводження з токсичними відходами на 2000–2005 роки»; «Програма використання відходів виробництва і споживання на період до 2005 року»; «Програма поводження з твердими побутовими відходами».

У разі здійснення екологічного порушення стосовно відходів в окремих випадках доцільно застосовувати відстроєння покарання до одного року, якщо цей термін необхідний для реалізації заходу, унаслідок якого буде усунуто причини порушень. При цьому суб'єкт господарювання має надати чітку програму реалізації відповідних заходів із визначенням етапів, не довших за шість місяців (саме цей термін було обгрунтовано виходячи із техніко-технологічних особливостей сучасного етапу техніко-технологічного розвитку країни).

Якщо в результаті реалізації заходу порушення ліквідовано, розмір штрафу може бути зменшено відповідно до обсягу власних коштів, що були спрямовані на реалізацію заходу. При цьому повторного здійснення порушення не відбуватиметься, оскільки буде ліквідовано його першоджерело. Однак зазначений інструмент буде дієвим лише за умови на першому етапі значного збільшення розмірів штрафів.

Додатковим заохоченням з боку держави має бути надання пільг у вигляді звільнення від сплати ПДВ заготівельних підприємств, підприємств, які впроваджують новітні технології або займаються переробленням відходів, що потребують значних витрат. Сума податку, який мав би підлягти сплаті, має залишатись у розпорядженні цих підприємств і використовуватись ними на придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення. Подібний досвід в Україні вже є. У 2002 р., відповідно до Закону № 3073-III, від оподаткування звільнялись доходи заготівельних підприємств від продажу окремих видів відходів як вторинної сировини. У 2004 р. ці нововведення були скасовані. Незважаючи на нетривалий період дії положень, відзначено позитивні зміни щодо розвитку заготівельних підприємств.

Спроба відновити дію цього інструменту була запроваджена Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставок окремих податків» № 713-VII від 19.12.2013 р., відповідно до якого до 1 січня 2015 р. операції з постачання, у тому числі операції з імпорту відходів та брухту чорних і кольорових металів, а також паперу та картону для утилізації (макулатури та відходів) товарної позиції 4707, згідно з УКТ ЗЕД, звільнялись від сплати ПДВ. Однак на відміну від норми, яка діяла у 2004 р., обсяги ПДВ не залишаються у розпорядженні підприємств і не можуть використовуватись ними на їх розвиток, що повністю нівелює ефект заохочення.

Доцільно зазначити, що впровадження пільгових інструментів має носити тимчасовий характер й включати визначення терміну, на який встановлюватимуться пільги (для планування поведінням з відходами на рівні підприємств).

З метою виконання цільового показника щодо забезпечення перероблення відходів паперу й картону, скла й пластику доцільно тимчасово в Україні ввести *квоти на імпорт вторинної сировини*. Це пов'язано в першу чергу з тим, що в країну протягом останніх років увозиться значна кількість вторинної сировини при неповному використанні вітчизняного потенціалу. Зазначене вже пропонувалось в рамках Рішення РНБО, однак практичного впровадження не отримало.

Обов'язковим стимулюючим інструментом має стати відновлення пільг щодо *заліку частини екологічного податку на екологічну модернізацію підприємств*. Засади цієї ініціативи були встановлені у 2013 р., однак унаслідок економічної ситуації, що склалась в Україні протягом 2014 р., дію цього інструменту було призупинено.

Ураховуючи нові тенденції в державі стосовно децентралізації влади, доцільно передбачити механізми спіль-

ного (міжмуніципального) фінансування й реалізації природоохоронних проектів на засадах міжмуніципального співробітництва, що дасть змогу пришвидшити процес створення інфраструктури у сфері поводження з відходами.

Деякі інструменти, які використовуються в інших країнах, на сучасному етапі недоцільно впроваджувати в Україні. Надто складними є механізми їх реалізації. Зокрема, це стосується системи повернених депозитів у частині впровадження заставних цін на тару та пакування, що вимагає створення складної системи адміністрування, продажу квот на захоронення відходів (запровадження цього інструменту доцільно здійснювати вже на етапі наявності хоча б базової інфраструктури поводження з відходами).

До цієї групи інструментів може бути віднесено і екологічне страхування. Зокрема, відповідно до чинного законодавства, при перевезенні небезпечних відходів обов'язковим є їх страхування. Це ж стосується і транскордонного перевезення небезпечних відходів. Однак, як довела практика, наявності договору про страхування виявляється недостатньо. Тому в реаліях України доцільним є введення такого інструменту, як внесення фінансової застави (на кшталт Молдови). У такому випадку при транскордонному перевезенні на початку (після отримання згоди на перевезення від Мінприроди) вноситься фінансова застава відповідно до встановлених ставок, яка повертається власнику після завершення операції із транспортування небезпечних відходів або їх утилізації. Таким чином, унеможливується ухилення від фінансової відповідальності внаслідок, наприклад, ліквідації страхової компанії тощо.

Поступово все більш поширеним стає такий інструмент співробітництва між державою та приватним сектором економіки, як *державно-приватне партнерство*. У 2010 р. було прийнято відповідний закон, яким встановлено основні засади співпраці держави із приватним сектором. Зокрема, одним із напрямів визначено проекти, що стосуються оброблення відходів. Однак засади такого партнерства на сучасному етапі не є привабливими для приватного сектору. У довгостроковій перспективі цей інструмент можна розглядати як альтернативний. У національній практиці таке співробітництво доцільно використовувати при реалізації проектів на місцевому рівні, зокрема стосовно полігонів відходів, коли місцеві органи влади надають у користування полігони ТПВ з переданням відповідальності щодо їх рекультиваци після закінчення терміну їх експлуатації.

Висновки. Ураховуючи вищезазначене, основними напрямами реформування організаційно-економічного механізму визначено підвищення ефективності діючих інструментів, зокрема, екологічного податку на розміщення відходів та підходи до його встановлення, штрафні санкції, ФОНПС, порядок формування тарифів на послуги із поводження з ТПВ, дозволи, практичне впровадження ПРВВ для продукції кінцевого споживання.

У рамках диверсифікації інструментарію обгрунтовано доцільність упровадження державних зелених закупівель; запровадження добровільних угод з міжнародними корпораціями та вітчизняними виробниками, установлення квот на імпорт вторсировини, застосування прискореної амортизації для природоохоронного обладнання тощо. Наведений перелік включає як загальноприйнятні, так і специфічні інструменти, однак вони поки що не знайшли свого місця у вітчизняному організаційно-економічному забезпеченні сфери поводження з відходами.

Рекомендації із застосування цільових комплексів інструментів при вирішенні окремих завдань щодо поводження з відходами

№	Ключові завдання у сфері поводження з відходами*	Комплекси інструментів цільового спрямування
1.	Зменшення обсягів спрямування на полігони відходів, що біологічно розкладаються	- заборона на захоронення; - екологічний податок на розміщення відходів, тарифи на захоронення відходів (у т.ч. їх диференціація); - упровадження роздільного збирання відходів; - розроблення програми щодо зменшення спрямування на полігони відходів, що біологічно розкладаються; - штрафи; - важелі, що дозволяють здійснювати спільне впровадження проектів; - програма зі зменшення спрямування на полігони відходів, що біологічно розкладаються
2.	Упровадження ієрархії пріоритетів у поводженні з відходами	- плани управління відходами; - програми попередження утворення відходів; - екологічний податок на розміщення відходів; - тарифи на захоронення відходів; - заборона захоронення окремих видів відходів
3.	Забезпечення 50% перероблення відходів скла, пластику, металу, паперу	- роздільне збирання ТПВ; - диференційовані ставки за вивезення сортованих та несортованих відходів; - тарифи на захоронення відходів; - екологічний податок на розміщення відходів; - державні зелені закупівлі; - розширена відповідальність виробника; - прискорена амортизація; - добровільні угоди; - спільне впровадження проектів; - квотування імпорту вторинної сировини
4.	Забезпечення максимального охоплення населення послугами зі збирання ТПВ	- прискорена амортизація; - тарифи на вивезення відходів; - плани управління відходами; - штрафи
5.	Упровадження принципу розширеної відповідальності виробника	- податок на продукцію або тариф за утилізацію упаковки; - добровільні підходи; - штрафи
6.	Забезпечення екологічно безпечного поводження з відходами	- прискорена амортизація; - спільне впровадження проектів; - тарифи на поводження з ТПВ; - заборона використання окремих видів продукції; - штрафи

* У тому числі в контексті імплементації Директив 2008/98/ЄС та 1999/31/ЄС.

Джерело: розроблено автором

Важливим фактором успішного досягнення поставлених завдань у сфері поводження з відходами є застосування комплексного підходу, який базується на використанні одночасно декількох різних інструментів, спрямованих на досягнення одного завдання (табл. 2).

Базуючись на узагальненні європейського досвіду, запропоновано рекомендації щодо оптимального сполучення інструментів для вирішення конкретних завдань, у тому числі тих, що впливають з імплементації Директив ЄС стосовно відходів.

В основі зазначених рекомендацій знаходиться ідея гармонійного поєднання примусових та стимулюючих факторів. Саме це дозволяє створити сприятливі умови для розвитку інфраструктури у сфері поводження з відходами впровадження нових технологій; забезпечення екологічно безпечного поводження з відходами, ураховуючи ієрархію пріоритетів, а також вирішення проблемних питань у даній сфері. Однак упровадження нових та удосконалення діючих інструментів повинно узгоджуватись із планами дій з апроксимації Директив ЄС.

Список використаних джерел:

1. Омеляненко Т.Л. До оцінки ефективності організаційно-економічного механізму поводження з відходами в Україні / Т.Л. Омеляненко // Економіка природокористування і охорони довкілля : зб. наук. праць. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – С. 240–248.
2. Інституціональний розвиток сфери поводження з відходами в Україні: на шляху європейської інтеграції / В.С. Міщенко, Ю.М. Маковецька, Т.Л. Омеляненко. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – 192 с.
3. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України «Заходи, передбачені Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, відповідальність за реалізацію яких покладено на Мінприроди» № 317 від 15.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/docs/activity-adaptation/planu_implementation_es.pdf.

4. Омеляненко Т.Л. Удосконалення організаційно-економічного механізму поводження з відходами в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Т.Л. Омеляненко. – Київ, 2013. – 20 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» № 128 від 18.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/128-2015-%D0%BF>.

Анотація. В роботі определены и обоснованы основные направления реформирования организационно-экономического механизма обращения с отходами, учитывающая изменения, связанные с подписанием Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Это достигается через предложенные пути повышения эффективности действующих инструментов организационно-экономического механизма и диверсификацию инструментария, пересмотр устаревших методологических и методических подходов в формировании отдельных инструментов, усиление стимулирующей функции механизма и создание предпосылок для формирования системы устойчивого финансирования сферы обращения с отходами. Предложено применение целевых комплексов инструментов при решении отдельных задач по обращению с отходами.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм обращения с отходами, Фонд охраны окружающей природной среды, экологический налог на размещение отходов, отходы, экономические инструменты, расширенная ответственность производителя.

Summary. The basic directions of reforming of organizational and economic mechanism of waste management including changes related to the Association Agreement between Ukraine and the European Union have been defined and substantiated. Reforming is achieved by the proposed ways to improve the effectiveness of existing instruments of organizational and economic mechanism and its diversification, revision of outdated methodological and methodical approaches to shaping of individual instruments, strengthening incentive mechanism functions and creating preconditions for the formation of sustainable financing system of waste management. Application of targeted complex instruments for solving specific problems regarding waste management has been proposed.

Key words: organizational and economic mechanism of waste management, the Environmental Protection Fund, environmental tax on waste disposal, waste, economic instruments, extended producer responsibility.

УДК 657.471.12

Пантелєєв В. П.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри бухгалтерського обліку
Національної академії статистики, обліку та аудиту*

Предко І. Ю.

*аспірант
Національної академії статистики, обліку та аудиту*

Panteleev V. P.

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Accounting Department
National Academy of Statistics, Accounting and Audit*

Predko I. Yu.

*Postgraduate Student
National Academy of Statistics, Accounting and Audit*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКОВО-КОНТРОЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND CONTROL THE OPERATIONS OF THE ENTERPRISES IN CONDITIONS OF RESTRUCTURING

Анотація. У роботі розкрито особливості організації обліково-контрольного забезпечення на підприємствах України в умовах проведення реструктуризації. Визначено основні ризики діяльності підприємства в умовах кризи та шляхи їх подолання. Розроблено модель організаційно-методичного забезпечення процесу реструктуризації на підприємствах України в умовах кризи.

Ключові слова: організація, облікове забезпечення, реструктуризація, облікова політика, ризики.

Вступ та постановка проблеми. Проблема дослідження обліково-контрольного забезпечення діяльності підприємств України в умовах кризових змін є досить широкою та охоплює ряд питань, серед яких головними є питання відображення змін при зупиненні та ліквідації діяльності та питання реорганізації діяльності, які спрямовані на збереження та подальший розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань припинення діяльності суб'єктів господарювання з подальшим відображенням в обліку присвятили свої роботи вітчизняні вчені: Ф. Бутинець, М. Дем'яненко, В. Пархоменко, П. Повар, О. Примакова, В. Сопко, О. Терещенко та зарубіжні науковці: В. Ковальов, С. Козлов, Ю. Козлов, Я.В. Соколов, В. Ткач та ін.

Окрім того, проблемами банкрутства підприємств займалися такі вчені, як: Е. Альтман, Б. Карлофф, В. Пантелеєв, В. Пархоменко, П. Пригуза, М. Савлук, О. Терещенко. Проте проблема обліку та контролю діяльності суб'єктів господарювання в умовах кризи стосується не стільки питань їхньої ліквідації, скільки пошуків шляхів розвитку підприємства та оптимізації його діяльності.

Реструктуризація діяльності підприємства в умовах кризи – це шлях до його збереження та подальшого розвитку. На сьогоднішній день у теорії бухгалтерського обліку відсутні системні дослідження щодо облікового забезпечення процесу реструктуризації діяльності підприємства.

Визначення цього процесу надаються в міжнародних та частково в національних стандартах бухгалтерського обліку та визначають реструктуризацію як програму.

Метою даної роботи є продовження наукового пошуку в напрямку розробки концепції обліково-контрольного забезпечення стратегії реструктуризації, цільова спрямованість якого ґрунтується на системних зв'язках, методах управління подальшим розвитком підприємства, моделі обліково-контрольного забезпечення реструктуризації діяльності підприємства в умовах кризи.

Результати дослідження. Організаційний етап облікової роботи є сферою безперервного розвитку діяльності облікового апарату підприємства, основною ознакою її головною функцією якої є відкриття, вивчення і класифікація інформації про господарську діяльність з метою її практичного застосування в процесі управління сучасним підприємством.

Організація бухгалтерського обліку на підприємстві належить до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) і здійснюється згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» (розділ III) [1].

Поняття організації бухгалтерського обліку розкрито в ст. 8 Закону про бухгалтерський облік, де зазначено, що це система дій, необхідних для побудови облікового процесу з метою отримання інформації про господарські операції, їх групування залежно від економічного значення

Таблиця 1

Модель організаційно-методичного забезпечення процесу реструктуризації на підприємствах України в умовах кризи

I етап Підготовчий (інформаційно – аналітичний)	До оголошення реструктуризації на підприємстві
	- аналіз зовнішнього середовища;
	- оцінка внутрішнього стану підприємства та ступеня готовності до реструктуризації;
	- оцінка конкурентоспроможності підприємства;
	- оцінка існуючого обліково-контрольного забезпечення підприємства;
II етап Організаційний	- оцінка рівня внутрішнього контролю
	Після оголошення плану реструктуризації
	1. Організація нормативно-правового забезпечення обліково-контрольної системи холдингу
	2. Організація праці персоналу, зайнятого обліком, контролем та аналізом: затвердження повноважень та організація діяльності центру обліково-контрольного забезпечення процесу реструктуризації; оцінка персоналу, який зайнятий обліком, аналізом, аудитом. Можливість та доцільність застосування аутстафінгу персоналу, який займається обліком, аналізом та аудитом
	3. Організація облікової політики підприємства. Розробка пропозиції щодо необхідності та можливості змін в обліковій політиці
	4. Організація первинного та поточного етапів обліку. Розробка та затвердження форм документів, які запропоновані для складання в процесі ведення бухгалтерського обліку в умовах оголошення реструктуризації
	5. Організація обліку активів, капіталу, зобов'язань, доходів, витрат та фінансових результатів, організація складання звітності. Розкриття в звітності процесу реструктуризації (розробка форм для приміток до фін. зв)
	6. Організація проведення інвентаризації. Розробка моделі інвентаризації в холдингу
7. Організація проведення управлінського обліку. Розробка методики обліку за сегментами	
III етап Методичний	Оцінка за справедливою вартістю, розробка методики забезпечення майбутніх платежів процесу реструктуризації
IV етап Упровадження, оцінка та контроль результатів	Контроль упровадження програми реструктуризації діяльності підприємств в умовах кризи
	- поточний контроль та аналіз необхідності внесення змін у програму реструктуризації;
	- оцінка загальних результатів упровадження реструктуризації обліково-контрольного забезпечення;
	- контроль результатів реструктуризації обліково-контрольного забезпечення

Джерело: розроблено авторами

та реєстрацію у відповідних реєстрах, здійснення контролю раціонального використання виробничих ресурсів. Призначення цієї системи – удосконалення й раціоналізація обробки економічної інформації, розподіл робіт між обліковими працівниками, раціональна організація праці. Вона є обов'язковою для кожного підприємства, оскільки без належного організованого обліку неможлива ефективна господарська діяльність жодного підприємства.

Система організації обліку на підприємстві зазвичай включає: організацію нормативно-правового забезпечення обліку, організацію облікової політики підприємства, організацію праці персоналу, зайнятого обліком, контролем та аналізом, організацію первинного та поточного етапів обліку, організацію обліку активів, капіталу, зобов'язань, доходів, витрат та фінансових результатів, організацію проведення інвентаризації тощо.

Таблиця 2

**Елементи організації бухгалтерського обліку
в умовах упровадження реструктуризації діяльності підприємств України**

I.	Елементи організації бухгалтерського обліку в частині регулювання ступеня професійного ризику бухгалтера	
1.	Підбір персоналу	Анкета визначення рівня кваліфікації кандидата на посаду бухгалтера, центру обліково-контрольного забезпечення реструктуризації тощо
2.	Розрахунок ступеня професійного ризику бухгалтера	Відомість оцінювання професійного ризику бухгалтера. Визначення ступеня професійного ризику (наприклад, матриця варіативності факторів впливу на ступень даного ризику), формування рішення про прийняття на посаду
3.	Укладання договору про професійну відповідальність	Договір про професійну відповідальність. Договір містить положення щодо наслідків настання відповідальності, наслідків професійних ризиків бухгалтера, обов'язків холдингу та підприємств
4.	Розподіл обов'язків та складання посадових інструкцій	Положення про створення Центру обліково-контрольного забезпечення реструктуризації діяльності підприємств холдингу. Ознайомлення облікових працівників з Положенням про створення Центру обліково-контрольного забезпечення реструктуризації діяльності підприємств холдингу в умовах кризи. Посадові інструкції. Ознайомлення з посадовими інструкціями
II.	Елементи організації бухгалтерського обліку в частині регулювання первинного та поточного етапів обліку	
5.	Форми документів, запропоновані для складання в процесі ведення бухгалтерського обліку в умовах оголошення реструктуризації	Графік документообороту між центром обліково-контрольного забезпечення процесу реструктуризації, бухгалтерськими службами та відділом внутрішнього аудиту холдингу. Визначення періодичності обміну документами та встановлення відповідальних за їх несвоєчасне надання
		Реєстр прийнятих (переданих) документів. Містить інформацію про повний перелік документів, які передані або прийняті від виконавця
		Опис прийнятих (переданих) документів. Забезпечує здійснення контролю руху документів у процесі співпраці, ураховуючи їх форму та спосіб передачі
		Журнал реєстрації описів прийнятих (переданих) документів. Сприяє систематичній реєстрації всіх наданих і отриманих описів прийнятих (переданих) документів
		Робочий звіт Центру про обсяг виконаних робіт з ведення бухгалтерського обліку. Робочий звіт складається після оголошення початку реструктуризації. Відображає показники в частині кількості задіяних працівників і термінів виконання та видів робіт; причин виникнення відхилень та їх вплив на діяльність підприємства
		Звіт про залучені послуги з бухгалтерського аутсорсингу та аутстафінгу. Містить інформацію про результати наданих послуг і виконання умов договору виконавцем, а також пропозиції з оптимізації та удосконалення організації і ведення бухгалтерського обліку на підприємстві-замовнику.
		Договір з аутстафінгу на залучення спеціаліста. Забезпечує юридичне підтвердження факту виконання послуг з бухгалтерського обліку із зазначенням обсягу виконаних робіт та їх вартості
III.	Організації обліку зобов'язань та забезпечень, організація складання звітності	
6.	Звітність	Форми для розкриття в звітності процесу реструктуризації (розробка форм для приміток до фін. зв), форми соціорієнтованої звітності
7.	Умови формування забезпечень	Анкета для головних бухгалтерів підприємств холдингу та матриця рангів для проведення факторного аналізу формування забезпечень на реструктуризацію підприємствами холдингів
8.	Первісна оцінка забезпечення	Документ (наказ) щодо уточнення та змін в обліковій політиці: методика оцінки за справедливою вартістю
9.	Механізм нарахування забезпечень	Документ (наказ) щодо уточнення та змін в обліковій політиці: частота відрахувань, період відрахувань, методики розрахунків сум відрахувань
10.	Порядок відображення забезпечень на рахунках	Документ (наказ) щодо уточнення та змін в обліковій політиці: визначення відповідних рахунків

Джерело: розроблено авторами

Однією із основних складових організації обліку на підприємстві є облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовується підприємством для складання і подання фінансової звітності. Держава регулює організацію облікової політики методичними рекомендаціями щодо облікової політики підприємства, затвердженими Наказом Міністерства фінансів України 27.07.2013 р. № 635 [2].

Комплексні дослідження щодо організації обліково-контрольного забезпечення реструктуризації діяльності підприємств практично відсутні. З огляду на це запропоновано наступні етапи процесу впровадження системи обліково-контрольного забезпечення в умовах оголошення реструктуризації.

Між тим питання розвитку методології бухгалтерського обліку в частині визначення можливостей змін облікової політики в умовах кризових явищ, які потребують впровадження проектів реструктуризації підприємства, є недостатньо дослідженим. Тобто питання доцільності виділення центрів обліку і звітності, спрямування фінансових потоків, впровадження систем управлінського обліку, внутрішнього контролю вирішується на кожному підприємстві самостійно, найчастіше головним бухгалтером, між тим вищезазначені питання є стратегією сталого розвитку підприємства в умовах кризи і потребують розробки методичного інструментарію та методологічного підґрунтя.

Головним завданням організації облікового забезпечення суб'єктів господарювання при впровадженні процесу реструктуризації є оцінка існуючих та можливих ризиків діяльності (зокрема, ризиків професійної діяльності бухгалтерської служби) та відображення їх в обліковій системі підприємства, оцінка існуючих активів та зобов'язань за справедливою вартістю, визначення забезпечень, як це наведено в табл. 2.

Критерієм визнання процесу реструктуризації за міжнародними [5] та національними стандартами обліку [4] є наявність плану реструктуризації, якій затверджено керівництвом.

Обов'язковими пунктами в плані реструктуризації є:

- оцінка ресурсів (за справедливою вартістю);
- визначення суми можливих витрат на скорочення персоналу;
- нарахування резервів (розробка критеріїв їх визнання).

З метою виконання вищеперахованих завдань в умовах впровадження процесу реструктуризації на всіх підприємствах холдингу доцільно запропонувати створення обліково-контрольного центру реструктуризації. Завданнями для даного центру є:

- контроль впровадження процесу реструктуризації в облікових службах підприємств (виконання вимог міжнародних та національних стандартів);
- розробка методичних підходів до відображення додаткової інформації про процес реструктуризації в звітності підприємства;

- розробка методичних підходів до оцінки ресурсів, нарахування резервів, визначення витрат на реструктуризацію, визначення передбачуваних витрат на скорочення персоналу, тощо;

- розробка методичних підходів щодо впровадження системи ризик-орієнтованого аудиту на підприємствах холдингу;

- надання поточної інформації керівництву холдингу щодо впровадження процесу реструктуризації.

Одним з основних проблемних питань співпраці між Центром та бухгалтерськими службами підприємств є недоліки документального забезпечення виконання їх обов'язків щодо організації і ведення бухгалтерського обліку в умовах впровадження реструктуризації, для вирішення якого необхідно розробити робочий звіт Центру про обсяг виконаних робіт із ведення бухгалтерського обліку. Робочий звіт складається після оголошення початку реструктуризації. Відображає показники в частині кількості задіяних працівників і термінів виконання та видів робіт; причин виникнення відхилень та їх вплив на діяльність підприємства.

Крім ризиків, які виникають у процесі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності додатково виникають ризики, які пов'язані з людським фактором. На великих підприємствах кількість персоналу, якій здійснює облік, аналіз та контроль, сягає понад 200 осіб, тому ризики їх професійної діяльності є суттєвими.

Одним із найважливіших завдань організації обліку на підприємстві є складання та надання звітності. Узагальнення вимог національних стандартів бухгалтерського обліку дозволило зробити висновок не просто про наявність в окремих стандартах відображення інформації про події, пов'язані з ризиком (невизначеністю), а саме про становлення нової концепції звітності, зорієнтованої на оцінювання ризику, яка адекватно має відображати реальний стан капіталу підприємства та має бути корисною різним групам користувачів.

Завданням центру обліково-контрольного забезпечення процесу реструктуризації діяльності підприємств є врахування невизначеності впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ на активи та зобов'язання підприємства, що проявляється через невідповідність їхньої поточної та історичної вартості та відображення цього в звітності.

Висновки. Отже, головним завданням центру обліково-контрольного забезпечення реструктуризації діяльності підприємства в умовах кризи є оцінювання впливу ризиків на фінансово-економічні показники діяльності підприємства. Завданням центру обліково-контрольного забезпечення реструктуризації є визначення межі, до якої суб'єкт господарювання може ризикувати або якими є допустимі норми втрат від операцій, пов'язаних із ризиком, що не порушують принципів його раціонального господарювання.

Список використаних джерел:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 966-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затв. Наказом Міністерства фінансів України 27.07.2013 р. № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : minfin.gov.ua.
3. Організація бухгалтерського обліку : [навч. посіб. для студ. ВНЗ спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»] / Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, С.М. Шулепова ; 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир : ЖІПІ, 2001. – 576 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 (МСБО 37) «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Аннотация. В работе раскрыты особенности учетно-контрольного обеспечения на предприятиях Украины в условиях проведения реструктуризации. Определены основные риски деятельности предприятия в условиях кризиса и пути их преодоления. Разработана модель организационно-методического обеспечения процесса реструктуризации в условиях кризиса.

Ключевые слова: организация, учетное обеспечение, реструктуризация, учетная политика, риски.

Summary. The paper disclosed features of accounting and control software on the enterprises of Ukraine in the conditions of restructuring. It's defined the main risks of the company in a crisis and ways to overcome them. It's developed a model of organizational and methodological support of the process of restructuring in the crisis.

Key words: organization, registration maintenance, restructuring, accounting policies, risks.

УДК 339.278

Пасічник Ю. В.

*доктор економічних наук, професор,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя*

Pasichnyk Y. V.

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Classic Private University, Zaporozhye*

СТРАТЕГІЯ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

THE STATE DEBT STRATEGY POLICY: CURRENT TRENDS AND PROSPECTS

Анотація. У роботі досліджено вплив державного боргу на макроекономічний розвиток країни. Здійснено аналіз структури зовнішнього та внутрішнього боргу держави на основі статистичних даних. Наведено інформацію щодо управління державним боргом України про темпи зростання й погашення боргу в період з 2010 по 2015 р., стан зовнішньої заборгованості держави. Зроблено висновки, а також обґрунтовано пропозиції щодо ефективного управління зовнішнім і внутрішнім боргом держави.

Ключові слова: державний борг, боргова політика, зовнішній і внутрішній борг, гарантований державою борг, позика.

Вступ та постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси, що супроводжують усі сфери економічної системи світу, вимагають від керівництва країн побудови адекватної внутрішньої фінансової політики, що дозволить вчасно реагувати на економічно-політичні зміни та вживати оперативних заходів. Епохальною проблемою сьогодення є значна дефіцитність бюджетів та неспроможність влади їх збалансувати за рахунок внутрішніх резервів. Питання скорочення державного боргу є визначальним для економіки України, адже наявність боргових зобов'язань значно впливає на темпи економічного зростання країни та визначення пріоритетних напрямів фінансової та бюджетної політики.

Намагання уряду щодо стабілізації економіки та управління боргом в умовах фінансової кризи, що охопила світ, на жаль, не мають позитивних зрушень, а лише супроводжуються стрімким падінням економіки, знеціненням національної валюти, скороченням золотовалютних запасів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу державного боргу, що є кількісним вираженням співвідношення позик та кредитів держави, на національну економіку завжди були в центрі уваги науковців.

Так, проблеми управління державним боргом знайшли своє відображення в працях науковців західної економічної науки, таких як Д. Рікардо, Р. Макконнелл, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідмен та ін. Питанням визначення векторів боргової політики, механізмів управління зовнішнім та внутрішнім боргом держави присвячено праці значної кількості українських науковців, зокрема, Т. Богдана, О. Василика, В. Дем'янишина, А. Крисоватого, І. Лютого, Ц. Огня, К. Павлюк, Л. Сідельникової, К. Швабія, С. Юрія та ін.

Водночас, незважаючи на значні здобутки вчених, недостатньо уваги надано ризикам перманентного зростання боргових зобов'язань та борговій політиці держави в умовах глобальної фінансової кризи.

Беручи до уваги окреслені проблеми, варто зазначити, що актуальними залишаються питання розробки боргової стратегії, адже саме реалізація певних заходів дозволить поліпшити боргову ситуацію в державі та реалізовувати обґрунтовану політику здійснення запозичень.

Метою даної роботи є визначення основних етапів виникнення та розвитку боргових зобов'язань в Україні, аналіз сучасних механізмів управління державним боргом.

Результати дослідження. Економічна ситуація в Україні характеризується загрозливим зростанням боргових навантажень, що виступає одним із базових факторів сповільнення розвитку країни.

Державний борг України почав утворюватися та накопичуватися із часів отримання незалежності. Основними домінантами виникнення боргу держави вважають залучення прямих кредитів НБУ та надання державних гарантій щодо іноземних кредитів підприємницьких структур, що активно здійснювались у 1991–1994 рр. Спад економіки (1995–1996 рр.), скорочення виробництва та падіння купівельної спроможності населення, спонукало тогочасний уряд країни з метою стабілізації та підтримки економіки скористатися зовнішніми позиками від міжнародних фінансових організацій економічного розвитку – МВФ, Світового банку, ЄБРР, що неминуче призвело до нагромадження боргових зобов'язань.

Новою редакцією Бюджетного кодексу України здійснено розмежування «державного боргу» та «гарантованого державою боргу». Зокрема, п. 20 ст. 2 кодексу визначено: «державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення. Державний борг складається із прямого й гарантованого боргів. Прямий борг – це загальна сума безумовних боргових зобов'язань країни за отримані та непогашені на визначену дату кредити (позики), які з'являються в результаті державних запозичень. Гарантований борг – це загальна сума боргових зобов'язань резидентів України за отримані та непогашені на визначену дату кредити (позики), що з'являються внаслідок запозичення, забезпечені державними гарантіями» [2]. Залежно від джерел, з яких здійснюються запозичення, державний борг може бути внутрішнім чи зовнішнім. Граничний розмір внутрішнього й зовнішнього державного боргу встановлюється на кожний бюджетний період Законом про державний бюджет України [4].

Отже, державний борг може бути фінансовим інструментом і об'єктом управління одночасно. Як фінансовий інструмент державний борг забезпечує можливість законодавчим та виконавчим органам влади здійснювати вплив на грошовий обіг, фінансовий ринок, інвестиції,

виробництво, зайнятість, на рівень заощаджень та інші економічні процеси (табл. 1).

Загальна ситуація щодо боргових зобов'язань в Україні з 2010 по 2013 р. характеризувалась перманентним зростанням суми боргу та скороченням у 2014 р. на 4,6%, але в структурному співвідношенні сума зовнішнього боргу держави 2013 р. скоротилась на 1,1 млрд. дол. США, що стало результатом стабілізаційних дій уряду країни.

Так, з метою стабілізації економіки України урядом було напрацьовано «Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2013–2015 роки» [7], де було передбачено: відношення обсягу державного боргу до ВВП – на рівні не більш як 30,6%, 30,9% і 31%, а частка державного внутрішнього боргу – не менш як 50% [7]. Реальний стан речей демонструє такі показники (табл. 2).

Отже, звітні данні Мініфіну констатують, що стрімке скорочення ВВП 2014 р. на 28,1% проти 2013 р. негативно вплинуло на частку боргових зобов'язань у ВВП, а саме їхнє зростання становило 32,8%. Відповідно, визначені стратегічні вектори подолання боргового явища не були дотримані, а поглиблення наслідків фінансової кризи зумовило необхідність нових запозичень.

Реакцією уряду на таку ситуацію стало прийняття низки нормативних актів щодо управління боргом держави. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» Міністерству фінансів України надано дозвіл здійснювати правочини щодо зовнішнього державного та гарантованого державою боргу шляхом обміну (зміни умов діючих позик), випуску та продажу боргових зобов'язань держави [5]. Було встановлено перелік зовнішніх боргових зобов'язань країни, щодо яких можлива зміна умов запозичень, та визначено право Кабінету Міністрів України та міських рад приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення платежів за всіма або деякими борговими зобов'язаннями Законом України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» від 19.05.2015 р. [6] та Розпорядженням Кабміну про «Деякі питання вчинення у 2015 році правочинів з державним боргом за державними зовнішніми запозиченнями та гарантованим державою боргом» [3]. Як наслідок упровадження зазначених заходів

Таблиця 1

Динаміка обсягу державного та гарантованого державою боргу України за 2010–2015 рр. (млрд. дол. США)

	31.12.10	31.12.11	31.12.12	31.12.13	31.12.14	01.12.15
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	54,3	59,2	64,5	73,2	69,8	65,1
Внутрішній борг	19,5	21,7	25,8	35,5	31,0	22,2
Зовнішній борг	34,8	37,5	38,7	37,6	38,8	42,9

Джерело: побудовано автором за даними [8]

Таблиця 2

Співвідношення боргових зобов'язань України та ВВП за 2010–2015 рр., %

Стаття	31.12.10	31.12.11	31.12.12	31.12.13	31.12.14	01.12.15
ВВП, млрд. дол. США*	136,4	163,2	175,8	183,3	131,8	118,4**
Частка загального боргу держави у ВВП, %	39,8	36,3	36,7	39,9	53,0	55,0
Частка загального внутрішнього боргу у ВВП, %	14,3	13,3	14,7	19,4	23,5	18,8
Частка загального зовнішнього боргу у ВВП, %	25,5	23,0	22,0	20,5	29,4	36,2

* Оперативні дані.

** Інформація зазначена без АКР та окупованих областей Донбасу.

Джерело: побудовано автором за даними Міністерств фінансів України

було відмічено перерозподіл пропорції внутрішнього та зовнішнього боргу (рис. 1).

Отже, як свідчать дані рис. 1, частка зовнішнього боргу України за 11 місяців 2015 р. становила вже 65,9%, у той час як 2014 р. вона знаходилась на рівні 55,6%. Окрім зростання обсягів боргу 2015 р., найбільш активно державний борг накопичувався до 2013 р. як результат залучення державою позик для фінансування дефіциту бюджету. Додатково зростання державного боргу відбувалось більш активно в частині внутрішніх запозичень (рис. 1). Так, з 2010 по 2013 р. частка зовнішнього боргу скоротилась з 64,02% до 51,42%, тенденцію до зростання мала частка емісійних позик у структурі державного внутрішнього боргу, а також частка гарантованих зобов'язань у структурі загального боргу [1].

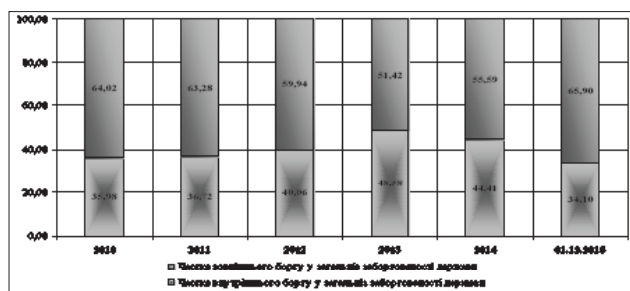


Рис. 1. Динаміка змін внутрішнього й зовнішнього боргу України за 2010–2015 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними Міністерств фінансів України

Варто відзначити, що сам по собі обсяг державного боргу в абсолютному вираженні не дає повної інформації про стан економіки держави та її платоспроможність. Значна частина європейських країн із метою оцінки здатності країни-позичальника виконувати свої зобов'язання з погашення та обслуговування накопиченого боргу використовують так звані боргові коефіцієнти. До таких показників доцільно віднести співвідношення зростання розміру ВВП та обсягу державного боргу, що дозволяє визначити рівень боргового навантаження на економіку країни і відображає її потенційні можливості з виконання своїх боргових зобов'язань (табл. 2), граничним вважається позначка 50%. Статистичні дані щодо розміру ВВП та державного боргу в Україні за останні п'ять років відображають негативну тенденцію. Так, у 2014 р. у результаті значного знецінення гривні та інфляційних процесів розмір боргового навантаження в Україні становив 53,0%, за даними Мінфіну, за 11 місяців 2015 р. цей показник становив уже 55,0% [8].

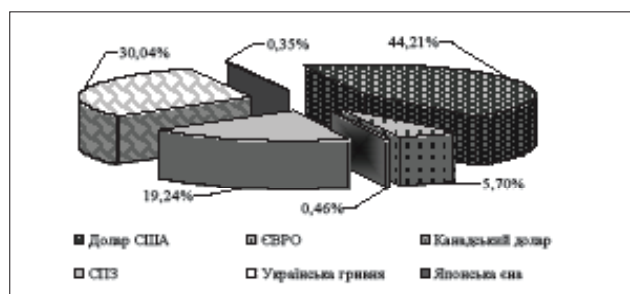


Рис. 2. Структура державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення станом на 01.12.2015 р.

Джерело: побудовано автором за даними Міністерств фінансів України

Одним із негативних факторів сьогодення є той факт, що у структурі боргу країни, у розрізі валют, станом на 01.12.2015 р. найбільшим є борг, номінований у дол. США – 44,21% (рис. 2), а як відомо, зростання питомої ваги боргу, номінованого в іноземній валюті, призводить до збільшення витрат уряду з обслуговування боргових зобов'язань, що також будуть номіновані в іноземній валюті, що неминуче призведе до подальшого скорочення валютної пропозиції та девальвації гривні. Ця обставина є однією з підстав щодо проведення реструктуризації заборгованості країни перед зовнішніми приватними кредиторами.

Отже, результати виконаного дослідження вказують на необхідність та доцільність здійснення урядом заходів щодо стабілізації національної валюти та реструктуризації боргових зобов'язань. Перші кроки в цьому напрямі було здійснено шляхом підписання Угоди з реструктуризації державного боргу між Міністерством фінансів України та комітетом приватних зовнішніх кредиторів.

Серед положень вищезазначеної угоди з реструктуризації містяться наступні: зниження основної суми боргу (на 20%, або на 3,8 млрд. дол. США); деяке підвищення відсоткової ставки за борговими зобов'язаннями (з 7,22% до 7,75%); зміна термінів погашення боргу (терміни перенесені з 2015–2023 рр. на 2019–2027 рр.) тощо [1].

Але, незважаючи на здійснені кроки, уряду варто вживати більш радикальних заходів, що сприятимуть не лише скороченню боргових зобов'язань, але й стимулюватимуть розвиток економіки.

Висновки. Отже, обмеженість фінансових ресурсів, скорочення виробництва та зростання обсягів надання соціальних гарантій населення є одними з детермінантів наявності бюджетного дефіциту на всіх рівнях бюджетної системи України. Значна частина боргів, що накопичувалася протягом останніх 20 років, та намагання збалансування державного бюджету призвели до збільшення суми державного боргу. Заходи, які вживає уряд, не завжди приносять позитивні результати. Ми вважаємо, що за сучасних умов падіння економіки в результаті фінансової кризи доцільним є створення єдиної системи управління державним боргом. Органічна взаємодія внутрішнього й зовнішнього боргів, забезпечення їх безперешкодного взаємного заміщення на основі здійснення єдиної боргової політики, об'єктивність планування операцій із залучення, обслуговування та погашення державних запозичень дозволять: оптимізувати період обігу, погашення та прибутковості державних цінних паперів; мінімізувати несприятливий вплив коливання курсів іноземної валюти й відсоткових ставок на міжнародних фінансових ринках на величину державних запозичень; оптимізувати бюджетні видатки на обслуговування державного боргу; своєчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання перед кредиторами.

Одним із важливих кроків у напрямі вдосконалення механізмів управління боргом має стати доопрацювання та врегулювання чинного законодавства в царині управління боргом. Зокрема, прийняття закону про державний борг, що спинятиме визначенню пріоритетних напрямів боргової політики держави та дозволить усунути нерегульованість окремих нормативних актів, пов'язаних із питаннями погашення та обслуговування боргових зобов'язань держави.

Ураховуючи, що в Україні основними напрямками бюджетної політики є забезпечення соціальних гарантій населення, а бюджетні ресурси є «бюджетом проїдання», уряду варто розробити стратегію реформатування отри-

маних запозичень на погашення боргу та інноваційний розвиток країни, тим самим стимулюючи суб'єктів господарювання до нарощення виробничих потужностей та виходу з «тіні» тощо.

Отже, політика уряду в галузі управління боргом має

бути спрямована не лише на подолання наслідків фінансової кризи та скорочення боргового навантаження шляхом укладання угод про реструктуризацію боргу та випуску державних цінних паперів, але й охоплювати всі галузі економіки, стимулюючи та підтримуючи їх.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд стану державного боргу та його впливу на фінансовий ринок України станом на 01.09.2015 р. – К. : Рюрик, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gurik.com.ua/documents/research/REVIEW_debt.pdf.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Деякі питання вчинення у 2015 році правочинів з державним боргом за державними зовнішніми запозиченнями та гарантованим державою боргом : Розпорядження Кабінету міністрів України № 859-р від 27.08.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/859-2015-%D1%80>.
4. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / Кол. авторів ; заг. ред., передм. Ф.О. Ярошенка. – К. : Зовнішня торгівля ; УДУФМТ, 2010. – 592 с.
5. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» : Закон України, №0217-VIII від 02.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/217-19>.
6. Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом : Закон України, № 436-VIII від 19.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-19>.
7. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2013–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України, № 320 від 29.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/320-2013-%D0%BF>.
8. Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u-rotsi?category=borg&subcategory=garantovanij-derzhavoiu-borg-ukraini>.
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>.

Анотація. В работе исследуется влияние государственного долга на макроэкономическое развитие страны. Осуществлен анализ структуры внешнего и внутреннего долга государства на основе статистических данных. Представлена информация об управлении государственным долгом Украины, о темпах роста и погашении долга в период с 2010 по 2015 г., о состоянии внешней задолженности государства. Сделаны выводы, а также внесены предложения по эффективному управлению внешним и внутренним государственным долгом.

Ключевые слова: государственный долг, долговая политика, внешний и внутренний долг, гарантированный государством долг, заем.

Summary. In article we research negative and positive influence of a public debt on macroeconomic development. The analysis of structure of the external and internal public debt on the basis of statistical data is carried out. The contains information about how to manage public debt of Ukraine, on the growth of domestic debt and its repayment in the period from 2010 to 2015, as well as on the state of the external debt of the state. Conclusions are drawn, and also suggestions for improvement the practice of public debt management are made.

Key words: public debt, debt policy, foreign and domestic debt, government guaranteed debt, loan.

Петько С. М.

*аспірант кафедри міжнародної економіки та менеджменту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Pet'ko S. M.

*Postgraduate Student of International Economic Department
Kyiv National Economical University named after Vadym Het'man*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КОРПОРАЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT OF CORPORATIONS IN THE WORLD ECONOMY

Анотація. У роботі обґрунтовано вплив організаційного розвитку на ефективне функціонування корпорацій на світових ринках. Здійснено аналіз наукових праць зарубіжних учених стосовно визначення феномену «організаційного розвитку корпорацій». Доведено, що єдиного трактування терміну «організаційний розвиток» у наукових розвідках зарубіжних вчених не спостерігається, що ключовими елементами в реалізації бізнес-стратегії організаційного розвитку корпорацій можуть слугувати такі фактори: корисність товарів та послуг, постійне оновлення товарів та послуг, концентрація ресурсів корпорації на пріоритетних напрямках (наукові розробки, маркетинг), оперативне реагування на потреби ринку, розвиток внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

Ключові слова: корпорація, організаційний розвиток, організація, організаційна культура, фінансові послуги.

Вступ та постановка проблеми. З огляду на те, що сучасні корпорації виступають особливим інструментом та фактором глобалізації світової економіки, для економістів одним із пріоритетних напрямків є дослідження їхнього організаційного розвитку в умовах глобалізації світового господарства.

Як ми вже зазначали в наших зарубіжних публікаціях [9–11], найбільші світові корпорації – це потужні господарські комплекси, у межах яких об'єднуються численні підприємства з різних регіонів світу, де головним засобом експансії сучасних корпорацій у глобальній економіці являється вивіз капіталу у формі прямих іноземних інвестицій.

Так, за підрахунками ОЕСР, майже 1/3 світової торгівлі контролюється корпораціями. Останні тенденції в глобальній економіці свідчать, що деякі корпорації перетворюються у глобальні корпоративні об'єднання. На сьогодні успіх у міжнародній конкуренції визначається не лише наявністю факторів виробництва, а наскільки вони ефективно використовуються. На відміну від звичайних корпорацій глобальні корпорації здійснюють не регіональну, а глобальну оптимізацію виробництва, глобальну диверсифікацію та глобальне управління своїми портфельними інвестиціями. Стратегічні альянси виступають важливим засобом здійснення глобальних стратегій і представляють собою «довгострокові відносини між фірмами, які йдуть далі звичайних торговельних операцій, але не ставлять за мету злиття з іншими фірмами» [5, с. 85]. Прикладами стратегічних альянсів можуть слугувати стратегічний альянс фірм «Моторола», «ІБМ» та «Еппл» у комп'ютерній галузі, що ведуть агресивну атаку на такі корпорації, як «Інтел» та «Майкрософт».

Для будь-якої корпорації організаційний розвиток розглядається як одне з важливих завдань з огляду на те, що економічна ситуація на ринках часто змінюється: виникнення нових тенденцій, трендів, стрімке зростання конкурентів, представлення нових схем збільшення ефективності діяльності корпорацій. Тому керівництво корпо-

рації зацікавлене у розвитку бізнесу і має на меті вивчати загальну логіку глобальних трендів розвитку організації, а також ефективного застосування теоретичних знань на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи організаційний розвиток корпорацій, ми звернулися до наукових пошуків зарубіжних вчених з огляду на те, що термін «організаційний розвиток» у наукових економічних джерелах уперше з'явився у США. Наголосимо, що єдиного підходу до трактування даного феномену у науковій літературі на сьогодні не існує.

Так, американський учений-економіст сфери організаційного розвитку У. Берк визначає організаційний розвиток корпорацій як процес планових змін організаційної культури, заснованих на використанні методик, теорій та результатів досліджень корпоративної поведінки [6].

А. Райа, Н. Маргуліс розуміють організаційний розвиток як ціннісно орієнтований процес самооцінки та планових змін, які включають специфічні стратегії та технології, які націлені на посилення загальної ефективності організаційної системи [7].

У свою чергу, П. Робертсон, Д. Поррас надають більш сучасне трактування феномену «організаційний розвиток», визначаючи його набір наукових теорій, цінностей, стратегій, які націлені на проведення запланованої зміни в діяльності організації з метою досягнення індивідуального розвитку та покращання організаційної поведінки через перебудову менеджерами організації робочої поведінки [12].

Інші американські вчені Дж. Ваклавські, А. Черч розглядають організаційний розвиток як спланований процес просування позитивних, гуманістично орієнтованих системних змін та удосконалень в організаціях з використанням теорії соціальних наук, досліджень діяльності організації, збору та обробки поведінкових даних та техніки зворотного зв'язку [13]. Тоді як С. Белл та В. Френч у своїй праці «Організаційний розвиток» описують його як довгострокові програми по здійсненню процесів організа-

ційного оновлення та прийняття рішень завдяки допомозі більш ефективного управління організаційної культури, що засноване на співробітництві. Таке співробітництво акцентує увагу на культурі формальних команд, завдяки агенту, або катализатору змін, із використанням теорій та методів прикладних наук по поведінку [7].

Отже, забезпечення конкурентних переваг корпорації за рахунок раціоналізації виробництва, застосування сучасних технологій та матеріалів без врахування зміни ролі людського ресурсу стає неможливим. В умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці (коли вирівнюються технологічні умови, зрівнюється рівень заробітної платні) виграти конкурентну боротьбу в корпоративному середовищі можна лише завдяки постійному розвитку та активному залученню у процес управління персоналу корпорації.

Результати дослідження. З огляду на сказане будь-яку організацію можна розглядати як об'єднання формальних та неформальних груп. Тобто можна констатувати, що організація – це соціальна система, в якій взаємодіють окремі суб'єкти, формальні та неформальні групи. Люди не можуть успішно виконувати свою роботу та поставлені цілі, якщо не буде досягнута належна взаємодія окремих груп та суб'єктів, від яких залежить їхня діяльність. А звідси усвідомлення ступеню впливу групової динаміки на функціонування та розвиток організації дозволяє підвищити ефективність управління корпорацією та створити необхідні умови для здійснення організаційних змін у її діяльності.

Тому для успішного управління процесом розвитку організації необхідне налаштування усієї системи управління на колективну роботу, у продуктивності якої повинні бути зацікавлені всі менеджери організації. Це потребує від керівництва радикальних змін у стилі управління персоналом, нового мислення, необхідності максимального використання та розвитку потенціалу менеджерів корпорації.

Будь-яка організаційна трансформація в корпорації має на меті визнання та розуміння її персоналом – лише тоді менеджери корпорації зможуть перетворювати у життя майбутні цілі організації. У свою чергу, зменшити негативне ставлення менеджерів до змін, що плануються статися в організації, можна лише завдяки ефективній організаційній культурі, яка буде підтримувати процес трансформації. Причому організаційна культура може стати фактором, який буде впливати на позитивну чи негативну взаємодію у процесі стратегічного управління корпорацією. Наголосимо, що обрана стратегія не повинна суперечити особливостям та невід'ємним компонентам корпоративної культури організації, тому що організаційна культура – це цінності та переконання, які вони наслідують, іншими словами – яка філософія бізнесу лежить в основі методів роботи усередині та поза межами корпорації.

З огляду на викладене вище сучасні корпорації намагаються вирішити протиріччя між глобальною організацією та необхідністю враховувати місцеві умови. Глобальна організація забезпечує корпорації великими перевагами в області скорочення та масштабів дій. За оцінками представника шведсько-швейцарської електроенергетичної корпорації «Асеа Браун Бовери», глобальна організація виробництва стандартизованої продукції дозволяє скоротити витрати на одиницю продукції в межах 20–30% [5, с. 86].

Зазначимо, що у сучасних умовах найбільші фінансові та нефінансові корпорації планують свою діяльність не в регіональному, а у світовому просторі. Заснований на такому підході, глобальний маркетинг демонструє

тенденцію зростаючого міжнародного переплетення економічних, соціальних та політичних структур. Такі процеси значною мірою змінюють умови міжнародної діяльності корпорацій та деформують ринки. Керуючись усе більш зростаючими глобальними інтересами розширення виробництва, зміцнення позицій на світових ринках, збільшення прибутків, залежності від зміни господарської обстановки, соціально-політичного клімату в тих чи інших країнах або регіонах, глобальні корпорації постійно маневрують виробничими та фінансовими засобами в масштабах усього світового господарства та переливають гігантські маси фінансових ресурсів з однієї країни до іншої. Понад 30% світової торгівлі – це внутрішньофірмові поставки глобальних корпорацій, які здійснюються не за міжнародними, а за внутрішньофірмовими трансфертними цінами. Таким чином, глобальні корпорації забезпечують свої інтереси, сприяють поділу світових ринків на відкриті та закриті сегменти [2, с. 15].

Водночас прагнення до лідерства на обраних ринках спонукає корпорації безперервно покращувати та удосконалювати якість продукції, щоб задовольнити потреби споживачів. З метою збереження лідерства на світових ринках та підтримки якості товарів та послуг на конкурентному рівні глобальні корпорації концентрують свої зусилля на випуску високоякісної продукції, що має обмежений асортимент. До того ж у стратегії розвитку глобальних корпорацій велика увага приділяється підтримці певного рівня експортних надходжень, тому останнім часом, широкого поширення набуло міжнародне стратегічне партнерство (стратегічні альянси між корпораціями). Стратегічні альянси значно поширені у сфері матеріального виробництва. Організаційні трансформації стратегічних альянсів та внутрішньофірмових зв'язків міжнародних корпорацій створюють систему горизонтальної та вертикальної інтеграції виробництва та науково-дослідній й дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), яка регулюється завдяки інформаційним технологіям. Деякі види стратегічних альянсів розраховані на поширення асортименту продукції та кола споживачів. Названі стратегічні альянси передбачають сумісні маркетингові дослідження, використання загальних збутових каналів і джерел інформації. Але водночас учасники таких альянсів у сфері НДДКР контролюють один одного на ринках готової продукції [3, с. 103].

Відповідно до стратегії, яка націлена на виробництво товарів та послуг спеціально для ринку країни, що приймає, велике число глобальних корпорацій контролюють та направляють діяльність своїх зарубіжних філіалів, урахувавши особливості їх національних ринків. Глобальні корпорації завдяки соціокультурним та природним відмінностям, торговельним бар'єрам, що створюються окремими приймаючими країнами, змушені дотримуватися вимог країн стосовно придбання на місцевих ринках компонентів для готової продукції, яка випускається зарубіжними філіалами глобальних корпорацій. Завдяки інтенсифікації процесів відбувається еволюція стратегій організаційного розвитку корпорацій.

Зазначимо, що прогнозуючи в сучасних умовах свій розвиток, корпорації притримуються глобальної стратегії, яка об'єднує вже існуючі стратегії і при цьому не є якісно іншою. Глобальна стратегія – це складний механізм, який підтверджується суміщенням великої кількості корпорацій вертикальної та горизонтальної стратегій, що створює інвестиційну локалізацію. Фактор регіональної концентрації корпорацій та створення в тому чи іншому регіоні зв'язків є визначальними при виборі стратегії організаційного розвитку. Додамо, що ключовими елементами в

реалізації бізнес-стратегії організаційного розвитку корпорацій можуть слугувати такі фактори: корисність товарів та послуг, постійне оновлення товарів та послуг, концентрація ресурсів корпорації на пріоритетних напрямках (наукові розробки, маркетинг), оперативне реагування на потреби ринку, розвиток внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Усі названі фактори взаємопов'язані між собою. Відмітимо, що організаційний розвиток корпорацій у сучасній глобальній економіці є багатовекторним, але націлений на успішне подолання невизначеності бізнес-середовища, максимальне зниження витрат через загострення конкуренції та збільшення вартості інновацій, а також досягнення оперативної гнучкості.

У контексті викладеного, зазначимо, що загальносвітові стратегії глобальних корпорацій реалізуються лише за умови сприятливого національного режиму для прямих іноземних інвестицій [4, с. 85].

До того ж, у колі окресленого, основоположною стратегією організаційного розвитку сучасних глобальних корпорацій визначається стратегія «інтернаціоналізації» діяльності, що забезпечує корпоративну експансію на світових ринках. Основною тенденцією процесу інтернаціоналізації глобальних корпорацій розглядається транскордонне розміщення загальнокорпоративних функцій як у формі внутрішніх підрозділів, так і у вигляді зовнішнього аутсорсингу. Стратегії глобальних корпорацій спрямовуються на реалізацію переваг одночасного доступу до великої кількості ринків, що зумовило появу нових підходів до інтегрованих виробничих мереж та маркетингових стратегій, де приділяється увага глобальному іміджу корпорації та брендів. Уразливість глобального іміджу зумовлює розробку соціально орієнтованих програм організаційного розвитку глобальних корпорацій [4, с. 86].

Отже, самими найбільш зростаючими у світі галузями є індустрія інформації та індустрія фінансових послуг – на цьому наголошує американський вчений-економіст П. Друкер у своїй книзі «Задачі менеджменту у XXI столітті» [1]. Науковець виокремлює «нові» фінансові послуги, які надаються заможному, але старіючому сектору населення розвинутих країн, «індивідуальні фінансові послуги», які допомагають гарантувати високий та стабільний дохід після виходу на пенсію. Причиною виникнення таких фінансових послуг слугували зміни у демографічній ситуації високорозвинених країн, де багатого середнього класу, особливо таких людей, які не заробляли собі на життя фізичною працею, а працювали у сфері послуг або були зайняті інтелектуальною працею. При досягненні віку 45–50 років вони усвідомлюють, що існуючий рівень пенсійного забезпечення не влаштує їх, коли прийде час покинути своє місце роботи, тому у цьому віці майбутні пенсіонери починають шукати шляхи інвестування накопичених фінансових ресурсів із метою забезпечення свого фінансового стану на 20 років уперед.

Тому нова зростаюча галузь – індустрія фінансових послуг – здебільшого відрізняється від традиційної фінансової індустрії, що виступає у ролі «корпоративного банкіра», якими є такі фінансові корпорації, як: JP Morgan Chase, Citibank, Wells Fargo або Goldman Sachs. Нові інвестори (майбутні пенсіонери) більш за все турбуються не тим, як «робити гроші» або здійснювати «вигодні угоди», їхня головна задача полягає у збереженні своїх заощаджень таким чином, щоб вони отримували гарантований прибуток після виходу на пенсію.

Нові фінансові інститути – фонди взаємного страхування, пенсійні фонди, брокерські компанії, які передбачили цю тенденцію, – значно покращали свої фінансові результати. Спочатку вони виникли у США, потім у Великобританії, а зараз поширили свою діяльність на фінансових ринках континентальної Європи та Японії. Більшість традиційних фінансових корпорацій не усвідомлює, що змінилося саме розуміння поняття «фінансові послуги». Єдине, що відчувають великі фінансові корпорації у розвинутих країнах, – це втрачання великої частини наявного доходу. Тому фінансові гіганти поспішають розширити свій набір традиційних «корпоративних» послуг. При цьому частка їхніх звичайних фінансових послуг (корпоративні позики або пропозиція корпоративних цінних паперів) не зростає, а зменшується дуже швидко. Справа в тому, що ці послуги пропонуються у першу чергу на ринку великих корпорацій.

Протягом останніх 20 років сектором зростання в усіх високорозвинених країнах став бізнес середніх розмірів, а частка корпорацій-гігантів постійно зменшується. Корпорації середнього розміру, як правило, не входять до числа споживачів традиційних «корпоративних» фінансових послуг.

Наголосимо, що традиційні фінансові корпорації активно відкривають свої філії в усіх регіонах світу. У зв'язку з тим, що їхній традиційний корпоративний бізнес стає все менш прибутковим (через жорстку корпоративну конкуренцію на фінансових ринках), корпоративні банки-гіганти (американські, китайські, японські, німецькі, швейцарські) вдаються до «торгівлі за свій рахунок», тобто чистої спекуляції, щоб підтримати свої надмірні накладні видатки. Якщо ретроспективно повернемося до історії фінансових інститутів (починаючи з діяльності клану Медичі в Європі у XV ст.) – все це закінчувалося значними збитками через невірну уяву стосовно індустрії фінансових послуг, що у значній мірі зумовило фінансову кризу, яка почалася в середині 1990-х років на азійських фінансових ринках і перейшла в американську іпотечну кризу 2007–2008 рр., а завдяки глобалізаційним процесам в економіці поширилася на весь світ [1, с. 32–34].

Висновки. Отже, результати нашого дослідження дозволяють стверджувати, що необхідним компонентом розвитку корпорації є вибір стратегічної альтернативи та надання їй (відповідно до обраної стратегії організаційної структури) форм і методів управління корпорацією на основі формування організаційної культури, що використовує потенціал менеджерів для здійснення організаційних трансформацій у корпорації.

Крім того, стратегії організаційного розвитку корпорацій ґрунтуються на концентрації ресурсів (маркетинг, розробка послуг, які підвищують лояльність споживача та вартість продукту, НДДКР) у сфері власних стратегічних переваг. Така концентрація забезпечується у значній мірі за рахунок прямих іноземних інвестицій, головна мета яких – покупка стратегічних, у першу чергу нематеріальних, активів. Виходячи з цього, незважаючи на кризові явища на фінансових ринках високорозвинених країн, тенденція розвитку нового виду «роздрібних фінансових послуг» та збільшення кількості нових інвесторів (майбутніх пенсіонерів) посилюватиметься й надалі. Така тенденція буде простежуватися, доки високорозвинені країни не адаптують свої системи пенсійного забезпечення до нових демографічних реалій.

Список використаних джерел:

1. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Друкер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2004. – 272 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ototsky.com/khipu/lib/druker_managementXXI_ru.pdf.
2. Загашвили В.С. На пороге нового этапа экономической глобализации / В.С. Загашвили // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 3. – С. 15–23.
3. Кони́на Н.Ю. Менеджмент в международных компаниях: как побеждать в конкурентной борьбе / Н.Ю. Кони́на. – М. : Велби, 2008. – 560 с.
4. Мамонов В.Ю. Организационное развитие ТНК в условиях глобализации мирового хозяйства / В.Ю. Мамонов // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2011. – № 4. – С. 84–86.
5. Паньков В.С. Мировая экономика на пути к 2015 году / В.С. Паньков // Экономика XXI века. – 2010. – № 8. – С. 84–89.
6. Burke W.W. Organization Development: Principles and Practices. – Boston : Little Brown, 1982. – 200 p.
7. French W.L. Organization Development: Behavioral Science Interventions for Organization Improvement. – 6th ed. / W.L. French, C.H. Bell. – Prentice Hall, 1998. – 360 p.
8. Margulies N. Organization Development: Values, Process, and Technology / N. Margulies, A. Raia. – New York : McGraw-Hill, 1972. – 640 p.
9. Pet'ko S.M. Transnational corporations in the economy of Ukraine / S.M. Pet'ko // Intellectual Archive, March 2014. – Volume 3. – Number 2. – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – P. 35–41.
10. Pet'ko S.M. The essence of the transnational corporations in the modern economy development / S.M. Pet'ko // Intellectual Archive. – January 2014. – Volume 3. – Number 1. – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – P. 60–66.
11. Pet'ko S.M. Transnational Corporations in the World Economy / S.M. Pet'ko // Applied Sciences and technologies in the United States and Europe: common challenges and scientific findings: Papers of the 4th International Scientific Conference (December 23, 2013). Cibunet Publishing. New York, USA, 2013. – P. 150–152.
12. Porras J.I. Organizational Development: Theory, Practice and Research / J.I. Porras, P.J. Robertson ; Dunnette D., Hough L.M. (Eds) Handbook for Industrial and Organizational Psychology. – 2nd ed. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1992. – Vol. 3. – P. 719– 822.
13. Waclawski J., Church A.H. Organization Development: A Data-Driven Approach to Organizational Change. Pfeiffer / J. Waclawski, A.H. Church. – 2001. – 400 p.

Аннотация. В работе обосновано влияние организационного развития на эффективное функционирование корпораций на мировых рынках. Проанализированы научные работы зарубежных учёных по изучению дефиниции «организационное развитие корпораций». Определено, что единой трактовки термина «организационное развитие» в научных исследованиях зарубежных учёных не наблюдается. Выявлено, что ключевыми элементами в реализации бизнес-стратегии организационного развития корпораций могут служить такие факторы: полезность товаров и услуг, постоянное обновление товаров и услуг, концентрация ресурсов корпорации на приоритетных направлениях (научные разработки, маркетинг), оперативное реагирование на потребности рынка, развитие внутренних и внешних связей.

Ключевые слова: корпорация, организационное развитие, организация, организационная культура, финансовые услуги.

Summary. The article is proved that the organizational development has great impact on the effective functioning of the corporations in the world markets. The author analyzes the scientific works of foreign scholars on the definition of the phenomenon «organizational development of corporations». The author stresses that a single interpretation of the term «organizational development of corporations» in the scientific literature by foreign scientists is lacked. The article states that the key of the elements in the implementation of the business strategies of the organizational development of corporations can be served the following factors: usefulness of goods and services, constant the updating of goods and services, concentration resources of the corporation in the priority areas (research and development, marketing), rapid response to market needs, development of the internal and external relations.

Key words: corporation, organizational development, organization, organizational culture, financial services.

Пенцова Н. В.

аспірант,

Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

Pentsova N. V.

Postgraduate Student,

Kharkiv University of Humanities
«People's Ukrainian Academy»

МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО ЕФЕКТИВНОГО РЕЗУЛЬТАТУ

MODEL OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF POSTGRADUATE EDUCATION: FROM THE CONCEPT TO THE EFFECTIVE RESULT

Анотація. У статті наведено комплекс економічних важелів (векторів), які, за результатами дослідження, сприятимуть реалізації стратегії держави та уряду щодо побудови моделі економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні, а саме: державне регулювання нормативно-правового та організаційного забезпечення, якість освітніх послуг, людський потенціал, суспільний паритетний договір. Запропоновано комплексний підхід у запровадженні локальних змін окремих аспектів діяльності від визначення концепції до отримання ефективного результату, шляхом виконання певних умов наведеної моделі, у тому числі педагогічних, економічних, соціальних, що надає можливість принципово змінити систему післядипломної педагогічної освіти в Україні та досягти її подальшого розвитку.

Ключові слова: післядипломна педагогічна освіта, державне регулювання, якість освітніх послуг, людський потенціал, суспільний паритетний договір.

Вступ та постановка проблеми. Нині ідея неперервної освіти людини протягом всього її життя набула розповсюдження практично в усьому світі. Нею керуються у своїй діяльності такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО, Організація економічного співробітництва і розвитку та інші. У багатьох країнах (Швеція, Франція, Іспанія, Канада, Великобританія) концепція неперервної освіти офіційно покладена в основи державної політики у сфері освіти. Аналогічні процеси відбуваються у країнах Центральної Європи.

Розвиток неперервної освіти, її економічні складники є одним із найважливіших факторів реформ у багатьох країнах світу. Враховуючи, що проблеми підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів нині у всіх розвинувтих країнах світу визначаються як такі, що пов'язані з економічним і культурним розвитком держави, поєднанням суспільних і особистісних інтересів, розвиток і вдосконалення системи післядипломної педагогічної освіти є передумовою подолання кризової ситуації як в економіці, так і в суспільстві в цілому. Післядипломна педагогічна освіта суттєво впливає на зростання матеріальних благ і розвиток суспільства. На даному етапі післядипломну освіту важливо розглядати не лише як галузь соціально-економічної сфери, а й як розділ ринкової економіки, що забезпечує ефективність розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із ефективних методів пізнання і дослідження економічного розвитку системи післядипломної педагогічної освіти вважаємо моделювання. Моделі дають змогу запропонувати комплексний підхід у запровадженні локальних змін окремих аспектів діяльності, а цілісний механізм – від визначення концепції до отримання ефективного результату.

Актуальний матеріал щодо складових неперервної освіти містять праці дослідників зарубіжжя: О. Абдуліної, О. Лисової, Є. Белозерцева, Б. Вульфсона, М. Нікандрова,

К. Колінза, Т. Едварса, Ж. Круца, С. Робінсона, Л. Шульмана, Д. Круїксбенка, Ф. Дістерверга, К. Ушинського, С. Зміїва, Ф. Едгара, Р. Дейва, М. Давида і К. Матісон, А. Беляєвої та ін.

Значна кількість досліджень стосується питань діяльності вищого навчального закладу, формування ринку послуг в різних галузях економіки України. Увагу вивченню цих питань приділяють відомі вітчизняні та зарубіжні науковці В. Алексєєв, В. Андрущенко, Г. Артюх, В. Базилевич, Д. Богиня, О. Грішнова, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Т. Заяць, Й. Завадський, І. Каленюк, В. Кремень, В. Куценко, В. Марцинкевич, С. Ніколаєнко, І. Прокopenко, Т. Шульц, Б. Шелегеда, В. Щетинін, О. Яришко та ін., дослідження яких стосуються фінансових аспектів або питань запровадження нових підходів до управління закладами освіти. Вагомий внесок у дослідження економічних проблем розвитку освіти та ринку освітніх послуг зробили С. Бандур, А. Бондар, Г. Данилін, І. Коваленко, Г. Курошева, Е. Лібанова, С. Мочерний, С. Пирожков, У. Садова, Л. Чернюк, А. Чухно та ін.

У своїх дослідженнях науковці наводять лише окремі з економічних та/або соціально-економічних умов розвитку навчального закладу. Нині практично немає досліджень з питань економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні, особливо в умовах формування ринкової інноваційної економіки; відсутні економічні моделі та рекомендації щодо економічних умов подальшого розвитку післядипломної педагогічної освіти.

Ми вважаємо, що лише шляхом виконання певних умов наведеної моделі, у тому числі педагогічних, економічних, соціальних, можливо принципово змінити систему післядипломної педагогічної освіти України та досягти її подальшого розвитку.

Метою статті є доведення комплексу економічних важелів (векторів), які, за результатами нашого дослі-

дження, сприятимуть реалізації стратегії держави та уряду щодо побудови моделі економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні.

Результати дослідження. Комплекс економічних важелів нами розподілено за чотирима векторами реформування галузі, які, за результатами нашого дослідження, сприятимуть реалізації стратегії держави та уряду щодо розвитку післядипломної педагогічної освіти, а саме: державне регулювання нормативно-правового та організаційного забезпечення, якості освітніх послуг, людський потенціал, суспільний паритетний договір.

Вектор реформування «Державне регулювання нормативно-правового та організаційного забезпечення». Державне регулювання нормативно-правового та організаційного забезпечення реформи системи післядипломної педагогічної освіти має здійснюватися шляхом розробки та прийняття в установленому порядку відповідних законів, нормативно-правових актів, щорічних планів дій щодо реалізації заходів розвитку та моніторингу стану їх виконання.

За цим вектором передбачається реформування державної політики у сфері освіти шляхом унесення змін та/або удосконалення законодавства України та нормативно-правової бази, що регулюють питання освітньої, фінансово-господарської діяльності та економічного розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти, а саме: з питань державної політики у сфері науки та освіти, галузевих законів та нормативно-правових актів, бюджетного та податкового законодавства, трудового законодавства та нормативно-правових актів з питань оплати праці та соціального захисту, законодавства щодо державного фінансового контролю та аудиту тощо.

Метою реформування законодавчої та нормативно-правової бази у післядипломній педагогічній освіті є побудова ефективної та гнучкої системи державного управління, яка здатна реалізовувати державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток післядипломної педагогічної освіти та адекватне реагування на виклики сучасності.

Тактика в реалізації наведеної стратегії, на нашу думку, передбачає:

- чітке визначення статусу закладів післядипломної педагогічної освіти шляхом унесення змін до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» та створення спеціального закону «Про післядипломну педагогічну освіту»;

- оптимізацію мережі закладів післядипломної педагогічної освіти з метою забезпечення єдиних підходів до формування типу, статусу та соціально-економічних умов функціонування навчальних закладів у кожному регіоні країни;

- запровадження державного статистичного спостереження показників системи післядипломної педагогічної освіти з метою збирання високоякісного статистичного матеріалу на базі обґрунтованого визначення питань та ознак організації діяльності закладів цієї галузі, щоб унаслідок проведеного аналізу можна було отримати реальну характеристику процесів із питань функціонування та розвитку навчального закладу як самостійної господарської одиниці та важливої складової системи освіти;

- забезпечення сприятливих умов для ведення господарської діяльності, комерційних проектів, залучення інвестицій та інших зовнішніх джерел фінансування діяльності;

- необхідність скорочення та/або упорядкування процедури і кількості документів дозвільного характеру у

сфері освітніх послуг та господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;

- скасування регуляторних нормативних актів, які гальмують та ускладнюють економічну самостійність закладів;

- передачу закладам післядипломної педагогічної освіти повноважень щодо формування штатного розкладу, бюджетно-фінансової політики;

- формування замовлення на надання послуг з підвищення кваліфікації з урахуванням вимог регіонального ринку;

- реформування системи державного контролю у сфері освітньої, господарської та фінансової діяльності, що передбачає, у першу чергу, подолання на усіх рівнях контрольної-караючої функції, важливим аспектом має бути запровадження організаційно-консультативних функцій;

- створення ефективної системи державного аудиту закладів освіти, що матиме на меті у першу чергу заходи попереднього контролю і недопущення порушень та втрат бюджетних коштів.

Вектор реформування «Якість освітніх послуг». Якість освітніх послуг є одним із головних критеріїв оцінки діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти, що забезпечує конкурентоспроможність закладу як на ринку послуг, так і на ринку праці.

Ми вважаємо, що якість освітніх послуг – це майбутнє не тільки педагогічних працівників, які проходять навчання з підвищення кваліфікації, а і держави в цілому, що варто враховувати і керівникам, і педагогічним працівникам. Необхідним убачається запровадження таких реформаторських процесів, що будуть спрямовані на радикальне оновлення змісту освіти, форм і методів освітньої діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти, стануть адекватною реакцією на соціально-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві. З цією метою необхідно переглянути перелік напрямів, за якими здійснюється підвищення кваліфікації педагогічних працівників за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Пропонуємо перелік основних умов, що забезпечать підвищення якості післядипломної педагогічної освіти, удосконалення її змісту:

- наявність якісного науково-педагогічного складу та навчально-допоміжного персоналу відповідної кваліфікації, що надає можливість закладу для збільшення обсягів освітніх послуг шляхом залучення додаткового контингенту споживачів та/або розширення спектру послуг;

- обов'язкове системне підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів;

- якісне науково-методичне забезпечення, що поєднує сучасну методику організації та викладання навчальних дисциплін та наукове підґрунтя навчального процесу; використання в навчальному процесі наукових розробок, методичного супроводження й ефективного педагогічного досвіду;

- запровадження нових форм післядипломної педагогічної освіти та розширення спектру освітніх послуг: дистанційна освіта, система онлайн-консультування, короткотривалі фахові і тематичні спеціальні курси за вибором споживачів, змішані форми підвищення кваліфікації;

- технологізація процесу учіння, що включає сучасне облаштування приміщень для навчання, чітке дотримання сучасних технологій, використання інтерактивних та активних методів навчання.

Вектор реформування «Людський потенціал». Ми вважаємо, що система післядипломної педагогічної освіти

має сформувати свій економічний потенціал за рахунок використання людського потенціалу шляхом створення колективу фахівців з високим показником інтелектуальних і особистісних якостей, які є мотивованими до забезпечення ефективної діяльності закладу.

Нами поняття сутності економічного потенціалу в системі післядипломної педагогічної освіти розглядається як поєднання форм, методів та важелів державного регулювання і спроможностей у реалізації стратегії соціально-економічного розвитку на основі визначення можливостей та ефективного рівня їх використання у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

З метою підвищення економічної компетентності освітніх менеджерів і, як наслідок, якості та конкурентоспроможності післядипломної педагогічної освіти, необхідним є створення системи обов'язкового постійного економічного навчання та оновлення знань керівників. Ринкова економіка, ринок праці актуалізують виклик для фахівців щодо підвищення своєї конкурентоспроможності та формування економічного складу мислення. Необхідно навчити та мотивувати людину вмінню та потребі вчитися самій, постійно підвищувати свій професійний рівень і кваліфікацію.

Аналізуючи викладене, ми дійшли висновку, що нині в післядипломній освіті керівників, педагогічних працівників, працівників економічних та бухгалтерських служб закладів післядипломної педагогічної освіти необхідно приділити особливу увагу формуванню й розвитку економічного мислення. Для цього пропонуємо такі заходи:

- включення до навчально-тематичних планів із підвищення кваліфікації для всіх категорій педагогічних працівників економічної тематики в обсязі не менше 10% від загальної кількості годин;
- цілеспрямоване оновлення знань педагогічних працівників щодо економічної грамотності шляхом організації навчання на спеціальних тематичних курсах з підвищення кваліфікації в обсязі не менше 36 годин;
- внесення змін до кваліфікаційних вимог працівників економічних та бухгалтерських служб системи післядипломної педагогічної освіти, передбачивши вимоги до наявності вищої фахової освіти та стаж роботи за спеціальністю не менш 3 роки (для керівників служб – не менш 5 років);
- запровадження обов'язкової системи підвищення кваліфікації працівників економічних та бухгалтерських служб, що передбачатиме щорічне навчання на відповідних курсах підвищення кваліфікації або фахових спеціальних курсах за навчально-тематичним планом не менше 36 годин.

Врегулювання зазначених заходів з підвищення економічної грамотності через закладання нових підвалин розбудови системи післядипломної педагогічної освіти та формування основ економічного мислення дасть змогу досягти таких перетворень у галузі:

- підвищення якості освіти, конкурентоспроможності післядипломної педагогічної освіти на ринку освітніх послуг;
- створення системи сучасного ефективного менеджменту в системі післядипломної педагогічної освіти;
- підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів; попередження та недопущення втрат бюджетних коштів;
- підвищення якості прогнозування в системі державного управління післядипломною педагогічною освітою.

Разом із тим варто звернути увагу на таку ознаку людського капіталу в системі післядипломної педагогічної

освіти, як мотивація педагогічних працівників до неперервної освіти. Педагогічному працівнику належить провідна роль у процесі власного учіння. Але нині в Україні відсутні важелі створення і регулювання мотивації педагогів на неперервне самовдосконалення, підвищення кваліфікації. Наші дослідження показали, що тільки 42% педагогів вважають, що їм варто навчатися і протягом наступних після атестації п'яти років, прагнуть до постійного навчання в системі методичної роботи, намагаються системно працювати над підвищенням свого професійного рівня шляхом участі в методичних заходах і самоосвіті; 47% епізодично беруть участь у окремих методичних заходах у міжкурсовий період тому, що їх туди направляє адміністрація, а 11% зазначили, що їм достатньо самоосвіти.

Основними інноваційними підходами у системі державного регулювання сучасних засобів мотивації педагогічного працівника на неперервне підвищення власного професійного рівня ми вважаємо такі:

- законодавчо-встановлені гарантії для педагогічних працівників щодо підтримки системи неперервної освіти;
- запровадження обов'язкової сертифікації для педагогічних працівників;
- запровадження системи «накопичення інтелектуального капіталу», запровадження «бонусної» системи оплати за навчання;
- створення соціально-побутових умов для користувачів освітніх послуг;
- подолання корупційної складової у системі.

Запровадження обов'язкової сертифікації для педагогічних працівників, за результатами якої педагогічні працівники будуть підтверджувати кваліфікаційну категорію або отримувати вищу. Необхідно на законодавчому рівні встановити не лише порядок проходження незалежної сертифікації, а й умови оплати праці педагогічних працівників, що безпосередньо буде пов'язане з її результатами. Державне регулювання зазначених змін стимулюватиме підвищення власної кваліфікації педагогічними кадрами та буде дієвим фактором боротьби з корупцією в системі освіти. Встановлення на законодавчому рівні гарантій для педагогічних працівників щодо підтримки системи неперервної освіти полягає у створенні належних умов під час щорічного проходження курсів та спеціальних курсів з підвищення кваліфікації шляхом збереження педагогічним працівникам середньої заробітної плати за місцем роботи.

Запровадження системи «накопичення інтелектуального капіталу» за державної підтримки на законодавчому рівні дасть змогу створити систему накопичення та фіксації заходів з підвищення кваліфікації (курси, спецкурси, семінари, тренінги, майстер-класи тощо) кожним педагогічним працівником і впливатиме на рівень оплати праці та соціальні гарантії та пільги. Одним із способів накопичення інформації про заходи з підвищення кваліфікації педагога може стати впровадження залікової книжки, що ведеться кожним педагогічним працівником протягом усього часу його педагогічної діяльності. Уведення «бонусної» системи оплати за навчання передбачає диференційовану систему оплати для користувачів освітніх послуг в межах системи неперервної освіти, шляхом застосування бонусів та знижок для тих, хто регулярно та успішно підвищує свою педагогічну кваліфікацію упродовж свого професійного шляху. Створення належних соціально-побутових умов для користувачів освітніх послуг надає емоційне задоволення і також мотивує до системи неперервного навчання. Подолання корупційної складової в освітній галузі, створення системи антикоруп-

ційних заходів щодо формального ставлення до навчання є викликом часу.

Запровадження низки зазначених заходів дасть змогу підвищити не лише конкурентоспроможність освічених педагогічних працівників на ринку праці, а й якість та належний рівень загальної, середньої, дошкільної освіти, що забезпечать на місцях ті самі кваліфіковані педагогічні працівники, які мотивовані на успішність.

Вектор реформування «Суспільний паритетний договір». Одним із головних векторів реалізації стратегії щодо державного реформування післядипломної педагогічної освіти ми вважаємо змінення системи фінансування, або суспільний паритетний договір між владою, закладами післядипломної педагогічної освіти і користувачами освітніх послуг (громадянським суспільством), де кожна сторона має свої зобов'язання та свою зону відповідальності.

На наш погляд, зобов'язання влади на даному етапі мають полягати в тому, щоб здійснити реформування післядипломної педагогічної освіти, для чого забезпечити:

- баланс інтересів між користувачами освітніх послуг, державою і закладами післядипломної педагогічної освіти;

- гарантувати дотримання прав педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- організувати прогнозування та державне регулювання мікро- та макроекономічних процесів: демографічна політика, інфляція, рівень платоспроможності населення, соціальний статус населення, економічний стан регіону, мережа навчальних закладів післядипломної педагогічної освіти тощо.

У частині забезпечення економіко-фінансових умов розвитку системи післядипломної педагогічної освіти держава приймає на себе зобов'язання:

- надання закладам післядипломної педагогічної освіти майна у довгострокове користування (будівлі, споруди, земельні ділянки);

- забезпечення бюджету розвитку, або фінансування капітальних видатків закладів післядипломної педагогічної освіти (капітальний ремонт, обладнання довгострокового користування);

- забезпечення соціальних гарантій та умов для педагогічних працівників під час навчання (збереження робочого місця та середнього заробітку).

Зобов'язання та відповідальність закладів післядипломної педагогічної освіти – підтримувати державну політику у галузі освіти, здійснювати якісне навчання, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції.

У частині забезпечення економіко-фінансових умов розвитку закладам післядипломної педагогічної освіти необхідно взяти на себе зобов'язання щодо створення ефективної системи неперервного навчання педагогічних працівників шляхом вмілого поєднання якісних показників навчання, ефективного менеджменту, економічного розвитку та механізмів реалізації державної політики соціально-економічного розвитку.

У частині забезпечення економіко-фінансових умов розвитку післядипломної педагогічної освіти користувачам освітніх послуг необхідно взяти на себе зобов'язання

щодо оплати вартості освітніх послуг, тобто накопичення власного інтелектуального капіталу, за власний кошт.

Таким чином, паритетний суспільний договір між владою, закладами післядипломної педагогічної освіти і користувачами освітніх послуг щодо економічного розвитку системи післядипломної педагогічної освіти дасть змогу реалізувати такі завдання державного управління економікою, підвищення економічної ефективності, якості й конкурентоспроможності закладів:

- зменшення необгрунтованого навантаження на бюджети, забезпечивши при цьому більш ефективні вкладення у розвиток системи післядипломної педагогічної освіти;

- підвищення економічної самостійності закладів, перехід у системі фінансування закладів від принципу їх утримання до принципу формування бюджетів розвитку неперервної освіти;

- розширення переліку платних послуг, що надаються закладами, підвищення рівня конкурентоспроможності як закладів освіти на ринку послуг, так і педагогічних працівників на ринку праці;

- формування ідеології суспільства, що накопичення власного інтелектуального капіталу людини, яке є невід'ємною частиною його особистості та конкурентоспроможності, повинно відбуватися за власною ступеню відповідальності і за власний кошт;

- легалізація та поширення використання грантової підтримки освітніх проектів.

Післядипломна педагогічна освіта нині фактично залишається дуже коштовною галуззю; витрати на забезпечення її діяльності не можна вважати ефективними. Таким чином, система потребує визначення економічних умов розвитку, за яких вона може розвиватися на підприємницьких засадах, що передбачає самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність із метою досягнення економічних та соціальних результатів [2].

Висновки. Щоб не тільки зберегти, а й розвивати післядипломну педагогічну освіту, потрібно впроваджувати інші, відмінні від існуючих, механізми її організації, фінансування, матеріального забезпечення, оплати тощо. Запропонована модель економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти потребує нового організаційно-економічного механізму, який має бути створений і впроваджений у практику.

Проведене дослідження дає можливість більш обгрунтовано визначити економічні важелі розвитку післядипломної педагогічної освіти. Головним результатом роботи є обгрунтування та розробка методичних підходів застосування моделі економічного розвитку післядипломної педагогічної освіти на основі комплексного формування та оцінювання економічного потенціалу закладу, показників ефективності і впровадження ефективних шляхів їх використання. Отримані результати є науково-методичною базою для впровадження на регіональному та державному рівнях системних реформ у галузі та обгрунтування державних рішень щодо побудови нової системи післядипломної педагогічної освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века : учебное пособие для самообразования. Изд. 2-е, переработанное и дополненное / Б.С. Гершунский. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 512 с.
2. Господарський кодекс України/ Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]/ Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Каленюк І.С. Розвиток вищої освіти та економіка знань / І.С. Каленюк, О.В. Куклін. – К. : Знання, 2012.

5. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г. Кремень. – 2-ге вид. – К. : Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с. – Бібліогр.: 504-511.
6. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

Анотація. В статті приведено комплекс економічних рычагов (векторів), которые, по результатам исследования, будут способствовать реализации стратегии государства и правительства в построении модели экономического развития последиplomного педагогического образования в Украине, а именно: государственное регулирование нормативно-правового та организационного обеспечения, качество образовательных услуг, человеческий потенциал, общественный паритетный договор. Предложен комплексный подход внедрения локальных изменений отдельных аспектов деятельности от определения концепции до получения эффективного результата, путем исполнения определенных условий приведенной модели, в том числе педагогических, экономических, социальных, что предоставит возможность принципиально изменить систему последиplomного педагогического образования в Украине и достичь его дальнейшего развития.

Ключевые слова: последиplomное педагогическое образование, государственное регулирование, качество образовательных услуг, человеческий потенциал, общественный паритетный договор.

Summary. The article brings a set of economic levers (vectors) that will facilitate the implementation of the strategy of the state and government regarding construction of a model of the economic development of postgraduate education in Ukraine, namely: state regulation of the regulatory legal and organizational support, quality of educational services, human resources, and public parity agreement. The author has proposed the integrated approach to the local revisions in specific aspects of activities from the concept to the effective result by fulfillment of particular conditions of the model, including pedagogic, economic, social, which will make it possible to change the system of postgraduate education in Ukraine and achieve its further development.

Key words: postgraduate pedagogical education, state regulation, quality of educational services, human resources, public parity agreement.

УДК 330.3:661.12(100)

Пирець Н. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*

Pyrets N. M.

*Candidate of Economic Sciences, Associated Professor,
Senior Lecturer of Department of Accounting, Economics
and Human Resources Management of Enterprise
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ХІМІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ

MODERN TRENDS IN MERGERS AND ACQUISITIONS PROCESSES ON THE WORLD MARKET OF CHEMICAL PRODUCTS IN THE GLOBAL CRISIS

Анотація. У роботі аналізуються вплив глобальної фінансової кризи на кількісні та якісні характеристики світового ринку хімічної продукції в контексті укладення договорів злиття та поглинання. Розглянуто динаміку угод зі злиття та поглинання у світовій хімічній промисловості за 2009–2014 рр., вивчено їх географію і галузеву структуру. Виявлено специфічні напрямки розвитку процесу злиття та поглинання, які ведуть до структурної перебудови хімічної галузі на міжнародному рівні.

Ключові слова: глобальна фінансова криза, консолідація, злиття та поглинання, ринок хімічної продукції, розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Проблеми, пов'язані із закінченням терміну дії патентів, глобальною економічною кризою і ціновою конкуренцією, змушують компанії хімічної галузі займатися реструктуризацією та оптимізацією своїх стратегій розвитку з метою збільшення рентабельності. У такій ситуації популярним підходом стали

злиття і поглинання, оскільки вони дозволяють вийти на нові ринки і створити нові джерела доходів. Окрім того, певною мірою даний підхід допомагає компенсувати виснаження науково-дослідного потенціалу.

Угоди злиттів і поглинань міцно зарекомендували себе в міжнародній практиці як один з ключових інструментів

стратегії форсованого розвитку бізнесу. Основна відмінність останніх угод від попередніх – ще більша глобалізація і ще більші масштаби. Отже, виникає необхідність дослідження сучасного стану ринку злиття та поглинання для визначення оптимального напрямку його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна література містить значний обсяг теоретичних і емпіричних робіт, присвячених аналізу окремих аспектів укладення угод злиття та поглинання. Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи процесів злиття та поглинання, їх сучасні форми, міжнародне конкурентне середовище, аналіз умов та мотиваційних факторів консолідації компаній, а також планування та організація процесів злиття, необхідно виділити дослідження зарубіжних вчених М. Бішопа, П. Гохана, Ф. Крюгера, А. Лажу, М. Марсалеце, Р. Нельсона, Дж. Стиглера, Р. Стилмана, М. Трема, С. Ріда, М. Хебека та багатьох інших. Сучасні тенденції процесів злиття поглинання в контексті інтернаціоналізації та міжнародної економічної інтеграції досліджуються в роботах вітчизняних вчених-економістів В. Андрійчука, О. Білоруса, В. Будкіна, І. Бураковського, А. Гальчинського, В. Геєця, Б. Губського, М. Дудченка, О. Єтокової, Г. Климка, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, С. Мочерного, О. Мозгового, В. Новицького, Б. Панасюка, Є. Панченка, Ю. Пахомова, А. Поручника, О. Рогача, В. Рокочої, Л. Руденко, М. Рубцова, А. Румянцева, Є. Савельєва, В. Сіденка, С. Сіденко, Н. Татаренко, А. Філіпенка, О. Шниркова, І. Школи та ін.

Разом з тим багато аспектів даної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Злиття та поглинання компаній – це об'єктивна реальність, яку необхідно постійно досліджувати, аналізувати і робити відповідні висновки, що дозволить не повторювати помилки, які неодноразово відбувалися в минулому. Тому потребують подальшого дослідження теоретичні засади процесів злиття та поглинання в глобальному середовищі, виявлення сучасних тенденцій розвитку ринку злиття та поглинання під впливом світової кризи.

Метою даної роботи є дослідження і визначення закономірностей процесу злиття та поглинання компаній на ринку хімічної продукції під впливом світової фінансової кризи для визначення найбільш перспективних напрямків подальшого розвитку.

Результати дослідження. Хімічна промисловість є однією з найважливіших базових галузей сучасної економіки. Її продукція (70 тис. найменувань) широко використовується для виробництва різноманітних споживчих товарів, а також – у значних обсягах – в інших галузях економіки, таких як сільське господарство, обробна промисловість, будівництво та сфера послуг.

Після декількох років успішного бізнесу хімічні компанії агресивно намагаються освоїти сегменти нециклічного зростання. Злиття та поглинання, особливо в секторі

малотоннажних хімічних продуктів спеціального призначення, поступово змінили вигляд виробничого ландшафту в регіонах з високорозвинутою промисловістю.

На сучасному етапі можна виділити основні цілі угод злиття та поглинання в хімічній промисловості:

- розширення частки на світовому ринку хімічної продукції;
- акумулювання ресурсів для розвитку нових напрямків діяльності і реалізації великих проектів;
- придбання нових ринків і ніш для збуту продукції;
- придбання технологій і виробництв продукції спеціального призначення;
- обмін активами для зміни довгострокової стратегії розвитку компанії.

У цілому за останні шість років динаміка угод злиття та поглинання в хімічному секторі повністю відповідала тенденціям у світовій економіці: у період з 2010 по 2011 р., коли спрацював ефект відкладеного попиту і більшість секторів намагалися компенсувати недоотриманий у період економічної кризи 2008 р. вигоду, кількість і обсяг угод перебували на максимальному рівні, але в наступні роки відзначалося зниження. З початку 2013 р. відбувалася висока активність гравців хімічного сектора в глобальному процесі злиття і поглинання, але в другій половині року відзначалася зворотна тенденція.

У 2014 р. знову можна було спостерігати динаміку зростання. Обсяг угод зі злиття і поглинання, оголошених у 2014 р. на ринку хімічної продукції, поставив рекорд і склав 77,8 млрд. дол. (рекорд 2010 р. – 55,6 млрд. дол.) (табл. 1).

Збільшення кількості великих угод (вартістю більше 1 млрд. дол.) у четвертому кварталі 2014 р. тривало, що призвело до 13 придбань загальною сумою понад 52 млрд. дол. (табл. 2). Це значно перевищило результат 2013 р., коли було укладено вісім угод вартістю 13,6 млрд. дол., шість із яких відбулися в четвертому кварталі. Крім того, значна частина цих мега-угод здійснилися в результаті транскордонних угод у хімічних компаніях за рахунок значних інвестицій у зарубіжні ринки.

Згідно зі звітом «Ринок злиттів і поглинань у світовій хімічній промисловості: прогноз на 2015 рік», підготовлений групою з надання послуг промисловим підприємствам компанії Deloitte Touche Tohmatsu Limited's (DTTL) (міжнародної мережі Deloitte), у 2014 р. гравці продовжували переглядати структуру інвестиційних портфелів і шукати вигідні можливості для зростання [1, с. 2]. Більш того, поліпшення фінансового стану компаній, ліквідність боргового ринку і вигідні процентні ставки підвищили інтерес компаній до угод по злиттю і поглинанню.

У 2014 р. обсяг ринку злиттів і поглинань у всіх ключові сегментах хімічної галузі, включаючи сировинні, проміжні та спеціалізовані товари, добрива та

Таблиця 1

Загальна активність укладання угод злиття та поглинання на ринку хімічної продукції [1, с. 1]

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяг, кількість угод	450	579	646	609	537	635
Значення, млрд. дол.	15,6	55,6	55,1	41,8	31,8	77,8

Таблиця 2

Інформація щодо великих угод злиття та поглинання на ринку хімічної продукції вартістю більше 1 млрд. дол. [1, с. 2]

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяг, кількість угод	3	10	11	11	8	13
Значення, млрд. дол.	8,9	39,2	36,7	23,8	13,6	52,6

агрохімікати, крім сектора промислових газів, продовжували збільшуватися (табл. 3). Інша тенденція, що сприяє зростанню активності на ринку злиттів і поглинань в галузі, – зростаюча роль біотехнологій та поновлюваних матеріалів.

Традиційно найбільш рухомим виявився сектор хімічних продуктів загального призначення, на його частку доводиться близько 60% укладених угод. Слід зазначити, що починаючи з 2011 р. активність гравців у даному секторі поступово знижується у зв'язку зі зниженням маржі у виробників названих продуктів. Більш того, частина компаній зайнялася виробництвом продуктів глибших переділів або спеціалізованих секторів. Проте у 2014 р. ситуація різко змінилася, і почалося зростання активності саме в цьому секторі.

Незважаючи на непогану динаміку сектора хімічних продуктів спеціального призначення, у 2013 р. зниження кількості транзакцій не вдалося уникнути і тут. Серед великих угод можна відзначити наступні: американська корпорація Huntsman оголосила про покупку виробника діоксиду титану – компанії Rockwood Holdings Inc. (США); японська Toqay придбала американського виробника вуглецевих волокон Zoltek; німецька Merck KGaA придбала AZ Electronic Materials SA (штаб-квартира у Люксембурзі) [2].

Згідно з дослідженням, відзначимо, що в центрі уваги хімічних компаній у 2013–2014 рр. були три ключові ринку збуту, зміна динаміки і трендів яких впливали на стратегічні плани щодо операцій злиття і поглинання учасників ринку. Серед них – виробники агрохімії, харчових добавок і фармацевтичної продукції і дуже популярних в останні роки продуктів так званої «зеленої» хімії. Розглянемо детальніше причини цих тенденцій.

Такі світові тенденції, як демографічне зростання і збільшення середнього класу в країнах, що розвиваються, а також прагнення до продовольчої безпеки, стимулюють зростання попиту на сільськогосподарські хімікати. При цьому виробники готові і хочуть платити за нові, екологічно не шкідливі засоби захисту від шкідників і бур'янів, які стають усе більш стійкими до традиційних гербіцидів і пестицидів.

Прагнення до раціонального та екологічного природо-користування сприяє зростанню попиту на хімікати біологічного походження, які зачіпають практично всі сфери хімічної галузі, включаючи агрохімікати, полімери, пластифікатори, смоли тощо.

Демографічне зростання і старіння населення, так само як і розширення середнього класу, призводить до все більшої поінформованості споживачів у сфері продуктів харчування і товарів медичного призначення. Крім того, багато урядів з усього світу визнають той факт, що хронічні хвороби і брак здорового населення є значною економічною та соціальною проблемою і призводять до суттєвого збільшення державних витрат. Отже, усе більше міжнародних хімічних компаній концентрують свою діяльність на вирішенні даних проблем. Так, наприклад, компанія DuPont взяла на себе зобов'язання інвестувати 10 млрд. дол. у дослідження і розробки, присвячені продуктам харчування і агрохімікатів, щоб розробити додаткових 4000 нових продуктів до кінця 2020 р. Компанія Royal DSM з цією ж метою недавно придбала компанію Fortitech Inc., BASF – компанію Equateq Ltd. і Pronova BioParma, а FMC Corp. – компанію EPAX [3, с. 2].

Щодо географічної структури світового ринку хімічної продукції в розрізі угод злиття та поглинання, виявлені такі тенденції.

Серед регіонів лідерами у процесі злиття та поглинання залишалися країни Північної Америки та Європи, причому з 2010 р. європейські гравці вивели свій регіон у лідери. За підсумками 2013 р. кількість угод в Європі досягла 187, а у США і Канаді – 168. Однак обидва регіони знизили активність у порівнянні з рівнем 2012 р. Традиційно до трійки лідерів входить і Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР), на частку якого за підсумками 2014 р. припало близько 26% від кількості укладених угод [4, с. 41]. Конкуренція з боку азіатських виробників, і в останні роки – американських, які отримали доступ до досить дешевої сировини для хімічних виробництв – сланцевого газу, змушує європейських гравців активно брати участь у процесі злиття та поглинання. Для хімічного сектора Європи розробка спеціальних продуктів, орієнтація на найбільш високоприбуткові і динамічно роз-

Таблиця 3

Кількість угод злиттів і поглинань за цільовими секторами на світовому ринку хімічної продукції [1, с. 5]

Назва сектору	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Хімія загального призначення	301	356	376	350	340	383
Хімія спеціального призначення	113	145	174	171	132	159
Добрива та агрохімікати	26	64	69	66	43	67
Промислові гази	4	9	12	14	16	15
Диверсифіковані хімічні компанії	6	5	15	8	6	11
Всього	450	579	646	609	537	635

Таблиця 4

Кількість угод злиттів і поглинань на ринку хімічної продукції за країнами [1, с. 7]

Назва країни	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Сполучені Штати Америки (США)	167	165	197	204	160	206
Німеччина	28	37	28	44	37	44
Великобританія	30	35	29	37	27	35
Китай	26	57	50	50	48	70
Японія	14	11	20	15	14	15
Бразилія	3	12	18	23	15	12
Індія	15	17	27	10	20	17
Інші	167	245	277	226	216	236
Всього	450	579	646	609	537	635

винуті сектори залишається єдиним виходом у непростих умовах функціонування. Крім того, для виживання багато хімічних компаній змушені шукати доступ до нових технологій або до нових сировинних складових.

Отже, з 2009 р. активність на ринку угод злиттів і поглинань у США постійно зростала як за кількістю, так і за вартістю, однак у 2013 р. відбулося зниження (табл. 4). Спад активності на початку 2013 р. частково пов'язаний із тим, що багато американських компаній поспішали укласти угоди до кінця 2012 р. напередодні зростання податків на приріст капітальної вартості. Проте у 2014 р. відбулося зростання кількості угод по злиттю і поглинанню – до 206. Це відбулося за рахунок того, що скорочення сировинних і енергетичних витрат у США привернуло увагу іноземних компаній, зацікавлених у придбанні місцевих гравців. Хоча недавнє зміцнення курсу американського долара може знизити їх купівельну спроможність у майбутньому. Останнє падіння цін на нафту також може позначилося на переважному з погляду сировинних витрат положенні активів, що перебувають у США.

Європейська хімічна галузь протягом останніх чотирьох років показує відносно високий рівень активності на ринку угод злиттів і поглинань, що обумовлено прагненням великих гравців поліпшити свою позицію в галузі в умовах зростаючої конкуренції з боку Азії та дешевого сланцевого газу США.

Низький рівень використання позикових коштів і більш низькі процентні ставки стимулюють активність на ринку злиттів і поглинань Європи. Однак досі слабка економіка Євросоюзу призводить до того, що багато компаній великим угодам злиттів і поглинань, які суттєво трансформують діяльність, віддають перевагу невеликим і менш ризикованим злиттям.

Відносно європейських країн відзначимо, що у Великобританії та Німеччині 2014 р. став роком здійснення значної кількості більш дрібних і середніх угод. У Німеччині деякі великі гравці ринку перейшли до використання нової організаційної структури. У Великобританії, яка залишається одним із нечисленних «світлических плям» на економічній карті Європи, поживлення в даній сфері відбулося завдяки подальшому відновленню економіки і більш високому ступеню залученості як приватних інвесторів, так і великих приватних і державних компаній, які прагнуть до розширення.

Активність на ринку угод злиттів і поглинань Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР) протягом останніх трьох років пройшла різні стадії: пік за кількістю угод у 2011 р., спад у 2012 р. і знову підйом у 2013 р.

Найактивнішим і великим гравцем на ринку злиттів і поглинань у галузі хімічної промисловості в АТР залишається Китай. Збільшення числа угод по злиттю і поглинанню відбувається в основному завдяки зростанню інвестицій. Компанії хімічної галузі по всьому світу не відмовляються від тієї вигоди, яку їм надає Китай у вигляді нових технологій і продуктивних лінійок.

Активність на ринку Латинської Америки протягом останніх кількох років перебувала на високому рівні, проте в 2013 р. спостерігалось невелике зниження та переорієнтація угод на менш консолідовані ринки, такі як хімія

спеціального призначення (високий рівень консолідації спостерігається в таких секторах, як хімія загального призначення, добрива та промислові газу). У контексті географії найбільш релевантними ринками в Латинській Америці є Бразилія та Мексика. Останнім часом у даних країнах уклалися найбільші угоди, наприклад, бразильська нафтохімічна компанія Braskem придбала компанію Quattor, що дозволило їй стати найбільшим виробником термопластичних смол у Північній і Південній Америці [3].

Отже, головними факторами, що вплинули на зростання активності укладання угод злиття та поглинання на світовому ринку хімічної продукції в 2014 р., виступили:

- підвищення операційної ефективності;
- фінансовий інжиніринг – зниження суми сплачуваних податків за рахунок переносу головного офісу із однієї країни в іншу;
- необхідність прискорити темпи зростання і поліпшити баланси компаній-покупців, а також упевненість у тому, що макроекономічна обстановка досить стабільна для витрат на мега-угоди.

Серед факторів, які потенційно обмежують діяльність компаній на ринку злиттів і поглинань, можна назвати недавнє зниження цін на нафту і економічну невизначеність. Окрім того, новини економіки, які надходять останнім часом із деяких країн і ключових регіонів, ставлять під сумнів стійкість світової економіки.

Висновки. У 2014 р. активність угод зі злиття та поглинання зростає на світовому ринку хімічної продукції, переломив тенденцію останніх років, коли великі угоди з консолідації маскували слабкість усієї світової економіки. Відзначимо, що зростання угод зі злиттів і поглинань є логічним завершенням стратегії підприємств з початку глобальної фінансової кризи. У географічному розрізі найбільша активність спостерігається у США – крім надлишку ліквідності, там ще й економіка почала показувати ознаки життя, тому інвестори кинулися активно купувати інші компанії.

Аналіз світового ринку хімічної продукції в умовах глобальної фінансової кризи дозволив виявити специфічні особливості розвитку процесу злиття та поглинання:

1. Швидкість дій і прийняття рішень, упровадження нових, неординарних ідей, динаміка розвитку і агресивність визначають господарський успіх хімічних компаній.
2. Спостерігається тенденція до створення великих компаній, що діють у глобальному масштабі і спеціалізуються на сегментах ринку з високим потенціалом.
3. Продовжується консолідація в секторі середніх компаній, які купують одна одну.
4. Завершується століття монополії синтетичних блокбастерів великих транснаціональних компаній.
5. Майбутнє за вузькоспеціалізованими високотехнологічними, інноваційними хімічними продуктами, які розробляються в тісній співпраці з науковими установами, медичними університетами та маленькими стартап-компаніями.

У цілому можна зробити висновок, що в сучасних умовах угоди злиття та поглинання можуть допомогти компаніям знайти додаткові канали реалізації продукції, вийти на нові неосвоєні ринки, у тому числі й міжнародні. А на рівні світової економіки – це засіб виходу з фінансової кризи.

Список використаних джерел:

1. 2015 Global chemical industry mergers and acquisitions outlook. The momentum continues / Deloitte Touche Tohmatsu Limited's (DTTL). – January 2015. – 16 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/manufacturing/ru_2015_global_chemical_ma_outlook_eng.pdf.
2. Штёр У. Мировой фармацевтический рынок в 2014 году: гонка продолжается / У Штёр [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pharma.net.ua/analytic/analysis/12853-mirovoj-farmaceuticheskij-rynok-v-2014-godu-gonka-prodolzhaetsja>.

3. Атепаева К. Химия-2014: рост рынка слияний и поглощений / К. Атепаева // Нефтегазовая Вертикаль. – 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ngv.ru/upload/medialibrary/c8c/c8cd186623baf017946d75e616cd52fd.pdf>.
4. Ким С. 15000 M&A / С. Ким // The Chemical Journal. – 2014. – Октябрь. – С. 38–42 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tcj.ru/wp-content/uploads/2014/11/2014_10_38-42_150001.pdf.

Аннотация. В работе анализируется влияние глобального финансового кризиса на количественные и качественные характеристики мирового рынка химической продукции в контексте заключения договоров слияния и поглощения. Рассмотрена динамика сделок по слиянию и поглощению в мировой химической промышленности за 2009–2014 гг., изучены их география и отраслевая структура. Выявлены специфические направления развития процесса слияний и поглощений, которые ведут к структурной перестройке химической отрасли на международном уровне.

Ключевые слова: глобальный финансовый кризис, консолидация, слияние и поглощение, рынок химической продукции, развитие.

Summary. This article analyzes the impact of the global financial crisis on the quantitative and qualitative characteristics of the world market of chemical products in the context of making contracts of mergers and acquisitions. Also the dynamics of mergers and acquisitions in the global chemical industry for 2009–2014 was considered, geography and structure were studied. Specific directions of development process of mergers and acquisitions were identified that lead to the restructuring of the chemical industry at the international level.

Key words: global financial crisis, consolidation, mergers and acquisitions, chemical market, development.

УДК 631.15.017.3

Плотнікова М. Ф.

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту інвестиційної діяльності

Житомирського національного агроекологічного університету

Plotnikova M. F.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Senior Lecturer of Investment Management Department

Zhytomyr National Agroecological University

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF POWER DECENTRALIZATION

Анотація. У статті розкрито сутність і функції екологічних та родових поселень як інституційних осередків становлення засад стійкого розвитку сільських районів. Визначено механізми досягнення стійкості. Проілюстровано способи та механізми сталого розвитку сільських територій в умовах глобалізації та децентралізації владних повноважень в Україні. Представлені напрями розвитку суспільства і передумови для окремих соціально-економічних і екологічних ефектів внаслідок реалізації Концепції «Родова садиба». Визначено пріоритети місцевого самоврядування та громадськості в процес децентралізації влади в Україні. Автором виділено особливості діяльності та спрямування національної політики відродження та розвитку села за участю громадських організацій. Представлені досвід та інструменти міжнародного регулювання соціального розвитку, створення глобальних мереж екологічних поселень як засобів самоорганізації територіальних суб'єктів на локальному, регіональному, національному і наднаціональному рівнях.

Ключові слова: сталий розвиток, сільський розвиток, екологічні та родові поселення, суспільні інституції, громадські та міжнародні організації.

Постановка проблеми. Виробництво аграрної продукції є стратегічно важливим завданням з позицій формування національної та продовольчої безпеки країни. Становлення мегаполісів як соціально-економічних систем загострили питання ресурсного забезпечення населення, зокрема у секторі забезпеченням продуктами харчування, водо- та енергопостачанням, а також гаран-

тування засад формування якісного та безпечного середовища існування. Неможливість самостійного вирішення цих проблем окремими індивідами та державами вивели завдання соціально-екологічного та економічного розвитку територій на глобальний рівень. Процес децентралізації владних повноважень в Україні створив передумови для самостійного розвитку територій. Водночас недостат-

ній рівень сформованості таких відносин висуває потребу їх нормативно-правового та теоретико-методологічного обґрунтування.

Аналіз досліджень і публікацій. Регуляторно-економічні основи розвитку країни, у тому числі на регіональному та галузевому рівнях, є предметом досліджень Дж. Гільдера, Д. Грейсона, Ж. Жуангцинга, В. Квионджина, І. Канта, Дж. Кейнса, К. Маркса, В. Мегре, В. Медікова, М. Мескона, М. Павлова, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміта, П. Самуельсона, Б. Санта, В. Тіанія, Р. Фатхутдінова, Ф. Хайєка, що актуально і наразі. Водночас переважання еволюційного та інституційного підходів як напрямів галузевої інтеграції та розвитку сільських територій в умовах глобалізаційних процесів світової економічної системи є сферою інтересів О. Бородіної, В. Власюка, Ю. Губені, С. Дем'яненка, Б. Пасхавера, Г. Черевка. Аспекти державного регулювання відносин в аграрному секторі в умовах свроінтеграції висвітлюються в працях В. Андрійчука, О. Булавки, В. Власова, П. Гайдуцького, Т. Зінчук, В. Іванюти, І. Кравчук, М. Кропивка, В. Месель-Веселяка, О. Могильного, Л. Молдаван, Б. Пасхавера, І. Прокони, В. Россохи, І. Свиноуса, О. Скидана, О. Шпичака, В. Юрчишина. Інноваційно-інвестиційні підходи до формування аграрного сектору описані В. Гейцем, Б. Данилишиним, С. Дем'яненком, В. Збарським, Р. Фатхутдіновим. Багатоаспектність розвитку досліджувалася Л. Бойком, О. Дацієм, М. Коденською, О. Крисальним, М. Маліком, П. Саблуком, О. Шпикуляком, О. Яценко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас відсутність єдиного бачення щодо механізму розв'язання наявних проблем активізує діяльність пошуковців у напрямі обґрунтування системного підходу щодо вектора суспільно-екологічного та економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення механізмів гармонізації суспільних відносин у системі соціально-екологічного та економічного розвитку територій крізь призму децентралізації системи владних повноважень у країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальним з позицій забезпечення стійкого розвитку є питання продовольчої безпеки держави, зокрема виробництва якісних екологічно безпечних продуктів харчування, які неможливо отримати виключено завдяки діяльності агрохолдингів. Суспільний сектор покликаний сформувати умови для забезпечення населення соціально-економічними та екологічними чинниками життєдіяльності. Виходом із наявного становища є природодоцільна діяльність, що визначається наявністю природовідповідного мислення, наприклад, щодо безвідходної життєдіяльності. Мова йде не лише про використання альтернативних джерел задоволення потреб, у тому числі в енергії, але і про систему цінностей, що базується на підвищенні рівня свідомості.

Сучасний стан сільських територій України, характеризується не лише значними структурними, функціональними та пов'язаними із ними демографічними проблемами, він також відзначається значним потенціалом до розвитку сільськогосподарської та інших видів підприємницької діяльності на селі. Водночас реалізація цього потенціалу є неможливою без ґрунтовного дослідження проблем і перспектив економічного розвитку сільських територій не як другорядної після міст за важливістю категорії, а як повноцінної та потребує активної підтримки складової регіональної економіки, що є не лише місцем виробництва сільськогосподарської продукції, але й територією проживання та отримання доходів тре-

тини населення держави і більш ніж половини населення Карпатського регіону. Якщо у розвинутих країнах рівень життя сільського населення постійно підвищується внаслідок відповідної державної політики, особливо це стосується територій з ускладненими умовами проживання та ведення господарської діяльності, то в Україні у цьому відношенні зберігається ціла низка гострих проблем. Внаслідок багатьох об'єктивних причин, сільські території України, характеризуються монофункціональністю, що концентрується навколо сільського господарства, як основного виду діяльності та джерела доходів лівової частки мешканців сіл. Натепер альтернативи сільському господарству на цих територіях є незначними, що зумовлено порівняно низькою щільністю розселення мешканців сільських місцевостей, відсутністю підтримки підприємницьких ініціатив та джерел інвестиційного забезпечення, незадовільним рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, відсутністю доступних можливостей професійної підготовки, недоступністю інформаційного забезпечення щодо альтернативних видів діяльності тощо. Внаслідок цього посилюються міграційні процеси, що надалі погіршують демографічну ситуацію сільських територій, знижуючи наявну частку населення у працездатному віці, а також збільшуючи соціальне навантаження на ту частину зайнятого населення, що продовжує життя та економічну діяльність у селах. Унаслідок перелічених факторів більшість сільського населення була і залишається зайнятою у сільському господарстві, незважаючи на низьку дохідність та високу трудомісткість цієї діяльності в Україні. Водночас потрібно зауважити, що значна кількість як економічно активного, так і неактивного населення здійснює діяльність у сфері сільського господарства на присадибних ділянках, з метою забезпечення власних потреб. І це спричинено саме відсутністю альтернатив у виборі видів економічної діяльності та джерел отримання доходів.

Стратегією соціального і економічного розвитку України на 2004–2015 рр. визначено, що для забезпечення екологічного зростання необхідно забезпечити середні темпи капіталовкладень на рівні 9-19% на рік. Крім того, період випереджального економічного зростання повинен характеризуватися поєднанням інвестицій та інновацій. Це означає, що 70-80% інвестицій мають бути інноваційними й сприяти структурним змінам економіки країни. Галузевий, ресурсний та територіальний підходи щодо визначення напрямів та інтенсивності сільського розвитку окреслили переважно галузевий (виробничий) підхід до формування національного управління сільськими територіями. Динамічні зміни технократичного устрою практично засвідчили низький рівень мотиваційного механізму щодо суспільного розвитку як окремих домогосподарств, так й інших структурних елементів національного сектору, зокрема державного, а також антагоністично споживацький щодо природи характер господарської діяльності [12-17].

Сучасний ритм життя вніс суттєві корективи в сферу комунікацій та обміну між окремими індивідами, що має свій прояв як в кількості виконуваних операцій, обсягах спожитих ресурсів, які стійко зростають, так і мірі комунікацій та взаємодії між окремими індивідами, що пропорційно скорочуються. Фактично йдеться про витіснення «живого діалогу» його матеріальною формою. Контрастним прикладом є життя сільських та міських жителів, особливо мешканців мегаполісів. Проведене опитування 200 осіб, мешканців Житомирської області, засвідчило переважно більш тривалий час перебування на робочому місці міських жителів порівняно з сільським соці-

умом та більші витрати часу на їх сервісне, у тому числі транспортне обслуговування. На противагу ним сільські мешканці мають змогу більше часу приділити власній родині та суспільним комунікаціям, частіше звертаючись до друзів та сусідів, підтримують атмосферу спілкування, що є життєво необхідною для будь-якої людини. В основі виробництва та життєдіяльності останніх переважає біорізноманіття та місцевий колорит. Іншим позитивним моментом спілкування в сільській місцевості є посилення ролі соціального капіталу. Особливо цінним є примноження регіонального потенціалу території, розширення його зональних особливостей. Протилежна тенденція (інтенсивні та промислові технології виробництва) призводить до виснаження ґрунтів, їх ерозії, зниження виробничого потенціалу території внаслідок асинергетичних підходів у споживанні та отриманні ресурсів. Зокрема, промислове тваринництво стало причиною 1) знищення 50% тропічних лісів; 2) викиду 9% вуглекислого газу CO₂, 37% атмосферного метану, 64% амонію, 65% оксиду азоту, що спричинює появу кислотних дощів й підвищує потенціал глобального потепління; 3) вирощування м'ясопродуктів потребує більше ресурсу, ніж його буде отримано, що є однією з причин голоду, нестачі води та енергії на планеті (співвідношення по білку у свиней 1/9, у курей – 1/5: виробництво 1 кг м'яса потребує 10 кг зерна та 4,5 тис. л води у скотарстві та 1,2 тис. л води у птахівництві; транспортні витрати на перевезення 1 кг м'яса становлять 50 тис. кВт) [1].

Недостатній рівень усвідомленості сенсу власного життя, наявні соціально-екологічні, духовно-культурні та економічні проблеми людства визначили межі зростання чисельності населення. Звіт агентств ООН «Глобальна екологічна перспектива – 2000», складений на основі аналізу діяльності 850 фізичних осіб та 30 природоохоронних організацій засвідчив, наявність деструктивних тенденцій та відсутність стійкості екосистеми Земля. Потреба формування засад раціонального використання наявних ресурсів (свідомої обмеженої достатності), пошук альтер-

нативних технократичним підходів розвитку визначили появу альтернативних поселень. Екологічні поселення є одним із напрямів вирішення зазначених проблем сучасності. Мотивацією до створення екологічних поселень є потреба створення інститутів соціально-культурного середовища внаслідок підвищення деструктивних екологічних практик на планеті та історичний характер життєдіяльності людей у громадах на природі. Життя на природі сприяє створенню сприятливої соціальної структури суспільства та дає змогу забезпечити добробут всіх форм життя на необмежено довгий термін. Екопоселення за своєю суттю являють собою спробу (модель) формування засад ефективного доступного стійкого соціально-екологічного та економічного стійкого розвитку людства, що можуть одразу бути застосовані. У своїй більшості вони являють собою громади, які достатньо малі, що дає змогу особам бути почутими, відчувати себе в безпеці й приймати рішення щодо власного життя на життя громади на засадах прозорості.

Принципами співіснування є визнання і повага до себе та інших членів громади та всіх живих сутностей планети Земля, спільне використання ресурсів та взаємодопомога, цілісне запровадження заходів щодо охорони здоров'я, взаємна підтримка та трудова участь в житті громади щодо забезпечення її функціонування, інтеграція різних соціальних груп, заохочення єдності через повагу до відмінностей, сприяння культурному самовираженню, формування постійного освітньо-культурного та духовного збагачення та вдосконалення, підтримка біорізноманіття та духовної стійкості. Цьому сприяють проведення спільних свят та творчості, відчуття спільноти й поваги, гнучкість та успішне реагування на появу труднощів, реалізація щодо обов'язків збереження унікальності та культурної спадщини кожної громади, розуміння взаємозв'язків між всіма елементами життя на Землі та місця ролі громади, створення світу стійкості та любові. Принцип розумної достатності та раціонального споживання, в тому числі передбачає застосування правила «6П» – переосмислити, «перебитися», потребувати менше, повторно споживати, переробити [4-11].

Кліматостійке господарювання та життєдіяльність є альтернативою технократичному підходу, що існує наразі. Тому на сучасному етапі регіонального розвитку акцент має бути зроблений на проекти відновлення біорізноманяття флори та фауни, в тому числі за рахунок підвищення рівня лісистості, озеленення територій, зокрема плодовими та ягідними культурами, їстівними та лікарськими травами (відомо, що лісові насадження фіксують азот в ґрунті, захищають його від водної та вітрової ерозії, сприяють створенню органічних речовин, зокрема гумусу). Реалізація вказаного підходу можлива через організацію та функціонування екологічних поселень, яких у світі налічується понад 2000, у тому числі в Україні – близько 100 [5-11]. Дрібні учасники суспільних процесів є гарантими локального розвитку, тому їх підтримка на державному рівні, зокрема, у сфері правового захисту землекористувачів, структуроване навчання, сприяння розвитку інфраструктури є базисом відродження країни. Класифікація екологічних поселень за методикою GEN передбачає їх поділ на міські проекти, сільській проекти, громади, проекти екопоселень, проекти традиційного села, перехідні проекти, пермакультурні проекти, освітні проекти, екотуристичні проекти. Як радники з соціально-екологічних питань стійкого розвитку територій GEN (Global Ecovillage Network) розглядає екологічні поселення в якості свідомих або традиційних громад, що цілісно інтегровані в екологічні, економічні, соціальні та

Таблиця 1

Порівняльний аналіз міської та сільської соціально-економічних систем України (в середньому у 2010–2014 рр.)

Ознака	Міський соціум	Сільський соціум
Чисельність населення	70% від загальнодержавної чисельності	30% від загальнодержавної чисельності
Щільність осіб у розрахунку на 1 км ²	1735	235
Спожито за рік у розрахунку на 1 жителя		
води, тис. л	1,21	0,24
газу, тис. м ³	11,37	2,58
електроенергії, тис. кВт	3,71	0,12
ПММ, тис. л	0,60	0,21
Кількість комунікацій з найближчим середовищем, год.	14	10
% від їх загальної кількості на роботі	100	100
	55	50
в транспорті та у сфері послуг	30	10
з родиною	15	40

Джерело: за результатами вибіркового соціологічного опитування

культурні аспекти стійкого розвитку з метою зміцнення соціального та природного середовища [2]. Глобальна політика безвідходної життєдіяльності, споживання товарів, що позитивно впливають на навколишнє середовище, локальне виробництво товарів суспільного споживання є основою продовольчої та економічної безпеки територій. Базовими видами діяльності в альтернативних поселеннях є такі: виробництво меду та інших продуктів бджільництва; садівництво та землеробство; фрілансинг, робота в Інтернеті та інші види дистанційної роботи (проектна діяльність; творчість, ремісництво, рукоділля; збір дикоросів); туристичний та оздоровчий бізнес; розведення тварин; будівельно-ландшафтна діяльність; просвітницька діяльність, майстер-класи, семінари; виробництво кедрової олії та інших екологічних та біологічних продуктів тощо [3]. Виникнення найбільш ранніх українських поселень розпочалося з 2000-х років,

тоді як світова практика першою хвилею розглядає 50-60-ті рр. XX ст. Поява українських екопоселень не в останню чергу завдячує зміні державної адміністративної системи. Схематично структура агроєкомістечка відображена на рисунку 1.

Таким яскраво вираженим українським екологічним родовим поселенням є «Простір Любові», яке розташоване в Новоград-Волинському районі Житомирської області на мальовничих берегах річок Тетяни та Теньки,



Рис. 1. Схема формування агроєкомістечка

Джерело: власні дослідження

Таблиця 2

Найбільш відомі екологічні поселення світу

Назва	Напрямок	Рік заснування	Кількість учасників	Місце розміщення
Ауровіль	Духовний розвиток – «Розум не остаточна вершина Його творіння»	1968	2000	Індія
Ферма	Сільськогосподарське виробництво, випуск техніки, видавнича діяльність, екобудівництво; фондова діяльність	1971	140 чоловіків та 140 жінок	Штат Теннесі, США
Земний рай	Організація та підтримка екопоселень, а також розповсюдження позитивного досвіду для збереження природного середовища для майбутніх поколінь	1994	280	Штат Північна Кароліна, США
Вільна бухта	Плаваючий комплекс пов'язаних платформ, де вирощують овочі та фрукти та навчають стійкому та свідомому способу життя	1992	2	Канада
Тамера	Створення водойм за З. Хольцером; розвиток сонячних технологій, виховання дітей	1992	315	Португалія
Фіндхорн	Екопоселення – науковий центр по популяризації «зеленого» способу життя з місцевих матеріалів та рослинництва	1985	500	Шотландія
Даманхур	Екологічна федерація – духовна комунa – модель товариства побудови стійкого майбутнього на принципах етичності та духовності, навчальний центр. Лідер – Оберто Айрауді (Сокол)	1975	1000	Італія
Полярна зірка	Комунa на принципах соціальної взаємодії, терпимості, поваги та екологічності		120	Данія
Almdorf Seinerzeit	Село з будинками з натуральних матеріалів за традиційними технологіями і практикою зеленого туризму		5, до 55 з відвідувачами	Австрія
Крамтерхоф	Фермерське господарство Зеппа Хольера, господарювання на основі органічного землеробства та пермакультурного дизайну, проведення навчальних семінарів, практика зеленого туризму		7	Австрія
Кришталеві води	Сільське екологічне пермакультурне поселення	1985	132	Австралія
«Ковчег»	Створення екологічного поселення та облаштування родових садиб; формування сприятливого середовища для дітей, заснованого на любові та творчості	2001	240	Калужська обл., Російська Федерація
«Добра Земля»	Соціально-культурно-освітній проект з метою розвитку доброго соціального середовища для життя у сільській місцевості через досягнення самодостатності на власній землі	2011	понад 50 ділянок та 100 жителів у 6 Родових поселеннях	Володимирська обл., Російська Федерація

Джерело: сформовано на основі [2; 5-11; 14-15; 18]

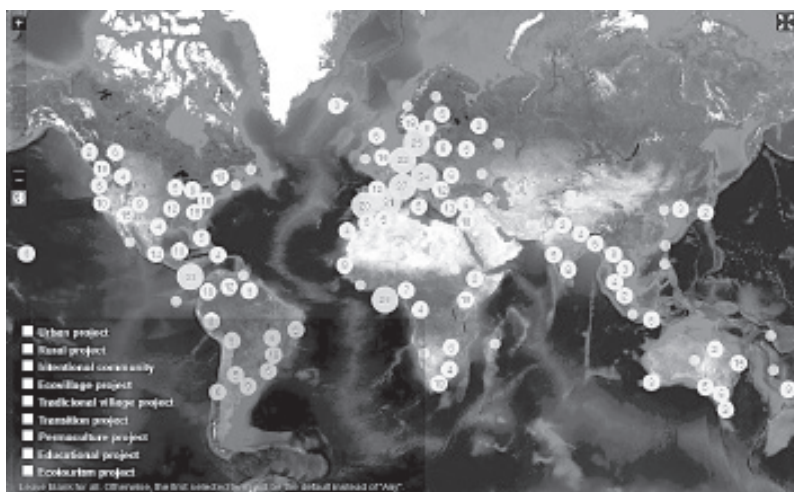


Рис. 2. Карта розміщення екологічних поселень мережі GEN

Джерело: сформовано на основі [2]

засноване родинами Молодецьких, Матвійчуків, до яких за три роки присєдналося ще десять, а потім ще за два роки ще п'ятнадцять родин.

Мешканці поселення займаються органічним землеробством, облаштовують своє життя на принципах безвідходної життєдіяльності (у тому числі з використанням відновлюваних джерел енергії), займаються питаннями освіти та виховання на засадах біоадекватної методики (ноосферна освіта). Основними вимогами до поселенців є не вирощувати тварин на забій, не вживати алкоголю та уникати тютюнопаління. Про ефективність виробництва в екологічних та родових поселеннях свідчить те, що продуктивність 1 квадратного метра угідь спроможна приносити 4,2 кг рослинницької продукції, що рівнозначно урожайності 42 т/га, в тому числі фруктів, овочів, цукрової тростини, лікарських трав та інших культур. Перевагою органічних технологій вирощування є підвищення родючості ґрунту, спроможного продукувати лікувально-поживну їжу в достатній кількості за умови праці в розмірі 0,5 години на добу, що залишає час для розвитку та творчості. Прикладом європейського підходу в реалізації програми продовольчої та економічної безпеки є ферма Анжело Еліаде в Мельбурні в Італії, розроблену з урахуванням вимог пермакультурного дизайну за технологією Джеффа Лоутона. Урожайність овочів у такому господарстві сягає 12,77 кг/акр при праці 2 години на тиждень [18].

Як різновид екологічних поселень родові поселення формуються під впливом усвідомлення відповідальності за наслідки розвитку людства на планеті Земля у співпраці з об'єктами природного середовища, що сприяє гармонізації ролі людини у суспільстві, у тому числі за рахунок особистого відчуття зв'язку з Землею від щоденної взаємодії зі всіма стихіями (ґрунтом, водою, повітрям, рослинами та тваринами); реалізації концепції органічного виробництва та підтримки багатоманіття видів; створення

будинків з адаптованих до місцевих умов матеріалів; використання відновлюваних джерел енергії; стимулювання екологічних способів ведення бізнесу; оцінки життєвого циклу продуктів; використовуваних в поселенні з соціальної, духовної та екологічної точок зору; збереження наявних ресурсів за рахунок забезпечення безвідходного виробництва та життєдіяльності; захист природи та збереження її першостворених ділянок. Одним з інструментів розвитку територіальних громад є формування місцевих валют та інших локальних еквівалентів обміну з метою збереження капіталу в громаді, максимальної його локальної циркуляції за рахунок реінвестування й примноження доданої вартості, в тому числі в торговельно-сервісні структури, на зразок обслуговуючих кооперативів, збереження фінансових ресурсів домогосподарств. Одна із головних умов успішної реалізації програм розвитку –

біорізноманіття видів живих форм на території, їх взаємодія, щільність та злагоджена системність розвитку, що дає змогу сформувати систему захисту та мікроклімату, оптимальні умови життєдіяльності, і, як наслідок, створення нового продукту, наприклад, великої кількості біомаси.

Розроблена за сприяння НМЦ «Агроосвіта» Міністерства освіти і науки України програма навчальної дисципліни «Планомірний розвиток сільських територій» передбачає розробку механізму повернення молоді в село (за нашими соціологічними оцінками, 67% молоді, що навчається вищих аграрних навчальних закладах та 89% – в середніх навчальних закладах є вихідці з сільської місцевості, причому саме сільська молодь, – 70% з них, з більшою готовністю розглядають питання життя та праці в селі в разі створення відповідних сприятливих умов, наприклад, забезпечення розвитку інфраструктури, підвищення рівня заробітної плати, поліпшення житлових умов тощо). Викладання курсу у вузах аграрного спрямування як обов'язкової дисципліни щодо здобуття ступеня ОКР Бакалавр дасть змогу підвищити відсоток молодих осіб, що пов'язуватимуть своє життя з родовою садибою за межами міст.

Висновки. Таким чином, екологічні та родові поселення є одним із напрямів забезпечення стійкого розвитку сільських територій, зниження навантаження на соціальну та виробничу інфраструктуру міст, механізмом забезпечення соціальних гарантій та інструментом інвестиційної діяльності на основі принципу державно-приватного партнерства. Освітньо-юридична діяльність у напрямі спрощення механізму тримання земельної ділянки для облаштування родової садиби дасть змогу вирішити житлову та демографічну проблему за рахунок повернення молоді в сільську місцевість, що стане гарантією національного відродження, продовольчої та економічної безпеки, підвищення якості життя населення.

Список використаних джерел:

1. 22 факта о вреде промышленного животноводства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rodovid.me/ustoichivoe-razvitie/22-fakta-o-vrede-promyshlennogo-zhivotnovodstva.html>.
2. GEN (Global Ecovillage Network) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gen.ecovillage.org>.
3. 35 успешных экопроектов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rodovid.me/eco_startup/35-uspeshnyh-ekoproektov.html.
4. Екологічне поселення в Латвії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amatciems.lv/rus/ideja.html>.
5. Christian D.L. Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities / D.L. Christian. – Paperback : New Society Publishers, 2003. – 273 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_and_Intentional_Com.

6. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony – with itself as well as nature – is tough, but attainable / R. Gilman // Context Institute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>.
7. Living in harmony: inspiring stories from ecovillages. Editor: Dalia Vidickiene. – Vilnius : BMK Leidykla, 2013. – 124 p.
8. Inspiring Stories from Ecovillages: Experiences with Ecological Technologies and Practices. Editors: Ansa Palojarvi, Jarkko Pyysiainen, Mia Saloranta. – Vilnius : BMK Leidykla, 2013. – 120 p.
9. Plotnikova M. Conceptual Basis for Ukrainian Rural Development / M. Plotnikova // Regional Formation and Development Studies. – 2015. – № 3. – P. 134-144.
10. Plotnikova M. Innovational investment development vector of rural territories / M. Plotnikova, Y. Bogoyavlenska // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – 2014. – № 36. – № 2. – P. 382-393.
11. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization / M. Plotnikova // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – 2014. – № 36. – № 4. – P. 956-958.
12. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат / М.А. Хвесик. – К. : Кондор, 2007. – 788 с.
13. Вайнштейн А.Л. Учет природных ресурсов в составе национального богатства и баланса народного хозяйства / А.Л. Вайнштейн // Вопросы экономики. – 1965. – № 7. – С. 67-73.
14. Мир дизайна: Как 9 семей живут и ведут хозяйство на своих фермах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.houzz.ru/idea-books/5520699>.
15. Zhuangqing Z. Rural Development and a Harmonious Society / Z. Zhuangqing, W. Tianyi, W. Qiongjin. – Beijing Foreign languages press, 2007. – 152 p.
16. Скидан О.В. Планирование устойчивого сельского развития / О.В. Скидан // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2011. – № 2(26). – P. 220-226.
17. Зинчук Т.А. Устойчивое развитие сельского хозяйства Украины в условиях евроинтеграционной адаптации / Т.А. Зинчук // Устойчивое развитие [Болгария]. – 2014. – № 15. – С. 40-45.
18. Lessons from an Urban Back Yard Food Forest Experiment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://permaculturenews.org/2011/04/13/lessons-from-an-urban-back-yard-food-forest-experiment/>.

Аннотация. В статье раскрыты сущность и функции экологических и родовых поселений как институциональных ячеек становления основ устойчивого развития сельских районов. Определены механизмы достижения устойчивости. Проиллюстрированы способы и механизмы устойчивого развития сельских территорий в условиях глобализации и децентрализации властных полномочий в Украине. Представлены направления развития общества и предпосылки для отдельных социально-экономических и экологических эффектов в результате реализации Концепции «Родовая усадьба». Определены приоритеты местного самоуправления и общественности в процесс децентрализации власти в Украине. Автором выделены особенности деятельности и направления национальной политики возрождения и развития села с участием общественных организаций. Представлены опыт и инструменты международного регулирования социального развития, создание глобальных сетей экологических поселений как средств самоорганизации территориальных субъектов на локальном, региональном, национальном и наднациональном уровне.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельское развитие, экологические и родовые поселения, общественные институты, общественные и международные организации.

Summary. The essence and functions of ecological and generic settlements as institutional units of a stable bases formation in development of countryside are opened in article. It's defined the mechanisms of stability reaching. There are illustrated the methods and mechanisms of countryside stable bases development in the conditions of globalization and power decentralization of Ukraine. There is presented such direction in social development and suppositions for separate socially-economic and economic effects as the result of Conception „Generic manor”. It's defined the priorities of local self-administration and direction of national policy in revival and countryside development with public organizations participation. The experience and international administration tools in social development, creation of ecological settlement global networks as self-administrational methods in territorial subjects at local, regional, national and supranational level.

Key words: stable development, countryside development, ecological and generic settlement, social institutes, social and international organizations.

Потравка Л. О.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант

Херсонського державного аграрного університету

Potravka L. O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Candidate of
Kherson State Agricultural University

СУЧАСНИЙ СТАН СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

MODERN STRUCTURAL TRANSFORMATIONS CONDITION IN AGRICULTURE OF UKRAINE

Анотація. У роботі розглянуто сучасний стан економічної системи України, який характеризується основними макро-економічними показниками. Визначено, що економічна система перебуває у процесі структурних трансформацій, найбільш активно це спостерігається у галузі сільського господарства. З огляду на зазначене, потребує поглибленого вивчення динаміка основних показників економічної ефективності основних галузей сільського господарства. У процесі здійснених досліджень потребує визначення напрям структурних трансформацій сільського господарства, що має на меті підвищення ефективності національного господарства, зростання добробуту населення, збереження навколишнього середовища.

Ключові слова: національна економіка, сільське господарство, валовий внутрішній продукт, рослинництво, тваринництво.

Вступ та постановка проблеми. Економічна система України з часу набуття незалежності перебуває у процесі структурних трансформацій, що обумовлені загальними ринковими перетвореннями світового економічного простору. Секторальна структура національної економіки за видами економічної діяльності є узагальненою характеристикою якісного рівня розвитку економічної системи в цілому. В Україні сформувалася вразлива структура економіки зі значними галузевими диспропорціями та суттєвою залежністю від зовнішніх факторів. Динаміка структури національної економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень, які відбулися у розвинутих країнах світу на сучасному етапі, полягають у зростанні частки високотехнологічних виробництв промисловості, фінансових послуг, соціально орієнтованих видів економічної діяльності, з першочерговим значенням наукоємних, високотехнологічних галузей. Трансформаційні процеси сільського господарства є найбільш важливою складовою економіки розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням перспектив розвитку сільського господарства займаються такі українські дослідники, як В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, О.М. Бородіна, І.Р. Залуцький, В.К. Збарський, Ю.Я. Лузан, Б.Й. Пасхавер, А.Ю. Пікус, В.М. Зубець, Присяжнюк, І.В. Прокопа, М.П. Талавіря, М.М. Федоров та ін.

Метою статті є визначення напрямів структурних трансформацій національної економіки України з огляду на існуючі тенденції розвитку сільського господарства.

Результати дослідження. Аналіз динаміки ВВП України за 2010–2014 рр. виявив збільшення його обсягу на 45,2% (на 487,4 млрд грн). Середній рівень даного показника становив 1363,2 млрд грн (рис. 1). Структура ВВП групується за виробничим, розподільчим методом та за методом кінцевого використання. За виробничим методом найвищий приріст надало мистецтво, спорт, роз-

ваги та відпочинок (показник збільшився у 2,2 рази); сільське, лісове та рибне господарство (на 99,7%); операції з нерухомим майном (на 77,6%); податки на продукти (на 62,8%), а також професійна наукова та технічна діяльність (на 61,6%). Зниження ВВП спостерігалось у галузі водопостачання; каналізація, поводження з відходами (показник зменшився на 5,3%), субсидії на продукти та будівництво (показник зменшився на 1,1%) [3].

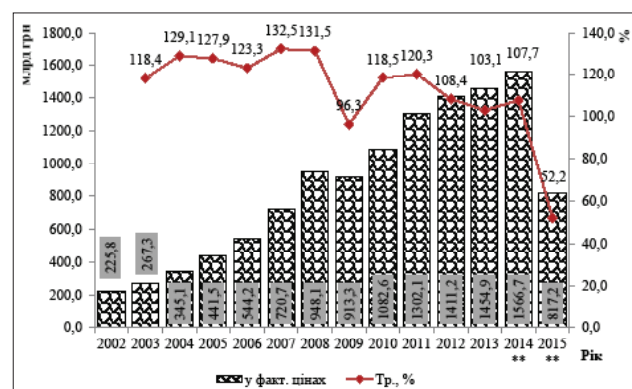


Рис. 1. Динаміка ВВП України

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3]

** Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

За розподільчим методом до складу ВВП включається: оплата праці найманих працівників, податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорту, а також валовий прибуток, змішаний дохід. Протягом 2010–2014 рр. за даними елементами структури ВВП спостерігалось поступове зростання: на 60,2% зросло ВВП від податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорту;

на 45,1% – від валового прибутку, змішаного доходу, на 41,5% – від оплати праці найманих працівників. Варто звернути увагу, що останній елемент витрат характеризується найвищим значенням ВВП за досліджуваній період у даній структурі. У 2014 р. його обсяг становив 733,4 млрд грн, що на 215,2 млрд грн більше, ніж у 2010 р., та на 2,7%, ніж у попередньому році. Обсяг ВВП, сформований від податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорту, збільшився на 76,8 млрд грн протягом 2010–2015 рр. і становив 204,3 млрд грн, а відносно попереднього року – на 20 млрд грн, або на 10,8%. У цілому їх обсяг є найменшим у структурі ВВП за розподільчим методом [3; 4].

Структура витрат за методом кінцевого використання складається з таких елементів: кінцеві споживчі витрати (серед яких домашні господарства, некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства, сектор загального державного управління, індивідуальні споживчі витрати та колективні споживчі витрати); валове нагромадження (яке включає валове нагромадження основного капіталу, зміна запасів матеріальних оборотних коштів і придбання за виключенням вибуття цінностей); експорт та імпорту товарів і послуг. Найвищий обсяг ВВП припадає на кінцеві споживчі витрати, приріст яких у 2014 р. відносно 2010 р. становив 57,1%. Валове нагромадження характеризується зниженням обсягу на 4,3 млрд грн, або на 1,9%. Варто зазначити, що найвище значення даного елементу ВВП України було відзначено у 2012 р., що становило 305 млрд грн, а найнижче – у 2014 р. (221 млрд грн). Експорт та імпорту у 2010–2014 рр. мали позитивну динаміку, збільшення відбулося на 51,6% та 51,3% відповідно [3].

Грунтуючись на отриманих даних, необхідно зауважити, що особливе місце у економічній системі України належить сільському господарству, а тому потребує детальної уваги дослідження його стану та напрямку трансформаційного вектору розвитку. Перш за все необхідно проаналізувати тенденції формування валової продукції сільського господарства, яка у розрізі категорій господарств формується у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, а за видом продукції об'єднує продукцію рослинництва та продукцію тваринництва.

Серед господарств населення визначилася тенденція до зниження частки у структурі валової продукції сільського господарства, що свідчить про збільшення обсягів виробництва сільськогосподарськими підприємствами. Так, сільськогосподарські підприємства мали істотну перевагу у виробництві у 1990 р., яка становила 199,2 млрд грн, що на 115,6 млрд грн більше, ніж у господарствах населення. У 2000 р. різниця склала 37,6%, а у 2005 р. – 31,8%. У 2008 р. показники даних категорій господарств мали відносно рівні показники (101,5 млрд грн до 100,1 млрд грн на користь сільськогосподарських підприємств), але протягом наступних років перевага належала господарствам населення. Найвищий обсяг валової продукції, вироблений господарствами населення, був у 2013 р. і становив 116,3 млрд грн, а найменший – у 1990 р. (83,6 млрд грн). Протягом 2000–2014 рр. максимальний обсяг валової продукції, вироблений сільськогосподарськими підприємствами, був у 2014 р., а мінімальний – у 2000 р. (58 млрд грн). Але за період 2011–2014 рр. частка сільськогосподарських підприємств значно збільшилася і у звітному році перевищувала показник господарств населення на 23,7% [3].

За видом продукції у структурі валової продукції переважає продукція рослинництва, яка протягом аналізованого періоду обсяги збільшилися від 92,8 млрд грн

у 2000 р. до 177,7 млрд грн у 2014 р., що перевищує показники базового року на 84,9 млрд грн, або майже у два рази. Варто зазначити, що у 2011 р. було перевищено обсяги валової продукції рослинництва 1990 р., значення яких було на рівні 145,5 млрд грн. Крім того, у 2008 р. значення показника перевищувало значення 2000 р. на 46,8%, але у 2009 р. було менше попереднього року на 6,4 млрд грн (або 4,7%). Спади виробництва були характерними для 2010–2012 рр. Натомість валова продукція тваринництва у 2000–2013 рр. зберігала позитивну динаміку. У 2014 р. була меншою ніж значення попереднього року на 3,2 млрд грн, або 4,2%. Таким чином, у структурі валового виробництва продукції сільського господарства 70,7% становить продукція рослинництва (за даними 2014 р.).

У розрахунку на одну особу валової продукції сільського господарства у 2014 р. було вироблено на 7,3% більше, ніж у 1990 році. Зниження показника мало місце у 2008 р., 2010 р. та 2012 році. У період 2000–2014 рр. спостерігалася тенденція цього показника до збільшення на 2776 млн грн, або на 90,3%. У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь протягом 2008–2010 рр. виробництво валової продукції знижувалося: від 538,2 млн грн у 2008 р. до 523,7 млн грн у 2010 р., що менше на 14,5 млн грн, або 2,7%. У 2012 р. за даним показником також була помітна негативна динаміка, яка становила 27,9 млн грн, або 4,4%, хоча у 2013–2014 рр. валова продукція у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь мала позитивну динаміку і зросла на 27 млн грн, або на 4%.

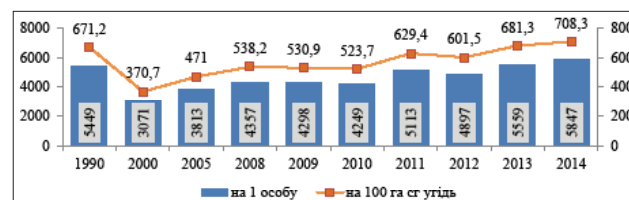


Рис. 2. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства усіма категоріями господарств (у постійних цінах 2010 р.), млн грн

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3]

Дослідженнями валової продукції за основними видами сільськогосподарської продукції визначено, що її обсяги зменшилися на 11,1% щодо обсягу виробництва 1990 р. та на 0,6% щодо 2013 р. Щодо показників 2000 р., 2005 р. та 2010 р. зберігалася позитивна динаміка, яка становила 66,5%, 140% та 129% відповідно. У постійних цінах 2010 р. за даним показником найвищий рівень був у 1990 р. (282,8 млрд грн), а найменший – у 2000 р. (151 млрд грн).

За середнім обсягом виробленої продукції лідируюча позиція належить зерновим та зернобобовим (41757,3 тис. т); виробництво м'яса, плодів та ягід є найнижчим у порівнянні 1990 та 2014 рр. (2388,3 тис. т і 1947,98 тис. т відповідно). Варто звернути увагу, що рейтинг структури виробництва основних видів сільськогосподарської продукції змінювався протягом трансформаційних перетворень сільського господарства. Так, якщо у 1990 р. найвищими показниками виробництва характеризувалася така продукція, як зернові та зернобобові, цукрові буряки і молоко, то у наступні роки ситуація змінилася, і окрім зернових та зернобобових певні позиції займала картопля, а цукрові буряки змінили рейтинг із другої позиції на третю. Виробництво м'яса (у забійній вазі) знизило рей-

тинг з шостої позиції у 1990 р. до сьомої у 2000–2014 рр., натомість сояшник із восьмої позиції змістився на шосту у 2000–2014 роках. Варто звернути увагу, що дані 2014 р. представлено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Отримані результати засвідчують, що зменшення фактичної площі виробництва не вплинуло на загальний позитивний розвиток аграрного сектору.

Ключовою характеристикою сільського господарства є подвійна структура, що полягає у паралельному функціонуванні великої кількості малих фермерських господарств та частини великих господарств (агрохолдингів). Починаючи з 2008 р. в Україні відбувалася динамічна консолідація земельних ресурсів, яка була пов'язана з реформуванням підприємств з площею оброблюваної землі від 1 до 5 тис. га. У цьому сегменті спостерігалася найпомітніше скорочення частки – з 49,9% до 38,6%. Починаючи з 2012 р. консолідація земель у великі підприємства уповільнилася, зосередивши увагу на підвищенні ефективності виробництва. Станом на 2014 р. сукупний фонд агрохолдингів складає 6,8–7,0 млн га [1; 2].

У 2012 р. частка виробництва продукції галузі тваринництва агрохолдингами зросла до 25%, насамперед спеціалізуючись на птахівництві та виробництві свинини (65%). Частка агрохолдингів у виробництві молока та яєць складала 25% та 10% відповідно. Але для переважної більшості агрохолдингів виробництва тваринницьких галузей є другорядним, оскільки пріоритетним залишається рослинництво. Зокрема, протягом 2004–2012 рр. відбувалися значні зміни структури вартості виробленої продукції аграрного сектору, частка зернових та олійних культур зросла з 13% до 55%, а частка тваринництва: поголів'я худоби зменшилося з 35% до 20%, виробництво молока – з 45% до 20%. За даними проведених досліджень можна зробити висновок, що роль агрохолдингів у галузі тваринництва незначна, а переважна більшість, наприклад, такої стратегічної продукції, як молоко, виробляється селянськими та індивідуальними господарствами (8,85 млн т, або 78%) [3].

Тенденції структурних трансформацій помітні у молочній галузі. Зокрема, у 2000 р. в Україні існувало 12,8 тис. молочних підприємств, а у 2005 р. їх кількість скоротилася до 7 тисяч. Одночасно це супроводжувалося зростанням великих молочних господарств. Уже у 2013 р. виробництвом молока займаються 3,2 тис. підприємств. Але загальне зменшення кількості молочних фермерських господарств лише частково можна пов'язати з консолідацією сільськогосподарських земель.

Таким чином, найбільш привабливою для агрохолдингів залишається галузь рослинництва, оскільки дозволяє отримувати прибутки без капітальних вкладень, а також має достатньо можливостей реалізувати продукцію на зовнішні ринки. Зокрема, протягом останніх п'яти років імпорт агропродовольчої продукції Європейським Союзом збільшився на 29,4%, що у 2013 р. склало 102,1 млрд євро.

Узагальнивши проведені дослідження, можна стверджувати, що обрання трансформаційного вектора розвитку сільського господарства України передбачає перебіг структурних трансформацій, направлених на розбудову ефективного, високопродуктивного та ринковоорієнтованого сільського господарства, що має стати основою нової моделі економіки країни на засадах збалансованого та сталого розвитку. Для ефективної реалізації обраного напрямку розвитку у першу чергу необхідно визначити загальні закономірності аграрних трансформацій, що

виявляються у специфічних формах, мають певні особливості, які обумовлені стартовими умовами реформування, політичними, економічними, соціальними і інституційними чинниками, культурними і психологічними особливостями населення (рис. 3).

Варто зазначити, що темпи здійснення та ефективність етапів трансформації значною мірою визначається ступенем необхідності і сприйняття суті реформ сільським населенням, що обумовлені національними традиціями, психологічними факторами і політичними міркуваннями. В Україні мета аграрних трансформацій на початковому етапі реформ була невизначеною, а надалі цілі встановлювалися залежно від завдань реформ на конкретних її етапах. У свою чергу відсутність стратегічної мети унеможливила розробку ефективної стратегії трансформацій.



Рис. 3. Етапи структурних трансформацій сільського господарства

Джерело: власні дослідження

Продовження перебігу процесу структурних трансформацій аграрної сільського господарства у напрямі сталого розвитку має регулюватися з боку держави шляхом формування структурної політики. Структурна політика являє собою систему заходів, спрямованих на реорганізацію сільськогосподарських підприємств та розвиток багатогалузності. Такий підхід виключає структурну складність сільського господарства, спрощує систему взаємозв'язків аграрних елементів та ігнорує наявність їх взаємодії та компліментарності. Важливо зазначити, що першочергове значення має обрання системи пріоритетів структурних перетворень, що мають на меті формування збалансованого вигляду структури національної економіки.

Висновки. Вибір пріоритетів доцільно здійснювати на основі принципів відбору в оптимальний часовий інтервал, виходячи з того, що заходи структурного регулювання мають бути забезпечені ресурсами, стимулювати ефективність господарюючих суб'єктів сільського господарства. Рухомою силою сил варто вважати фактори відбору, що формуються під впливом необхідності забезпечення продовольчої безпеки країни, посиленням ролі інновацій, розвитком сільських територій та забезпечення високих стандартів життя населення. Головним завданням нині є обрання складу пріоритетів, що мають забезпечити прогресивні структурні перетворення.

Отже, у межах концепції структурних перетворень сільського господарства варто визначити формування конкурентного інституційного середовища, що буде стимулювати активізацію підприємництва з залученням капіталу у галузі сільського господарства. Окрім цього, важливим пріоритетом є здійснення структурної диверсифікації сільського господарства з метою збалансованого просторово-економічного розвитку. Техніко-технологічна модернізація галузей сільського господарства на основі використання новітніх досягнень науки також визначається пріоритетним напрямом структурних трансформацій сільського господарства.

Список використаних джерел:

1. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
2. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В.М. Геєць, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артьомова та ін. ; за ред. Л.В. Шинкарук ; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2011. – 696 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=210459&cat_id=32862.

Анотація. В роботі розглянуто сучасний стан економічної системи України, охарактеризоване основними макроекономічними показателями. Визначено, що економічна система перебуває в процесі структурних перетворень, які найбільш активно спостерігаються в галузях сільського господарства. Враховуючи зазначене, необхідно углибожене вивчення динаміки основних показників економічної ефективності основних галузей сільського господарства. В процесі досліджень необхідно визначити напрямки структурних перетворень сільського господарства з метою підвищення ефективності національного господарства, зростання благополуччя населення, збереження навколишнього середовища.

Ключеві слова: національна економіка, сільське господарство, валовий внутрішній продукт, рослинництво, тваринництво.

Summary. Article considers the modern economic condition of Ukraine is characterized with the main macro-economic indicators. It's defined that economic system is in the process of structural transformations which are seen in the agricultural spheres. Considering the above said, it is necessary the detailed research of the dynamic in main indicators of economic efficiency in the main directions of agriculture. In the process of researching, it's needed to define the direction in structural agriculture transformations with the purpose of increasing in national economy efficiency, of population welfare growth, preservation of environment.

Key words: national economies, agriculture, gross domestic products, crop production, stock breeding.

Прокудін Г. С.

*доктор технічних наук, професор,
Національний транспортний університет*

Дудник О. С.

*кандидат технічних наук, доцент,
Національний транспортний університет*

Чупайленко О. А.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри міжнародних перевезень та митного контролю
Національного транспортного університету*

Prokudin H. S.

*Doctor of Technical Sciences, Professor,
National Transport University*

Dudnik O. S.

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
National Transport University*

Chupaylenko O. A.

*Candidate of Technical Sciences, Senior Lecturer
of International Transportation and Customs Control Department
National Transport University*

ІНТЕГРАЦІЯ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТОВУ ТРАНСПОРТНУ СИСТЕМУ

UKRAINE TRANSPORT SYSTEM INTEGRATION INTO THE GLOBAL TRANSPORT SYSTEM

Анотація. У роботі показано, що важливу роль у розвитку транспортних перевезень відіграють саме міжнародні транспортні коридори, тому що являють собою комплекс наземних та водних транспортних магістралей із відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом, організаційно-технічні заходи, законодавчі та нормативні акти, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського співтовариства. Проведений аналіз функціонування транспортно-дорожнього комплексу України показав, що він представляє собою складну організаційно-технічну систему, яка вимагає нових підходів до управління окремими її елементами, зокрема міжнародними вантажними перевезеннями. Вирішення цих проблем дозволить транспортно-дорожньому комплексу України стати реальною частиною європейської транспортної системи.

Ключові слова: міжнародні транспортні перевезення, транспортно-дорожній комплекс, транспортна система.

Вступ та постановка проблеми. Науково-технічний прогрес у транспортній галузі є одним із головних факторів розвитку суспільства, підвищення добробуту його громадян. Стратегічним завданням науково-технічної політики в області транспортної системи України є вихід на світовий рівень за технічними параметрами та якістю послуг, що реалізуються транспортом. У зв'язку з цим першочерговим і пріоритетним завданням для транспортної галузі є розширення наукових досліджень з проблем створення прогресивних технологій організації міжнародних вантажних перевезень та технічних засобів нових поколінь, формування та функціонування ефективної транспортної системи, розробка принципово нових систем управління з використанням прогресивних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем розвитку міжнародної транспортної системи і включення до неї України присвячено багато наукових праць у галузі транспортних систем, логістики,

маркетингу, дослідження операцій, управління запасами ресурсів. Значний внесок у розвиток теорії транспортних процесів та систем і у вирішенні проблеми ефективного управління міжнародними вантажними перевезеннями зробили вчені: А.І. Воркут, М.Н. Бідняк, П.Р. Левковець, Т.А. Воркут, Г.С. Прокудін, В.П. Поліщук, Дж. Бауерсокс, Б.Л. Геронімус, Л.Б. Міротін, С.А. Панов, Дж. Шапіро, Р.А. Хабутдінов, Б.М. Четверухін та ін. [1; 2; 4].

Віддаючи належне науковим досягненням у галузі підвищення ефективності функціонування національної транспортної системи, питання включення у міжнародну транспортну систему у ринкових умовах потребують подальших досліджень [5].

Питання ефективного управління процесом міжнародних вантажних перевезень, як правило, не в повному обсязі враховують специфічні особливості їх виконання, як наслідок цього, не вироблено єдиного підходу до визначення цілей і задач управління системою міжнародних вантажних перевезень та процесами її функціонування.

Метою даної роботи є дослідження можливостей включення України до міжнародної транспортної системи.

Результати дослідження. Об'єктивними закономірностями функціонування міжнародної транспортної системи є наступні:

- нормальне функціонування транспортної системи за рахунок налагодженої роботи усіх видів транспорту, що входять у дану систему;

- обов'язковий пропорційний розвиток провізних та переробних можливостей на взаємодіючих напрямках транспортної мережі різних видів транспорту;

- визначення якості транспортного обслуговування економіки національного господарства та населення країни державними стандартами якості перевезення і відповідними тарифами;

- досягнення оптимальної організації вантажопотоків на транспортній мережі із запровадженням методу комплексних аналітичних співставлень, що охоплюють увесь логістичний шлях проходження вантажів;

- одержання найвищої продуктивності роботи транспорту за кінцевим результатом на основі теорії комплексної експлуатації видів транспорту, що виступає системою формою їх використання.

Незважаючи на вдале геополітичне розташування, Україна ще не має достатньо розгалуженої системи транспортно-комунікаційних сполучень та значно відстає в створенні власних транспортних коридорів, що негативно впливає на формування конкурентоспроможності як держави, так і вітчизняних підприємств. Напрямок розширення міжнародних транспортних коридорів є одним із пріоритетних у державній транспортній політиці країни на шляху її інтеграції в міжнародну економічну систему [1, с. 163].

На сьогоднішній день Україна вдало відрізняється з-поміж інших країн тим, що значна кількість її міст знаходяться на традиційних транспортно-комунікаційних маршрутах євразійського континенту. Питання створення Україною міжнародних транспортних коридорів дозволить прискорити не тільки досягнення стратегічних цілей інтеграції в Європейську спільноту, але й розв'язання таких задач, як залучення додаткових інвестицій у розвиток транспортної інфраструктури, прискорення темпу виходу із занепаду вітчизняного виробника, покращання валютних надходжень за рахунок транзитних перевезень, ріст обсягів продукції, що експортується.

Транспорт України є могутньою комунікаційною системою, до складу якої входять усі його види (водний, автомобільний, залізничний, трубопровідний, повітряний). Основні виробничі фонди транспорту становлять близько 20% виробничих фондів країни [2, с. 163].

В Україні розвинені всі види транспорту. Об'єднана транспортними центрами і вузлами, дорожня мережа разом з рухомим складом, портами, складськими та іншими господарствами утворює транспортний комплекс держави. На 100 тис. км² території припадає 372 км залізничних колій, 78 км внутрішньоводних і 2 800 км автомобільних шляхів із твердим покриттям. Найбільше перевозять вантажів і пасажирів залізничний та автомобільний види транспорту [3].

У перевезеннях на невелику відстань поза конкуренцією перебуває автомобільний транспорт. Його великою перевагою є те, що він майже не залежить від природних умов і може доставляти вантажі за технологією від «дверей до дверей». За густотою автодоріг (280 км на 1000 км²) із твердим покриттям Україна займає перше місце серед країн СНД [3].

Автомобільний транспорт утримує перше місце за перевезенням пасажирів та друге – за вантажообігом. Протяжність автошляхів – майже 170 тис. км (155 тис. км доріг має тверде покриття), але їх якість за європейськими стандартами незадовільна. Недосконалий автопарк, відсутність необхідного сервісу на дорогах, високі ціни на бензин роблять автотранспорт одним з найдорожчих видів транспорту [3].

Доцільно наголосити на тому, що Україна має усі передумови для створення потужної системи транзитних перевезень на міжнародному рівні і, як наслідок, збільшення обсягу транзиту вантажів. Так, наша держава має низку переваг перед іншими європейськими країнами, оскільки територією України проходять найкоротші сухопутні, морські та повітряні шляхи сполучення, що зв'язують Європу та країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Міждержавний транзит українською територією – це великий, але досі нереалізований національний ресурс [1, с. 165].

Розташування України у центрі Європи, на перехресті головних транспортних напрямів континенту, обумовило проходження через її територію міжнародних транспортних коридорів, напрям яких збігається зі старовинними транзитними шляхами Схід – Захід та Південь – Північ.

Головним етапом здійснення якісних та ефективних міжнародних вантажних перевезень є етап вибору перевізника, від діяльності якого залежить кінцевий результат транспортного процесу доставки. Слід відмітити, що за складних кризових умов багато перевізників змушені були піти з ринку, але «на плаву» залишаються найбільші і найсильніші, що здійснюють майже 60% усіх перевезень вантажів та пасажирів [1, с. 164].

Дослідження показують, що важливу роль у розвитку вантажних перевезень відіграють саме міжнародні транспортні коридори, тому що являють собою комплекс наземних та водних транспортних магістралей із відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом, організаційно-технічні заходи, законодавчі та нормативні акти, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського співтовариства [4, с. 263].

На рис. 1 представлено тенденції розвитку ринку міжнародних вантажних перевезень 2008–2014 рр. [3].

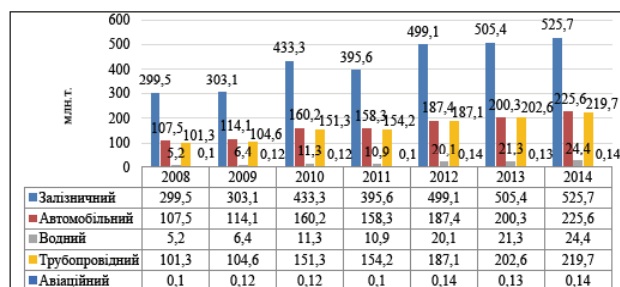


Рис. 1. Тенденції розвитку ринку міжнародних вантажних перевезень

Розширюються зв'язки не тільки в напрямку Схід – Захід, а й Північ – Південь, починає формуватися мережа так званих транзитних транспортних коридорів. Найважливіші автомагістралі: Київ – Житомир – Рівне – Львів – Ужгород; Київ – Полтава – Харків; Київ – Умань – Одеса; Харків – Запоріжжя – Сімферополь.

Протяжні багатовидові транспортні магістралі, що проходять по території декількох економічних районів або країн, називаються транспортними коридорами. До

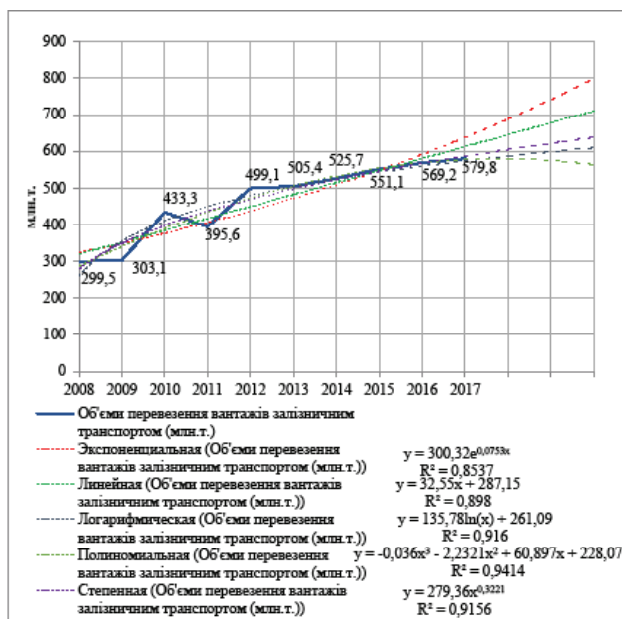


Рис. 2. Регресійний аналіз обсягів міжнародних вантажних перевезень залізничним транспортом за 2008–2014 рр.

полімагістралей відносяться, наприклад, залізнично-автомобільна Київ – Тернопіль – Львів, автомобільно-залізнично-річкова Київ – Дніпропетровськ – Запоріжжя та ін.

За довжиною автомагістралей Україна поступається багатьом європейським країнам. Низька якість доріг та автосервісу створює проблеми в інтеграції української транспортної мережі у загальноєвропейську.

Великими транспортними вузлами є Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Умань, Львів. Зростає роль автомобільного транспорту у перевезеннях на далекі відстані та в міжнародному сполученні. Основні автомобільні «виходи» з України – автошляхи з Ковеля, Львова, Ужгорода, Чернівців, Одеси, Ізмаїла, Маріуполя, Харкова, Сум, Глухова, Чернігова.

У перспективі транспортна мережа все тісніше інтегруватиметься у високорозвинену європейську комунікаційну систему. Зокрема, передбачається будівництво транс'європейської автомагістралі Київ – Мадрид.

Важливе значення для вантажних перевезень мають чотири міжнародні транспортні коридори, які проходять територією України, а саме: пан'європейський № 3; пан'європейський № 5; пан'європейський № 7 Дунайський (водний); пан'європейський № 9 [4, с. 263].

На основі аналізу обсягів міжнародних вантажних перевезень різними видами транспорту за період з 2008 по 2014 р. можна зробити регресійний аналіз та побудувати відповідні прогнози криві обсягів міжнародних перевезень вантажів в Україні на 2015–2017 рр., а саме залізничного і автомобільного як найбільш потужних.

Список використаних джерел:

1. Кунда Н.Т. Організація міжнародних автомобільних перевезень / Н.Т. Кунда. – К. : Слово, 2010. – 464 с.
2. Чупайленко О.А. Напрями включення України в міжнародну систему транспортно-логістичних кластерів / О.А. Чупайленко // Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері : [колективна монографія]. Т. 2. ; заг. ред. Т.О. Журавльової. – Павлоград : АРТ Синтез-Т, 2014. – С. 161–168.
3. Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Чупайленко О.А. Транспортно-логістичні кластери як механізм підвищення ефективності міжнародних транспортних перевезень / О.А. Чупайленко // Проблеми транспорту : зб. наук. праць. – К. : НТУ, 2014. – Вип. 10. – С. 261–266.
5. Прокудін Г.С. Мультимодальна модель оптимізації перевезень у транспортній системі України / Г.С. Прокудін // Проблеми інформатизації та управління : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2007. – Вип. 3(21). – С. 153–156.

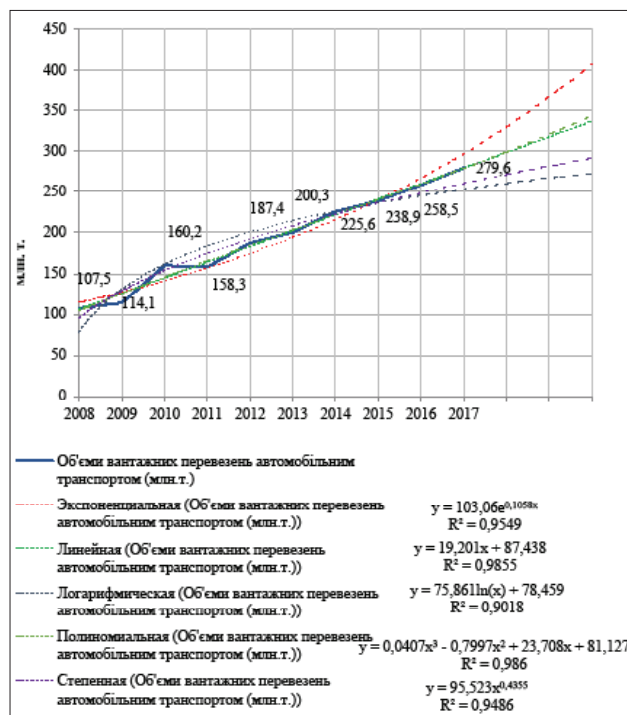


Рис. 3. Регресійний аналіз обсягів міжнародних вантажних перевезень автомобільним транспортом за 2008–2014 рр.

Визначаємо тренд, що найкраще апроксимує фактичні дані. Для цього рекомендується використовувати експоненціальний, лінійний, логарифмічний, поліноміальний та степеневий тренди, що дозволяє скоротити помилку прогнозу моделі. Для прогнозу перевезень вантажів залізничним транспортом в Україні на 2015–2017 рр. використовуємо всі перелічені тренди та розраховуємо регресійні рівняння (рис. 2).

Провівши регресійний аналіз обсягів міжнародних вантажних перевезень залізничним транспортом та використовуючи отримані рівняння ліній тренду, бачимо поступове його зростання (рис. 2).

Для прогнозу міжнародних перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні на 2015–2017 рр. використовуємо експоненціальний, лінійний, логарифмічний, поліноміальний та степеневий тренди, що дозволяє скоротити помилку прогнозу моделі, та розраховуємо регресійні рівняння (рис. 3).

Провівши регресійний аналіз обсягів міжнародних вантажних перевезень автомобільним транспортом та використовуючи отримані рівняння ліній тренду, бачимо поступове його зростання (рис. 3).

Висновки. Таким чином, дослідження показали, що транспортна система України має достатній потенціал для включення у міжнародну транспортну систему і показує стійкі тенденції зростання. Це дозволить побороти тимчасові труднощі, які виникли з обмеженням транзиту через Росію.

Аннотация. В работе показано, что важную роль в развитии транспортных перевозок играют именно международные транспортные коридоры, так как представляют собой комплекс наземных и водных транспортных магистралей с соответствующей инфраструктурой на определенном направлении, включая вспомогательные сооружения, подъездные пути, пограничные переходы, сервисные пункты, грузовые и пассажирские терминалы, оборудование для управления движением, организационно-технические мероприятия, законодательные и нормативные акты, которые обеспечивают перевозку грузов и пассажиров на уровне, соответствующем требованиям Европейского сообщества. Проведенный анализ функционирования транспортно-дорожного комплекса Украины показал, что он представляет собой сложную организационно-техническую систему, которая требует новых подходов к управлению отдельными ее элементами, в частности международными грузовыми перевозками. Решение этих проблем позволит транспортно-дорожному комплексу Украины стать реальной частью европейской транспортной системы.

Ключевые слова: международные транспортные перевозки, транспортно-дорожный комплекс, транспортная система.

Summary. In this work there have been shown that an important role in the play transport is international transport corridors, because they represent a complex of terrestrial and aquatic highways with the proper infrastructure in a certain direction, including auxiliary facilities, access roads, border crossings, service points, cargo and passenger terminals, equipment for traffic management, organizational and technical measures, laws and regulations that provide freight and passengers at a level that meets the requirements of the European Community. The analysis of the functioning of the transport system of Ukraine has shown that it is a complex of organizational and technical system that requires new approaches to the management of its some elements, including international freight. Solving these problems will transport system of Ukraine become a real part of the European transport system.

Key words: international transportation, transport-road complex, transport system.

УДК 338.242

Радамовська І. В.

*старший викладач кафедри економіки підприємства
ОКВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія»*

Radamovskaya I. V.

*Senior Lecturer of the Department of Economy of Enterprise and Marketing
Institute for Entrepreneurship «Strategy»*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-КУЛЬТУРИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

FEATURES OF FORMATION OF BUSINESS CULTURE CONSTRUCTION ENTERPRISES

Анотація. Стаття присвячена вивченню особливостей формування бізнес-культури будівельних підприємств, що обумовлено винятковою роллю, яку відіграє бізнес-культура у забезпеченні конкурентоспроможності сучасного підприємства та стійкості його функціонування. Досліджено сутність поняття «культура» як складної багатоаспектної категорії. Надано трактування терміна «бізнес-культура» та вивчено її основні складові. Встановлено, що бізнес-культура безпосередньо впливає на результати бізнесу, досягнення мети його функціонування. Вивчено різні моделі бізнес-культур та ідентифіковано типи бізнес-культур, притаманні будівельним підприємствам. Розглянуто процес формування бізнес-культури будівельних підприємств.

Ключові слова: культура, бізнес-культура, моделі бізнес-культур, моральні норми, цінності, переконання.

Вступ та постановка проблеми. В умовах ринкової економіки перед підприємствами різних галузей національного господарства, у тому числі і перед будівельними підприємствами, постає нагальна проблема забезпечення ефективності функціонування, конкурентоспроможності та стійкості. При цьому дія ринкового механізму значною мірою впливає на процес управління підприємствами. Так, останнім часом усе більше уваги управлінці приділяють формуванню бізнес-культури підприємств, що є більш ніж обґрунтованим, зважаючи на важливу роль, яку відіграє бізнес-культура в їх діяльності. Щодо будівель-

них підприємств, то варто відзначити, що сформованість бізнес-культури, її рівень та якість визначають напрями та характер їх діяльності, впливають на взаємовідносини всередині підприємств та з їх зовнішнім оточенням, створюють соціально-психологічний клімат в колективі, визначають ефективності функціонування будівельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності бізнес-культури підприємств та розробку теоретико-методологічних основ її формування зробили такі вчені: В.М. Колот, І.М. Рєпіна,

О.В. Щербина [1], Г.А. Корчагіна [2], Н.І. Нікіфорова, А.С. Яценко [3] тощо. Інші автори розглядали споріднені з бізнес-культурою поняття, такі як ділова культура (В.В. Соляр [4]), корпоративна культура (В.В. Смирнов, І.П. Коршунова [5]), організаційна культура (О.О. Білецька [6]) та ін. Незважаючи на все зростаючий інтерес науковців до окресленої проблеми, більшість питань щодо формування бізнес-культури сучасних підприємств різних галузей національного господарства залишилися недостатньою мірою висвітленими.

Метою статті є вивчення процесу формування бізнес-культури сучасних будівельних підприємств та виявлення його особливостей, обумовлених галузевою специфікою.

Результати дослідження. В.Г. Воропаєва, яка досліджувала культуру як предмет соціально-філософського дискурсу, стверджує, що цей термін походить від слова «kollega», яке означає культивувати чи обробляти ґрунт. Німецьке слово «культура» означає високий рівень цивілізованості, або культ чогось – душі, розуму, богів, прабатьків [7, с. 180].

У роботі [8, с. 255] зазначає, що культура – надзвичайно багатопланове явище, яка охоплює усі сфери життя особистості і суспільства. В епоху Відродження культура розуміється як ознака особистої самореалізації; у цей період виникає тенденція ототожнення культури з різними сферами духовної діяльності; культура розглядалася як сукупність зразків поведінки, як продовження античної традиції духовної діяльності.

Сучасне слово «культура» означає сукупність переконань, цінностей, виразних засобів у мистецтві, культурі, які є загальними для будь-якої соціальної групи [7, с. 182]

Розглядаючи культуру як соціокультурний феномен, В.В. Мельник виокремлює такі підходи до розуміння сутності цього поняття [8, с. 265]:

1. Просвітницький підхід: культура сприймається як світ розуму, що відображає реально існуючий спосіб життя людей.

2. Аксиологічний підхід: культура сприймається як світ цінностей, сукупність кращих творінь людського духу.

3. Антропологічний підхід: культура сприймається як світ людини та охоплює все, що відрізняє життя людського суспільства від світу природи; все те, що створене людьми, і характеризує їх життя в певних історичних умовах.

У науковій літературі є декілька підходів до визначення «культури», які відбивають різні аспекти людського буття, до яких вона має відношення. В.М. Колот, І.М. Репіна, О.В. Щербина зазначають, що, розглядаючи категорію «культура», науковцями було сформульовано більше двох-

сот її визначень, які узагальнено в шести сутнісних кластерах: ціннісному (культура розглядається як сукупність цінностей, яка надає сенс людському життю), дієво-функціональному (культура розглядається як основа діяльності, поведінки тощо), соціо-політичному (культура розглядається як соціальні та духовні скоби, які об'єднують народи і соціальні групи), гуманітарному (культура розглядається як те, що робить людину людиною), індикативному (культура розглядається як сукупність ознак та індикаторів, які допомагають розрізнити народи), комунікативному (культура розглядається як основа для спілкування та обміну інформацією) [1, с. 315].

Підприємницька діяльність передбачає взаємодію з різними господарюючими суб'єктами. З огляду на це, постає необхідність встановлення норм та цінностей, якими мають керуватися суб'єкти господарювання, здійснюючи ці відносини. Такі цінності та норми встановлюються через формування бізнес-культури.

У таблиці 1 наведено кілька тлумачень сутності поняття «бізнес-культура».

О.О. Білецька зазначає, що процес виявлення культурних уявлень організації зводиться до таких положень [6, с. 82]:

1) культура являє собою систему колективних уявлень, які повинні бути дійсними і надійними;

2) контекстуальне значення культурних уявлень може бути повною мірою усвідомлено тільки людьми, що належать до певної культури;

3) деякі культурні уявлення можуть сприйматися як фактори, що сприяють досягненню стратегічних організаційних цілей;

4) нова організаційна практика може бути похідною від існуючої культури;

5) базова парадигма змінюється вкрай рідко, процес таких організаційних змін відбувається через багато років.

Ці положення справедливі й щодо будівельних підприємств та мають враховуватися в процесі формування бізнес-культури будівельного підприємства.

Однак перш ніж розглядати процес формування бізнес-культури будівельного підприємства, варто окреслити специфічні особливості функціонування підприємств цієї галузі національного господарства. Вивчення досліджень вітчизняних учених [9, с. 187; 10, с. 134] свідчить, що такими особливостями можна вважати:

- проектний характер робіт та індивідуальний підхід до кожного споживача;

- унікальність кожного об'єкта будівництва та його прив'язаність до певної території;

Таблиця 1

Сутність поняття «бізнес-культура»

Автор	Зміст поняття
А. Пригожин	Бізнес-культура охоплює норми і цінності працеобміну, пов'язані з радикальними змінами, які відбуваються саме в обміні діяльністю
А. Альохіна	Бізнес-культура охоплює ставлення людей до праці, їхні взаємини, культуру організації справи й уміння підняти ці її складові на ви-значену висоту
А. Аверін	Бізнес-культура в широкому розумінні охоплює цінності людини і її ставлення до праці взагалі, у вузькому відображає культуру сучасного підприємця, бізнесмена, будь-якої ділової людини та містить норми і цінності, культуру ділового спілкування, організації діяльності людей, а також високу загальну культуру
Н. Нікіфорова, А. Яценко	Бізнес-культура виступає як система цінностей підприємства та способів їхньої реалізації, норм і правил поведінки співробітників, що сприяють досягненню стратегічних цілей та виконанню місії підприємства
В. Колот, І. Репіна, О. Щербина	Бізнес-культура є частиною нематеріальної економіки, яка визначає взаємостосунки в бізнес-середовищі на основі трудових загально-корпоративних, національних цінностей і спроможна впливати на успішність та розвиток суб'єкта господарювання

Джерело: складено на основі джерел [1; 3]

- сезонність, яка виникає через значний вплив природно-кліматичних факторів;
- велика тривалість виробничого циклу;
- складність та суворі послідовність етапів будівельних робіт;
- нестача висококваліфікованих кадрів;
- велика кількість контрагентів та складність коопераційних зв'язків;
- велика кількість документації, необхідність дотримання встановлених державою вимог, норм і нормативів;
- висока вартість об'єктів будівництва та тривалий період їхньої окупності;
- надмірна бюрократизація процедур ліцензування та недосконалість проведення тендерів.

Усі ці особливості варто враховувати при виборі певного типу бізнес-культури.

Варто зазначити, що науковцями запропоновані різні моделі бізнес-культур. Однією з найбільш розповсюджених є модель, запропонована Ч. Хенді. Згідно з його моделлю доцільно розрізняти:

- культуру влади – ґрунтується на сильній владі харизматичного лідера, передбачає швидке прийняття управлінських рішень, хоча вони не завжди виявляються оптимальними; в рамках цієї культури ціниться особистість та харизма людей, характерною є високий супротив змінам;
- культура ролі – ґрунтується на порядку та правилах, чіткому слідуванню інструкцій; вирізняється передбачуваністю, рішення приймаються повільно, при цьому, найважливішим є не люди, а посадові інструкції; характерним є не схвалення змін;
- культура завдань – ґрунтується на матричній структурі, характеризується існуванням окремих команд, що мають певну самостійність, високими творчими результатами, значною сприйнятливістю інновацій; ціниться особистість, заохочується саморозвиток;
- культура особистості – ґрунтується на об'єднанні роботи незалежних професіоналів-новаторів, які мають високий рівень самостійності, свій індивідуальний підхід до справи, високі стимули до самонавчання, врахування індивідуальних результатів роботи [1].

У чистому вигляді зазначені типи не так уже часто зустрічаються. Є їх різні поєднання. Враховуючи особливості функціонування будівельних підприємств, найбільш підходящим є сполучення таких типів бізнес-культури, як культура ролі та завдань з тяжінням до останньої.

Американські дослідники О. Діл та Н. Кеннеді розробили інтегровану модель галузевої культури, яка побудована з використанням двох критеріїв: ризику та зворотного зв'язку (таблиця 2).

Якщо говорити про бізнес-культуру будівельних підприємств, то її можна вважати, скоріше, інвестиційною, яка характеризується повільним зворотним зв'язком, високим ризиком та має явно виражену орієнтацію на майбутнє. В умовах високого рівня ризику робляться великі капіталовкладення без чіткого бачення правильності прийнятого рішення. Діяльність співробітників за такої культури обережна, терпляча і наполеглива. Велике значення має досвід, який надає авторитет, а також професійні знання.

Процес формування бізнес-культури будівельного підприємства, на наш погляд має включати:

- формування уявлення про те, яким повинно стати підприємство в майбутньому, та формування місії підприємства;



Рис. 1. Складові бізнес-культури

Джерело: складено автором

Таблиця 2

Моделі галузевої культури

Характеристики	Культура торгівлі	Адміністративна культура	Спекулятивна культура	Інвестиційна культура
Ступінь ризику	Низький	Низький	Високий	Високий
Зворотний зв'язок	Швидкий	Повільний	Швидкий	Повільний
Основні риси	Успіх залежить від кількості контрактів з покупцями і від наполегливості в пошуку угод Співпрацівники ведуть колективну гру	Рішення є продуманими з гарантією безпеки. Співпрацівники характеризуються обережністю, педантичністю, акуратністю і впевненістю у своїх діях.	Орієнтовані на швидке отримання надприбутків. Співпрацівники є особистостями з високою самооцінкою та агресивними рисами характеру	Має явно виражену орієнтацію на майбутнє. Діяльність співробітників обережна, терпляча і наполеглива.
Недоліки	кількість переважає над якістю, мислення короткострокового успіху, висока плинність кадрів	немає зв'язку між результатом і нагородою, титули вирішальні	короткозорість, агресивність, відсутність колегальності	кон'юнктурні короткострокові зміни і пов'язані з цим проблеми ліквідності

Джерело: складено на основі джерела [1]

- визначення складових бізнес-культури, які не відповідають ідеальному образу підприємства, перешкоджаючи досягненню його цілей та виконанню місії;

- аналіз впливу чинників на сформовану бізнес-культуру підприємства;

- визначення вектора змін (як мають змінитися складові бізнес-культури);

- розроблення заходів по впровадженню змін у культурі підприємства та їх реалізація (проведення тренінгів, ротация кадрів, впровадження системи підтримки змін, перегляд системи мотивації персоналу, створення загальних символів, ритуалів, виховування почуття лояльності до підприємства тощо);

- формування інформаційної системи з налагодженим двостороннім зв'язком.

Варто врахувати, що складові бізнес-культури будівельного підприємства, до яких, на нашу думку, можна віднести його місію, моральні принципи, цінності та установки, стиль керівництва, норми і правила, традиції, комунікації, символіка, переконання та шляхи вирішення конфліктів, формуються під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників (рис. 1).

При цьому зовнішніми чинниками є закони ринку, технологічний уклад суспільства, інвестиційна культура, правові норми, освіта, політична ситуація, релігія і мова, суспільні цінності та екологічні норми. Щодо внутрішніх чинників, то до них відносять стратегію підприємства, організацію праці та організацію будівельних робіт, технологію їх здійснення, методи стимулювання персоналу.

Висновки. Таким чином, бізнес-культура регулює сукупність корпоративних стосунків між учасниками господарської діяльності та їхню ділову активність, а також реалізується в процесі взаємодії суб'єкта підприємницької діяльності з різноманітними об'єктами: людьми – працівниками, партнерами, споживачами та ін., органами державної влади, громадською думкою, соціальними групами. Отже, головна її функція полягає у створенні відчуття цілісності контрагентами по бізнесу внутрішнього та зовнішнього образів суб'єкта господарювання в його відносинах з партнерами. З огляду на це, формування сприятливої бізнес-культури є одним із головних завдань управління будівельним підприємством, при розв'язанні якого обов'язковою вимогою є врахування галузевої специфіки.

Список використаних джерел:

1. Колот В.М. Підприємство: організація, ефективність, бізнес-культура [Текст] : навч. посібник / В.М. Колот, І.М. Репіна, О.В. Щербина. – 3-тє вид. – Київ : КНЕУ, 2010. – 444 с.
2. Корчагіна Г.А. Культура підприємства: категоріально-понятійний апарат / Г.А. Корчагіна // Вісник національного технічного університету «ХПИ». – 2012. – № 58(964). – С. 76-83.
3. Никифорова Н.И. Формирование бизнес-культуры предприятия / Н.И. Никифорова, А.С. Яценко // Вестник НТУ «ХПИ» : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2009. – № 36. – С. 121-127.
4. Соляр В.В. Аналіз формування ділової культури організації (на прикладі ВАТ «Концерн ЕНЕРГОМІРА») [Електронний ресурс] / В.В. Соляр // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Економіка. – 2010. – Вип. 10. – С. 128-131. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_eko_2010_10_24.
5. Смирнов В.В., Коршунова І.П. До питання визначення змісту поняття «корпоративна культура» [Електронний ресурс] / В.В. Смирнов, І.П. Коршунова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 1. – С. 721-726. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2011_1_106.
6. Білецька О.О. Організаційна культура підприємств: проблеми та перспективи / О.О. Білецька // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2012. – № 1. – С. 80-83.
7. Воропаєва В.Г. Культура як предмет соціально-філософського дискурсу / В.Г. Воропаєва // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 10/2012. – Вип. 51. – С. 179-192.
8. Мельник В.В. Культура буття людини як соціокультурний феномен [Електронний ресурс] / В.В. Мельник // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2015. – Вип. 60. – С. 253-268. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2015_60_26.
9. Тищенко А.Н. Оценка конкурентоспособности строительных предприятий с учетом их специфики [Електронний ресурс] / А.Н. Тищенко, В.Е. Хаустова, А.С. Беляев // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 185-190. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_1_27.
10. Пушкар Т.А. Особливості економічної безпеки підприємств будівельної галузі [Електронний ресурс] / Т.А. Пушкар, К.С. Дяченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 2. – С. 134-139. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2013_2_28.

Аннотация. Статья посвящена изучению особенностей формирования бизнес-культуры строительных предприятий, что обусловлено исключительной ролью, которую играет бизнес-культура в обеспечении конкурентоспособности современного предприятия и устойчивости его функционирования. Исследована сущность понятия «культура» как сложной многоаспектной категории. Предоставлены трактовки термина «бизнес-культура» и изучены ее основные составляющие. Установлено, что бизнес-культура непосредственно влияет на результаты бизнеса, достижения цели его функционирования. Изучены различные модели бизнес-культур и идентифицированы типы бизнес-культур, присущие строительным предприятиям. Рассмотрен процесс формирования бизнес-культуры строительных предприятий.

Ключевые слова: культура, бизнес-культура, модели бизнес-культур, нравственные нормы, ценности, убеждения.

Summary. The article is devoted to studying the features of formation construction companies' business culture, due to the exceptional role played by the business culture to ensure competitiveness and sustainability of modern enterprise functioning. The essence of the concept of «culture» as a complex multidimensional category was explored. The business culture directly affects on the business results of enterprises, achieving the goal of their operation. Different models of business cultures were studied and the types of business cultures inherent in construction companies were identified. The process of creating business culture in construction companies was explored.

Key words: culture, business culture, model of business culture, moral norms, values and beliefs.

Ракицька С. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

Жусь О. М.

*старший викладач кафедри економіки підприємства
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

Rakytka S.O.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of Enterprise Economy Department
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

Zhus' O. M.

*Senior Lecturer of Enterprise Economy Department
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

BACKGROUND FORMATION ASSOCIATION ENTERPRISES CONSTRUCTION COMPLEX AT THE REGIONAL LEVEL

Анотація. Стаття присвячена оцінці сучасного стану підприємств будівельних матеріалів, виробів та конструкцій і наявних передумов створення корпоративних структур у будівельному комплексі. Проаналізовано основні тенденції розвитку підприємств будівельного комплексу України в останні роки. Об'єднання підприємств будівельного комплексу в межах єдиного економічного суб'єкта – корпорації – сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності. Науково обгрунтований відбір учасників корпорації сприятиме її ефективній діяльності і, отже, забезпечить прояви синергетичного ефекту, що відповідає комплексу державних, регіональних і підприємницьких інтересів.

Ключові слова: будівельний комплекс, корпорація, стабільне функціонування, фактори об'єднання підприємств.

Вступ та постановка проблеми. Дотепер у будівельному комплексі України триває етап долання наслідків, спричинених фінансовою кризою, із властивим йому зниженням діючого платоспроможного попиту населення, високими ставками іпотечних кредитів, рецесією у будівельній галузі. Негативні тенденції в розвитку економіки України, яка ще з II півріччя 2012 р. входила у стан рецесії, у 2014 р. суттєво поглибилися. Спостерігалось подальше поглиблення кризового стану як у будівництві зокрема, так і в економіці країни в цілому, що було спричинене зовнішніми і внутрішніми чинниками. При цьому у будівництві відбувся максимальний спад обсягу валової доданої вартості порівняно з іншими видами діяльності – на 19,9% [1].

Значну роль у підтримці обсягів капітального будівництва на належному рівні відіграє випереджаючий розвиток промисловості будівельних матеріалів, виробів та конструкцій як галузі матеріального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку підприємств будівельних матеріалів приділяли увагу багато вітчизняних учених: В.І. Борейко, І.Д. Ісаєнко, І.В. Канак, І.М. Комарницький, Ю.І. Соха та ін.

Так, В.І. Борейко вважає, що географія розміщення підприємств будівельного комплексу має вдосконалюватися з урахуванням подальшого комплексного розвитку економічних районів і областей України та повного забезпечення обсягів будівельно-монтажних робіт [2]. І.М. Комарницький підкреслює, що основними напрямками підвищення конкурентоспроможності вітчизняних

будівельних матеріалів є активізація інноваційно-інвестиційних процесів у будівельному комплексі [3]. На думку І.Д. Ісаєнко, забезпечення стійкого функціонування будівельної галузі залежить від ефективності механізму державного регулювання [4].

Щодо інтеграційних процесів у будівельному комплексі України, то у вітчизняній науковій літературі вони розглядаються переважно у контексті створення кластерів. Питання кластеризації знайшли відображення у роботах Б.В. Буркинського, В.І. Захарченко, В.Г. Федоренка [5; 6; 7] та інших науковців.

З точки зору В.І. Захарченко, потенціал кластеризації являє собою наявність конкурентних переваг у галузях, підприємств та інфраструктурних організацій, що знаходяться на території регіону. В.Г. Федоренко підкреслює, що створення виробничих утворень, названих кластерами, основою яких є виробнича кооперація, досягають більш високих показників у динаміці розвитку.

Проте об'єднання підприємств не обмежується лише кластеризацією. При цьому процесам корпоратизації в сучасних економічних дослідженнях приділяється значно менше уваги. Зокрема, недостатньо вивчені передумови і чинники об'єднання підприємств будівельного профілю у корпоративній структурі. Разом із цим реалізація оптимального за існуючих умов інтеграційного процесу з науково обгрунтованим складом його учасників за принципом створення «технологічного ланцюжка» сприятиме подальшому розвитку і активізації діяльності будівельного комплексу.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягає в оцінці сучасного стану підприємств промисловості будівельних матеріалів, виробів та конструкцій і наявних передумов та чинників створення будівельних об'єднань з урахуванням державних, регіональних і підприємницьких інтересів.

Результати дослідження. У сучасних умовах розвитку економіки найважливішим завданням є забезпечення стабільних показників при всіх змінах зовнішніх і внутрішніх чинників функціонування суб'єктів господарювання.

Ефективна діяльність підприємств будівельної індустрії є головною і визначальною умовою розширення та якісного поліпшення будівництва, що згодом впливає на соціально-економічний стан регіону та країни в цілому.

Темпи здійснення будівельних робіт суттєво залежать від рівня забезпеченості всіма видами ресурсів, серед яких найбільша питома вага припадає на сировину та матеріали. У зв'язку з цим наявність у регіоні природних копалин будівельної сировини та виробничих потужностей з її переробки чинить істотний вплив на розвиток будівельного комплексу в цілому.

Підприємства галузі виробництва будівельних матеріалів здійснюють видобуток і виготовлення різноманітної продукції, виробів та конструкцій необхідних для зведення будівель та споруд, а також для їхнього ремонту. За економічним призначенням результати діяльності даних підприємств створюють основну частину матеріально-технічної бази будівельної галузі, забезпечують зростання обсягів капітального будівництва та його технічний прогрес на основі впровадження ефективних матеріалів і конструкцій. Ця промисловість має велике значення для індустріалізації будівництва, зниження його вартості, економії металу і деревини, підвищення ефективності капітальних вкладень у народне господарство.

Виробництво будівельних матеріалів відзначається складністю галузевої структури. До неї належать такі галузі: цементна, азбестоцементних виробів, збірних залізобетонних і бетонних конструкцій та виробів, стінових матеріалів, будівельної кераміки, будівельних матеріалів та виробів з полімерної сировини, нерудних будівельних матеріалів, пористих заповнювачів тощо.

Промисловість будівельних матеріалів розвивається під впливом двох основних факторів – сировинного і споживчого, тому розміщення її залежить від наявності хоча б одного з них. Залежно від потреб будівництва і стадій технологічного процесу виділяють підприємства і виробництва, що розташовані в сировинних районах, наприклад видобування і первинна обробка сировини (піску, гравію, щебеню, бутового каменю тощо), виробництво в'язучих (цементу, вапна, гіпсу) і стінових матеріалів, а також ті, які орієнтуються на споживача (виробництво залізобетонних конструкцій, шиферу, будівельного і віконного скла тощо). Значну роль у розміщенні промисловості будівельних матеріалів також відіграє рівень розвитку транспортної інфраструктури.

Темпи зростання товарної продукції промисловості будівельних матеріалів мають перевищувати темпи зростання будівельно-монтажних робіт. Це пов'язано з необхідністю її випереджального розвитку, підвищення технічного рівня, якості продукції. Зміна обсягів виробництва будівельних матеріалів, конструкцій, деталей безпосередньо пов'язана з інвестиційною та підрядною діяльністю в країні, необхідністю структурної та технологічної перебудови практично всіх галузей національної економіки.

Одним із показників розвитку будівельної комплексу є обсяг капітальних інвестицій, що спрямовуються у

будівництво та виготовлення будівельних матеріалів та конструкцій. Кризова ситуація у вітчизняній економіці спричинила зменшення інвестиційної активності усіх груп інвесторів та скорочення бюджетних асигнувань, що, в свою чергу, призвело до дефіциту фінансових ресурсів, збільшення частки незавершеного будівництва, загального зниження конкурентоспроможності вітчизняних будівельних організацій та згорання будівельного сектора в Україні [8].

Індекс будівельної продукції в Україні у 2015 р. порівняно з 2014 р. становив 81,2%. Відповідно, й український ринок будівельних матеріалів у 2015 р. скоротився на 2,5% [1]. Так, найбільшими темпами падіння відзначилися такі матеріали та вироби: цемент, товарний бетон, сухі будівельні суміші, металоконструкції, вапно, керамічна плитка, газоблоки, силікатна цегла.

Водночас надання Україні преференцій у сфері торгівлі із країнами Євросоюзу сприяло збільшенню експорту основних будівельних матеріалів. Так, якщо у квітні 2014 р. експорт основних будівельних матеріалів у країни Євросоюзу склав 35 млн 900 тис. дол., то у травні цей показник зріс на мільйон, у червні склав уже 55 млн 600 тис. дол, а у липні – 65 млн 200 тис. дол., що, якщо порівнювати із квітнем, на 84% більше. Проте, незважаючи на зростання експорту в країни Євросоюзу, припинення торгових відносин з Російською Федерацією спричинило за 9 місяців 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014 р. сумарне скорочення експорту будівельних матеріалів на рівні 43% [9].

Скорочення спостерігається і в обсязі імпортованої продукції. Так, за даними Головного управління Державної фіскальної служби в Одеській області, за період з 1 січня по 30 червня 2015 р. через Одеську митницю в Україну надійшло 25074,85 т вантажів, які належать до будівельних матеріалів, що на 70%, менше, ніж за аналогічний період 2014 р. [10].

Частка вітчизняних матеріалів, що використовуються у будівництві, за останній рік зросла, що обумовлено насамперед девальвацією гривні і пропорційним підвищенням вартості імпортованих будматеріалів. зростання цін на основні види вітчизняних матеріалів (арматуру, бетон, матеріали внутрішнього оздоблення) приблизно відповідає загальному рівню інфляції в країні – в межах 20-25%.

За даними Асоціації виробників будматеріалів України, за перше півріччя 2015 р. в Україні на 5,1% зросло виробництво невогнетривкої цегли (388 млн шт.), бетонних блоків на 18,6% (807 млн шт.), на 19,4% – бетонних, цегляних и кам'яних елементів збірних конструкцій і на 6,4% – мінеральної вати [11]. Якщо у докризовий період для житлових об'єктів економ-класу питома вага імпортованих матеріалів становила до 15%, а в комфортному й бізнес-класі – до 40-45%, то сьогодні за рахунок подорожчання ці показники знизилися до 7-8% і 35-40% відповідно. Якщо врахувати, що нині вітчизняні підприємства використовують виробничі потужності лише на 30-40%, то можна констатувати, що в Україні наявні можливості для суттєвого збільшення виробництва. Імпортозалежність подолана за базовими будівельними матеріалами – збірним бетоном, цеглою, керамоблоком, гіпсокартоном, газобетоном, базальтової теплоізоляції, керамічною плиткою, сухим сумішам, фарбам.

Проте не вся вітчизняна продукція має потенціал імпортозаміщення. Фасадні матеріали, комплектуючі ліфтів, системи опалення, каналізаційна інфраструктура не мають якісних вітчизняних аналогів.

Таким чином, динаміка обсягів виробництва будівельних матеріалів перебуває під впливом різноманітних і

різноспрямованих факторів, у зв'язку з чим на регіональному рівні спостерігаються значні відмінності в умовах розвитку галузі і наявних конкурентних переваг.

Потенційний попит на високотехнологічні та високоякісні матеріали має перспективи зростання. Але визначальний чинник – сучасний стан будівництва – суттєво обмежує масштаби розвитку галузі-постачальника.

За даними головного управління статистики в Одеській області, у 2014 р. підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 4274,7 млн грн. Серед регіонів України за обсягами будівельних робіт, виконаних власними силами, Одеська область посіла 3 місце після м. Києва та Дніпропетровської області. Індекс будівельної продукції порівняно з 2013 р. становив 92,6% [12].

Одеська область характеризується невеликою різноманітністю корисних копалин. На території області розвідано та перебувають на стадії вивчення понад 190 родовищ різних корисних копалин. Здебільшого це сировина для будівельно-конструкційних матеріалів.

Найбільше розповсюдження мають тверді нерудні корисні копалини місцевого значення – піски, суглинки, гравій, галька, граніти, які використовуються як будівельні матеріали або сировина для їх виробництва. Видобування зосереджено переважно в Біляївському, Роздільнянському, Комінтернівському, Б-Дністровському та Красноокнянському районах. Серед корисних копалин загальнодержавного значення видобуваються: цементна сировина, камінь пиляний, керамзитова сировина.

Таким чином, у регіоні є необхідна ресурсна база для виробництва будівельних матеріалів. Проте визначальним чинником, який має пріоритетне значення і здійснює стимулюючий вплив на розвиток промисловості будівельних матеріалів, є фактор попиту. Саме випереджаюче зростання будівельної індустрії спроможне забезпечити розвиток галузі, яка постачає сировинну базу будівництва.

У досить складних умовах сучасного ринку господарські суб'єкти шукають способи збереження позицій на ринку, конкурентоспроможності та подальшого розвитку. Таким рішенням може стати створення вертикальної інтегрованої структури підприємств будівельного комплексу у вигляді корпоратизації. Основною перевагою вказаної структури є гнучкість і адаптивність до нестабільних умов ринкової економіки та більша інвестиційна привабливість. У корпоративній відбуваються комунікаційні процеси, що сприяє ефективній координації зусиль для пристосування до умов зовнішнього середовища. Для отримання найбільшого ефекту як на мікро-, так і макрорівнях дана структура повинна формуватися зважено, з урахуванням декількох факторів, які можуть суттєво відрізнитися і мати різні комбінації в регіонах країни. Тому аналіз їхнього впливу на діяльність підприємств будівельного комплексу має відбуватися в прив'язці до конкретної географічної місцевості.

Місто Одеса є видатним історико-культурним центром Українського Причорномор'я, його курортно-рекреаційний потенціал забезпечує високий попит на житло. Традиційно значна частка людей, професія яких пов'язана з морем, і має досить високий рівень оплати праці, обумовлює платоспроможний попит на ринку нерухомості Одеси. Тому в самому місті спорудження житлових будинків відбувається досить високими темпами. У зв'язку з великою щільністю

заселення і нестачею ділянок під забудову найбільш поширеним тут є монолітне будівництво високої етажності. Проте в передмісті Одеси, в невеликих містах та селищах області переважає зведення котеджів та будинків малої етажності. Це призводить до принципово різного попиту на будівельні матеріали. Якщо основним будівельним матеріалом для монолітних багатоповерхових споруд є товарний бетон, то для невеликих будинків – керамічна цегла і ракушняк. Тому склад учасників корпоративних об'єднань у межах технологічного ланцюжка створення готової будівельної продукції буде суттєво залежати від виду будівництва. У першому випадку доцільно включити у виробничу структуру підприємство з виготовлення бетону та залізобетонних виробів, у другому – завод з виробництва цегли.

Найнижчий попит на будівельні матеріали спостерігається в депресивних і віддалених від центру районах Одеської області. Тут практично не ведеться нове будівництво, а здійснення будівельних робіт зведено лише до ремонтів старого житлового фонду. Тому попит на будівельні матеріали обмежений тими видами і кількістю, які необхідні для проведення ремонтних та відновлювальних робіт.

Таким чином, оптимальний склад учасників корпоративного об'єднання будівельного профілю визначається багатьма факторами, а саме:

- наявністю корисних копалин будівельного призначення в регіоні;
- наявністю і рівнем конкурентоспроможності підприємств – виробників будівельних матеріалів;
- розвинутістю транспортної інфраструктури;
- рівнем платоспроможного попиту на житло;
- можливістю фінансування будівництва і залучення інвестиційних ресурсів;
- щільністю заселення і видами будівництва, що переважають в конкретній місцевості.

Зазначені фактори чинять різноманітний і різноспрямований вплив на кількісні та якісні характеристики процесу виробництва готової будівельної продукції. Відповідно, і суб'єкти цього процесу, і форми їх об'єднання відрізнятимуться. Оптимальною структурою будівельної корпорації стане така, що при наявних умовах зовнішнього середовища найбільшою мірою відповідатиме принципу економічної доцільності, тобто забезпечить ефективну взаємодію всіх учасників.

Висновки. Створення масштабних господарських об'єднань, суб'єктами яких є підприємства та організації усіх етапів виробничого циклу, сприятиме досягненню як комерційного, так і соціального ефекту на всіх рівнях економічних відносин. Подальший розвиток будівельного комплексу, який дасть змогу подолати негативні тенденції останніх років, має відбуватися у напрямі створення великих корпоративних структур, зі значним матеріально-технічним, фінансовим, інвестиційним і кадровим потенціалом. Проте можливі засоби впливу на формування, функціонування та розвитку будівельних структур за принципом технологічного ланцюжка вимагають детального наукового обґрунтування та удосконалення. Перспективи розвитку корпоративних процесів у будівельному комплексі полягають у розробці методологічних підходів до оцінювання і вибору певних форм об'єднань господарських суб'єктів даної галузі.

Список використаних джерел:

1. Експрес-випуск Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html.
2. Борецько В.І. Перспективи виробництва будівельних матеріалів в Україні [текст] / В.І. Борецько, М.Ю. Притула // Збірник наукових праць. Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2011. – Випуск XVII, № 4. – С. 64-71.

3. Комарницький І.М., Коломієць М.І. Система організаційно-економічних заходів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних будівельних матеріалів на регіональних та європейських ринках // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Випуск 5. Частина 3. – Херсон, 2014. – 261 с. – С. 148-151.
4. Ісаєнко Д.В. Державна політика у сфері забезпечення стійкого функціонування будівельної галузі / Д.В. Ісаєнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/apdu/2011-1/doc/2/09.pdf>.
5. Буркинський Б.В. Стратегія розвитку промислового комплексу регіону (орієнтири, ресурси, обмеження) : [монографія] / За ред. Б.В. Буркинського, В.М. Лисюка. – Одеса : ППРЕД НАН України, 2008. – 321 с.
6. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально-производственной организации : [в 2 ч.]. – Ч. 1 : Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе / В.И. Захарченко, В.М. Осипов. – Одесса : «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 122 с.
7. Федоренко В.Г., Гойко А.Ф., Джабейло В.Б. Кластеры – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 6-9.
8. Чорнуха І. Вплив інвестиційної конкуренції на діяльність будівельних підприємств / І. Чорнуха // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 3(42). – С. 43-47.
9. Офіційний сайт Будівельна палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html.
10. Територіальні органи ДФС в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/ms/f2a>.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.abcnews.com.ua/ru/markets/v-ukrainu-stali-mien-shie-zavozit-importnykh-stroimatierialov>.
12. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>.

Аннотация. Стаття посвящена оценок современного состояния предприятий строительных материалов, изделий и конструкций и имеющихся предпосылок создания корпоративных структур в строительном комплексе. Проанализированы основные тенденции развития предприятий строительного комплекса Украины в последние годы. Объединение предприятий строительного комплекса в рамках единого экономического субъекта – корпорации – способствует повышению эффективности их деятельности. Научно обоснованный отбор участников корпорации будет способствовать ее эффективной деятельности и, следовательно, обеспечит проявление синергетического эффекта, что отвечает комплексу государственных, региональных и предпринимательских интересов.

Ключевые слова: строительный комплекс, корпорация, стабильное функционирование, факторы объединения предприятий.

Summary. The article is sanctified to the estimation of the modern state enterprises building materials, wares and constructions and present background of creations a corporate structures in a building complex. In the article was demounted the main development trends basic progress of building complex enterprises of Ukraine the last years. An association enterprises of building complex within the framework of single economic subject is corporations – assists the increase efficiency their activity. The scientifically reasonable selection corporation participants will assist her effective activity, and, consequently, will provide the display of synergetics effect, that answers the complex of state, regional and enterprise interests.

Key words: building complex, corporation, stable operation, factors of a business combination.

Рекова Н. Ю.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємства
Донбаської державної машинобудівної академії*

Козлова В. О.

*аспірант кафедри «Облік, аналіз і аудит»
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*

Rekova N. Yu.

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Enterprise Economy Department
Donbass State Engineering Academy*

Kozlova V. A.

*Postgraduate Student of Department „Accounting, Analysis and Audit”
Kremenchuk Mykhaylo Ostrohradskyi National University*

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕПОЗИТАРНИХ СИСТЕМ

ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF NATIONAL SYSTEMS DEPOSTORY

Анотація. У роботі розглянуто міжнародний досвід розвитку національних депозитарних систем. Доведено, що особливості існування депозитарних систем залежать від специфіки законодавства, історичних традицій і особливостей формування національних фондових ринків тієї чи іншої країни. Досліджено сучасні тенденції на світових ринках капіталів, які спонукають учасників локальних ринків коригувати підходи до побудови систем обліку прав власності та виконання угод за цінними паперами відповідно до міжнародних стандартів. Досліджено базові рекомендації, щодо ефективної побудови інфраструктури фондового ринку. Проаналізовано склад власників центральних депозитаріїв цінних паперів у країнах ЄС. Розглянуто досвід окремих європейських країн, серед національних депозитарних систем котрих найбільш цікавим для України є досвід Німеччини і Польщі. Запропоновано пропозиції щодо реформування національного законодавства в сфері регулювання ринку цінних паперів відповідно до міжнародних стандартів, що дасть змогу розв'язати окремі проблеми, які існують в Національній депозитарній системі України.

Ключові слова: фондовий ринок, депозитарна система, цінні папери, кліринг, інвестиційні послуги, інфраструктура.

Вступ та постановка проблеми. Вивчаючи особливості формування Національної депозитарної системи України, варто врахувати той факт, що вітчизняний фондовий ринок має історію розвитку всього трохи більше 20 років, тоді як світовий досвід операцій із цінними паперами нараховує вже майже 5 століть. Нині вже можна бачити весь механізм ринку цінних паперів у цілому, з усіма його плюсами та мінусами, проблемами і тенденціями. Водночас неможливе просте копіювання всіляких моделей побудови фондової інфраструктури, що отримали поширення в інших країнах, на базис українських економічних інститутів. Однак, використовуючи найбагатший закордонний досвід, було б украй нераціонально не використовувати його при розробці власних концепцій побудови ринку цінних паперів і, відповідно, Національної депозитарної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження світового досвіду розвитку депозитарних систем та функціонування національних фондових ринків зробили провідні зарубіжні та вітчизняні вчені О.Ю. Леось, Г. Сивченко, Д.В. Соловйов, С.О. Москвін, В.В. Посполітак, С.Г. Хоружий, Р.Р. Арутюнян, Б.І. Пшик, Д. Покришка, О. Собкевич, Н.С. Кузнецова, А.М. Білоченко та ін. Але поза їхню увагою залишилися питання побудови архітектури національних депозитарних систем та механізмів взаємозв'язку усіх учасників ринку цінних паперів.

Метою роботи є визначення найбільш прогресивних методів побудови архітектури депозитарних систем економічно розвинених країн для можливості використання у вітчизняній практиці.

Результати дослідження. У світовій практиці існує кілька видів депозитарних систем залежно від специфіки законодавства, історичних традицій і особливостей формування національних фондових ринків тієї чи іншої країни. Їхній рівень централізації/децентралізації визначається наявністю або відсутністю єдиного Центрального депозитарію та відмінностями в позиціонуванні депозитарних установ. Наприклад, нині в розвинених країнах світу обслуговування 95% фондового ринку забезпечується центральними депозитаріями. У Європі функціонує близько тридцяти центральних депозитаріїв, а у всьому світі в цілому – близько ста [1, с. 55].

Як зазначають аналітики, сучасні тенденції на світових ринках капіталів спонукають учасників локальних ринків коригувати підходи до побудови систем обліку прав власності та виконання угод за цінними паперами відповідно до міжнародних стандартів. Розробкою цих стандартів у сфері організації системи депозитарної діяльності займаються такі міжнародні організації, як: Група тридцяти (Group 30, G-30), Асоціація європейських центральних депозитаріїв (Association of European Central Securities Depositories, ECSDA), Міжнародна організація комісій

з цінних паперів (*International Organization of Securities Commissions, IOSCO*), Міжнародна асоціація з питань обслуговування цінних паперів (*International Securities Services Association, ISSA*), Банк міжнародних розрахунків (*Bank for International Settlements, BIS*), Комітет європейських регуляторів ринків цінних паперів (*Committee of European Securities Regulators, CESR*), Європейський центральний банк (*European Central Bank, ECB*), Азіатсько-тихоокеанська група центральних депозитаріїв (*Asia-Pacific Central Securities Depository Group, ACG*), Група Джуованніні (*the Giovannini Group, GG*). Головною метою розробки рекомендацій і стандартів є вдосконалення процесу взаємодії між усіма учасниками розрахунків за операціями з цінними паперами та клірингу, зниження ризиків, а також удосконалення управління системою депозитарної діяльності.

Базові рекомендації, щодо ефективної побудови інфраструктури фондового ринку були висвітлені у доповіді «*Group 30*» 1989 р., яка складалася з представників тридцяти великих структур професійних учасників Міжнародного ринку цінних паперів. Головні рекомендації цієї доповіді щодо побудови системи клірингу і розрахунків за договорами щодо цінних паперів пізніше були скориговані учасниками Міжнародної асоціації з питань обслуговування цінних паперів (*ISSA*). Значна увага у цій доповіді приділяється організаційній структурі та управлінню депозитарною діяльністю, що має суттєво поліпшити і спростити обслуговування локальних і трансграничних угод за операціями щодо цінних паперів [2, с. 41].

Також у 1990 р. «*Group 30*» підготувала доповідь «Міжнародний кліринг та розрахунки», в якій представлено 20 рекомендацій щодо вдосконалення взаємовідносин між учасниками розрахунків за цінними паперами та клірингу, зниження ризиків проведення операцій на фондових ринках та удосконалення управління системою розрахунків і клірингу на світових ринках цінних паперів [3].

Важливе місце у розвитку європейського та українського фондового ринку належить рекомендаціям Групи Джуованніні, яка є консультантом Комісії Євросоюзу в питаннях щодо фінансового ринку. Групою було визначено 15 чинників (бар'єрів), що стримують процеси розрахунку за цінними паперами та клірингу на світовому фондовому ринку, та розроблено рекомендації щодо їх усунення. Переважно вони стосуються трансграничної торгівлі цінними паперами та, зокрема, стандартів, які регулюють трансграничні розрахунки за операціями щодо цінних паперів. Значна увага у цих рекомендаціях приділяється створенню єдиної технологічної бази для проведення розрахунків (*бар'єр № 1*), пропонується усунути розбіжності у практиці випуску цінних паперів (*бар'єр № 8*), акцентується увага на впорядкуванні періодів розрахунків та проблемах віддаленого доступу до національних систем розрахунків і клірингу (*бар'єри № 4-6*), наводяться пропозиції щодо усунення розбіжностей в юридичній системі (*бар'єри № 13-15*), із метою забезпечення рівноправних умов для національних та іноземних інвесторів рекомендується усунути податки на операції щодо цінних паперів (*бар'єр № 12*) [4, с. 22].

Також треба звернути увагу на рекомендації Європейських організацій, що провадять свою діяльність у сфері розрахунків і клірингу. Однією з них є Центр європейських реформ, що займається проблемами, пов'язаними із реформування Європейського Союзу. У свій час Центр європейських реформ підготував доповідь «Майбутнє європейського ринку цінних паперів», присвячену питаннями створення єдиного ринку фінансових послуг у рамках ЄС і у 2004 році прийняв Директиву «Про ринки

фінансових інструментів». Директива вводить у дію єдиний ринок і регуляторний режим для фінансових послуг у рамках Євросоюзу, замінюючи чинну Директиву з інвестиційних послуг (КБ) і ставлячи за мету забезпечення можливості для учасників ринку вільно взаємодіяти з контрагентами в інших країнах Євросоюзу в ті ж строки і на тих же умовах, що й у своїй країні [5].

Аналізуючи склад власників центральних депозитаріїв цінних паперів у країнах ЄС, можна виділити такі групи:

- 15 країн мають єдиний центральний депозитарій для корпоративних і державних цінних паперів: Австрія, Кіпр, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Італія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Швеція, Велика Британія;

- 10 країн мають єдиний центральний депозитарій корпоративних цінних паперів та один депозитарій у структурі Центрального банку для обслуговування угод з державними цінними паперами: Бельгія, Болгарія, Греція, Ірландія, Латвія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина та Словенія;

- у Чеській Республіці існують три депозитарії (два депозитарії корпоративних цінних паперів та один депозитарій Центрального банку для державних цінних паперів);

- в Іспанії існують чотири депозитарії (для корпоративних і державних цінних паперів). У всіх чотирьох депозитаріях контроль належить приватному сектору (частка Центрального банку становить 5%) [6].

Фахівці визначають високу міру фрагментарності інфраструктури клірингу і розрахунків у країнах ЄС. Хоча вона і перебуває у стадії консолідації, кількість всіляких національних і міжнародних організацій, які надають послуги клірингу і розрахунків, як і в минулі роки, велике (неабиякою мірою це є наслідком складності процесів інтеграції і гармонізації законодавств країн). Наприклад, існують 19 центральних депозитаріїв та міжнародних центральних депозитаріїв, які надають різноманітні види послуг і мають різну структуру управління. У деяких країнах – членах Євросоюзу клірингові будинки функціонують окремо від центральних депозитаріїв, тоді як в інших країнах кліринг і розрахунки поєднуються в рамках однієї організації.

Частина із центральних депозитаріїв у країнах ЄС функціонує як відділ або департамент більшої установи, наприклад, депозитарії, які ведуть центральні банки (зокрема, Реєстр цінних паперів у Національному Банку Польщі), або в рамках фондових бірж (депозитарії у структурі Кіпрської фондової біржі). Інші є компаніями в структурах більшої групи капіталу, створеної в результаті горизонтальної консолідації (наприклад, *Euroclear France* є філією *Euroclear SA/NV*, а вона у свою чергу – філією *Euroclear Plc.*), або вертикальної консолідації (*Clearstream Bankmg Luxembourg* є філією *Deutsche Borse*). Інші діють як незалежні компанії (наприклад, *OeKB*) [7, с. 26].

Часто в країнах ЄС існують депозитарії зі змішаним складом акціонерів, наприклад, ті, у яких частки мають як користувачі (учасники), так і біржі, а іноді також державні установи.

Залежно від форми діяльності, а також структури власності центральні депозитарії діють за принципом «not for profit» або «for profit» (тобто неприбуткові установи та установи, орієнтовані на отримання прибутку від депозитарної діяльності). До першої групи зазвичай належать центральні депозитарії цінних паперів, власниками яких є міністерства фінансів, казначейства і центральні банки, а також нечисленні депозитарії, що належать користувачам

(учасникам). У другій групі перебуває більшість депозитаріїв, що належать користувачам (учасникам) і фондовим біржам і особливо – третім сторонам.

Діапазон фінансових інструментів, що обслуговуються центральними депозитаріями цінних паперів, є дуже великим. У країнах, де існує один центральний депозитарій, він обслуговує усі фінансові інструменти, які є предметом угод на даному національному ринку. У кількох країнах ЄС існують два центральних депозитарії цінних паперів, один із яких, як правило, займається обслуговуванням казначейських паперів, а другий – іншими цінними паперами.

Найбільш відомими міжнародними депозитарно-кліринговими системами є *Euroclear* в Бельгії та *Clearstream Banking* в Люксембурзі [8, с. 93].

Формування єдиного європейського економічного і політичного простору призвело до створення в травні 1997 р. Європейської асоціації центральних депозитаріїв (Асоціація). Зараз до Асоціації входять 15 національних центральних депозитаріїв. Цілями Асоціації є: посилення кооперації між національними центральними депозитаріями; установлення загальних принципів та знаходження загальних рішень для ефективного та надійного функціонування інфраструктури ринку цінних паперів Європейського Союзу [9, с. 85].

Серед національних депозитарних систем найбільш цікавим для України є досвід Німеччини (через її провідне місце в економічному житті ЄС) і Польщі (через значну зацікавленість вітчизняних компаній до розміщення цінних паперів на Варшавській фондовій біржі).

У Німеччині діяльність депозитаріїв знаходиться під пильною увагою регулюючих органів. Основними власниками акцій у Німеччині є індивідуальні інвестори (прямі власники акцій), які володіють 3% всіх акцій, інституціональні інвестори (на їхню частку припадає 68%), держава (3%) і іноземні інвестори (16%).

Розрахунки з акціями емітентів Німеччини здійснюються через центральний депозитарій *Clearstream Banking Frankfurt (CBF)*. CBF веде рахунки депо банків-резидентів Німеччини, у яких відкриті рахунки депо власників і номінальних власників цінних паперів. CBF як центральний депозитарій здійснює кліринг і розрахунки по всіх видах цінних паперів Німеччини, що обертаються як на біржовому, так і на позабіржовому ринку.

Спочатку в Німеччині існувало 7 регіональних центральних депозитаріїв, найбільшим з яких був «Німецький касовий союз» (*Deutscher Kassenverein AG*) при Франкфуртській фондовій біржі, а також депозитарій для транскордонних розрахунків *Deutscher Auslandskassenverein* [10]. У 1996 р. відбулося злиття всіх депозитаріїв та створення *Deutsche Börse Clearing*. У 2000 р. з'явилася центральна депозитарно-клірингова установа *Clearstream Banking Frankfurt (CBF)* після того, як пройшло злиття депозитарно-клірингової компанії *Cedel* і частини *Deutsche Börse Clearing*. Тобто де-факто CBF є єдиним Центральним депозитарієм в Німеччині. Зазначимо, що у німецькому законодавстві обумовлено наявність Центрального депозитарію, але не обумовлено кількість депозитаріїв. CBF має розвинену кореспондентську мережу. Кореспондентами CBF є центральні депозитарії європейських країн, США і Японії, а також міжнародні розрахунково-клірингові центри *Clearstream Banking Luxembourg* і *Euroclear Bank Brussels*.

Система обліку прав на цінні папери в Німеччині будується на основі Центрального депозитарію, що є схвищем знерухомлених сертифікатів цінних паперів і касодіальних банків, що обслуговують своїх клієнтів, у тому числі і через схеми колективного інвестування.

Важливою рисою депозитарної системи Республіки Польща також є існування в обігу лише бездокументарних цінних паперів. Тому всі документарні цінні папери, які перебували в обігу в країні на початковому етапі розвитку ринку цінних паперів, було переведено у бездокументарну форму.

Ключовим елементом депозитарної системи країни є Національний депозитарій цінних паперів Республіки Польща (*KDPW S.A.*). Його було створено 1991 року як невід'ємну складову Варшавської біржі цінних паперів (*GPW S.A.*). Із 7 листопада 1994 року депозитарій функціонує як незалежна інституція, створена у формі акціонерного товариства, основними акціонерами якої є Державне казначейство (33% акцій), Біржа цінних паперів у Варшаві (33%), Національний банк Польщі (33%) [11, с. 71].

На Національний депозитарій цінних паперів Республіки Польща (НДЦП) покладено функції управління та нагляду за депозитарно-кліринговою системою. Його головними завданнями є: реєстрація та зберігання цінних паперів, що перебувають у відкритому обігу; присвоєння кодів цінним паперам; відкриття та обслуговування депозитарних рахунків для інститутів ринку, що мають право зберігати цінні папери в НДЦП; обслуговування емітентів та реалізація прав за цінними паперами; проведення розрахунків у цінних паперах та грошових розрахунків; гарантування транзакцій через накопичення та управління певними фондами з метою зниження ступеня ризику угод, що укладаються між учасниками ринку.

Варто зазначити, що головними змінами у депозитарно-розрахунковій системі Республіки Польща, які були запроваджені останнім часом і які можна запропонувати для застосування у діяльності Національної депозитарної системи України, є: нова система порівняння угод (*Comparison*); 7 розрахунково-клірингових циклів на день (у часі між ними проводяться розрахунки в режимі реального часу); нова система для міжнародного ринку облігацій; надання позик у цінних паперах на вимогу; обслуговування угод REPO; прийняття на зберігання акцій, що водночас котируються на Біржі цінних паперів у Варшаві та на закордонних біржах.

Також можна взяти за основу для впровадження в Україні прийнятий Наглядовою Радою НДЦП стратегічний план дій для Національного депозитарію Республіки Польща, який став базовим концептуальним документом і в якому дістали такі відображення основних напрямів розвитку основних елементів інфраструктури польського ринку та прагнення розвитку з урахуванням вимог процесів міжнародної інтеграції:

- приведення нормативно-правової бази функціонування депозитарної системи країни, процедур, стандартів та практики діяльності у відповідність до стандартів ЄС шляхом розробки спеціальної програми гармонізації;
- побудова у країні такої системи, яка відповідала б загальноприйнятим вимогам ефективності та безпеки, була здатною співпрацювати з іншими системами на основі одночасності проведення транзакцій (принцип *interoperability*), сприяла удосконаленню обслуговування транскордонних операцій з цінними паперами;
- кількісне та якісне збільшення отримувачів послуг депозитарію у складі його акціонерів, а потім – вирішення питання щодо входження зарубіжного стратегічного інвестора до складу акціонерів;
- збільшення функціональності Центрального депозитарію та депозитарної системи загалом через модернізацію послуг завдяки змінам в інформаційних системах та через безпосередню участь депозитарію в іноземних розрахунково-клірингових палатах.

Використання досвіду Республіки Польща у розбудові депозитарно-клірингової системи в Україні сприятиме створенню такої системи, яка спроможна швидко адаптуватися до європейських стандартів [11, с. 76].

Україна швидкими темпами просуває процеси, що сприяють більш повній інтеграції країни в європейське та світове економічне співтовариство. Одним із таких заходів є реформування національного законодавства у сфері регулювання ринку цінних паперів відповідно до міжнародних стандартів, що дасть змогу розв'язати такі проблеми:

- залучити зацікавлених іноземних інвесторів на внутрішній фондовий ринок України;
- дасть змогу повноцінно вийти українським фінансовим суб'єктам на міжнародні ринки зі своїм капіталом;
- удосконалив інформаційну архітектуру Національної депозитарної системи, що дасть змогу зменшити витрати на обробку інформації, прискорить її обробку та організацію обліку, знизить рівень ризиків при висновку угод із цінними паперами;
- підвищить репутацію країни на міжнародному рівні завдяки створенню ефективного і прозорого фондового ринку.

Поділяючи думку окремих вітчизняних дослідників [12, с. 355], вважаємо, що у структурі власності Центрального депозитарію повинна переважати більш значна частка приватних власників, оскільки це допоможе краще управляти роботою депозитарію. Крім того, диверсифікованість структури власників Центрального депозитарію дасть змогу залучити недержавні фінанси для обслуговування значного обсягу угод із цінними паперами, а також забезпечити безперервність роботи в надзвичайних економічних і політичних ситуаціях.

Необхідно ще враховувати і той факт, що політична незалежність суттєво підвищує рівень довіри потенційних іноземних інвесторів до Центрального депозитарію, тому що в цих випадках стане неможливим корпоративне рей-

дерство з боку фірм, які лобюються державними чиновниками. Природно, що держава в особі Національного банку України і Національної комісії із цінних паперів і фондовому ринку повинна мати вагомий частку в структурі статутного капіталу ПрАТ «Національний депозитарій України», але вона повинна бути збалансована часткою приватного капіталу, для того щоб інтерес корпоративного бізнесу був належним чином представлений і захищений на фондовому ринку країни.

Повноцінна інтеграція Центрального депозитарію і вітчизняного ринку цінних паперів у світові фінансові потоки неможлива без авторитетного висновку про надійність даного фондового інституту з боку міжнародних експертів. У зв'язку із цим необхідно налагодження тісного співробітництва із провідними та відомими рейтинговими агентствами, такими як *Standard & Poors*, *Moody's* і *IBCA*. У разі погіршення кваліфікаційної оцінки в рейтингу або визначення негативної динаміки за низкою ключових показників необхідно порушувати питання про зміну структури Національної депозитарної системи або принципів її діяльності.

Висновки. Таким чином, незважаючи на створення в Україні Центрального депозитарію і формування відповідної нормативно-правової бази, проблеми вдосконалення Національної депозитарної системи завжди будуть актуальними, тому що триває зіткнення інтересів зацікавлених сторін по окремих принципових питаннях. Водночас усі учасники депозитарної діяльності солідарні в тому, що в умовах взаємопроникнення економік різних країн, необхідна гармонізація й уніфікація національних депозитарних систем. Одним із реальних кроків у бік створення розвинутого і прозорого фондового ринку в Україні є зміна структури власників Центрального депозитарію в бік приватного капіталу, налагодження тісного співробітництва із провідними та відомими рейтинговими агентствами, встановлення якомога більше контактів із центральними депозитаріями інших країн.

Список використаних джерел:

1. Леось О.Ю. Вивчення існуючих проблем депозитарної системи України в аспекті відсутності єдиного центрального депозитарію / О.Ю. Леось, М.Б. Міхельсон. – Інвестиції: 54 практика та досвід. – 2012. – № 4. – С. 53-56.
2. Сивченко Г. Європейські орієнтири реформування національної депозитарної системи України / Г. Сивченко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 4. – С. 39-47.
3. Офіційний сайт «Групи 30» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.group30.org/pubs/pub_0782.htm.
4. Соловьев Д.В. НДЦ представит російскую депозитарную расчетную инфраструктуру в Европе / Д.В. Соловьев // Депозитариум. – 2006. – № 2. – С. 20-26.
5. The future of European stock markets. Офіційний сайт CER [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cer.org.uk/pdf/p238_stock_markets.
6. Центральні депозитарії цінних паперів: ключові факти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fmrep.kiev.ua/csd_factsheet_feb11_ua.pdf.
7. Покришка Д. Депозитарна система в Україні: проблеми та перспективи розвитку / Д. Покришка, О. Собкевич, М. Скиба // Ринок цінних паперів України. – 2010. – № 5-6. – С. 21-32.
8. Леось О.Ю. Регулювання фондового ринку: зарубіжний досвід організації депозитарного обліку цінних паперів / О.Ю. Леось, М. Тхір // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 90-93.
9. Кузнєцова Н.С., Назарчук І.Р. Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування : навч.-метод. посіб. / Н.С. Кузнєцова, І.Р. Назарчук. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 237 с.
10. Иванова М. Создание Центрального депозитария: опыт рынков Западной Европы / М. Иванова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ndc.ru/common/img/uploaded/files/depo/33/ivanova.pdf>.
11. Білоченко А.М. Перспективи розвитку депозитарної системи в Україні та можливості використання досвіду республіки Польща / А.М. Білоченко // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 69-76.
12. Пшик Б.І. Перспективи розвитку депозитарної системи України / Б.І. Пшик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 767. – С. 350-356.

Анотація. В роботі розглянуто міжнародний досвід створення національних депозитарних систем. Доказано, що особливості існування депозитарних систем залежать від специфіки законодавства, історичних традицій та особливостей формування національних фондових ринків того чи іншого держави. Досліджено сучасні тенденції на світових ринках капіталів, що змушують учасників локальних ринків коректувати підходи до побудови систем обліку прав власності та виконання угоди з цінними паперами згідно міжнародних стандартів. Досліджено базові рекомендації щодо ефективного побудови інфраструктури фондового ринку. Проаналізовано структуру власників Центральних депозитаріїв в країнах ЄС. Розглянуто досвід окремих європейських країн, серед яких найбільш цікавим для України є досвід формування національних депозитарних систем Німеччини та Польщі. Дані пропозиції щодо реформування національного законодавства в сфері регулювання ринку цінних паперів згідно з міжнародними стандартами, які дозволять вирішити окремі проблеми, притаманні національній депозитарній системі України.

Ключові слова: фондовий ринок, депозитарна система, цінні папери, кліринг, інвестиційні послуги, інфраструктура.

Summary. In this work there have been considered the international experience of development of national Depository system. It is proved that the characteristics of the existence of Depository systems depend on specifics of the legislation, historical traditions and peculiarities of formation of national stock markets of a country. Researched current trends in the global capital markets, which lead participants in local markets to adjust approaches to building systems of property rights registration and execution of transactions with securities in accordance with the international standards. Studied basic recommendations for building effective stock market infrastructure. Analyzed the ownership structure of the Central securities depositories in the EU. The experience of some European countries and among the Depository systems of which the most interesting for Ukraine is the experience of Germany and Poland. The proposals for reform of national legislation in the sphere of regulation of the securities market in accordance with international standards, which will allow to solve some problems that exist in the National Depository system of Ukraine.

Key words: stock market, Depository system, securities clearing, investment services, infrastructure.

УДК 656.073:65.011.3(045)

Ремига Ю. С.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри логістики*

Національного авіаційного університету

Remyha Yu. S.

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Senior Lecturer of the Logistics Department
National Aviation University*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОСТАВКИ ВАНТАЖІВ В УМОВАХ ЗРОСТАЮЧИХ РИЗИКІВ

PROBLEMS OF THE GOODS DELIVERY SAFETY ENSURING IN THE CONDITIONS OF INCREASINGLY RISKS

Анотація. Статтю присвячено питанню з'ясування основних підходів щодо визначення принципів застосування логістичного підходу у практиці управління доставкою вантажів, що дасть змогу істотно підвищити прибутковість та якість сервісу, забезпечити ефективне управління всіма потоковими процесами в ланцюгу доставки, стане запорукою суттєвих переваг у конкурентній боротьбі на ринку. З огляду на зазначене, у роботі розглянуто основні етапи процесу управління ризиками на підприємстві, що здійснює доставку вантажів, а також ідентифіковано саме логістичні ризики при здійсненні операцій транспортування, складування, вантажопереробки та управління запасами в діяльності підприємств. У підсумку зроблено висновок, що врахування логістичних ризиків у діяльності підприємств дасть змогу забезпечити гнучкість та їх адаптацію до мінливості ринкової ситуації, а також змусить використовувати новітні методи та технології в управлінні доставкою вантажів своїм клієнтам.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, логістичні ризики, ланцюг постачання, доставка вантажів.

Вступ та постановка проблеми. На сучасному етапі економічного господарювання успішність та результативність діяльності підприємств залежать від правильності та обґрунтованості обраної стратегії підприємницької діяльності та використання логістичних принципів у їх управлінні. Застосування логістичного

підходу у практиці управління доставкою вантажів дає змогу істотно підвищити прибутковість та якість сервісу, забезпечити ефективне управління всіма потоковими процесами в ланцюгу доставки, що стає запорукою суттєвих переваг у конкурентній боротьбі на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою дослідження стали результати наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері управління ланцюгом постачання (В.С. Лукінський [5], Н.Г. Плетньова [6]), теорії та практики логістики (І.О. Проценко [7], Б.А. Анікін [4]), ризик-менеджменту (А.А. Лобанов та А.В. Чугонов [9], С.М. Ілляшенко [3], І.Ю. Івченко [2]), ризикології (В.В. Вітлінський та Г.І. Великоіваненко [1]), управління підприємництвом (А.В. Шегда та М.В. Голованенко [8]).

Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних підходів до визначення основних принципів застосування логістичного підходу у практиці управління доставкою вантажів, що дасть змогу істотно підвищити прибутковість та якість сервісу, забезпечити ефективне управління всіма потоковими процесами в ланцюгу доставки, стане запорукою суттєвих переваг у конкурентній боротьбі на ринку в умовах невизначеності.

Результати дослідження. У практиці господарської діяльності практично щодня доводиться приймати різного роду рішення, особливо у питаннях доставки товарів з логістичної точки зору. Важливою умовою прийняття раціональних управлінських рішень є володіння якомога більш повною і точною інформацією про предмет рішення і його наслідки. Але, як і всі інші ресурси, інформація, як правило, обмежена, тому більшість рішень приймається в умовах неповної поінформованості та невизначеності зовнішнього середовища. Іншими словами, процес прийняття рішення на всіх цих рівнях управління відбувається в умовах постійно діючої невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища компанії, котрі визначають часткову або повну невизначеність кінцевих

результатів діяльності [9, с. 16]. Тому наслідком прийняття рішень у цих умовах є невизначеність результатів, тобто ризик [2, с. 16-23; 3, с. 9-13; 3, с. 10].

Поняття ризику або невизначеності є багатограним економічним явищем, тому нині науковці виділяють багато видів ризику [1, с. 94-95; 7, с. 79; 2, с. 32-36; 8, с. 22-28]. Іншими словами, ризики існують не лише в загальній діяльності підприємств, а й на усіх етапах ланцюга постачання, тобто на усіх етапах доставки товарів. Тому управління ними варто здійснювати з урахуванням специфічних особливостей логістичної діяльності та з адаптацією загальноприйнятих методів і прийомів управління до цих специфічних умов споживачів тощо [4, с. 15].

Управління ризиками – це сукупність методів, прийомів і заходів, що дають змогу певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів їхнього зменшення. Тому процес управління ризиками на підприємстві, що здійснює доставку вантажів доцільно здійснювати послідовно у декілька етапів (див. рис. 1).

Розглянемо кожний етап, відображений на рисунку 1, більш детально.

Перший етап – це виявлення зовнішніх та внутрішніх ризиків досліджуваної логістичної системи. Конкретному ланцюгу постачання, логістичній системі або її ланці відповідає своя система ризиків, яка формується залежно від виконуваних логістичних функцій (транспортування, складування, управління закупівлями тощо), галузевої приналежності, масштабу діяльності (місцевий, регіональний, національний, міжнародний, глобальний), обраних технологій, стратегій розвитку і низки інших чинників.

При ідентифікації ризиків підприємства перш за все виникає потреба виявлення усіх видів ризику, що харак-

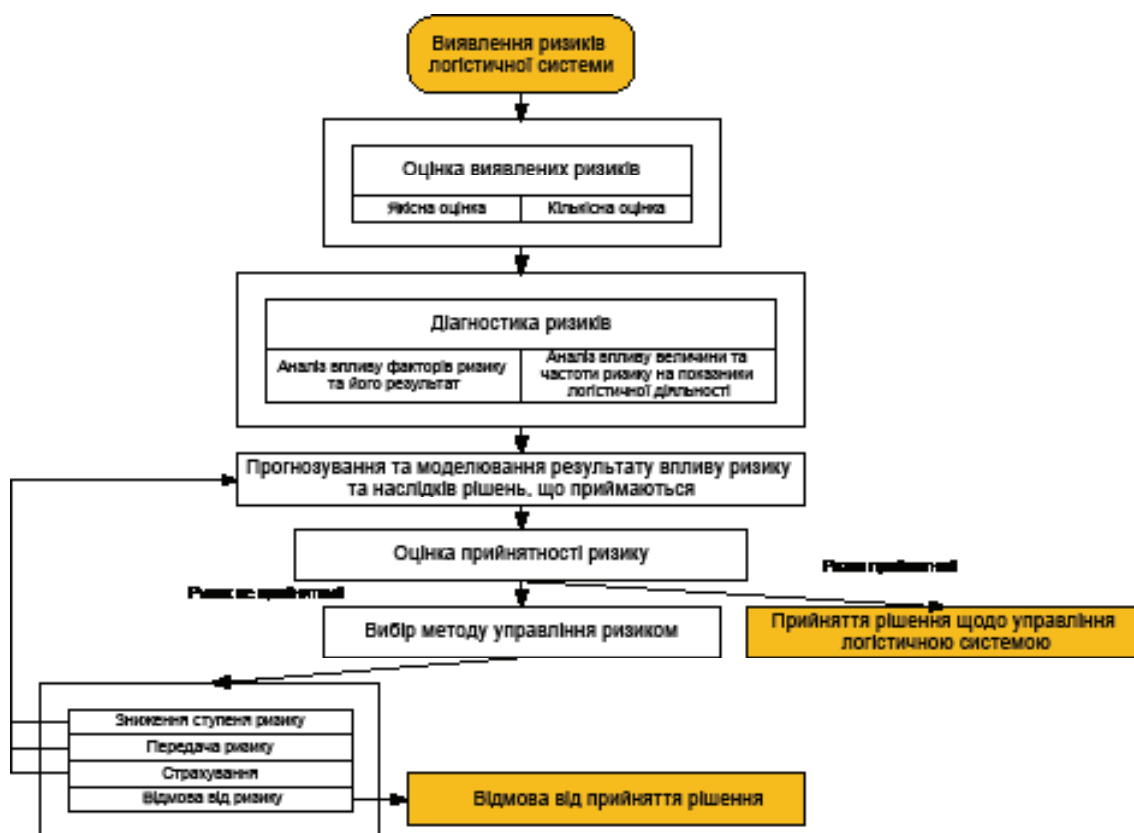


Рис. 1. Алгоритм управління ризиками та прийняття раціональних управлінських рішень в логістичній системі підприємства

Узагальнено автором на основі джерела [5, с. 57]

терні конкретно для даного підприємства. Тому необхідно навести класифікацію ризиків логістичної діяльності з точки зору причини появи можливого збитку (див. рис. 2).

Зазначені на рисунку 2 логістичні ризики – це ризики здійснення логістичних операцій транспортування, складування, вантажопереробки та управління запасами та ризики логістичного менеджменту усіх рівнів, у тому числі ризики управлінського характеру, що виникають під час виконання логістичних функцій та операцій [5, с. 80].

Ризики логістичного менеджменту на рівні логістичної системи включають ризики, що виникають внаслідок неефективної міжфункціональної логістичної координації, неефективності логістичної стратегії, незадовільного стану планування і контролю, низького рівня інтеграції логістичних процесів на підприємстві, рівня кваліфікації керівників і провідних фахівців з логістики, а також ризики неефективності системи ІТ-підтримки, обумовлені інтеграційним рівнем використовуваних технічних засобів, програмного забезпечення, кваліфікацією персоналу, широтою охоплення внутрішньої інформаційної мережі тощо.

Іншими видами ризиків, які також необхідно враховувати при управлінні підприємствами, виступають нелогістичні за причиною виникнення ризику – це зовнішні по відношенню до логістичної системи ризики, викликані природними, екологічними, політичними, ринковими, соціальними причинами, і ризики, характерні для будь-якої іншої сфери управлінської діяльності, пов'язані з нещасними випадками, звільненням і смертю персоналу, спричиненням шкоди основним фондам адміністративно-управлінського призначення із яких-небудь не зазначених вище причин тощо.

Для виявлення перелічених ризиків можуть використовуватися процедура аудиту логістичних видів діяльності, SWOT-аналіз. У ході зовнішнього аудиту здійснюється аналіз очікування рівня обслуговування споживачів, роботи конкурентів, тенденцій у галузі, економічних, політичних відносин і іншої інформації, що відноситься до виявлення зовнішніх ризиків для логістичної системи. У ході внутрішнього аудиту збираються відомості про виконувані логістичні функції, технології. Аналізуються способи виконання логістичних операцій, показники якості обслуговування, структура логістичних витрат, статистика втрат від ризиків, тобто проводиться збір даних,

що дають змогу оцінити внутрішні ризики логістичної системи підприємства [6, с. 213-220].

Другий етап – якісна та кількісна оцінка ризиків. Виявлення притаманних підприємству логістичних та нелогістичних ризиків не дають змогу визначити небезпеку, яку вони представляють, і процедури управління ризиками, що забезпечують найкращий результат. Для вирішення цих завдань необхідно оцінити величину можливих втрат від ризиків та ймовірність їх появи. Головне завдання якісної оцінки полягає в отриманні інформації про структуру, властивості логістичної системи і наявних їй ризиків, визначенні факторів ризику й обставин, що призводять до ризиків в логістичній системі ризикових ситуацій. Кількісна оцінка дає змогу отримати чисельне значення ризиків логістичної системи підприємства, ймовірностей їх настання та наслідків [5, с. 71]. На цьому етапі можуть бути використані такі методи оцінки ризиків, як статистичний метод, метод експертних оцінок, метод аналогій тощо.

Третій етап – діагностика ризиків – передбачає аналіз впливу факторів ризику на його результат та аналіз впливу величини та частоти ризику на показники логістичної діяльності, що здійснюються з використанням методів кореляційного, регресійного аналізу, імітаційного моделювання та аналітичних методів.

Четвертий етап – прогнозування та моделювання результату дії ризику та наслідків рішень, що приймаються; передбачає використання методу дерева рішень, імовірнісного динамічного програмування та сценарного планування.

П'ятий етап – оцінка прийнятності ризику, тобто розуміння того, що в більшості випадків повністю позбутися від ризику неможливо, його можна лише знизити до прийнятної рівня, коли він перестає бути небезпечним.

Шостий етап – обрання доцільного методу управління неприйнятної рівня певного ризику логістичної діяльності підприємства. Такими методами у практиці господарювання підприємств найчастіше виступають [2, с. 58-60; 3, с. 45]: профілактичні заходи з метою зменшення ступеня ризику; передача ризиків; зовнішнє страхування; відмова від ризику.

Під час управління ризиками в діяльності підприємств при доставці вантажів необхідно враховувати такі важливі моменти [5, с. 82]:

1) саме поняття «ризик» досить багатогранне та залежить не лише від сфери його застосування, а й практики оцінки ризиків, що склалася у цій сфері;

2) при оцінці ризиків є складність та багатогранність логістичного середовища. Ризики логістичних систем можуть бути самими різноманітними. По своїй суті ризики логістичної діяльності об'єднують у собі різні види ризиків усіх складових ланок і елементів як у процесі зміни матеріальних, фінансових і інформаційних потоків, так і в процесі, власне, управління ризиками, що виникають у діяльності підприємства;

3) підприємство на практиці є не динамічною організацією з єдиним управлінням, а сукупністю зацікавлених сторін у вигляді ланок логістичної системи з певними потенційними можливостями і сферою компетентності. Під зацікавленими сторонами в логістичній системі розуміються логістичні ланки, з чіткими інтересами і прибутком пов'язаний успіх організації і логістичної системи;

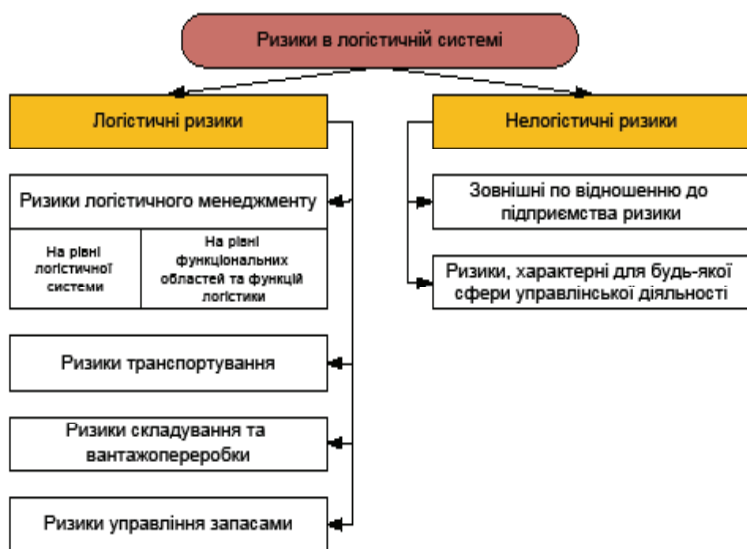


Рис. 2. Класифікація ризиків в логістичній системі підприємства

Узагальнено автором на основі джерел [5, с. 80; 6, с. 215-216]

4) у процесі функціонування підприємства учасники всіх ланок логістичного ланцюга зацікавлені в отриманні прибутку. Перед менеджерами ставиться завдання збільшити цей прибуток і скоротити витрати.

Висновки. Отже, враховуючи загальні рекомендації щодо поліпшення процесу управління ризиками в діяльності підприємств, які займаються доставкою вантажів, варто відзначити таке [5, с. 89]:

1. Мати стратегічне мислення. Ефективне управління ризиками повинно бути цілісним та інтегрованим. Підприємство, що відрізняється стратегічним процесом планування, наприклад, списку постачальників, зуміє більш ефективно управляти ризиками, зможе побудувати заощадливий та ефективний логістичний ланцюг, буде швидко реагувати на потреби ринку та впроваджувати інновації. Тоді як відсутність стратегічного планування може призвести до конфлікту між витратами та ризиками.

2. Постійно прагнути до розширення кооперації. Фахівці з логістики й управління ризиками повинні вести регулярну роботу зі своїми колегами з відділів закупівель, транспортування, роботи з клієнтами та іншими. Вирішення питань, пов'язаних із зменшенням складних ризиків, вимагає більш глибокої та постійної співпраці, тому відділи зможуть не тільки краще розуміти ризики, але також краще розбиратися у специфіці роботи, виконаної кожним відділом.

3. Розробляти схему оптимального співвідношення ризиків. Експерти сходяться на думці, що є вірні та неправильні підходи до управління ризиками. Тому менеджерам необхідно чітко уявляти собі витрати і ризики як дві взаємопов'язані змінні: зменшення однієї складової часто відбувається за рахунок збільшення іншої.

4. Бути готовим до ризиків, яким неможливо дати кількісну оцінку. Нині більшість підприємств немає належних методів оцінки ризику, часто відсутня статистична база. Управління різними ризиками здійснюється незалежно, не враховуючи можливість взаємодії між ризиками різних ланок логістичного ланцюга.

Таким чином, можна сказати, що будь-яка ділова активність ризикована, тобто ніщо не може відбутися без ризику, але кожен, хто пов'язує ризик винятково з небезпекою або можливістю збитків, втрачає з поля зору найважливіший аспект – сприятливу можливість. Тому для логістичної діяльності корисно бути ризикованою, оскільки це змушує підприємства шукати нові інноваційні підходи у своїй діяльності або шукати нові способи кращого задоволення потреб своїх споживачів (особливо при доставці товарів). Тому врахування логістичних ризиків в діяльності підприємств дасть змогу забезпечити гнучкість та їх адаптацію до мінливості ринкової ситуації, а також змусить використовувати новітні методи та технології в управлінні доставкою вантажів своїм клієнтам.

Список використаних джерел:

1. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія [Текст] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
2. Івченко І.Ю. Економічні ризики: навчальний посібник [Текст] / І.Ю. Івченко. – К.: «Центр навчальної літератури», 2004. – 304 с.
3. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: навчальний посібник [Текст] / С.М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
4. Логистика: учебник [Текст] / Под ред. Б.А. Аникина. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 368 с.
5. Модели и методы теории логистики: учебное пособие [Текст] / Под ред. В.С. Лукинського. – СПб.: Питер, 2007. – 176 с.
6. Плетнева Н.Г. Анализ рисков логистики и целей поставок: подход к классификации и алгоритм принятия решений [Текст] / Н.Г. Плетнева // Вестник ИНЖЭКОНа. Сер. Экономика. Вып. 4(13). – СПб.: СПбГИЭУ, 2006. – С. 213-220.
7. Проценко И.О. Стратегическая логистика [Текст] / И.О. Проценко. – М.: Издательский дом «МЕЛАП», 2005. – 368 с.
8. Шегда А.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: навч. посібн. [Текст] / А.В. Шегда, М.В. Голованенко; за ред. А.В. Шегди. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
9. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст] / Под ред. к.э.н. А.А. Лобанова и А.В. Чугонова. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 932 с.

Аннотация. Статья посвящена вопросу выявления основных подходов к определению принципов применения логистического подхода в практике управления доставкой грузов, что позволит существенно повысить прибыльность и качество сервиса, обеспечить эффективное управление всеми потоковыми процессами в цепи доставки, станет залогом существенных преимуществ в конкурентной борьбе на рынке. Учитывая указанное, в работе рассмотрены основные этапы процесса управления рисками на предприятии, а также идентифицированы именно логистические риски при осуществлении операций транспортировки, складирования, грузопереработки и управления запасами в деятельности предприятий. В итоге сделан вывод, что учет логистических рисков в деятельности предприятий позволит обеспечить гибкость и их адаптацию к изменчивости рыночной ситуации, а также заставит использовать новейшие методы и технологии в управлении доставкой грузов своим клиентам.

Ключевые слова: риск, управление рисками, логистические риски, цепочка поставки, доставка грузов.

Summary. The article is devoted to identifying the main approaches of the logistical principles to the cargo delivery management practices that will significantly improve the profitability and quality of service, ensure the effective management of all flow processes in the supply chain, will ensure significant competitive advantage in the market. In this paper the basic stages of the risk management process in the enterprise have been considered, also the logistics risks in operations of transportation, warehousing, materials handling and inventory management of enterprises have been identified. As a result, it was concluded that the inclusion of logistics risks in the activity of enterprises will allow for flexibility and adaptation variability of the market situation, as well as make use of the latest methods and technologies in the cargo delivery management to customers.

Key words: risk, risk management, logistics risks, supply chain, cargo delivery.

Рубіш М. А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету

Rubish M. A.

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Management and economic management department
Mukachevo State UniversityРЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ
НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІREGIONAL FEATURES OF FOREIGN INVESTMENT
IN TRANSCARPATHIAN REGION

Анотація. У статті автором на основі статистичних даних проаналізовано динаміку основних показників прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку Закарпатської області, визначено їх основні тенденції. Особливу увагу автор приділяє галузевій структурі прямих іноземних інвестицій. Виявлено, що найбільші обсяги інвестицій спрямовано на розвиток промисловості Закарпатської області й основна їх частина залучається у переробну промисловість. Здійснено аналіз та визначено основні тенденції залучення обсягів іноземних інвестицій в економіку області по містах і районах, а також на одну особу по містах і районах Закарпатської області. Щодо географічної структури проаналізовано країни-інвестори і встановлено, що найбільший обсяг іноземних інвестицій припадає на європейські країни, зокрема країни ЄС.

Ключові слова: інвестиції, прями іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, іноземний капітал, спільні інвестиційні проекти і програми.

Вступ та постановка проблеми. В економіці кожної країни, зокрема й України, важлива роль відводиться прямим іноземним інвестиціям як внескам нерезидентів до статутного фонду підприємства-резидента, що забезпечить права власності нерезидентів на придбані майно, майнові комплекси, або на акції, облигації та інші цінні папери, що становлять не менше 10% вартості статутного фонду підприємства-резидента, а також інвестиції, отримані у результаті укладання договорів між суб'єктами господарювання про спільну інвестиційну діяльність [1, с. 76].

У 2006 році зусилля Уряду були спрямовані на поліпшення інвестиційного клімату й подолання нестабільності, що виникла внаслідок ліквідації в законодавстві пільг для інвесторів, які реалізовували інвестиційні проекти в технопарках і вільних економічних зонах, а також нестабільності через затяжну дискусію щодо реприватизації раніше приватизованих підприємств, посилення податкового преса і лібералізації торговельного режиму. Свідченням цього була активізація інвесторів на вітчизняному ринку і збільшення обсягів залучення прямих іноземних інвестицій. Але сучасне становище іноземного інвестування в економіку нашої країни в цілому бажає кращого. Погіршення інвестиційного клімату (нестабільна політична ситуація, війна на Сході України та ін.) негативно позначилося на інвестиційній активності в Закарпатській області. Скорочення надходжень з боку іноземного інвестора суттєво вплинуло на погіршення економічної ситуації в окремих галузях економіки області, що вимагає реалізації ефективних заходів для її стабілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі залучення іноземних інвестицій в економіку країни, регіону присвячено багато досліджень. Значних досягнень у цьому питанні досягли такі вітчизняні вчені: Б. Губський,

Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, В. Новицький, А. Пересада та ін. Проблематикою інвестиційного регіонального розвитку (на прикладі Закарпатської області) займаються Л. Газуда, В. Гоблик, М. Лендел, В. Папп, О. Феєр, О. Чубарь. Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, окремі тенденції залучення іноземних інвестицій у Закарпатську область потребують більш детального аналізу.

Метою роботи є: аналіз інвестиційної діяльності області за окремими параметрами: обсяг інвестицій, напрямки інвестування, географічна структура; виявлення чинників зміни обсягу інвестицій.

Результати дослідження. Аналіз стану економіки Закарпатської області за період 1994–2015 рр. свідчить, що одним із дієвих видів зовнішньоекономічної діяльності, з метою забезпечення підвищення рівня розвитку продуктивних сил регіону, є інвестиційна діяльність (рис. 1).

Протягом 1994–2014 рр. в економіку області залучено близько 376,6 млн дол. США прямих іноземних інвестицій. Якщо до 2013 р. ми можемо констатувати поступове збільшення обсягів інвестицій (за винятком 2011 р.), то за останні 2 роки намітилася тенденція до

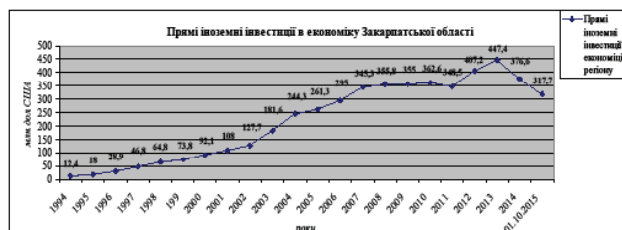


Рис. 1. Прями іноземні інвестиції в економіку Закарпатської області за період 1994–2015 рр.

Побудовано на основі джерела [2]

зменшення притоку іноземних інвестицій. У 2013 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку області склав 447,4 млн дол. США.

У 2014 році спостерігалися наслідки загальнодержавного кризового стану, що спричинило скорочення обсягів залучення прямих іноземних інвестицій на 70,8 млн дол. США порівняно з попереднім 2013 роком. У 2015 році за період січень-вересень обсяг прямих іноземних інвестицій склав 317702,5 тис. дол. США, що на 56251 тис. дол. США менше відповідного періоду 2014 року [5].

Інвестиції в економіку області у 2013 р. надійшли із 56 країн світу. Основними інвесторами є країни: Японія, Кіпр, Австрія, Польща, Німеччина, США, Угорщина та Нідерланди, на які припадає більше двох третин їх обсягу. У 2014 році інвестиції надійшли із 48 країн світу. До десятки основних країн інвесторів на які припадає 84,3% загального обсягу прямих іноземних інвестицій традиційно входять такі європейські країни, як Німеччина, Польща, Австрія, Нідерланди, Угорщина, Італія, Мальта а також США, Японія, Кіпр. За 9 місяців 2015 року в економіку області іноземні інвестиції надійшли з 48 країн світу (на які припадає 83,8% загального обсягу прямих іноземних інвестицій), а саме: Нідерланди Німеччина Польща, Японія, Австрія, США, Угорщина, Італія, Мальта та Кіпр [5].

За географічною структурою найбільший обсяг іноземних інвестицій Закарпатської області у 2014 р., як і

у 2013 р., припадає на європейські країни, зокрема країни Європейського Союзу (ЄС) – 66,1% (2014 р.), 62,9% (2013 р.); країни Азії – 23,5 (2014 р.), 25,7% (2013 р.); Сполучені Штати Америки у 2014 і 2013 роках – 10,3% і 10,8% відповідно та країни СНД – 0,3% у 2014 р., 0,6% у 2013 р. (Таблиця 1)

Японія є найбільшим інвестором економіки Закарпатської області у 2013 році, на неї припадало 14,6% загального обсягу інвестицій – 65266,9 тис. дол. США, які зосереджені у промисловості області у такому співвідношенні: 99,8% та 0,2%, відповідно, переробна промисловість, що включає виробництво меблів, іншої продукції, та ремонт і монтаж машин і устаткування (65266,9 тис. дол. США) та добувна промисловість і розроблення кар'єрів – 110,9 тис. дол. США. У 2014 році більше інвестицій надійшло з Німеччини – 44588,1 тис. дол. США (11,8% загальнообласного обсягу), що на 3,7% вище показника минулого року, з них 36932,4 тис. дол. США – в переробну промисловість (125,2% показника 2013 року) – Австрія, на яку припадає 10,0% загального обсягу інвестицій 2013 р., що становить 11532,1 тис. дол. США 86,8% власних інвестицій, вкладає у розвиток переробної промисловості Закарпатської області, зокрема у виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції 17505,7 тис. дол. США, також у виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування –

Таблиця 1

Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку Закарпатської області за період 2010–2014 рр. (тис. дол. США)

місто / район	Іноземні інвестиції				
	2010	2011	2012	2013	2014
Усього по області	364353,5	348467,0	407232,9	447388,8	376615,6
Європа, у тому числі країни ЄС	243339,1	228571,2	250993,7	281221,3	2489903,5
Країни СНД, у тому числі:					
Російська Федерація	2768,5	2744,2	2508,3	2787,9	1080,6
Азія	1860,6	1780,1	2032,6	2312,2	1049,7
	63264,6	61973,0	95167,1	115113,9	88399,8
Америка, у тому числі:					
США	54981,0	55178,3	57309,8	48116,8	38953,5
	44624,3	44812,1	45109,9	35810,9	29557,4
Африка	0,3	0,3	1254,0	101,9	335,0
Австралія і Океанія	-	-	-	47,0	-

Джерело: [6; 4]

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку області за видами економічної діяльності (2009–2014 рр.)

Вид економічної діяльності	Обсяги прямих іноземних інвестицій (тис. дол. США)					
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Усього	363702,2	364353,5	348467,0	407232,9	447388,8	376615,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2438,0	2653,0	2005,6	2692,0	5144,9	2618,6
Промисловість, з них:	300614,5	294595,3	252140,5	302710,4	333955,8	301755,3
добувна промисловість	1146,3	1159,6	1168,8	1404,1	1636,7	1142,1
переробна промисловість	293700,2	287253,9	250192,1	300318,5	330037,2	298868,5
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	5768,0	6181,8	779,6	987,8	2281,9	1744,7
Будівництво	2701,8	2649,9	2358,0	2758,6	4159,2	2607,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	10483,4	10012,6	15670,0	16143,5	27102,4	10103,6
Діяльність готелів та ресторанів	9296,9	9258,3	16899,4	17082,0	19267,3	13379,1
Діяльність транспорту та зв'язку	18252,2	24445,8	28922,3	29983,9	29520,5	22800,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	247,4	240,6	741,8	143,9	206,2	174,8
Інші види діяльності	19668,0	20498,0	29729,4	35718,6	28032,5	23176,4

Джерело: [6, с. 13-16; 4]

19558,2 тис. дол. США скоротила у 2014 році обсяги іноземних інвестицій на 0,5%, і, як і у 2013 році, пріоритетною є переробна промисловість, в яку спрямовано 31291,1 тис. дол. США.

Значне місце за обсягами інвестованих коштів у економіку Закарпатської області належить Кіпру, який у 2014 році вклав в економіку області 28450,8 тис. дол. США, інвестиції якого зосереджені передусім у промисловості (добувній – 649,7 тис. дол. США та переробній – 37065,4 тис. дол. США у 2013 р. та 22544,0 тис. дол. США у 2014 р., постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря у 2013 р. – 691,6 у 2013 р. тис. дол. США, у 2014 р. – 414,1 тис. дол. США, що на 40,1% менше попереднього року).

Не менш важливим у нашому дослідженні є аналіз галузевої спрямованості інвестиційних коштів (табл. 2).

Найбільші обсяги інвестицій, спрямованих на розвиток промисловості області, у 2012 р. становили 302710,4 тис. дол. США, у 2013 р. – 333955,8 тис. дол. США проте у 2014 році цей показник зменшився до 301755,3 тис. дол. США, що на 32200,5 тис. дол. США менше попереднього року, а найнижчий показник – 252140,5 тис. дол. США у 2011 році. Незначна частка з них освоюється добувною промисловістю – близько 0,49% у 2013 р. та 0,30% у 2014 році, а основна частина залучається у переробну промисловість.

Так, у 2012 р. в аналізовану сферу було залучено 300318,5 тис. дол. США, з них 68854,4 тис. дол. США – на виробництво харчових продуктів, напоїв, що склало 79,4% від обсягу 2013 р.; 105350,3 тис. дол. США освоєно у машинобудуванні; 19838,0 тис. дол. США надійшло інвестицій у легку промисловість та 106275,8 тис. дол. США – в інші види переробної промисловості області. У 2014 році на підприємствах промисловості зосереджено 301,8 млн дол. США, що складає 80,1% загального обсягу, у тому числі переробної – 298,9 млн дол. США, що на 31,1 млн дол. США менше 2013 року. Незважаючи на загальні негативні тенденції 2014 року, залучення інвестицій у підприємства з виробництва транспортних

засобів зросли на 58 млн дол. США відповідно до попереднього року і склали 111,6 млн дол. США. У 2013 р. обсяги прямих іноземних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство становили 5144,9 тис. дол. США, або 1,2%, у 2012 р. відмічалася тенденція до зростання, що не можна сказати про 2014 рік, де обсяг залучених інвестицій скоротився до 2618,6 тис. дол. США (0,7% загальнообласного показника), що є свідченням негативних тенденцій інвестиційних надходжень. Добувною та переробною промисловістю області залучено відповідно 1636,7 та 330037,2 тис. дол. США. Основою переробної промисловості Закарпатської області у 2013 р. є виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин, у які залучено 116717,3 тис. дол. США (26,1% до загального обсягу) що на 79617,3 тис. дол. США більше показника 2014 р.; виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів з обсягом прямих іноземних інвестицій – 54701,4 тис. дол. США, що становить 12,2% до загального підсумку 2013 року і на 37,8% більше показника 2014 р.; у виробництві автотранспортних засобів інвестовано 12,0% від загального обсягу, що становить 53599,3 тис. дол. США, та виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції у 2014 році – 749 тис. дол. США, що перевищує відповідний показник минулого року, який складав 50051,0 тис. дол. США (11,2% відповідно). Незначною є частка інвестиційних надходжень до інших видів переробної промисловості області.

У цілому в Закарпатській області було реалізовано промислової продукції на суму 9290656,6 тис. грн, у тому числі 7242213,2 тис. грн – обсяг реалізованої продукції підприємствами з прямими іноземними інвестиціями, що становило 77,9% до загального показника [1, с. 81].

Пріоритетом у розвитку економіки Закарпатської області є експортоорієнтоване виробництво та надання послуг у туристичній галузі, галузях легкої та харчової промисловості, приладобудуванні та електроніці, а також створення галузі автомобілебудування та розвитку деревообробної галузі, які вважаються найбільш перспективними для іноземного інвестора.

Таблиця 3

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку Закарпатської області по містах та районах за період 2010–2014 рр. [6, с. 110; 3, с. 8]

місто / район	Іноземні інвестиції, тис. дол. США					інвестицій на одну особу, дол. США			
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Всього по області	364353,5	348467,0	407232,9	447388,8	376615,6	293,1	279,6	325,8	357,1
м. Ужгород	52123,8	49515,2	52793,3	61773,6	50920,8	453,6	430,9	459,5	539,1
м. Берегово	30129,6	29875,2	28801,7	20550,7	15391,5	1239,9	1234,5	1192,4	853,3
м. Мукачево	49490,1	57291,5	64570,6	66419,1	42837,6	594,1	684,5	767,3	785,2
м. Хуст	7847,2	7765,6	7781,3	7931,5	6072,6	252,3	248,9	248,6	253,0
м. Чоп	14474,6	14474,6	17051,0	16692,5	13629,4	1667,9	1626,4	1907,5	1862,0
Берегівський	4666,4	3836,9	2688,3	2878,4	1997,7	89,9	73,9	51,8	55,4
Великоберезн-й	18430,1	21723,8	22076,2	22210,9	20977,4	690,3	816,7	829,3	832,5
Виноградівський	22559,1	20344,8	26155,5	29357,1	36722,9	190,7	171,1	218,8	244,4
Воловецький	1742,9	1808,3	1823,1	1854,5	1744,5	71,4	73,8	74,4	75,7
Іршавський	6664,8	6423,8	6515,5	3801,4	3125,6	67,4	64,8	65,6	38,2
Міжгірський	5258,4	5027,0	5138,6	225,1	67,9	107,2	104,7	107,0	4,7
Мукачівський	16832,1	23124,9	23658,9	24332,6	23401,8	167,6	229,9	234,6	240,8
Перечинський	5493,5	5265,8	5312,3	4880,8	3139,7	175,0	167,2	168,0	153,5
Рахівський	30508,6	4107,6	4222,9	4181,7	3999,4	336,0	45,0	46,1	45,5
Свалявський	19262,6	18970,5	21874,7	23267,3	16505,0	359,4	353,3	406,4	431,2
Тячівський	6349,5	5280,1	5322,0	4937,2	3328,6	36,9	30,5	30,7	28,4
Ужгородський	69870,8	71405,3	108659,9	148948,4	130353,4	1024,5	1040,9	1573,1	2140,1
Хустський	2379,7	2226,1	2777,1	3146,0	2399,8	24,9	23,2	28,9	32,7

Інвестиційне забезпечення міст та районів Закарпатської області (табл. 3) у 2013 р. становило 33,3% до загального обсягу інвестицій, з них залучено в Ужгородському районі, що становить 137,1% інвестицій 2012 р., 66419,1 тис. дол. США, що на 1848,5 тис. дол. США більше, ніж у 2012 р., на 16929 тис. дол. США більше, ніж у 2010 р., і складає 14,9% загального обсягу інвестицій м. Мукачева у 2013 р. В обласний центр – м. Ужгород – у 2013 р. залучено 13,8% загального обсягу, що становить 61773,6 тис. дол. США. Найменше залучених іноземних коштів у 2013 р. спостерігається в Міжгірському районі (скоротилося до 2012 р. на 4913,5 тис. дол. США і склало 0,1% загального обсягу (225,1 тис. дол. США). Найвище інвестиційне забезпечення прямими іноземними інвестиціями серед міст та районів Закарпатської області у 2014 р. було в Ужгородському районі і становило 34,6% (або 130,4 млн дол. США), що на 15,4% вище показника 2010 р., а також м. Ужгород освоєно інвестицій 50,9 млн дол. США, що на 2,3% менше, ніж у 2010 р. Друге місце займає Виноградівський район та місто Мукачево – 36722,9 тис. дол. США та 42837,6 тис. дол. США відповідно. Найменше інвестицій спрямовано в Міжгірський район – усього 67,9 тис. дол. США.

Станом на 31 грудня 2012 р. на одну особу в Закарпатській області припадало 325,8 дол. США, при цьому область посіла 17 місце при 1199,3 дол. США на одну особу по Україні в цілому, у 2013 р. обсяг інвестицій на одну особу по області зріс на 31,3 дол. США і становив 357,1 дол. США (табл. 3). Це ж стосується і 2014 р., де обсяг залучених інвестицій становив 376,6 млн дол. США. За 2014 р. в економіку області іноземними інвесторами вкладено 19,7 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за цей період становить – 52, 8 млн дол. США (у т.ч. за рахунок курсової різниці – 73,5 млн дол. США).

Найвищий показник обсягу інвестицій у розрахунку на одну особу в 2013 р. – в Ужгородському районі, м. Чоп, Великоберезнянському районі, м. Ужгороді та м. Мукачево.

Збільшення обсягів іноземних інвестицій нині – це запорука зростання прибутків господарюючих суб'єктів та доходів населення в майбутньому. Сприяючи їх залученню та ефективному використанню, у перспективі підприємства області зможуть виготовляти якісний інноваційний продукт і бути конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Цього можна досягти шляхом:

- створення позитивного іміджу на міжнародному рівні та за рахунок підвищення інвестиційної привабливості Закарпатської області;

- поширення інформації серед потенційних інвесторів щодо інвестиційних пропозицій підприємств та організацій області;

- підвищення ефективності системи управління процесами іноземного інвестування на регіональному рівні;

- реалізації заходів щодо інноваційного розвитку підприємств регіону, в які передбачається надходження інвестицій;

- налагодження зв'язків суб'єктів господарювання області з міжнародними інвестиційними та фінансовими структурами [7].

Висновки. У процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності як України, так і її регіонів важлива роль відводиться прямим іноземним інвестиціям, а також отриманим у результаті укладання договорів про спільну інвестиційну діяльність. За період 2009–2013 рр. спостерігається тенденція до зростання надходжень у загальному обсязі інвестицій, хоча у 2014 р. відзначено скорочення обсягів іноземних інвестицій стосовно попереднього року, яке становило 15,8%, або на 70773,2 тис. дол. США. Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку області у 2014 р. зросли на лише на 12913,4 тис. дол. США порівняно з 2009 р. і склали 376615,6 тис. дол. США. Дослідженням підтверджено, що у сфері зовнішньоекономічної діяльності найбільша частка експорту – серед країн – членів ЄС. Важливе значення для економіки Закарпатської області у 2013 р. та 2014 р. мають інвестиції з боку країн сусідів, зокрема Польщі – 39213,4 тис. дол. США та 36422,9 тис. дол. США; Угорщини – 29301,2 тис. дол. США та 20054,7 тис. дол. США відповідно; Словаччини – 11917,3 тис. дол. США та 7064,9 тис. дол. США; Румунії – 1927,4 тис. дол. США та 1647,9 тис. дол. США.

Поряд з позитивними результатами щодо надходжень іноземних інвестицій мають місце і негативні тенденції. Це в першу чергу зниження обсягів надходжень у певних видах економічної діяльності у 2014 році порівняно з попередніми роками, така ж тенденція прослідковується й у 2015 році. Повністю проаналізувати 2015 рік неможливо (за відсутністю статистичних даних), але з наведених цифр за період січень-вересень 2015 року спостерігається тенденція до зниження, що є негативним фактором для економік міст, районів та області в цілому.

Інвестиційні проекти та пропозиції мають стати основою для залучення інвестора. Вони повинні охоплювати як ефективне використання трудових і природних ресурсів регіону, так і отримання прибутку іноземним інвестором. Активізація діяльності щодо залучення іноземних інвестицій має здійснюватися не тільки з боку підприємств, а в першу чергу з боку органів місцевої влади та самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Газуда Л.М., Рубіш М.А. Реалізація спільних проектів транскордонного співробітництва : монографія / Л.М. Газуда, М.А. Рубіш. – Ужгород : ФОП Сабов А.М., 2015. – 276 с.
2. Державна служба статистики України – Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/zez/index.html.
3. Діяльність підприємств з іноземними інвестиціями станом на 31 грудня 2013 року: Статистичний бюлетень Головного управління статистики у Закарпатській області / відп. за випуск О.Р. Кардаш. – Ужгород, 2014. – 68 с.
4. Експрес випуск Головного управління статистики у Закарпатській області : Прямі інвестиції Закарпатської області у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uz.ukrstat.gov.ua/press/2015/expr_v038.pdf.
5. Експрес-випуск Головного управління статистики у Закарпатській області: Прямі інвестиції Закарпатської області у січні вересні 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uz.ukrstat.gov.ua/press/2015/expr_v252.pdf.
6. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : Статистичний збірник Головного управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2013. – 115 с.
7. Програми формування позитивного міжнародного інвестиційного іміджу та залучення іноземних інвестицій у Закарпатську область на 2011–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-programu-formuvannja-pozitivnogo-mizhnarodnogo-investici-doc65205.html>.

Анотація. В статті автором на основі статистических даних проаналізована динаміка основних показателів прямих іноземних інвестицій (акціонерного капітала) в економіку Закарпатської області, визначені їх основні тенденції. Особливу увагу автор приділяє галузевій структурі прямих іноземних інвестицій. Виявлено, що найбільші обсяги інвестицій направлені на розвиток промисловості Закарпатської області і основна їх частина приваляється в переробляючу промисловість. Осуществлен анализ и определены основные тенденции привлечения объемов иностранных инвестиций в экономику области по городам и районам, а также на одного человека в городах и районах Закарпатской области. Проанализирована географическая структура стран-инвесторов и установлено, что наибольший объем иностранных инвестиций приходится на европейские страны, в частности страны ЕС.

Ключевые слова: инвестиции, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционная привлекательность, иностранный капитал, совместные инвестиционные проекты и программы.

Summary. In article, analyzes the dynamics of the main indicators of foreign direct investment (equity) in the economy of Transcarpathian region, identified their main trends that based on statistical data. Particular attention is paid by the branch structure of FDI. Revealed that the largest volumes of investments aimed at industrial development of Transcarpathian region, and most of them involved in the processing industry. Analyzed and identified the main trends of attracting foreign investment into the regional economy through the cities and districts, and per person in the cities and districts of Transcarpathian region. Analyzed the geographic structure countries, and found that the largest volumes of foreign investments are in European countries, including the EU.

Key words: investments, foreign direct investment, investment, investment attractiveness, foreign capital, joint investment projects and programs.

УДК 347.191.11(045)

Руденко В. В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри «Фінанси і кредит»

*Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

Rudenko V. V.

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer of Department „Finance and Credit”

*Vinnitsa Educational and Scientific Institute of Economics
Ternopil National Economic University*

КОРПОРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ: СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

CORPORATIONS IN UKRAINE AND ABROAD: CONTENT AND PECULIAR FEATURES

Анотація. Дослідження присвячено розгляду сутності та характерних ознак поняття «корпорація» в Україні та за кордоном, що обумовлено розвитком глобалізаційних процесів та процесів євроінтеграції. Охарактеризовано зміст та специфіку функціонування корпорацій у англосаксонських країнах, країнах континентальної Європи та Східної Азії. Розглянуто підходи до визначення терміну «корпорація» у пострадянських країнах. Визначено, що корпорація є найефективнішою формою підприємницької діяльності практично у всіх державах світу та має низку беззаперечних переваг. Встановлено, що розвиток корпорацій в Україні, що враховує закордонні аспекти їх функціонування, сприятиме не тільки визначенню їх формального статусу та успішній адаптації до специфічних умов вітчизняного ринку, а й ефективному вирішенню як економічних, так і соціальних проблем у рамках корпорації і суспільства в цілому.

Ключові слова: корпорація, корпоративні відносини, корпоративне управління, корпоративна структура, юридична особа.

Вступ та постановка проблеми. У сучасних умовах необхідність дослідження корпорацій як найбільш ефективної форми організації бізнесу обумовлена необхідністю їх інтеграції у світове економічне співтовариство у зв'язку з процесами глобалізації світової економіки, що тривають, а також забезпечення інвестиційної привабливості корпорацій для інвесторів, створення ефективного механізму управління їхньою власністю та дотримання балансу інтересів усіх фінансово-зацікавлених осіб, які є власниками та/або беруть участь в управлінні корпораціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-прикладних засад функціонування корпорацій зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Н. Бакунова, О. Гудзь, І. Ігнат'єва, С. Каплін, Г. Кочетков, С. Кравченко, С. Купріянов, Е. Леонт'єва, І. Лукач, О. Макарова, О. Сиродоева, Т. Угаріна, А. Хімченко та ін. Однак необхідність подальших наукових розвідок обумовлюється тим, що, по-перше, ключові питання специфіки функціонування корпорацій в Україні та за кордоном досліджені різною мірою, по-друге, у тракту-

ванні сутності поняття «корпорація» існують різні підходи, по-третє, низка питань досліджена на рівні загальної постановки.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних підходів до визначення сутності поняття «корпорація» у різних країнах світу та виокремлення характерних ознак їх функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпорація – це найважливіший інститут сучасної економіки. Проте, незважаючи на тривалу історію свого становлення і розвитку, поняття «корпорація» трактується неоднозначно. Проблема чіткості цієї дефініції має комплексний характер і перебуває на стику політики, економіки і права. Як зазначає А.М. Хімченко, частина науковців вважають, що термін «корпорація» походить від латинського «corporatio», що означає союз, товариство, об'єднання, спільнота, ціле, інші – що цей термін походить від латинського «corpus habere», що означає правовий статус юридичної особи, ще інші вважають, що корпорація не обов'язково є юридичною особою, проте однозначно є колективом (лат. «corporalis» – тілесний, речовий) [1, с. 81].

Існують кілька точок зору щодо того, коли з'явилися перші корпорації. Згідно з однією з них, найбільш поширеною, корпорації виникли порівняно недавно, у XIV–XVII ст.ст., і причиною тому стали економічні зміни: розвиток торгівлі, морської справи тощо. Зокрема, найстарішою корпорацією в світі вважається мідний рудник Stora Kopparberget, що знаходиться в місті Фалун (Швеція), який отримав статут від короля Магнуса Еріксона у 1347 році. Прихильники іншої точки зору стверджують, що витоки розвитку корпорацій необхідно шукати в Стародавньому Римі: громадяни, які зуміли створити державний лад, узгоджений з індивідуальною свободою, повинні були бути здатні до створення об'єднань. Зокрема, на підтвердження цієї думки С.В. Купріянов і С. Хейді зазначають, що джерелом виникнення корпорацій була система урядових позик у зв'язку з передачею збору непрямих податків на відкуп товариствам з певною внутрішньою організацією [2, с. 86].

Варто зазначити, що у різних країнах світу термін «корпорація» має різний зміст або відсутнє зовсім. Однак навіть у тих країнах, де корпорації визначені законодавчо, вони мають специфічну мету функціонування та відповідні характерні ознаки.

Так, у англосаксонських країнах (США, Канада, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія) поняття «корпорація» використовується достатньо широко, означаючи цілісність певного утворення та його можливість виступати учасником правовідносин. Ключовими учасниками корпоративних відносин у англосаксонських країнах є керуючі, директори, акціонери (в основному, інституціональні інвестори), держава, біржі, саморегульовані організації, консалтингові фірми, що надають консультаційні послуги корпораціям і акціонерам з питань корпоративного управління та голосування за дорученням. Причому, як зазначає Г.Б. Кочетков, державі відводиться другорядна роль, яка розглядається як небажаний елемент корпоративних відносин, – участь держави повинна бути мінімізована та обмежуватися встановленням однакових для всіх учасників ринку «правил гри» [3, с. 11-13].

У США під поняттям «корпорація» розуміється достатньо широке коло юридичних осіб. Серед корпорацій розрізняють: публічні корпорації (public) – органи державної та місцевої влади; напівпублічні корпорації (quasi-public) – метою створення яких є задоволення

суспільних потреб у сфері постачання газу, води, тепла, електроенергії, а також пасажирських і вантажних перевезень; підприємницькі корпорації (private, business of profit-making) – метою створення яких є отримання прибутку; не підприємницькі корпорації (non-profit) – метою створення яких є задоволення суспільних потреб у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту та забезпечення, а також благодійні фонди та релігійні організації. Відзначимо, що у США до корпорацій відносять лише приватні та публічні акціонерні товариства, різниці між якими визначається не за ознакою обсягу підприємницької діяльності, а за можливістю лістингу на фондовій біржі.

До ознак підприємницьких корпорацій у США, які найбільше підпадають під визначення поняття «корпорація», О.М. Сиродова відносить: обмежена відповідальність учасників корпорації за її боргами; вільне відчуження власниками своїх корпоративних прав (за винятком закритих корпорацій); наявність централізованого управління, за якого управлінські функції виконують відокремлені від учасників корпорації органи; безстроковий період існування, тобто функціонування незалежно від складу її учасників; висока міра роздробленості пакету акцій корпорації [4, с. 21].

У Великій Британії поняття «корпорація» означає будь-яку юридичну особу, оскільки всі вони поділяються на єдиноосібні корпорації (corporation sole) та об'єднання осіб або асоційовані компанії (corporation aggregate). Корпорації, що мають на меті отримання прибутку, у Великій Британії називаються компаніями (company) та поділяються на публічні й приватні акціонерні товариства.

Характерними ознаками корпорацій у Великій Британії є, як зазначає О.О. Макарова, с: обмежена відповідальність учасників за зобов'язаннями корпорації; централізоване управління здійснюється особами, відмінними від учасників корпорації; висока інформаційна прозорість; перманентність діяльності корпорації незалежно від вибуття її членів [5, с. 4].

Під поняттям «корпорація» у країнах континентальної Європи (Німеччина, Франція, Австрія, Нідерланди, Швеція, Норвегія) розуміється певним чином організований колектив осіб і капіталів, що характеризується загальними груповими інтересами для здійснення будь-якої соціально корисної діяльності і наділений статусом юридичної особи. В Європі до корпоративних відносин включають такі основні групи суб'єктів: держава, акціонери, країн структури і організовані працівники. У більшості європейських держав в законах, які регулюють господарську діяльність, історично закріплено соціальне партнерство праці, капіталу та уряду. Правове становище членів корпорації в країнах Європи характеризується великою свободою і рівністю, інакше кажучи, воно базується на принципі співвідпорядкованості та співучасті в управлінні. Як вважає С.Ю. Каплін, в європейських країнах поняття корпорації в цілому ідентичне поняттю юридичної особи [6, с. 92].

Зокрема, у Німеччині поняття «корпорація» означає юридичну особу, яка є об'єднанням з чітко вираженою самостійністю стосовно своїх учасників. Учасники корпорації наділяються певними правами та несуть певні зобов'язання стосовно як самої корпорації, так і один до одного. У Німеччині до корпорацій відносять акціонерні товариства (aktiengesellschaft), товариства неакціонерного типу, зокрема товариства з обмеженою відповідальністю (gesellschaft mit beschränkter Haftung), та інші організаційні об'єднання капіталів (kapitalgesellschaft). Саме в Німеччині виникла одна із найбільш вживаних в

бізнесі форм юридичної особи – товариство з обмеженою відповідальністю, що згодом розповсюдилася в світі і є невід’ємною частиною корпоративного права майже всіх цивілізованих країн (за рідким виключенням, наприклад Англії). Як зазначає І. Лукач, основні положення про товариства з обмеженою відповідальністю, які були закладені ще у 1892 р., діють і нині: основа діяльності такого товариства – це обмежена відповідальність його учасників поряд з відсутністю випуску акцій, а також специфічний порядок формування статутного капіталу; прийняття та виключення учасників: особливості припинення діяльності тощо [7, с. 44]. Усі товариства в Німеччині поділяються на персональні та капітальні. Головною відмінністю між ними є наявність юридичної особи в акціонерних товариствах, акціонерних командитах та товариствах з додатковою відповідальністю, а також відсутність у повних та командитних товариствах.

У законодавстві Франції поняття «корпорація» взагалі відсутнє, однак існує поняття комерційне товариство. Комерційний характер товариства визначається його формою та предметом. Однак у будь-якому розумінні комерційним є колективні товариства (*les sociétés en nom collectif*), прості командитні товариства (*les sociétés en commandite simple*), товариства з обмеженою відповідальністю (*les sociétés à responsabilité limitée*) та акціонерні товариства (*les sociétés par actions*) [7, с. 43].

У країнах Східної Азії корпорації утворилися в результаті впровадження на Схід американської моделі управління, в якій акціонери складають юридичну основу корпорації. Однак у поєднанні з сильною національною традицією організації життя суспільства вона породила особливий її різновид.

Функціонування корпорацій у східноазійських країнах базується на такому принципі: всі стратегічно важливі для держави види виробництва створюються і контролюються нею на початкових етапах становлення і розвитку. Держава засновує, а пізніше дає можливість приватизувати нові успішні корпорації. У країнах Східної Азії, як зазначає Г.Б. Кочетков, корпорація – це побудована на все тих же статусних відносинах самостійна частина суспільного життя, а не формальна сукупність господарських відносин [3, с. 18-21]. Ключовими учасниками корпоративних відносин є: кейрецу – корпорація та головний банк, що фундаментально пов’язані один з одним в економічний кластер, а також акціонери і держава. Держава відіграє одну із ключових ролей в управлінні східноазійськими корпораціями. Зокрема, у випадках кризового фінансового стану корпорацій, держава може мати офіційне і неофіційне представництво в Раді таких корпорацій, а також надавати їм фінансову підтримку.

У Японії існують дві організаційних форми корпорації – партнерства та акціонерні товариства. У партнерствах кількість власників обмежується законодавчо, а в акціонерних товариствах необмежена – капітал можливо збільшувати залученням нових учасників без згоди наявних. В Японії партнерства мають назву «*gomei geisha*» і «*goshi geisha*» (аналог товариств з обмеженою відповідальністю), а акціонерні товариства називаються «*kabushiki kaisha*». Акціонерні товариства поділяють на публічні «*jojo kaisha*» (пропонують свої акції за відкритою підпискою та випускають їх у вільний продаж на фондовий ринок) та приватні «*hijojo kaisha*» (акції яких обертаються поза організованим ринком).

Як зазначає О.Л. Леонтьєва, у корпорацій Японії нестандартні цілі та мотивація діяльності. Мета японських корпорацій – не максимізація прибутку та його розподіл пропорційно до внесків учасників, а зростання

вартості корпорації як організації та зміцнення позиції її керівництва [8, с. 11]. Характерними ознаками корпорацій у Японії, як зазначають Н.В. Бакунова і М.В. Мухаровський, є: залежність від банківського фінансування й контролю; незначна увага до прав міноритарних акціонерів; низька інформаційна прозорість; здійснення контролю за діяльністю корпорації Радою директорів, члени якої обираються з основного складу менеджерів залежно від стажу роботи [9, с. 48].

Щодо пострадянських країн, то трактування поняття «корпорація» у них значно різниться за змістом і законодавчим закріпленням.

Так, у Російській Федерації за прикладом країн континентальної Європи у 2014 році законодавчо встановлено, що корпоративними юридичними особами (корпораціями) є ті юридичні особи, засновники (учасники) яких володіють правом участі (членства) в них і формують їх вищий орган. До них віднесено: господарські товариства, селянські (фермерські) господарства, господарські партнерства, виробничі та споживчі кооперативи, громадські організації, асоціації (спілки), товариства власників нерухомості, козацькі товариства, внесені до державного реєстру козацьких товариств у Російській Федерації, а також громади корінних нечислених народів Російської Федерації [10].

У Республіці Білорусь термін «корпорація» законодавчо не визначений. Проте білоруські науковці, зокрема Т.А. Угаріна, розглядають корпорацію як складну форму інтегрального суб’єкта, оскільки в її структурі комбінуються і переплітаються більш прості форми організації суб’єктів економічних відносин [11]. До корпорацій, за такою точкою зору, належать виключно холдинги, фінансово-промислові групи, концерни, консорціуми, трести, синдикати, картелі тощо.

В Україні поняття «корпорація» у цивільному законодавстві відсутнє, однак міститься в законодавстві господарському. Відповідно до Господарського кодексу України, корпорацією визнається договірне об’єднання, що створене на основі складання виробничих, наукових та комерційних інтересів підприємств, що об’єдналися, із делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного із учасників органу управління корпорації [12].

Погоджуємося з С.С. Кравченком, який звертає увагу на те, що з наведеного в законодавстві визначення вбачається, що українська корпорація являє собою таку юридичну особу, учасниками якої є лише підприємства, а їхні права як членів корпорації мають договірну природу, оскільки засадничим для такого об’єднання є договір [13, с. 15]. Зважаючи на прагнення України до євроінтеграції в найближчому майбутньому необхідно внести зміни у вітчизняне законодавство щодо трактування терміну «корпорація», адже у більшості європейських держав дана дефініція вживається в ширшому розумінні.

Як свідчить проведене дослідження, корпорації розвиваються або ж знаходяться на стадії розвитку практично у всіх країнах світу. Вважаємо, що така ситуація обумовлена беззаперечними перевагами корпорації порівняно з іншими формами підприємницької діяльності, а саме: дає змогу найефективніше залучати капітал для реалізації своїх завдань; передбачає обмежену відповідальність її учасників (в основному в межах корпоративних прав); має здатність здобувати переваги з технологій масового виробництва у вигляді економії на витратах виробництва і на витратах збуту; забезпечує стабільність, надійність і довговічність функціонування, оскільки один учасник має право в будь-який момент вийти з її складу, а інший учасник – у будь-який момент увійти.

Висновки. Вивчення підходів до визначення поняття «корпорація» у різних країнах світу та специфіки їх функціонування призвело до таких висновків. По-перше, термін «корпорація» має різний зміст у національних правових системах або не використовується зовсім при визначенні форм юридичних осіб. По-друге, корпораціями у переважній більшості країн вважаються складні господарські системи, що являють собою об'єднання осіб

і фінансових ресурсів для досягнення комерційних цілей, організовані за принципом членства, учасники яких несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями всієї юридичної особи. По-третє, усім корпораціям властива особлива внутрішня структура, що складається з органів управління різної компетенції, які здійснюють відповідну діяльність і уповноважені діючою системою права на правотворчість.

Список використаних джерел:

1. Хімченко А.М. Щодо сутності поняття «корпорація» та її класифікації як економічної категорії / А.М. Хімченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2013. – Випуск 24. – С. 80-85.
2. Куприянов С.В. Генезис сущности корпораций в мировой экономике / С.В. Куприянов, С. Хейди // Белгородский экономический вестник. – 2013. – № 3(71). – С. 85-92.
3. Кочетков Г.Б. Корпорация: американская модель / Г.Б. Кочетков, В.Б. Сулян. – СПб. : Питер, 2005. – 320 с.
4. Сыродоева О.Н. Акционерное право США и России (сравнительный анализ) / О.Н. Сыродоева. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – 112 с.
5. Макарова О.А. Корпоративное право : учебник / О.А. Макарова. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 420 с.
6. Каплин С.Ю. Некоторые особенности моделей корпорации / С.Ю. Каплин // Правовая политика и правовая жизнь. – 2010. – №4. – С. 89-95.
7. Лукач І. Історія становлення корпоративного права в європейських країнах континентальної системи права / І. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 2012. – Вип. 91. – С. 42-45.
8. Леонтьева Е.Л. Японские корпорации и корпоративные группы. Эволюция институтов : монография / Е.Л. Леонтьева. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 78 с.
9. Бакунова Н.В. «Корпорация», «корпоративное управление»: подходы к трактовке сущности категорий / Н.В. Бакунова, Н.В. Мухаровский // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2011. – № 3. – С. 46-51.
10. Гражданский кодекс Российской Федерации : часть I : Федеральный закон от 30.11.1994 г. № 51-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ppt.ru/kodeks.phtml?kodeks=6>.
11. Угарина Т.А. Проблемы формирования корпоративных структур в рамках антикризисного механизма хозяйствования Республики Беларусь / Т.А. Угарина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bsu.by/Cache/pdf/475303.pdf>.
12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
13. Кравченко С.С. Сутність корпоративних прав / С.С. Кравченко. – Адвокат. – 2009. – № 9(108). – С. 15-19.

Аннотация. Исследование посвящено рассмотрению сущности и характерных признаков понятия «корпорация» в Украине и за рубежом, что обусловлено развитием глобализационных процессов и процессов евроинтеграции. Охарактеризованы содержание и специфика функционирования корпораций в англосаксонских странах, странах континентальной Европы и Восточной Азии. Рассмотрены подходы к определению термина «корпорация» в постсоветских странах. Определено, что корпорация является самой эффективной формой предпринимательской деятельности практически во всех странах мира и имеет ряд неоспоримых преимуществ. Установлено, что развитие корпораций в Украине, учитывая зарубежные аспекты их функционирования, будет способствовать не только определению их формального статуса и успешной адаптации к специфическим условиям отечественного рынка, но и эффективному решению как экономических, так и социальных проблем в рамках корпорации и общества в целом.

Ключевые слова: корпорация, корпоративные отношения, корпоративное управление, корпоративная структура, юридическое лицо.

Summary. The article considers the content and peculiar features of the concept «corporation» both in Ukraine and abroad, stipulated by the processes of globalization and European integration. The content and specifics of corporation functioning in Anglo-Saxon countries as well as in those of Central Europe and Eastern Asia is characterized. The approaches to defining the concept of «corporation» in the post-Soviet countries are surveyed. It is defined, that the corporation is the most effective form of entrepreneurship almost in all countries of the world and is in many ways an advantage. It is proved that the corporative development in Ukraine considering foreign aspects of functioning would have a positive impact on their formal status and successful adaptation to specific condition of the national market, as well as effective solution of numerous economic and societal problems both within the corporation and the society on the whole.

Key words: corporation, corporative relations, corporate management, corporate structure, a legal entity.

Русінова О. С.
доцент кафедри менеджменту
Європейського університету, м. Київ

Rusinova O. S.
Associate Professor of Management
European University, Kyiv

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

ORGANIZATIONAL SUPPORT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Анотація. Запропоновано підхід до організаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства. В основі цього підходу лежить пропозиція щодо трансформації існуючої організаційної структури підприємства з метою створення відокремленої функціональної групи – центру управління. Діяльність даного центру має бути спрямована на підвищення рівня розвитку підприємства шляхом формування єдиного виробничого циклу, у межах якого системно здійснюється виконання певного переліку робіт відділами та підрозділами, що входять до складу центру управління. Діяльність даного центру забезпечує: проведення оцінювання технічної можливості виготовлення продукції конструкторським відділом; вибір технологічного процесу (або розробку нового) технологічним відділом; коригування технологічного процесу під час узгодження контурів управління якістю розвитку промислового підприємства; удосконалення продукції та технології виробництва технологічною групою механообробного виробництва.

Ключові слова: підприємство, організаційне забезпечення, центр управління, відділи, підрозділи, розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Практична реалізація моделей і методів управління розвитком промислового підприємства неможлива без визначення, яким чином і якими службами й підрозділами підприємства вони будуть реалізовані, тобто без організаційного забезпечення. Організаційне забезпечення – це узгоджене за місцем, часом та метою функціонування окремих виконавців, колективів і технічних засобів. Відповідно, під організаційним забезпеченням розвитку промислового підприємства необхідно розуміти сукупність методів і засобів, що регламентують за місцем, часом і метою функціонування окремих виконавців, колективів у відокремленому підрозділі або службі в структурі підприємства.

Тому створення центру управління розвитку в наявній організаційній структурі промислового підприємства з метою підвищення рівня якості виробництва продукції та організаційного забезпечення під час упровадження нових технологічних процесів свідчить про високий рівень розвитку промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення невирішених проблем. Питання розвитку підприємств досліджують багато науковців. Серед вітчизняних учених, які зробили значний внесок у розробку цієї проблеми або окремих її аспектів, варто визначити І.В. Алексеева, Б.М. Андрушківа, А.Е. Воронкову, І.С. Грозного, О.І. Пушкаря, О.М. Тридіда. Найбільш значущі зарубіжні роботи у сфері розвитку підприємств належать Ст. Біру, П. Друкеру, Д. Нортона, М. Портеру, Д. Стігліцу.

Розвиток підприємства є складним і багатоплановим явищем. Неоднозначність термінологічного апарату з питань управління забезпеченням розвитку підприємств ускладнює сам механізм управління розвитком. Недостатність теоретичних і практичних розробок у даній сфері, неможливість практичного використання багатьох із них обумовили вибір даного напрямку дослідження.

Мета статті. Метою роботи є розробка організаційного забезпечення розвитку промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центр управління розвитку промислового підприємства – це відокремлена сукупність конструкторського відділу, технологічного відділу, відділу оснащення та інструменту,



Рис. 1. Організаційна схема центру управління розвитку промислового підприємства

групи технологічної документації й технологічної групи механообробного виробництва, діяльність яких орієнтована на ефективне виконання комплексу робіт з підвищення якості розвитку підприємства в межах життєвого циклу продукції.

Організаційну схему центру управління розвитку промислового підприємства подано на рисунку 1.

Основні функції центру управління розвитку промислового підприємства:

1. Розробка нових технічно досконалих конструкцій і матеріалізація раніше виготовлених підприємством виробів.

2. Вивчення чинних вітчизняних і зарубіжних патентних матеріалів, створення патентно чистих виробів.

3. Складання квартальних і річних планів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

4. Випуск робочих креслень і технічної документації нових та модернізованих виробів.

5. Узгодження робочих креслень та іншої технічної документації з дослідно-конструкторськими службами підприємства.

6. Узгодження із замовниками технічних умов на проєктовані вироби.

7. Розробка технічних умов на виготовлення й поставку виробів.

8. Участь у проведенні уніфікації та стандартизації окремих вузлів і деталей.

9. Проведення стендових і контрольних випробувань виробів, а також вузлів та систем управління.

10. Проведення дослідних і експериментальних робіт.

11. Вивчення та систематизація технічних матеріалів з експлуатації виробів.

12. Виготовлення дослідних зразків виробів, вузлів, систем і деталей нових та модернізованих конструкцій продукції, що випускається підприємством.

13. Естетичне оформлення конструкцій і виробів.

14. Удосконалення та створення нових методів і методик конструкторських розрахунків для підвищення експлуатаційних властивостей надійності та довговічності виробів.

15. Інформування конструкторів і технологів про наявність початкових технічних матеріалів для проєктування.

16. Організація винахідницької та раціоналізаторської роботи в конструкторському та технологічному відділах і групах, обмін досвідом щодо конструкторських розробок.

17. Організація консультацій з метою вирішення окремих проблемних технічних питань.

18. Систематичне накопичення статистичних даних і розробка на їхній основі трудових нормативів на конструкторсько-технологічні роботи.

19. Обґрунтування економічної ефективності створюваних нових конструкцій.

20. Контроль за дотриманням технічної документації, ДСТУ, ТУ тощо.

21. Подання висновків щодо раціоналізаторських пропозицій і винаходів.

22. Забезпечення зв'язку з науково-дослідними інститутами та організаціями [5].

Розглянемо детальніше функції та обов'язки виділених підрозділів у структурі центру управління продукції (далі – ЦУП).

Конструкторський відділ.

Основні обов'язки конструкторського відділу ЦУП:

– складання висновку про доцільність пропозицій раціоналізаторів та винахідників;

– розробка місячних планів з упровадження раціоналізаторських пропозицій;

– підготовка висновків про технічні можливості та економічну доцільність раціоналізаторських пропозицій;

– надання допомоги раціоналізаторам під час виконання креслень, макетів, описів тощо, а також при дослідній перевірці за пропозиціями.

Як головне завдання конструкторського відділу ЦУП виділено оцінювання технічної можливості виготовлення продукції відповідно до вимог, що формуються під час заходів з управління розвитку промислового підприємства [1; 2].

Процес оцінювання технічної можливості виготовлення продукції конструкторським відділом ЦУП на стадії технічної підготовки виробництва подано на рисунку 2.

Технологічний відділ.

Основні обов'язки технологічного відділу ЦУП:

– розробка технологічного погодження конструкцій деталей, вузлів, систем, виробів, технічних умов, інструкцій та іншої технологічної документації;

– розробка пропозицій щодо підвищення технологічності конструкції деталей, вузлів, систем, виробів, технічних умов, інструкцій та іншої технічної документації;

– створення маршрутів обробки деталей, вузлів, систем і виробів по виробничих цехах і ділянках та узгодження технічних питань;

– креслення деталей, вузлів, виробів, систем, технічні умови, інструкції, подетальні маршрутні відомості в білках і кальках для узгодження маршрутів проходження і на технологічність;

– розробка повного комплексу креслень деталей, вузлів, систем і виробів; специфікація деталей, вузлів, що входять до кожної складальної одиниці, складання технічних умов, подетальної відомості покупних виробів та іншої технічної документації для розробки технологічних процесів, конструювання інструментів і оснащення;

– здійснення повідомлень про зміни в кресленнях, специфікаціях, відомостях, технічних умовах, інструкціях та іншій технічній документації; перелік деталей, вузлів, механізмів і приладів та інших поставок, які надходять у порядку міжзаводської кооперації [3; 4].

Основними завданнями технологічного відділу ЦУП є проведення вибору технологічного процесу (або розробки нового) у межах підготовки та прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня якості розвитку промислового підприємства та коригування технологічного процесу відповідно до вимог, що висуваються в процесі досягнення узгодженості між контурами управління розвитку підприємства.

Група технологічної документації.

Основні обов'язки групи технологічної документації ЦУП:

– обробка технічної документації, розробленої відповідними службами, копії повних комплектів креслень та іншої технічної документації;

– розробка технічної документації (оригінали та копії для реєстрації, обліку й збереження);

– виконання заявок на виконання робіт з розмноження, оформлення, комплектування та розсилки документації;

– виконання заявок на здійснення копіювальних та фоторобіт;

– здійснення повідомлень про зміни в технічній документації;

– виконання актів-наказів про списання технічних документів.

Технологічна група механообробного виробництва.

Основні обов'язки технологічної групи механообробного виробництва ЦУП:

- обробка запитів з виготовлення деталей, складання й випробування вузлів, систем і виробів;
- обробка запитів про можливість здачі деталей, вузлів, систем і виробів, що мають відхилення від креслень і технічних умов;
- виконання креслень деталей, вузлів, систем, виробів, технічних умов, інструкцій (через відділ технічної документації);
- підготовка та прийняття рішень з питань щодо відхилень від креслень і технічних умов;

- надання допомоги в освоєнні нових виробів;
- проведення консультацій за запитом цехів;
- узгодження рекламцій.

Як основне завдання технологічної групи механообробного виробництва виділено проведення аналізу зауважень, пропозицій та розробки поліпшень у процесі вдосконалення продукції і технології виробництва (рис. 3).

Відділ оснащення та інструменту.

Основні обов'язки відділу оснащення та інструменту ЦУП:

- складання переліку дефіцитних матеріалів і виробів для обмеження застосування їх у конструкторських розробках;

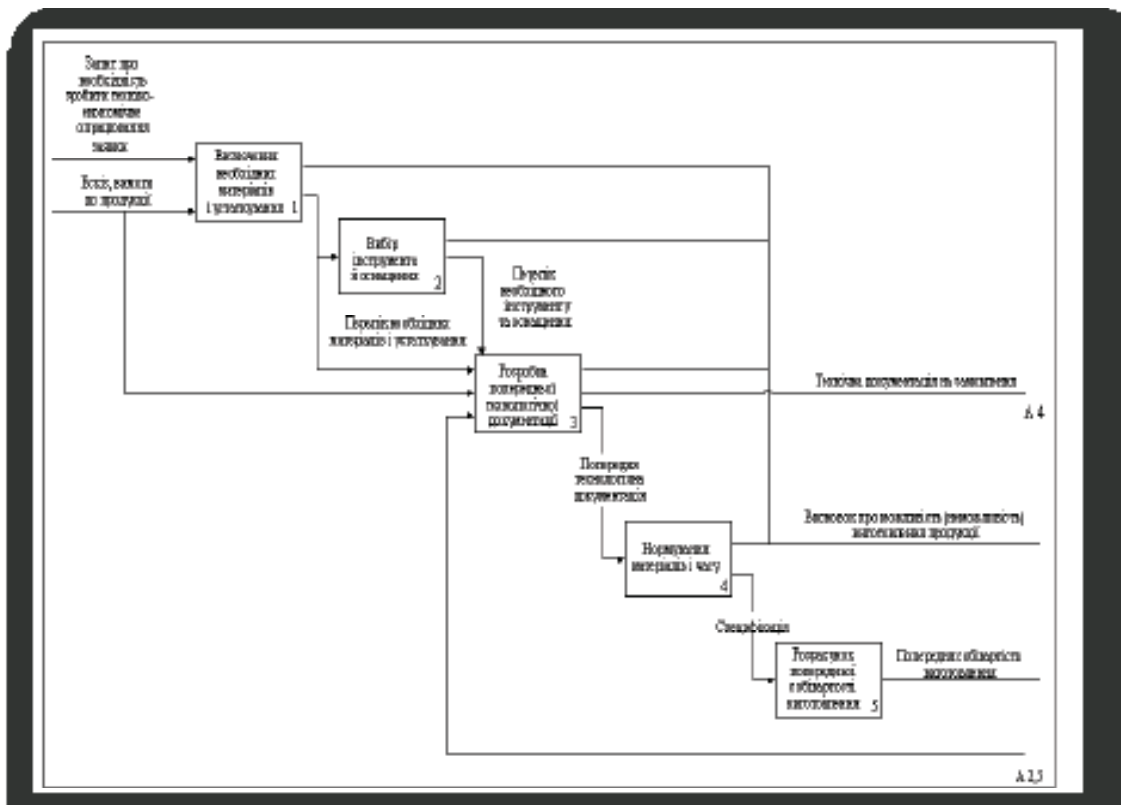


Рис. 2. Процес оцінювання технічної можливості виготовлення продукції конструкторським відділом ЦУП

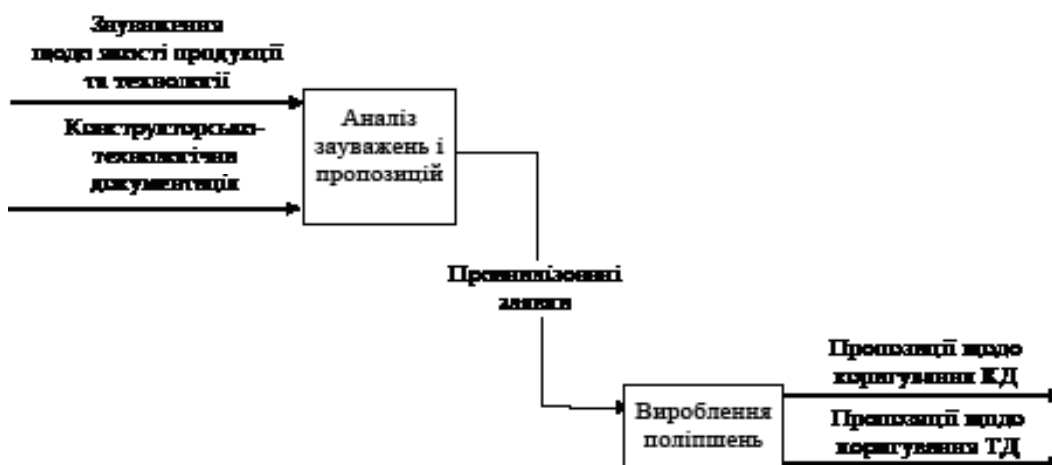


Рис. 3. Процес удосконалення продукції та технології виробництва технологічною групою механообробного виробництва ЦУП

- здійснення повідомлень про заміну матеріалів і покупних комплектуючих виробів;
- виконання запитів про можливість відхилень від технічних вимог отриманих від постачальників комплектуючих виробів;
- дотримання технічних умов на спеціальні матеріали та вироби на погодження;
- складання договорів на поставку комплектуючих виробів на погодження;
- складання відомості про виділення фондами матеріалів за заявками та довідки про наявність матеріалів на складах;
- дотримання специфікованих норм витрат комплектуючих виробів, а також затверджених технічних умов на їх поставку;
- складання відомості про зміни норм;
- сповіщення про заміну матеріалів і покупних комплектуючих виробів;
- складання висновків за запитом про заміну матеріалів, покупних комплектуючих виробів, а також за відхиленням від технічних умов на їх поставку;
- складання переліку матеріалів і покупних комплектуючих виробів, необхідних для забезпечення дослідних зразків виробів, систем, вузлів і деталей.

Як основне завдання відділу оснащення та інструменту виділено формування графіка ремонту і виробництва оснащення та інструменту впродовж кожного етапу здійснення заходів з управління розвитку промислового підприємства.

Висновки. Таким чином, основу запропонованого підходу до організаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства становить пропозиція щодо трансформації існуючої організаційної структури підприємства з метою створення відокремленої функціональної групи – центру управління, діяльність якого має бути спрямована на підвищення рівня розвитку підприємства шляхом формування єдиного виробничого циклу, у межах якого системно здійснюється виконання певного переліку робіт відділами та підрозділами, що входять до складу центру управління, який забезпечує:

- проведення оцінювання технічної можливості виготовлення продукції конструкторським відділом ЦУП;
- вибір технологічного процесу (або розробку нового) технологічним відділом ЦУП;
- коригування технологічного процесу під час узгодження контурів управління якістю розвитку промислового підприємства;
- удосконалення продукції та технології виробництва технологічною групою механообробного виробництва ЦУП.

Список використаних джерел:

1. Пустовойт О. Кількісна та якісна складові економічного розвитку України: управлінські аспекти / О. Пустовойт // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 20-26.
2. Пушкарь А.И. Модели управления развитием производственно-экономических систем : [монография] / А.И. Пушкарь. – Харьков : ХГЭУ, 1997. – 268 с.
3. Репин В.В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов / В.В. Репин, В.Г. Елиферов. – Москва : Стандарты и качество, 2004. – 408 с.
4. Робсон М. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов / М. Робсон, Ф. Уллах ; [пер. с англ. под ред. Н.Д. Эриашвили]. – Москва : Аудит : ЮНИТИ, 1997. – 224 с.
5. Осипов Д.С. Методика кваліметричної оцінки і аналізу виробничих процесів / Д.С. Осипов, І.А. Михайловський, І.Г. Гунн // Век качества. – 2011. – № 3. – С. 36-38.

Аннотация. Предложен подход к организационному обеспечению управления развитием промышленного предприятия, в основе которого лежит предложение о трансформации существующей организационной структуры предприятия с целью создания обособленной функциональной группы – центра управления, деятельность которого должна быть направлена на повышение уровня развития предприятия путем формирования единого производственного цикла, в рамках которого системно осуществляется выполнение определенного перечня работ отделами и подразделениями, входящими в состав центра управления.

Ключевые слова: предприятие, организационное обеспечение, центр управления, отделы, подразделения, развитие.

Summary. An approach to the organizational support of management of development of industrial enterprise which is based on a proposal for the transformation of the existing organizational structure in order to create separate functional group – the control center, whose activities should be aimed at improving the development of the company through the formation of a single production cycle, in which a systematic It carried out execution of a certain list of works departments and units that are part of the control center.

Key words: enterprise, organizational support, control center, departments, divisions, development.

Савченко Т. Г.

доктор економічних наук, доцент,
Українська академія банківської справи

Закутня А. О.

аспірант,
Українська академія банківської справи

Savchenko T. H.

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Ukrainian Academy of Banking

Zakutniaia A. O.

Postgraduate Student,
Ukrainian Academy of Banking

ІНДЕКС ТРАНСПАРЕНТНОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ: МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ТА НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ

MONETARY POLICY TRANSPARENCY INDEX: METHODS OF CALCULATION AND DIRECTIONS OF APPLICATION

Анотація. Питанню підвищення рівня прозорості монетарної політики приділяється все більше уваги в громадських та академічних дискусіях. Однак ситуація ускладнюється тим, що прозорість є якісним поняттям, яке важко виміряти. У статті розглянуто індекс прозорості монетарної політики, який включає політичні, економічні, процедурні та організаційні аспекти діяльності центрального банку. Він ґрунтується на детальному аналізі фактичного розкриття інформації. У результаті аналізу рівня прозорості було виділено найбільш прозорі центральні банки країн світу.

Ключові слова: центральний банк, монетарна політика, прозорість, розкриття інформації, індекс прозорості.

Постановка проблеми. За останні три десятиліття у зв'язку з розвитком глобалізаційних процесів центральні банки істотно удосконалили форми комунікації з учасниками ринку. Нині одним із основних принципів діяльності центрального банку є прозорість його монетарної політики. Розкриття монетарним регулятором на постійній основі інформації про свою діяльність сприяє формуванню прозорого економічного та правового середовища в країні та дає змогу ефективно впливати на ринкові очікування.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми прозорості монетарної політики та системи комунікацій центральних банків з громадськістю привертають увагу таких зарубіжних науковців, як П. Сікрос (P. Siklos), С. Ейфінгер (S. Eijffinger), П. Гераатс (P. Geraats), Ф. Амтенбрінк (F. Amtenbrink), Д. Стасаваже (D. Stasavage), Н. Дінсер (N. Dincer), Б. Ейхенгрін (B. Eichengreen) та ін. В Україні проблема прозорості та відкритості частіше розглядається у контексті функціонування та розвитку фондового ринку. Щодо прозорості діяльності банківського сектору вітчизняні науковці здобули представлені працями В.І. Міщенко, С.Р. Моїсеєва, І.Б. Івасіва, М.М. Кузьміна.

Виділення не вирішених раніше частини довартованої проблеми. На нашу думку, варто визнати, що натеper зарубіжна наука перебуває на етапі удосконалення інструментарію для кількісного аналізу прозорості монетарної політики. Водночас в Україні лише розпочато дослідження методологічних засад прозорості, її складових та комунікаційних каналів центрального банку. При цьому проблематиці оцінки рівня прозорості монетарної політики приділено недостатньо уваги. У зв'язку з тим, що все

більша кількість наукової літератури та практичний досвід провідних країн світу доводять перевагу більш високої прозорості монетарних регуляторів, вважаємо необхідним проведення комплексного аналізу проблеми розробки індексу прозорості монетарної політики.

Мета статті полягає у дослідженні методів оцінки прозорості монетарної політики центральних банків провідних країн світу.

Виклад основного матеріалу. Рівень прозорості оцінюється за допомогою спеціального індексу, який відображає обсяг інформації, опублікованої центральними банками; якість і зрозумілість цієї інформації; інформативність сайтів центральних банків; ступінь відкритості центробанку для учасників фінансових ринків, засобів масової інформації та широкої громадськості.

Так, уперше індекс прозорості був розрахований у 2002 році П. Сікросом (P. Siklos) [1]. Він складався з 11 змінних, що стосувалися способу надання інформації, розуміння процесу монетарного регулювання, публічності процедур монетарної політики, автономії та незалежності центрального банку.

С. Ейфінгер та П. Гераатс (Eijffinger, Sylvester C.W. and Petra M. Geraats) [2] визначили п'ять основних компонентів прозорості (political, economic, procedural, policy, operational transparency). Оцінка здійснювалася за допомогою бінарних показників (0 та 1). Аналогічну методику оцінки рівня прозорості обрали пізніше Н. Дінсер та Б. Ейхенгрін (N. Dincer and B. Eichengreen) [5], але базою дослідження виступили вже 150 центральних банків (а не 20, як у попередньому випадку).

Особливістю індексу, запропоновано Д. Стасаваже (D. Stasavage) [3] є його змінні, які базуються на 4 запи-

таннях відносно форми публікацій, розкриття довгострокового прогнозу, публікації інформації щодо ризиків та дискусійних питань минулих помилок.

Дж. де Хаан та Ф. Амтенбрінк (J. de Naan and F. Amtenbrink) [4] розробили індекс, що базується на трьох основних компонентах, які оцінюються шляхом аналізу певних складових: цілі (зрозумілі цілі та пріоритети, чітке визначення понять, часовий проміжок та кількісне визначення цілей); стратегія (оголошення стратегії, негайне оголошення та пояснення рішення про зміну процентної ставки, прогноз інфляції); комунікаційна стратегія (парламентські слухання, частота звітів, виконання графіку, прес-конференції/ прес-релізи, публікації протоколів, публікація окремих голосів).

Після опублікування результатів дослідження С. Ейфінгера та П. Гераатса (Eijffinger, Sylvester C.W. and Petra M. Geraats) [2] більшість науковців використовують їхню методику при розрахунку індексу прозорості (Л. Біні-Смагхі та Д. Грос (L. Bini-Smaghi and D. Gros) [6], Б. Капрару (B. Capraru) [7], К. Варш (K. Warsh) [8] та ін.) на основі п'яти компонентів:

- оприлюднення цілей монетарної політики (political transparency);
- відкритість економічних даних (economic transparency);
- публічність процедур монетарної політики (procedural transparency);
- прозорість способів реалізації монетарної політики (policy transparency);
- операційна відкритість (operational transparency).

Варто зазначити, що І. Егбуна (E. Egbuna) [9] та низка науковців із Західноафриканського валютного інституту (West African Monetary Institute) прийшли до висновку, що індекс, запропонований С. Ейфінгером та П. Гераатсом, має кілька недоліків. По-перше, не можна припускати, що всі компоненти прозорості монетарної політики є однаково важливими. По-друге, не врахована взаємозамінність індикаторів прозорості та особливості кожної досліджуваної країни.

У 2013 році Н. Дінсер та Б. Ейхенгрін (N. Dincer and B. Eichengreen) [5] опублікували результати аналізу рівня прозорості центральних банків 120 країн світу та розрахували індекс прозорості, виходячи з 15 змінних, що характеризують рівень прозорості монетарної політики згідно з методикою, запропонованою С. Ейфінгером та П. Гераатсом (табл. 1).

У результаті аналізу даних, систематизованих нами у таблиці 1, зроблено висновок, що найбільш прозорим у 2010 році були: шведський Ріскбанк, Резервний банк Нової Зеландії, Центральний банк Угорщини, Чеський національний банк та Банк Англії. Серед країн постсоціалістичного табору варто виокремити Латвію, Вірменію, Молдову та Грузію, які мають досить високе значення індексу прозорості та перебувають майже на одному рівні з Норвегією. Це свідчить про підвищення вимог до розкриття інформації та намагання досягти високих стандартів ведення монетарної політики.

Пропонуємо розрахувати індекс прозорості (таблиця 2) для низки розвинених країн та країн постсоціалістичного табору виходячи з методики С. Ейфінгера та

Таблиця 1

Рівень прозорості монетарної політики центральних банків країн світу за Н. Дінсером та Б. Ейхенгром

Країна	2002	20003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Тпр 2010 р. до 2002 р., %	
Розвинені країни	Швеція	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	0,00
	Нова Зеландія	14	14	14	14	14	14	14	14	14	0,00
	Угорщина	9	9	9	10,5	11	12	13,5	13,5	13,5	50,00
	Чехія	10	11	11,5	11,5	11,5	11,5	12	12	12	20,00
	Велика Британія	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12	12	-4,00
	Ізраїль	8,5	8,5	8,5	8,5	10	10	11	11	11,5	35,29
	Єврозона	10,5	10,5	11	11	11	11	11	11	11	4,76
	Канада	10,5	10,5	11	11	11	11	11	11	11	4,76
	США	10	10	10	10	11	11	11	11	11	10,00
	Австралія	9	9	9	9	9	9	11	11	11	22,22
	Швейцарія	8	9	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	10,5	10,5	31,25
	Японія	8	8	9,5	9,5	9	9	10,5	10,5	10,5	31,25
	Норвегія	7,5	7,5	8	8	9	10	10	10	10	33,33
	Польща	6,5	6,5	7	8	9	10	9	9	9	38,46
	ПАР	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	0,00
	Данія	5,5	6,5	6,5	6,5	6,5	7,5	8	8	8	45,45
Румунія	4,5	4,5	7	7	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5	66,66	
Болгарія	4,5	4,5	5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	22,22	
Постсоціалістичні країни	Латвія	7	7,5	7,5	7,5	8,5	8,5	8,5	8	9	28,57
	Вірменія	4	4	4	4	7,5	7,5	7,5	7,5	8,5	112,50
	Молдова	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	7	7	8	23,08
	Грузія	3	4	4	4	4,5	5,5	6,5	7,5	7,5	150,00
	Казахстан	3,5	3,5	3,5	6	6	6	6	6	6	71,43
	Білорусь	5	5	5	5	5	5	5	5	5	0,00
	Україна	3	3	3	3	3,5	3,5	3,5	3,5	5	66,67
	Російська Федерація	1,5	1,5	3	3	3	3	3	3	3	100,00
Таджикистан	1,5	1,5	1,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	66,67	

Джерело: складено авторами на основі [5]

П. Гераатса (Eijffinger, Sylvester C. W. and Petra M. Geraats) станом на кінець II кварталу 2015 року, але розширити наступні компоненти індикаторами, які, на нашу думку, є важливими при оцінці рівня прозорості діяльності центрального банку:

- «публічність процедур монетарної політики (procedural transparency)» – індикатором «розкриття інформації щодо складових експліцитного монетарного правила з детальним поясненням кожної»;

- «відкритість економічних даних (economic transparency)» – індикатором «публікації наукових досліджень»;

- «прозорість способів реалізації монетарної політики (policy transparency)» – індикатором «присутність в мережі Інтернет».

Отже, монетарна політика НБУ є недостатньо прозорою, про що свідчить індекс транспарентності його діяльності (9 балів із 17). Національний банк України трохи більше, ніж на 50%, використовує можливості комунікаційних механізмів оприлюднення інформації для потенційних користувачів. За критеріями «Оприлюднення цілей монетарної політики», «Відкритість економічних даних» та «Прозорість способів реалізації монетарної політики» рівень транспарентності є достатнім. Це пов'язано з тим, що, відповідно до Меморандуму підписаного між Україною та МВФ [11], з другої половини 2014 р. розпочалися

процеси реформування діяльності НБУ. Так, протягом 2014–2015 рр. здійснено організаційну трансформацію, яка сприятиме спрощенню механізму планування, прийняття та оголошення рішень НБУ. Вже на сьогодні інформація, яку надає Національний банк, є більш прозорою та зрозумілою для суспільства. Підвищення рівня транспарентності також передбачено Основними засадами грошово-кредитної політики на 2015 рік. Крім того, протягом останнього року значно зросла активність НБУ у соціальних мережах та на власній сторінці в Інтернеті.

На низькому рівні перебуває показник транспарентності за критеріями «Публічність процедур монетарної політики» та «Операційна відкритість». Так, у відкритому доступі відсутні відомості про механізм прийняття рішень щодо монетарної політики, не відбувається своєчасного інформування цільових аудиторій про зміни, не публікується монетарне правило. Крім того, учасникам фінансового ринку складно здійснити оцінку діяльності НБУ протягом звітного періоду у зв'язку з тим, що центральний банк не надає даних про досягнення цілей, що були поставлені на початку року, а, отже, ускладнюється процес зіставлення прогнозованих значень і фактичних результатів. Усі наведені нами чинники свідчать про недостатній рівень транспарентності НБУ та низький рівень довіри учасників фінансового ринку до дій монетарного регулятора.

Таблиця 2

Рівень транспарентності монетарної політики центральних банків країн світу (методика С. Ейфінгера та П. Гераатса (Eijffinger, Sylvester C. W. and Petra M. Geraats) розширена авторськими компонентами)

Основні зміни, що впливають на значення індексу	Австралія	Канада	Єврозона	Японія	Великобританія	Нова Зеландія	Швеція	США	Угорщина	Грузія	Україна
1. Оприлюднення цілей МП	3	3	3	1,5	2,5	3	2,5	1	3	3	2,5
a. Офіційні цілі	1	1	1	0,5	0,5	1	0,5	0,5	1	1	1
b. Кількісні орієнтири	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1
c. Угоди	1	1	1	1	1	1	1	0,5	1	1	0,5
2. Відкритість економічних даних	2,5	4	4	2,5	3,5	4	4	3,5	4	2,5	2,5
a. Економічні показники	1	1	1	1	0,5	1	1	1	1	1	1
b. Модель	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0	0
c. Прогнози	0,5	1	1	0,5	1	1	1	0,5	1	0,5	0,5
d. Наукові дослідження	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3. Публічність процедур МП	1	2	2	2	3	4	2	4	2	1	1
a. Експліцитна стратегія	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
b. Протоколи	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0	0
c. Результати голосування	0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0
d. Пояснення складових монетарного правила	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0
4. Прозорість способів реалізації МП	2	3	2,5	2	2,5	4	3,5	4	3	1	2,5
a. Оприлюднення рішень	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
b. Пояснення політики	0,5	1	1	0,5	0,5	1	1	1	1	0	0,5
c. Відхилення від запланованої політики	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0
d. Інтернет-активність	0,5	1	0,5	0,5	1	1	0,5	1	0	0	0,5
5. Операційна відкритість	2	2	2	1,5	2,5	1,5	3	1,5	1,5	1,5	0,5
a. Звіт про досягнення цілей	1	1	1	0,5	1	0,5	1	1	0,5	1	0
b. Дисбаланси в передавальному механізмі	0,5	0,5	0,5	0,5	1	0,5	1	0	0,5	0	0,5
c. Оцінка політики	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	1	0,5	0,5	0,5	0
Разом	10,5	14	13,5	9,5	14	16,5	15	14	13,5	9	9

З метою покращення комунікаційної політики, на нашу думку, НБУ варто визначити та оприлюднити чітко формалізований методуку визначення довгострокової цілі діяльності, на регулярній основі звітувати перед населенням та урядом про її виконання. Важливим у даному контексті є розробка монетарного правила, що дасть можливість учасникам ринку розуміти «правила гри» та передбачати зміни в економіці [12]. Також необхідним є надання своєчасних роз'яснень заходів монетарної політики та розробка прогностичних значення ключових макроекономічних індикаторів. Це стане можливим за умови ефективного використання комунікаційних каналів НБУ.

Висновки. Підсумовуючи викладені у цій роботі результати досліджень, можна зробити висновок, що в умовах активізації глобалізаційних процесів комунікаційна політика центрального банку повинна бути системною і відповідати поточним реаліям. У результаті аналізу

методів розрахунку індексу прозорості монетарної політики, запропонованих зарубіжними науковцями, нами було зроблено висновок про існування трьох основних підходів до його розрахунку. Найбільш поширеною є методика Н. Дінсера та Б. Ейхенгра. Індекс прозорості є ефективним інструментом порівняльного аналізу прозорості діяльності центробанків різних країн світу, однак існуючі методики його розрахунку потребують подальшого вдосконалення.

У статті проведено оцінку рівня прозорості центральних банків країн світу за методикою Н. Дінсера та Б. Ейхенгра, розширеною трьома авторськими індикаторами. У результаті встановлено, що найбільш прозорими центральними банками є монетарні регулятори Швеції, Нової Зеландії та Угорщини. Прозорість діяльності НБУ протягом останніх років дещо підвищилась, однак в аспекті прозорості монетарної політики Україна все ще істотно відстає від провідних країн світу.

Список використаних джерел:

1. Egbuna E. An Empirical Analysis of the Transparency of Monetary Policy in the West African Monetary Zone / E. Egbuna // *International Journal of Economics, Commerce and Management*. – 2014. – Vol. II. – Issue 11.
2. Eijffinger Sylvester C.W How Transparent Are Central Banks? / Sylvester C.W., Petra M. Geraats // *European Journal of Political Economy*. – 2006. – No 31(9). – P. 159-173.
3. Stasavage D. Transparency, Democratic Accountability and the Economic Consequences of Monetary Institutions / D. Stasavage // *American Journal of Political Science*. – 2003. – No. 47(3). – P. 389-402.
4. de Haan J. A Non-Transparent European Central Bank? Who is Blame [Electronic resource] / J. de Haan, F. Amtenbrink // *University of Groningen, mimeo*, 2003. – Access mode : <http://ssrn.com/abstract=1138224>.
5. Dincer N. Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures [Electronic resource] / N. Dincer, B. Eichengreen // *BOK Working Paper*, 2013. – Access mode: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2013-09-16-15587972-0-bok-13-21-1.pdf.
6. Bini-Smaghi L. Is the ESB Accountable and Transparent? [Electronic resource] / L. Bini-Smaghi, D. Gros // *MacMillan Press and CEPS*, 2000. – Access mode : <http://aei.pitt.edu/567/1/1-Barcelona-EIPA.pdf>.
7. Capraru B. Financial Stability and Central Bank Transparency in Europe [Electronic resource] / B. Capraru // «Al. I. Cuza» *University of Iasi*, 2010. – Accessed mode: <http://anale.feaa.uaic.ro/anale/resurse/fin1capraru.PDF>.
8. Warsh K. Transparency and the Bank of England's Monetary Policy Committee [Electronic resource] / K. Warsh // *Bank of England's Review*, 2014. – Accessed mode: <http://www.bankofengland.co.uk/publications/news/2014/warsh.pdf>
9. Egbuna E. An Empirical Analysis of the Transparency of Monetary Policy in the West African Monetary Zone / E. Egbuna // *International Journal of Economics, Commerce and Management*. – 2014. – Vol. II. – Issue 11.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
11. Ukraine: letter of intent and memorandum of economic and financial policies Kyiv, April August 2218, 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.slideshare.net/AndrewGelston/imf-letter-of-intent-memorandum-of-economic-and-financial-policies-and-technical-memorandum-of-understanding-aug-18><http://www.imf.org/External/NP/LOI/2014/UKR/042214.pdf>.
12. Правила монетарної політики: теоретичні засади та напрями застосування в Україні : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора С.М. Козьменка та д-ра екон. наук, доцента Т.Г. Савченка. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. – 205 с.

Аннотация. Вопросы повышения уровня прозрачности монетарной политики уделяется все больше внимания в общественных и академических дискуссиях. Однако ситуация осложняется тем, что прозрачность является качественным понятием, которое трудно измерить. В статье рассмотрен индекс прозрачности монетарной политики, который включает политические, экономические, процедурные и организационные аспекты деятельности центрального банка. Он основан на анализе фактического раскрытия информации. В результате анализа уровня прозрачности были выделены наиболее прозрачные центральные банки стран мира.

Ключевые слова: центральный банк, монетарная политика, прозрачность, раскрытие информации, индекс прозрачности.

Summary. Central bank transparency has become the public topic and academic debate on monetary policy. However, this has been complicated by the fact that transparency is a qualitative concept that is hard to measure. This paper considers a transparency index of monetary policy that comprises the political, economic, procedural, policy and operational aspects of central banking. It is based on a detailed analysis of actual information disclosure. The most transparent central banks are highlighted in the study as a result of monetary policy transparency level analysis.

Key words: central bank, monetary policy, transparency, information disclosure, transparency index.

Самородов Б. В.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Семенцов Р. В.
аспірант,
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Samorodov B. V.
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Banking Department
Kharkiv Training-Research Institute
SHEI «University of banking»

Sementsov R. V.
Postgraduate Student
Kharkiv Training-Research Institute
SHEI «University of banking»

СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМ РОЗВИТКУ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКУ

THE DIRECTION OF THE DEVELOPMENT AND CURRENT STATE OF THE DIAGNOSTICS OF BANK'S FINANCIAL CONDITION

Анотація. У статті наведений спрощений аналіз розвитку економічної теорії за напрямом діагностики фінансового стану банку. Термін «діагностика фінансового стану» не новий. Якщо порівнювати дослідження за даною тематикою в області фінансів підприємств з дослідженнями в області грошей та кредиту, то теорія за напрямом фінансів підприємств використовує дане поняття частіше, у зв'язку з цим у цій сфері воно більш детерміноване і частіше вживане. Ураховуючи те, що діагностика фінансового стану дає змогу якісно визначити стан об'єкта через комплекс дослідницьких процедур, сучасну нестабільність банків, банківської системи України, кризи в банківському менеджменті з боку аналізу фінансового стану, потребують додаткового вивчення та систематизації сучасні методології, теорії з даного питання.

Ключові слова: банк, діагностика, фінансовий стан, інформаційна економіка.

Вступ та постановка проблеми. Нині Україна переживає істотні політичні, культурні та економічні трансформаційні процеси, що супроводжуються банківською кризою. Істотно впливає на діяльність банків і нестабільність національної валюти. Кількість банків, що перебувають у стані ліквідації, має тренд до збільшення, багато банків стають неплатоспроможними. Однією із головних причин такої ситуації, крім економічної кризи, може бути негативна динаміка якісного розміщення залучених банками фінансових ресурсів.

Надаючи кредити, банки переважно керувалися прибутковістю своїх операцій, ігноруючи ризик неплатежів, у результаті структура кредитних портфельів виявилася досить залежною від економічних обставин в країні. Через недостатній рівень капіталізації банків сформованих резервів у більшості випадків не вистачає на покриття кредитних ризиків і банки не можуть вирішити ті виклики, які постали перед ними: вплив депозитів, різке скорочення рівня прибутковості тощо.

Незважаючи на великий доробок як вітчизняних, так й іноземних науковців, банки продовжують виконувати неефективний фінансовий менеджмент, що підтверджується показниками їхньої фінансової звітності, тому виникає необхідність проведення підвищення рівня фінансової культури широкою аудиторії та ознайомлення її

з сучасними напрямками досліджень у сфері фінансового менеджменту за напрямом фінансового аналізу у рамках фінансової діагностики банку, так як саме вона є підґрунтям для управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі досліджень суб'єктів господарської діяльності у сфері діагностики їхнього фінансового стану, які стосуються і банківських установ України, дуже значущі результати отримали Ю.І. Лернер, О.І. Барановський, О.В. Васюренко, Б.В. Самородов. Крім того, проблемами діагностування ймовірності банкрутства і кризових ситуацій займалися такі вчені, як Е. Альтман, С.Г. Беляєва, Є.О. Григоренко, І. Бланк, Л. Гриценко, Л. Лігоненко, О. Терещенко, Таффлет та ін.

Метою статті є дослідження сучасного стану та напрямку розвитку теоретичних напрямів, які посередньо або прямо стосуються діагностики фінансового стану банку.

Результати дослідження. В рамках дослідження проаналізовано лише невелика частка теоретичних доробок вітчизняних учених у 2002–2014 рр., які захищали дисертаційні дослідження за спеціальністю «Гроші, фінанси і кредит» [21, с. 1] (табл. 1).

Ми не випадково починаємо дослідження розвитку діагностики фінансового стану банку з 2002 року. Отри-

мавши незалежність у 1991 році, Україна з об'єктивних причин не могла за невеликий проміжок часу дати великої маси науковців, що мали відповідну кваліфікацію в діагностиці фінансового стану банку, не готові вони були і до тих трансформаційних змін, що відбувалися в економіці. Банківська система тільки починала формуватися і в своєму теперішньому вигляді сформувалася лише з 1996 року. Планова економіка країни, що відділилася від Радянського Союзу, передбачала інші концептуальні теорії, наукові напрями в економіці, але не можна говорити про повну відсутність наукових досліджень у цей період, ті наукові школи, що діяли на той час і ті, що починали формуватися, заклали фундамент сучасної економічної теорії України.

У 2002 р. О.А. Добровольським була запропонована «динамічна модель банку», вона була не новою для ринкових економік заходу, але вона вже передбачала те, що банк був динамічною системою, що відображає сутність сучасних економічних відносин [7, с. 12-13]. О.А. Добровольський (2002) визначив динамічну модель банку в стратегічному управлінні, він розробив економіко-математичну модель на основі диференціальних рівнянь, що описує активи, капітал та зобов'язання банку, їхню структуру та взаємодію. Запропонований ним підхід різко збільшив ефективність стратегічного управління банком.

В.В. Салтинський (2003) вдосконалив методику розрахунку власного капіталу банку, показників ліквідності та пла-

тоспроможності з урахуванням дії системи ризиків; визначив економічний зміст і взаємозв'язок категорій «фінансова стійкість», «капіталізація» та «ліквідність»; обґрунтував механізми забезпечення фінансової реструктуризації та фінансової стійкості комерційних банків [18, с. 4-6].

Подальший розвиток динамічної моделі банку здійснила О.В. Крухмаль (2007): вона впорядкувала понятійний апарат фінансової стійкості, систематизувала її фактори, інструментарій оцінки, критерії фінансової стійкості банку; розробила методику комплексної оцінки динамічної фінансової стійкості банку на основі рейтингу [10, с. 2-4].

Одночасно з О.В. Крухмаль веде розробку методики фінансової діагностики та оцінки її якості С.В. Приймак, визначення місця діагностики фінансового стану в системі контролінгу, використання рейтингів та вартісних показників як критеріїв оцінки ефективності діяльності підприємств.

Н.С. Меда (2007) визначає класифікацію фінансових стратегій розвитку банку, пропонує методику здійснення реінжинірингу фінансових бізнес-процесів банку, методичний підхід до аналізу конкурентоспроможності та оцінки конкурентних позицій вітчизняних банків, методичний підхід до розробки моделі прогнозування фінансових результатів діяльності банку [14, с. 4-6].

У 2008 році Р.В. Михайлюк запропонувала нове формулювання поняття «загальноекономічна стійкість»

Таблиця 1

Ретроспективний аналіз напрямів досліджень у сфері фінансового аналізу, прогнозування та планування з 2002–2014 рр.

Вчений та напрям досліджень
О.А. Добровольський, 2002 (динамічна модель банку в стратегічному планування і управління)
В.В. Салтинський, 2003 (вдосконалення управління фінансовою стійкістю та стабільністю діяльності комерційних банків на основі підвищення рівня їх капіталізації та ефективності роботи)
О.В. Крухмаль, 2007 (оцінка динамічної фінансової стійкості банку в умовах невизначеності)
С.В. Приймак, 2007 (удосконалення методичних підходів до фінансової діагностики підприємств та подальший розвиток вітчизняної концепції контролінгу з урахуванням пріоритетності функції інформаційного забезпечення прийняття фінансових рішень)
Н.С. Меда, 2007 (обґрунтування теоретико-методологічних основ формування та реалізації фінансової стратегії розвитку банку)
Р.В. Михайлюк, 2008 (обґрунтування теоретичних засад управління фінансовою стійкістю банку та основних шляхів її зміцнення у ринкових умовах господарювання)
Н.Р. Галайко, 2008, (обґрунтування напрямів підвищення дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банків)
О.В. Кот, 2008 (теоретичні засади та методичний інструментарій прогнозування фінансового стану банків)
Р.А. Павлов, 2008 (рання діагностика банкрутства банків)
Т.М. Болгар, 2009 (особливості та проблеми розвитку системи фінансової безпеки банків в умовах трансформаційної економіки)
М.В. Афанасенко, 2012 (розвиток науково-теоретичних положень, удосконалення та розробка методичних підходів і практичних рекомендацій щодо рейтингової оцінки діяльності банків та їх підрозділів)
Р.С. Лисенко, 2012 (розробка пропозицій щодо удосконалення механізмів і методів системи оцінки та забезпечення фінансової стійкості)
О.М. Штаер, 2013 (удосконалений механізм управління безпекою банку з рекомендаціями до його застосування, апробований в банках)
Б.В. Самородов, 2013 (розробка теоретико-методологічних засад управління фінансовим розвитком банку)
О.С. Безродна, 2014 (розвиток теоретичних положень і методичного забезпечення оцінювання фінансової діяльності банку)
С.М. Киркач, 2014 (розвиток теоретичних положень, розробка методичних підходів і науково-практичних рекомендацій щодо фінансового планування діяльності банку)

комерційного банку; визначила поняття «механізм управління фінансовою стійкістю» комерційних банків; підходи до визначення дефініції «стійкість», «надійність» і «стабільний розвиток»; визначила поняття «фінансова стійкість», здійснила класифікацію характеристик комерційного банку [15, с. 5-7].

Н.Р. Галайко (2008) розкрив: суть понять «ефективність діяльності банку», «організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності діяльності банку», «стратегію забезпечення ефективності діяльності банку»; обґрунтував концептуальні підходи до формування організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банку; визначив класифікацію факторів впливу на ефективність діяльності банків.

Паралельно з Михайлюк та Галайко працює над своєю дисертацією О.В. Кот (2008), яка розкрила: сутність поняття фінансового стану банку; провела дослідження сутності економічного прогнозування, сформулювала його основні функції та види; вдосконалила методичний підхід до оцінювання ліквідності; економіко-математичний інструментарій прогнозного моделювання; розробила прогнозу балансову модель діяльності банку [18, с. 3-5].

У тому ж році Р.А. Павлов (2008) довів можливість успішного використання «теоретичних методів» [23, с. 1, 20-21] у прогнозуванні діяльності банків: він дослідив теоретичні основи ранньої діагностики банкрутства банків, обґрунтував застосування методу штучних нейронних мереж; удосконалив механізм ранньої діагностики шляхом впровадження узагальнюючого показника схильності банку до банкрутства на основі побудови кластерної моделі банківської системи України за алгоритмом Кохонена [16, с. 13-14].

Т.М. Болгар (2009) було розроблено і запропоновано конкретні рекомендації щодо побудови системи фінансової безпеки банків, визначені кількісні та якісні методи аналізу рівня фінансової безпеки банків [4, с. 2-3].

М.В. Афанасенко (2012) уточнила визначення поняття «рейтинг»; визначила види рейтингів та принципи процесу рейтингової оцінки; нею було удосконалено підхід до класифікації банків за загальним розміром активів та таксономічним показником; запропоновано методичний підхід до рейтингової оцінки діяльності банків, що передбачає використання CCR-моделі зі сформованим переліком вхідних та вихідних параметрів [1, с. 5-6].

Р.С. Лисенко (2012) дослідив теоретико-методологічні засади сутності фінансової стійкості, визначив чинники впливу та методи управління фінансовою стійкістю на макро- і мікроекономічному рівні; здійснив аналіз процесу формування системи забезпечення фінансової стійкості в Україні; розробив комплексну оцінку поточного стану фінансової стійкості банківської системи України [13, с. 3].

О.М. Штаер (2013) було уточнено сутність понять «безпека банку», «економічна безпека банку» та «фінансова безпека банку», розроблено і запропоновано конкретні пропозиції з удосконалення механізму управління безпекою банку та стратегії її управління [22, с. 3-4].

Б.В. Самородов (2013) дослідив та розвинув наукові підходи до розуміння сутності понять «фінансовий розвиток банку» та «управління фінансовим розвитком банку»; ним було розроблено концепцію науково-обґрунтованого управління фінансовим розвитком банку на основі рейтингування, прогнозування і запозичень на зовнішніх ринках; проведений моніторинг сучасних систем і методичних підходів до оцінювання фінансової діяльності банку; розроблено методологію та систему економічних моделей щодо прогнозування основних показників

діяльності банку з метою формування та використання капіталу, доходів і грошових коштів для реалізації запозичення на зовнішніх ринках [20, с. 4-6].

О.С. Безродна (2014) розробила стратегію забезпечення фінансової діяльності банку з використанням збалансованої системи показників; розкрила зміст складових і визначила сучасний стан фінансової діяльності банків, узагальнила методи її оцінювання; нею було запропоновано методичне забезпечення оцінювання фінансової діяльності банку та факторів впливу [3, с. 3-4].

С.М. Киркач (2014) уточнила визначення поняття «фінансове планування діяльності банку», визначила місце та роль фінансового планування в процесі управління діяльністю банку; обґрунтувала складові (підсистеми) системи фінансового планування діяльності банку; розробила методичний підхід до формування фінансового плану діяльності банку, який полягає в оцінці поточного фінансового стану банку та його фінансового потенціалу; нею було розроблено методичний підхід до оцінювання ефективності фінансового планування діяльності банку [8, с. 4-5].

Як ми бачимо, в сучасній економічній літературі України, серед великої кількості теоретичних доробок не існує однієї пріоритетної течії, дослідники вивчають окремі аспекти діагностики фінансового стану банку і подекуди відокремлено від основного процесу [21, с. 1].

Через обмеженість дослідження ми не можемо освітлити всі наукові напрями та школи, тому не враховуємо такі теоретичні доробки: з фінансової безпеки О.І. Барановського [2], з фінансової стійкості Ю.І. Лернера [11; 12], з фінансового аналізу О.В. Васюренка [5] тощо.

Незважаючи на досить обмежену вибірку вхідних даних, дослідження українських науковців свідчать про те, що економічна природа та цілі аналізу фінансового стану, діагностики банкрутства та оцінки кредитоспроможності підприємства в цілому є ідентичними. Виходячи з єдності методичних прийомів, основних функцій та завдань згаданих видів процедур, ми підтримуємо думку С.В. Приймак про те, що їх доцільно об'єднати під узагальнюючою назвою «фінансова діагностика» [17, с. 7].

Отже, детермінуємо поняття «фінансова діагностика» – це процес ідентифікації якості фінансового стану підприємства та визначення чинників, які впливають на його фінансові параметри. Метою діагностики є інформаційне забезпечення управлінських рішень [17, с. 7].

Аналізуючи сучасні підходи до діагностики фінансового стану банків, їх можна розділити на такі групи: 1) коефіцієнтний аналіз й аналіз однорідних груп (Німеччина, США); 2) рейтингові системи оцінки, що передбачають ранжування банків (США, Італія, Франція, Росія, Україна, Польща); 3) комплексні оцінки банківського ризику (Великобританія, Нідерланди); 4) статистичні моделі (системи «попереднього реагування») (США); 5) макропруденційний аналіз (країни – члени МВФ) [15, с. 12].

Основним недоліком зазначених проаналізованих теорій, методів, наукових концепцій, зазначених у цьому дослідженні, є досить малий відсоток їх використання в реальній дійсності, їх участі в автоматизації банківської діяльності. Об'єкти, що вони вивчають живуть своєю життям, відокремлено від зазначених теорій. Для ліквідації таких диспропорцій досить критичним постає реалізація таких економічних теорій у формі програмного забезпечення. Особливо важливо це є для фінансової діагностики банку як комплексного процесу, так як, за С.В. Приймак, фінансова діагностика є інформаційною функцією фінансового контролінгу на підприємстві [17, с. 2].

Питання доцільності інформатизації даних теорії впливає з поступового розвитку людства, його антропогенезу. В історії людського суспільства кілька разів відбувалися радикальні зміни у сфері обробки інформації, які можна назвати інформаційними революціями. Наслідком подібних перетворень було придбання людським суспільством нової характеристики – інформаційності. Американський учений, філософ О. Тоффлер зазначав, що за останні 50 тис. років на Землі змінилося 800 поколінь людей, але всі нововведення сучасного світу технічних цінностей були зроблені останнім, восьмисотим поколінням (перед 1972 роком). Цілком доцільним та поступовим кроком в історії світової економіки є створення та функціонування інформаційної економіки.

Беручи до уваги банки, потрібно наголосити, що вони вже функціонують у нових умовах, умовах інформаційної економіки, коли економічні операції проходять в режимі реального часу, звітність формується на певний момент часу t без участі основних працівників банків.

Аналізуючи тенденції розвитку ринкової економіки, вже зараз можна сказати про те, що економічна теорія,

що нині існує, буде розвиватися далі, інтегруючись в інші науки.

Висновки. Перед економічною теорією постануть нові вимоги: обов'язкова практична перевірка будь-яких гіпотез з урахуванням уже існуючих економічних умов (проведення економічного експерименту шляхом моделювання та обробки економічної інформації програмними засобами електронно-обчислювальної техніки (ПЕОМ)); розвиток методів обробки економічної інформації, що дозволить обчислення, зберігання, повторне використання та побудову економічних моделей в режимі реального часу. Все це дасть змогу економічній теорії зробити великий стрибок за напрямом прогнозування та оцінки будь-яких економічних процесів.

Підводячи підсумок, ми акцентуємо на тому, що у даній статті наведений спрощений аналіз розвитку економічної теорії за напрямом діагностики фінансового стану банку. Більш докладно ефективність методик, методи, запропоновані науковцями, буде розглянуто в наступних публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Афанасенко М.В. Рейтингова оцінка діяльності банків та їх підрозділів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / М.В. Афанасенко. – Харків, 2012. – 18 с. – На укр. мов.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) : монографія / О.І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 712 с.
3. Безродна О.С. Оцінювання фінансової діяльності банку та розроблення його стратегії на основі збалансованої системи показників : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О.С. Безродна. – Харків, 2014. – 16 с. – На укр. мов.
4. Болгар Т.М. Фінансова безпека банків в умовах ринкових трансформації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Т.М. Болгар. – Суми, 2009. – 20 с. – На укр. мов.
5. Васюренко О.В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навч. посіб. / О.В. Васюренко, К.О. Волохата. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
6. Галайко Н.Р. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності діяльності банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Н.Р. Михайлюк. – Львів, 2008. – 20 с. – На укр. мов.
7. Добровольський О.А. Розробка динамічної моделі банку та її використання в стратегічному плануванні і управлінні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.03.02 / О.А. Добровольський. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с. – На укр. мов.
8. Киркач С.М. Фінансове планування діяльності банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С.М. Киркач. – Харків, 2014. – 16 с. – На укр. мов.
9. Кот О.В. Прогнозування фінансового стану банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О.В. Кот. – Київ : Б.в., 2008. – 19 с. – На укр. мов.
10. Крухмаль О.В. Оцінка фінансової стійкості банків: інформаційне і методичне забезпечення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О.В. Крухмаль. – Суми, 2007. – 21 с. – На укр. мов.
11. Лернер Ю.И. Выбор оптимальных решений в условиях неопределенности и кризисных ситуаций. Том 1: Исследования – Харьков : Мадрид, 2013. – 435 с.
12. Лернер Ю.И. Выбор оптимальных решений в условиях неопределенности и кризисных ситуаций. Том 2: Приложения – Харьков : Мадрид, 2013. – 328 с.
13. Лисенко Р.С. Система оцінки та забезпечення фінансової стійкості банківського сектору України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Р.С. Лисенко. – Харків, 2012. – 20 с. – На укр. мов.
14. Меда Н.С. Фінансова стратегія розвитку банку в умовах посилення конкуренції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Н.С. Меда. – Львів, 2007. – 19 с. – На укр. мов.
15. Михайлюк Р.В. Механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Р.В. Михайлюк. – Тернопіль, 2008. – 18 с. – На укр. мов.
16. Павлов Р.А. Рання діагностика банкрутства банків : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Р.А. Павлов. – Дніпропетровськ, 2008. – 14 с. – На укр. мов.
17. Приймак С.В. Діагностика фінансового стану підприємства в системі контролінгу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С.В. Приймак. – Київ, 2007. – 19 с. – На укр. мов.
18. Салтинський В.В. Забезпечення фінансової стійкості комерційних банків на основі підвищення рівня капіталізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / О.В. Кот. – Суми, 2002. – 20 с. – На укр. мов.
19. Самородов Б.В. Інформаційне забезпечення резервування за кредитами юридичних осіб / Б.В. Самородов, А.М. Кобилін, Р.В. Семенцов // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 10(224). – С. 46-55.
20. Самородов Б.В. Управління фінансовим розвитком банку: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... док. економ. наук : : 08.00.08 / Б.В. Самородов. – Київ, 2013. – 30 с. – На укр. мов.
21. Семенцов Р.В. Сучасний стан та напрямки розвитку діагностики фінансового стану банку / Р.В. Семенцов // Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції: «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (1-9 листопада 2015 р.) – К. : НДІЕР, 2015.

22. Штаер О.М. Удосконалення механізму управління безпекою банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О.М. Штаер. – Харків, 2013. – 16 с. – На укр. мов.
23. Bialowolski P. Bayesian Averaging vs. Dynamic Factor Models for Forecasting Economic Aggregates with Tendency / B. Dalgic, P. Bialowolski, T. Kuszewski, B. Witkowski // Economics. – 2015. – № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2015-28> – Назва з екрану.

Аннотация. В статье приведен упрощенный анализ развития экономической теории по направлению диагностики финансового состояния банка. Термин «диагностика финансового состояния» не нов. Если сравнивать исследования по данной тематике в области финансов предприятия с исследованиями в области денег и кредита, то теория по направлению финансов предприятия использует данное понятие чаще, в связи с этим в данной сфере оно более детерминировано и чаще применимо. Учитывая то, что диагностика финансового состояния позволяет качественно определить состояние объекта через комплекс исследовательских процедур и современную нестабильность банков, банковской системы Украины, кризиса в банковском менеджменте со стороны анализа финансового состояния, требуются дополнительные изучение и систематизация современных методологий, теорий по данному вопросу.

Ключевые слова: банк, диагностика, финансовое состояние, информационная экономика.

Summary. This paper focuses on a simplified analysis of the economic theory in the diagnostics of bank's financial condition. The term «diagnostics of the financial condition» isn't new. If we compare studies of this subject area in the field of corporate finance with a field of money and credit, the corporate finance theory uses this concept more often. In this case, in this field it is more determined and used. In consideration of the fact that the diagnostics financial condition lets to determine qualitatively the condition of object through complex research procedures, the modern instability of banks, of the banks system of Ukraine, the crisis in bank's management in the field of analysis of the financial condition. It is required to do addition researches and systematization of modern methodologies, theories on that question.

Key words: bank, diagnostics, financial condition, information economy.

УДК 339.97:378.1(73)

Сандул М. С.

*аспірант кафедри міжнародної економіки
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Sandul M. S.

*PhD Student at International Economics Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ США НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

US HIGHER EDUCATION SYSTEM'S COMPETITIVE ADVANTAGES IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT

Анотация. У роботі висвітлено сучасний конкурентний статус системи вищої освіти США, досліджено місце університетів США в міжнародній академічній спільноті. Проаналізовано особливості діяльності та організації провідних американських дослідницьких університетів. Досліджено сучасний стан міжнародної студентської мобільності з урахуванням ролі ВНЗ США. Окреслено основні проблеми та висвітлено стратегічні завдання реформування сектору вищої освіти Сполучених Штатів.

Ключові слова: конкурентоспроможність системи вищої освіти, дослідницький університет, вища освіта США, студентська мобільність.

Постановка проблеми. Система вищої освіти США була безумовним лідером на міжнародній науковій арені упродовж XX ст. і дотепер вважається найкращою у світі. На початку свого становлення багато в чому ця система наслідувала академічні традиції країн Європи, а університети, створені в Америці, мали риси європейських. Перший на території США університет – Гарвардський (тоді – коледж) – був заснований у 1636 р., тож терито-

ріально американська вища школа, що значно молодша за європейську, за 4 століття стала найбільш конкурентоспроможною у світі. Продовжуючи кращі європейські традиції, співпрацю з провідними закордонними вченими, приваблюючи кращі уми, вища освіта, як і нерозривно пов'язана з нею наука, стала вагомим елементом глобального конкурентного лідерства США на міжнародній арені. Таким чином, вивчення системи освіти США, її передо-

вих практик є необхідним для розуміння кон'юнктури міжнародного наукового і освітнього простору, а також окреслення стратегій розвитку вітчизняних ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості досліджень зарубіжних учених система вищої освіти США розглядається крізь призму сучасної ринкової економіки, як частина національної інноваційної системи. Так, досліджуються особливості перетворення академічного науково-викладацького співтовариства, традиційно далекого від поняття «комерціалізації», на цілком прибутковий сектор економіки в процесі становлення американського академічного капіталізму (Ш. Слотер, Г. Родс, Л. Леслі [4; 5]), динамічні університетські структури (Ф. Альтбах, Г. де Вітт, Б. Спорн та ін.), інтернаціоналізація вищої освіти США, її конкурентоспроможність, тенденції розвитку (Дж. Найт, К. Хассетт, Х. Сала-і-Мартін та ін.), аспекти університетського менеджменту (Дж. Келлер, П. Ремсен та ін.) тощо. Дослідницькі університети глибоко аналізуються в працях М. Кроу, К. Такера, Р. Аткинсона, У. Бланпіда та ін. Увага вітчизняних учених щодо вищої освіти США стосується передусім стратегій розвитку (Д.Г. Кучеренко, О.В. Мартинюк), фінансових аспектів конкурентоспроможності американських ВНЗ (Т.М. Боголіб, Л. Кнодель та ін.), освітнього менеджменту (С.А. Калашнікова, В. Пашков, В. Громовий, В. Кремень, В.Є. Лунячек та ін.), дослідження тенденцій та ін. аспектів розвитку системи вищої освіти США (О. В. Тарасова, О. О. Романовський [11] та ін.). Зокрема, визначенню та характеристиці ключових складових, які сформували довгостроковий конкурентний статус американських дослідницьких університетів, присвячено праці А.М. Поручника, Д.О. Ільницького, Л.Л. Антонюк та ін. [13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Система вищої освіти США через її ефективність та роль на міжнародній арені привертає до себе увагу багатьох учених. Зважаючи на актуальність досліджень сектору вищої освіти в сучасних умовах становлення інформаційного суспільства, аналіз міжнародної присутності і впливу на світову освітню й академічну спільноту однієї з лідируючих систем освіти сучасності є актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз місця університетів США в міжнародній академічній спільноті, висвітлення сучасного стану міжнародної студентської мобільності, виокремлення основних передумов досягнення лідируючого положення на світовій освітній і науковій арені, аналіз подальших перспектив та тенденцій розвитку системи вищої освіти США.

Виклад основного матеріалу. Позиції країн-лідерів у рейтингу конкурентоспроможності систем вищої освіти Universitas 21 в цілому за період існування рейтингу (з 2012 р.) є практично незмінними, з незначними зрушеннями (рис. 1) [1]. Лідирує система вищої освіти США.

Згідно з рейтингом найкращих вищих навчальних закладів світу, станом на 2015 р. на США припадає 30 ВНЗ зі списку топ-100, що робить країну безумовним лідером з точки зору концентрації високоефективних установ у системі вищої освіти (рис. 2) [2]. Серед них найвідомішими є Массачусетський технологічний інститут (1 місце в списку топ-100 університетів світу), Гарвардський університет (2 місце), Стенфорд (3 місце), Каліфорнійський технологічний інститут (5 місце), Чиказький університет (10 місце), Принстонський університет (11 місце), Йельський університет (15 місце), Університет ім. Джона Хопкінса (16 місце), Корнельський (17 місце), Пенсільванський (18 місце), і Колумбійський (22 місце) університети.

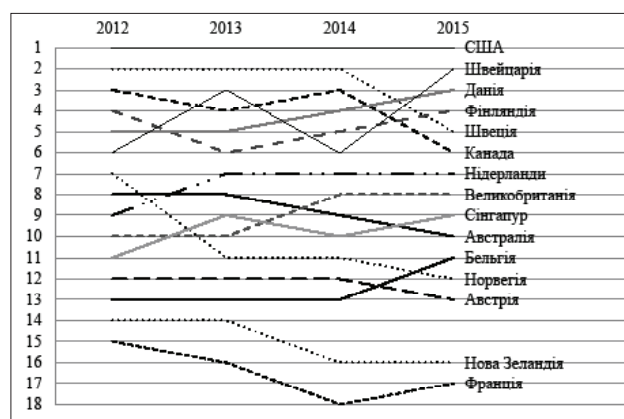


Рис. 1. Динаміка позицій країн-інноваторів у рейтингу конкурентоспроможності національних систем вищої освіти (2012–2015 рр.)

Джерело: складено автором на основі рейтингів конкурентоспроможності систем вищої освіти Universitas 21

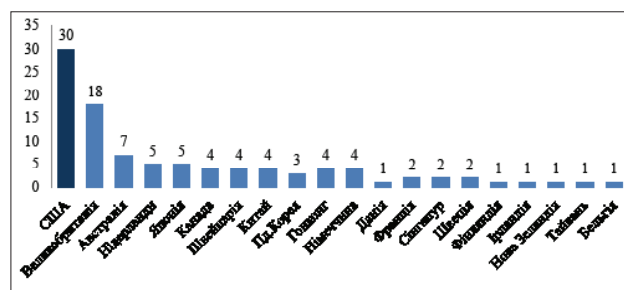


Рис. 2. Топ-100 університетів за Рейтингом QS 2015/16, за країнами

Джерело: складено автором на основі [2]

Сучасні американські дослідницькі університети – це, передусім, центри проведення найбільш актуальних фундаментальних досліджень у сфері високих технологій, які часто підтримуються державним і корпоративним фінансуванням, центри реальної інтеграції науки і освіти в стінах вищого навчального закладу шляхом активного залучення студентів та викладачів до науково-дослідницької роботи. При цьому дослідницькі університети є центрами впливу на регіональний економічний розвиток, формування і впровадження спеціальних економічних зон і технопарків, створення бізнес-інкубаторів і підтримку малого підприємництва. Водночас вони значною мірою виступають у якості центру формування національної еліти, яка покликана відігравати помітну роль у розвитку країни.

Більшість університетів входять до того чи іншого кластера. Так, до біотехнологічного кластера Бостон/Кембридж входять 2 найпотужніші університети: Массачусетський технологічний інститут і Гарвардський університет). Кремнієва долина охоплює чотири вищі навчальні заклади: Стенфордський університет, університети Сан-Хосе, Санта-Клари та Каліфорнійський університет в Берклі. У біофармацевтичний кластер південної Каліфорнії входить Каліфорнійський університет Сан-Дієго.

Каліфорнійський технологічний університет разом з Массачусетським технологічним інститутом є найважливішими установами, що спеціалізуються в точних науках та інженерії. Каліфорнійському технологічному університету належить також Лабораторія реактивного руху, яка запускає велику частку автоматичних космічних апаратів НАСА. Серед найвідоміших підрозділів Массачусет-

ського технологічного інституту – лабораторія Лінкольна, лабораторія інформатики і штучного інтелекту, а також – школа управління. 77 науковців (викладачів та студентів) МТІ є лауреатами Нобелівської премії, це – рекордний показник.

Значущим для конкурентоспроможності системи вищої освіти Сполучених Штатів є лідерство у сфері фундаментальних досліджень. На університети США припадає 60% проведення передових фундаментальних досліджень. 13% обсягу від загальнодержавних інвестицій на НДДКР припадає на академічний сектор. Комерційні інновації, які є рушійною силою економічного прогресу, як правило базуються на проривах у фундаментальних науках. Адміністрація Барака Обама запровадила найбільше в історії підвищення у обсязі державного фінансування досліджень і розробок, і робить послідовні інвестиції для подвоєння фінансування трьох ключових дослідницьких агенцій: Національного наукового фонду, Наукового відділу при Міністерстві енергетики і лабораторій Національного інституту стандартів і технологій. Ці постійно діючі інвестиції в науку стануть основою нових відкриттів і нових технологій, які створять нові робочі місця і галузі майбутнього. Варто також відзначити, що значною є співпраця університетів США з іншими університетами світу. Американські автори брали участь 44% всіх міжнародних публікацій, а кількість наукових публікацій США у загальному обсязі світових дорівнює близько 30%. У 2014 р. загальне фінансування НДДКР, що проводилися на базі університетів, сягало близько 63 млрд дол. [3, ст. 8].

При Адміністрації президента США існує Управління з науково-технічної політики, покликане поряд з іншими державними і суспільними інституціями забезпечувати державні інтереси країни у сфері науки і високих технологій. Враховуючи те, що наука на даний час з досить великим бюджетом і зайнятістю (майже 4 млн осіб, для порівняння в 1950-х рр. – 200 тис. осіб) перетворилася із колись вузької сфери інтелектуальної діяльності в потужний сектор американської економіки. При цьому значна частка наукових результатів отримує високу комерційну оцінку на ринку. На основі цієї наукової продукції (інтелектуальної власності) в подальшому розвивається весь наукоємний сектор американської економіки (близько 1/3 від ВВП), який включає безліч галузей промисловості і сфери послуг. На світових ринках цієї продукції (високотехнологічна електроніка, програмне забезпечення, фармацевтична продукція, медичні технології, біотехнології, авіа- і ракетно-космічні технології тощо) також, як правило, домінують США. Проте частка країни порівняно з іншими країнами за останнє десятиріччя дещо зменшилася, що є однією з причин посиленої уваги уряду до виконання інноваційної стратегії розвитку Сполучених Штатів.

Варто відзначити, що основа всіх цих досягнень – розвиток фундаментальних досліджень. Як неодноразово зазначалося багатьма американськими дослідниками (Дж. Кендрік, Е. Денісон та ін.), приблизно 40-50% економічного зростання США за останні 50 років було досягнуто за рахунок науково-технічних нововведень і освіти. Так, за розрахунками американського економіста Е. Денісона, за період з кінця 30-х рр. XX ст. до початку XXI ст. внесок науки і освіти у ВВП склав 42% (14% припало на частку освіти і 28% – на частку науки). Таким чином, враховуючи, що одним із ключових пріоритетів економіки знань є розвиток освіти, і насамперед – науково-технічної, та формування конкурентоспроможного людського капіталу, академічна сфера в США, система фундаментальної науки та

освіти набули всеосяжного впливу на економіку і суспільство як всередині країни, так і за її межами, що характеризується поняттям «академічний капіталізм» [4; 5].

Упродовж останніх років Сполучених Штатів приділяють значну увагу розвитку освіти за науково-технічними напрямками (STEM: наука, технології, інженерія, математика). Так, у стратегії розвитку американської економіки закладено значні кошти на покращення і модернізацію системи освіти, підготовку наукових кадрів і вчителів за цими напрямками, покращення доступності вищої освіти тощо [6; 7]. За даними ОЕСР (Programme for International Student Assessment (PISA)), у 2009 році рівень знань з математики серед школярів старших класів (віком 15 років) у США був нижчим за відповідний показник в середньому по країнам ОЕСР. Оцінка знань з інших наук і навичок читання була також на середньому рівні, а більш раннє дослідження здатності вирішувати задачі серед студентів поставило США позаду більшості розвинутих країн. Таким чином, підвищена увага до освітніх питань у стратегіях розвитку США в останні роки стала відповіддю на виявлені проблеми.

Визначеною метою є «забезпечення наступного покоління навиками і знаннями XXI ст. для формування робочої сили світового класу». Адміністрація Президента робить послідовні кроки для покращення системи освіти, від початкової і до вищої, та стимулювання досягнень студентів та їх працевлаштування у сфері STEM. У системі початкової освіти засновано Фонд стимулювання раннього навчання, а кампанія «Освіта для інновацій» використовує співпрацю між приватним сектором і державними установами для інтенсифікації освіти на напрямках STEM. На рівні коледжів Адміністрація взяла на себе зобов'язання відновити лідерство США у рівні знань випускників і, відповідно, їхніх випускних балів (шляхом багатьох стратегій, зокрема – підвищення доступності освіти через прийняття Акту про допомогу студентам і фінансову відповідальність), інвестуючи в муніципальні коледжі та інші програми, що в комплексі стимулюватиме партнерство між бізнесом і державними організаціями з метою кращого тренування американців будь-якого віку для їх підготовки до завдань як сьогодення, так і майбутнього.

Стратегією американських інновацій передбачається також суттєве оновлення і вдосконалення технічного забезпечення навчального процесу – як у вищій освіті, так і у шкільній, – так званий «квантовий стрибок» освітніх технологій. Передбачається посилення розвитку інноваційних технологій, які володіють потенціалом суттєво покращити процес навчання, на зразок програмного забезпечення, яке було б настільки ж ефективним, як і персональний репетитор, і підвищило б можливості доступу до безперервного навчання і підвищення кваліфікації американських працівників тощо. Освітні технології стрімко розвиваються, однак те, чи змінюють вони принципово процес навчання, поки що під сумнівом, адже порівняно легко змінити технологію, однак значно важче змінити культуру користування нею та поведінку користувачів [14].

Саме в останні роки у США відбувся прорив у сфері масової дистанційної освіти, виникли тисячі МВОК та сотні освітніх ресурсів, орієнтованих як на школярів і студентів, так і на дорослих. Потужна наукова і технічна база, а також доступність цих курсів багатомовним навіть за межами США завдяки їх англійськості дає змогу США бути лідером на сучасному ринку дистанційної вищої освіти, незважаючи на те, що поступово прискорюється зростання кількості МВОК з інших країн. Так, станом на 2015 р. до процесу відкриття масових онлайн-кур-

сів долучилося більше 500 університетів світу, запущено більше 4200 курсів, 75% з них англomовні (у 2014 р. – 80%); близько 35 мільйонів студентів зареєстровано на проходження МВОК. Топ-3 провайдери за масштабами – так само, як і в 2014 р., – американські Coursera, Udacity та edX, на які припадає більше 60% МВОК (рис. 3).

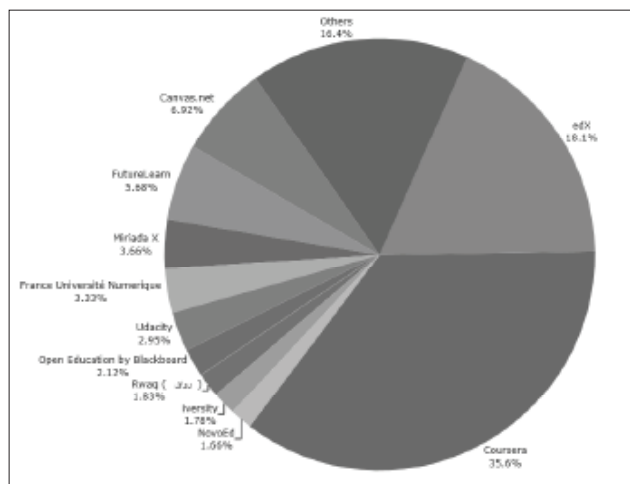


Рис. 3. Провайдери МВОК, 2015 рр.

Джерело: [12]

Незважаючи на те, що відкриття закордонного відділення кампусу вважається одним із найбільш ризикованих рішень з точки зору репутації університету і фінансів, їх кількість зростає, особливо в Азії. Так, зокрема, в Дубаї 27 таких підрозділів зарубіжних університетів (з 11 країн) формують «Міжнародне академічне містечко Дубаї», де навчаються більше 20 тисяч студентів. Подібним чином організовані освітні кластери в Катарі і Малайзії [8]. І саме американські ВНЗ – першопрохідці в цьому напрямку.

Тож університети США – потужні центри передових досліджень і наукової думки сучасності, котрі роблять систему вищої освіти країни досить ефективною для американської економіки, конкурентоспроможною на міжнародній арені, привабливою для кращих умів світу. Щодо міжнародної академічної (і, зокрема, студентської) мобільності, цей показник в останні роки швидко зростає. Загалом, за даними ОЕСР, до 2025 року прогнозується зростання міжнародної студентської мобільності до 8 мільйонів студентів. Для порівняння: у 1975 р. – 0,8 млн студентів, 1,1 млн – у 1985 р., 1,7 млн – у 1995 р., 3 млн – у 2005 р., близько 4,5 млн – у 2014 р. [9].

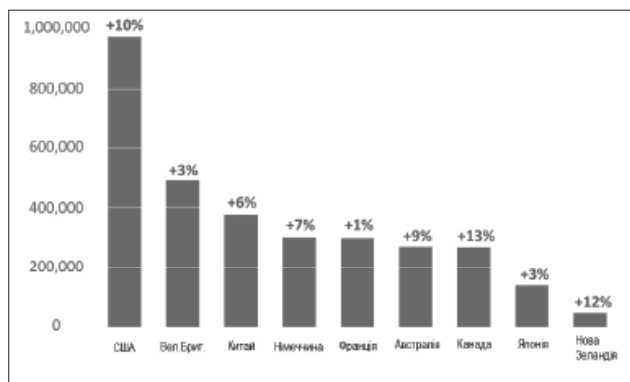


Рис. 4. Країни-реципієнти міжнародних студентів (2015 р.) та відсоток приросту у порівнянні з 2014 р.

Джерело: [9]

Розглядаючи системи вищої освіти з ринкових позицій, що передбачає трактування їхньої конкурентоспроможності як здатності, зокрема, завоювати й утримувати ринки, тенденції студентської мобільності яскраво характеризують міжнародну привабливість і конкурентоспроможність систем вищої освіти різних країн. Як видно з рисунка 4, найбільша кількість студентів-іноземців – у США (і чисельність їх зросла за рік на 10% у 2014/2015 навчальному році порівняно з 2013/2014), це загалом 22% від сумарної кількості міжнародних студентів; близько 500 тисяч іноземних студентів навчаються у Великобританії (11%), 400 тисяч – у Китаї (8%), в середньому по 300 тисяч – у Німеччині (7%), Франції (7%), Австралії (6%), Канаді (5%) [9].

Показником, що підтверджує потужність ВНЗ США, є характеристики закордонної присутності університетів та характеристики кількості міжнародних студентів, котрі отримують вищу освіту у США. Так, у 2014/2015 навчальному році навчатися до США прибула рекордна кількість студентів з-за кордону – майже 975 тисяч [10]. Це на 10% більше, ніж у попередньому навчальному році (рис. 5). Таким чином, загальна кількість студентів із-за кордону в США постійно і стабільно зростає, досягаючи у 2015 р. більше мільйона осіб. Щодо країн походження студентів, найбільша кількість іноземних студентів приїждить до США з Китаю (більше 300 тисяч), Індії (близько 134 тисячі) та Південної Кореї (майже 64 тисячі). Упродовж останніх 15 років кількість студентів з Китаю, котрі їдуть навчатися до США, зросла майже у 6 разів.



Рис. 5. Чисельність іноземних студентів у США (2004/2005–2014/2015 навч. рр.)

Джерело: [10]

Досить багато іноземних студентів у США – із таких країн, як Канада, Великобританія, Франція, Німеччина, Туреччина, Саудівська Аравія, Іран, Бразилія, Австралія, Японія. Найшвидше зростає кількість студентів із Бразилії (на 78,2% порівняно з попереднім навчальним роком), Індії (29,4%), Кувейту (24%), Нігерії (19,9%).

Більше 40% іноземних студентів обирають наукові і математичні спеціальності; близько 20% вивчають у США економіку і менеджмент. На суспільні науки, мистецтво, англійську мову припадає сумарно теж близько 20% з числа студентів-іноземців. При цьому більше 80% студентів – з Індії, 79% – з Ірану, 68% – з Непалу вивчають саме наукові і математичні дисципліни (STEM). Натомість близько третини студентів – із В'єтнаму, Індонезії, Китаю вивчають у США економіку і менеджмент.

У цілому в 2014/2015 навч. р. іноземні студенти принесли американській економіці близько 30 мільярдів доларів [10]. На 72,5% навчання іноземних студентів фінансується з-за кордону і тільки близько 20% забезпечують стипендії і гранти, що надаються американськими університетами, і 5% – компаніями-роботодавцями із США. Основними факторами, що призводять до зростання кількості

кості іноземних студентів у США, згідно зі звітом, опублікованим Інститутом міжнародної освіти спільно з Державним департаментом освіти і культури, є підвищення міжнародного набору студентів, висока обізнаність серед студентів інших країн про можливість навчання в університетах США, постійне нарощення партнерських відносин з установами і ВНЗ інших країн, зростання середнього класу в країнах походження студентів, постійна грантова підтримка талановитих студентів-іноземців від Уряду США.

Кількість студентів із США, котрі навчаються в інших країнах у 2014/2015 навч. р., становить близько 300 тисяч осіб (порівняно з попереднім роком чисельність зросла на 5%). З них близько половини отримують вищу освіту в Європі, 1/6 в країнах Латинської Америки та Карибського басейну, близько 10% в Азії, та ін. країнах. Закордоном американські студенти переважно вивчають наукові і математичні дисципліни (22,6%; у 2011/2012 навч. р. – 37,1%); менше 20% вивчають економіку і менеджмент, 18% – суспільні науки, близько 8% – іноземні мови і глобалістику (для порівняння, у 2011/2012 навч. р. – тільки 0,6%); 7% – вивчають мистецтво.

На сучасному етапі розвитку американська освіта, як і наука, стоять перед серйозними викликами. Американські експерти вказують на низку негативних тенденцій, що виявляються у сфері кадрового забезпечення науки та освіти. По-перше, відзначається старіння наукових та інженерних кадрів – понад 50% усіх вчених та інженерів мають вік старше 40 років. Проблемою вищої школи США залишається брак викладачів ряду науково-технічних дисциплін, що частково компенсується за рахунок міжнародної академічної мобільності. Так, у 2014 р.

частка іноземців серед викладачів інженерних наук становила 26%, у прикладній і теоретичній математиці – 33%, у фізиці – 22%. Тому в Стратегії американських інновацій закладено значне фінансування на підготовку 20 тис. наукових кадрів за науково-технічними напрямками за наступні 10 років. По-друге, країни, які раніше були важливим джерелом науково-технічних кадрів для США – Китай, Індія, Тайвань, Південна Корея, – самі роблять наголос на підготовку вчених кадрів і фахівців та збільшують асигнування на НДДКР і освіту. Так, наприклад, у Південній Кореї кількість захищених докторських дисертацій з 80-х рр. XX ст. до початку XXI ст. збільшилася на 400%, на Тайвані – на 500%, а в Китаї – на 5400%. Відповідно, кількість аспірантів з цих країн, що захистили докторські дисертації у США, скоротилася.

Висновки. Університети США відіграють провідну роль у міжнародній академічній спільноті. Унікальність системи вищої освіти США полягає передусім у її різноманітності, жорсткій та інтенсивній конкуренції за працівників, студентів та фінансування, розвинутій системі дослідницьких грантів. Тож копіювання досвіду США із формування потужних дослідницьких університетів іншими країнами, як правило, неефективне у першу чергу через особливості американського академічного середовища, до якого ідеально пристосовані провідні ВНЗ США. Тим не менш саме ці ВНЗ у співпраці з бізнесом створюють більшу частку освітніх інновацій (таких як інновації в освітніх технологіях, дистанційному навчанні, методах взаємодії викладача і студента, організаційних формах ВНЗ тощо) і фактично генерують ті тенденції, котрі поширюються на міжнародну наукову й освітню спільноту.

Список використаних джерел:

- Williams R. U21 Ranking of National Higher Education Systems / Williams R., Leahy, A., G. de Rassenfosse, Jensen P., University of Melbourne, Melbourne. – 2015.
- QS World University Rankings 2015/16 [Електронний ресурс] // Quacquarelli Symonds, Elsevier. – 2015. – Режим доступу : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2015#sorting=rank+region+=country=257+faculty+=stars=false+search=>.
- 2014 Global R&D Funding Forecast, Battelle and R&D Magazine, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.battelle.org/docs/tpp/2014_global_rd_funding_forecast.pdf.
- Slaughter S. Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education / S. Slaughter, G. Rhoades. – Baltimore, Maryland, USA : The Johns Hopkins University Press, 2010. – 384 с.
- Slaughter S. Higher Education, Stratification, and Workforce Development: Competitive Advantage in Europe, the US, and Canada / S. Slaughter, B. Taylor (editors), 2015. – 360 с. – (SIP Switzerland). – (Higher Education Dynamics; 45).
- Science, Technology and Innovation Strategy in the Obama Administration [Електронний ресурс] / J. P. Holdren, Washington DC, September 2010. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/us-europe-jph-final-2010-09-28.pdf>.
- A Strategy for American Innovation: Securing Our Economic Growth and Prosperity. [Електронний ресурс] / National Economic Council, Council of Economic Advisers, and Office of Science and Technology Policy. – 2011. – Режим доступу : <https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/uploads/InnovationStrategy.pdf>.
- Bridgestock L. University Branch Campuses [Електронний ресурс] / Laura Bridgestock // Topuniversities. – 2012. – Режим доступу : <http://www.topuniversities.com/student-info/choosing-university/university-branch-campuses>.
- 2015 Project Atlas Trends and Global Data Fact Sheet [Електронний ресурс] // Project Atlas, Bureau of Educational and Cultural Affairs (ECA) of the U.S. Department of State. – 2015. – Режим доступу : <http://www.iie.org/Research-and-Publications/Project-Atlas>.
- Open Doors Report on International Educational Exchange [Електронний ресурс] // Institute of International Education, Bureau of Educational and Cultural Affairs U.S. Department of State. – 2015. – Режим доступу : <http://www.iie.org/>.
- Романовський О.О. Визначення сутності «академічного капіталізму», «університетського (академічного) підприємництва» та інновацій економічно-ринкового типу в системі вищої освіти як економічних категорій [Електронний ресурс] / О.О. Романовський // «Ефективна економіка», № 10, 2013. – 2013. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2376>.
- Shah D. By The Numbers: MOOCs in 2015 [Електронний ресурс] / Dhawal Shah // Class Central: 2015 MOOC Roundup Series. – 2015. – Режим доступу : <https://www.class-central.com/report/moocs-2015-stats/>.
- Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / [А.Ф. Павленко, Л.Л. Антонюк, Н.В. Василькова та ін.] ; за ред. А.Ф. Павленка та Л.Л. Антонюк ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Ін-т вищ. освіти. – Київ : КНЕУ, 2014. – 350 с.
- Waters A. The Monsters of Education Technology [Електронний ресурс] / Audrey Waters. – 2014. – Режим доступу : <http://monsters.hackededucation.com/>.

Аннотация. В работе освещен современный конкурентный статус системы высшего образования США, исследовано место университетов США в международном академическом сообществе. Проанализированы особенности деятельности и организационных механизмов ведущих американских исследовательских университетов. Исследовано современное состояние международной студенческой мобильности с учетом места американских университетов. Определены основные проблемы и отражены стратегические задачи реформирования американского образования.

Ключевые слова: конкурентоспособность системы высшего образования, исследовательский университет, высшее образование США, студенческая мобильность.

Summary. The article highlights the competitive status of the US higher education system; the place of US universities in the international academic community is studied. The peculiarities of activities and institutional frameworks of leading US research universities are analyzed. The author investigates current state of international student mobility with regard to the place of US universities in it. Main problems and strategic objectives of reforms of American education are specified.

Key words: higher education system's competitiveness, Research University, US higher education, student mobility.

УДК 336.71.330

Сенищ П. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
Університету банківської справи*

Senishch P. M.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer of Banking Affairs Department
University of Banking of the National Bank of Ukraine*

ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ СТИМУЛЮВАННЯ БАНКАМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

THE PROBLEMS OF THE ENCOURAGING PROCESS RESUMPTION OF UKRAINIAN ECONOMIC DEVELOPMENT INVOLVING BANKS

Анотація. У статті охарактеризовано проблеми діяльності банків України, які перешкоджають їм бути потужним джерелом соціально-економічних перетворень у державі для забезпечення стійких темпів економічного зростання. Основними проблемами визначено: високий рівень ризиків, значні збитки та постійне збільшення кількості неплатоспроможних банків, негативний вплив макроекономічних дисбалансів і політичних потрясінь в Україні, підвищення залежності банків від стану вітчизняної економіки та світових інтеграційних і глобалізаційних процесів, недосконалих та неефективних регулятивних механізмів діяльності. Здійснено аналіз динаміки основних показників фінансової стабільності бюджету України і платіжного балансу, результатів діяльності окремих галузей вітчизняної економіки та обсягів наданих банками реальному сектору позичок. Доведено, що для подолання проблем фінансування банками процесів економічного зростання необхідно застосовувати економічні механізми активізації інвестиційної діяльності: використовувати стандартні інструменти фіскальної (податки, трансферти, державні закупівлі) та грошово-кредитної (ставка рефінансування, нормативи резервування для банків, операції на відкритому ринку, валютні інтервенції) політик.

Ключові слова: економіка, зростання, банки, позички, інвестиції, інновації, криза, фінансові ресурси.

Вступ та постановка проблеми. Особливості функціонування сучасного банківського сектору економіки України характеризуються високими ризиками, значними збитками та постійним збільшенням кількості неплатоспроможних банків. Негативний вплив макроекономічних дисбалансів і політичних потрясінь в Україні, підвищення залежності банків від впливу інтеграційних та глобалізаційних процесів, недосконалих та неефективних регулятивних механізмів діяльності банків вимагають глибокого реформування всієї економіки з метою подолання сучасних кризових явищ. Це зумовлює необхідність проведення подальших досліджень у напрямі вирішення складного завдання для вітчизняної банківської системи – бути потужним джерелом соціально-економічних перетворень

у державі для забезпечення стійких темпів економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики впливу банківського сектору України на процеси стимулювання сталого розвитку економіки присвячені наукові праці таких вітчизняних дослідників, як О. Барановський, О. Вовчак, О. Дзюблюк, Л. Кузнецова, Г. Мисків, Л. Примостка, М. Савлук, Н. Шульга та ін.

Наприклад, М. Савлук визначає три аспекти проблем розвитку взаємозв'язків банків та економіки України: відсутність чіткого визначення місця та ролі банків у вітчизняній економіці, оцінка можливостей впливу банків на реальний сектор економіки та проблеми «банки-економіка», тобто пов'язані з впливом економіки на банків-

ську систему [1, с. 28]. О. Дзюблюк наголошує, що два найголовніші напрями діяльності комерційних банків (валютні та кредитні операції) практично не регулюються на законодавчому рівні [1, с. 55], О. Вовчак та Г. Миськів підкреслюють, що саме комерційні банки є провідними суб'єктами-кредиторами кредитного ринку, а основними позичальниками кредитних ресурсів є юридичні особи [2, с. 78], Л. Кузнєцова відзначає, що в сучасних кризових умовах, у зв'язку з обмеженістю бюджетного фінансування, банківське кредитування стає одним із основних джерел фінансування поточних та інвестиційних проектів розвитку економіки [3, с. 167].

Однак в опублікованих працях недостатньо досліджено сучасні проблеми активізації можливостей впливу банківського сектору на відновлення та розвиток економіки України, що свідчить про актуальність напрямку дослідження та потребує активізації пошуку шляхів вирішення означених проблем у теоретичному і практичному аспектах.

Метою даної роботи є визначення проблем та перспектив відновлення процесів стимулювання банками розвитку економіки України. Для досягнення мети у статті вирішені наступні завдання: здійснити аналіз динаміки показників фінансової стабільності країни, проаналізувати структуру та динаміку банківських кредитів, запропонувати напрями вдосконалення процесів кредитування основних галузей економіки.

Результати дослідження. Будучи важливим сектором економіки, банківська система безпосередньо впливає на розвиток країни. Зауважимо, що значну роль у розвитку суспільства грає кредитна діяльність банків як домінуючих фінансових посередників. Банківський кредит є джерелом фінансування розвитку різних галузей економіки. Враховуючи зазначене, варто відмітити, що кредитні відносини банків з економічними агентами можуть активно впливати на темпи та ефективність соціально-економічного розвитку держави. Але залежно від дії об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також дієвості складових сучасного кредитного механізму роль банківського кредиту може бути позитивною або негативною.

Саме сучасна кредитна діяльність вітчизняних банків грає негативну роль у розвитку економіки України, у зв'язку зі знеціненням національної грошової одиниці та високими кредитними процентними ставками, високими ризиками, припиненням процесів надання позичок суб'єктам господарювання на потреби інноваційного розвитку тощо. Зазначимо, що довгострокові позики та кредити у світовій практиці є основними серед позикових джерел фінансування інвестицій.

У результаті економіка України перестає бути конкурентоспроможною, про що свідчать позиції в рейтингу

Всесвітнього економічного форуму, згідно якого показник надійності банків України у 2015 році отримав найгіршу оцінку – 140 місце у рейтингу із 140 країн. Таким чином, за результатами «Global Competitiveness Report», в Україні найбільш ненадійні фінансові установи в світі.

Сучасний стан вітчизняної економіки свідчить, що Україні конче потрібно відповідати на виклики глобалізації і кардинально змінювати засади свого конкурування у світі, оскільки резерви факторної конкурентоспроможності (дешева робоча сила і традиційний експорт товарів із низькою доданою вартістю) або вичерпали себе, або вичерпають у середньостроковій перспективі.

Державний борг нашої країни постійно збільшується, а такі показники фінансової стабільності, як сальдо зведеного бюджету та поточного рахунку, дефіцит платіжного балансу у процентах до ВВП, мають від'ємні результати з 2008 року (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники фінансової стабільності бюджету України та платіжного балансу

Роки	Державний борг	Сальдо зведеного бюджету	Дефіцит платіжного балансу	Сальдо поточного рахунку	Міжнародні резерви
	у% від ВВП				міс. імпорту
2002	32,3	0,7	2,8	7,2	1,9
2003	28,0	-0,2	4,3	5,6	2,3
2004	23,9	-2,8	3,8	10,2	2,6
2005	17,3	-1,6	12,0	2,8	4,5
2006	14,3	-0,6	2,2	-1,4	3,8
2007	11,8	-0,8	6,3	-3,5	4,0
2008	13,1	-1,1	-1,6	-6,8	6,7
2009	32,8	-3,6	-11,3	-1,4	4,6
2010	39,9	-5,9	3,7	-3,6	4,5
2011	36,3	-1,4	-1,5	-6,9	3,9
2012	36,7	-3,3	-2,4	-8,9	3,1
2013	40,3	-4,3	1,1	-10,1	3,5
2014	70,3	-4,6	-10,1	-4,0	1,4
2015	75,4	-4,8	-2,3	-3,6	3,4

Джерело: [4; 5]

Тобто для підвищення конкурентоспроможності країни необхідно розробляти та впроваджувати інноваційні стратегії як для економіки в цілому, так і для банківської

Таблиця 2

Аналіз основних результатів діяльності окремих галузей економіки України з 01.09.2014 по 01.09.2015

Найменування галузі	Частка у ВВП, %		Середньомісячна заробітна плата, грн.		Рентабельність, %	
	01.09.2014	01.09.2015	01.09.2014	01.09.2015	01.09.2014	01.09.2015
Сільське, лісове та рибне господарство	10,30	20,76	2469	3120	-7,4	-0,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	5,10	4,72	3947	4704	3,3	3,4
Переробна промисловість	11,40	10,51				
Будівництво	2,20	1,88	2821	3478	-3,6	-4,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,00	6,56	3747	4580	2,4	10,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14,20	12,61	3384	4536	-3,8	1,5

Джерело: [5]

системи, так як її фінансові ресурси є джерелом такого розвитку. Банківські установи, що акумулюють і перерозподіляють тимчасово вільні кошти суб'єктів господарювання та домогосподарств, повинні забезпечити значну частку кредитних ресурсів, необхідних для розвитку економіки.

Сучасна економічна ситуація в Україні характеризується високим ступенем нестабільності, що стримує використання кредитування як джерела фінансування інвестицій, про свідчать дані таблиці 2.

Дані таблиці 2 свідчать, що майже всі наведені галузі економіки України мають або від'ємні значення показника рентабельності, або недостатні для можливостей виплати проценту за банківський кредит.

Головною причиною хронічного дефіциту коштів для розвитку економіки України є орієнтація фінансової політики на іноземні інвестиції та наявні можливості державного бюджету, які не дають змогу одночасно вирішувати завдання підтримки поточної соціально-економічної стабільності і структурно-технологічної модернізації, ефективного вирішення яких можливе за рахунок інноваційного розвитку.

Отже, в умовах хронічного дефіциту державних коштів для впровадження стратегій інноваційного розвитку підприємств промисловості рішення зазначених проблем можливе лише за допомогою розвитку банківського кредиту. Саме банківське кредитування збільшує обсяги угод в економіці, що сприяє впровадженню технологічних інновацій та економічному розвитку.

Сучасний рівень процентних ставок значно стримує можливості впливу банків на економічне зростання, так як умови кредитування у багатьох випадках є неприйнятними внаслідок значної премії за ризик.

Значно зменшує процеси інвестування банками процесів розвитку економіки України девальвація національної валюти, яка почала зростати у 2014 році (рис. 1).

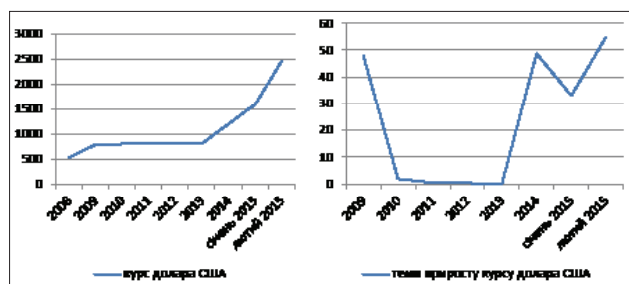


Рис. 1. Динаміка валютнообмінного курсу долара США за період 01.01.2008–01.02.2015 [5; 6]

Як свідчать дані рисунка 1, значне укріплення курсу долара США досягнуто було у 2009 році завдяки політиці НБУ та закріпилося до 2013 року, але з початку до кінця

2014 року національна валюта щодо долара США знецінюється на 48,7%, за 2014 рік – на 33,0% і лише за січень 2015 року – на 54,8%.

Девальвація національної валюти спричинила розгортання інфляційних процесів, що також має вплив на фінансову стійкість банківського сектору.

Отже, робимо висновок, що: по-перше, існує залежність банківського сектору від іноземної валюти; по-друге, можливість використання банківських кредитів реальним сектором в сучасних умовах відсутня, так як при його рентабельності та збитковості рівень пропонованих банками ставок (майже 30% у національній валюті і 20% – у іноземній) не є прийнятним.

Не сприяє економічному зростанню інфляція, так як, стримуючи зростання грошової маси і залишаючи ставки кредитування на високому рівні, в найближчі роки не домогтися бажаного результату щодо зниження інфляції в силу дії сильної інфляційної інерції, що є результатом високих інфляційних очікувань і при цьому ще більш послабляє темпи економічного зростання. Необхідно зазначити, що зменшує можливість ефективного використання банківських позичок і значна ступінь зносу основних засобів.

Необхідно зауважити, що забезпечення економічного зростання за рахунок інвестиційних кредитів банків можливе тільки за умови стимулювання довгострокового кредитування підприємств промисловості, яке може бути здійснено на засадах використанням стандартних інструментів фіскальної (податки, трансферти, державні закупівлі) та грошово-кредитної (ставка рефінансування, нормативи резервування для банків, операції на відкритому ринку, валютні інтервенції) економічної політики.

Відсутність зазначених стимулів призводить до зменшення обсягів банківського кредитування різних галузей економіки, особливо таких важливих для інноваційного розвитку держави, як промисловість та сільське господарство, про що свідчать дані таблиці 3.

З даних таблиці видно, що питома вага банківських кредитів, наданих підприємствам промисловості складає більш 25%. Найменше значення цей показник мав у 2011 р. (23,4%), найбільше – у 2013 р. – 29,4%.

Для подолання зазначених недоліків застосовують економічні механізми активізації інвестиційної діяльності, які використовуються в зарубіжній практиці: дотація держави банкам та іншим кредиторам (у розмірі відсотка премії за підвищений ризик), якщо кредитуються галузі довгострокового кредитування, як це має місце в Японії.

Банки довгострокового кредитування, на відміну від звичайних комерційних банків, надають кредити за фіксованою ставкою і на тривалий термін, тому використання таких кредитів сприятиме впровадженню інноваційних проєктів.

Таблиця 3

Структура і динаміка банківських кредитів в Україні за основними галузями економіки у 2011–2015 рр.

Галузі	2011		2012		2013		2014		2015	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Кредити, надані, всього	580,9	100	560,8	100	654,1	100	778,8	100	817,4	100
У т.ч. по галузям:										
Промисловість	135,8	23,4	141,6	25,3	192,2	29,4	204,0	26,2	227,5	27,8
Торгівля та громадське харчування	213,9	36,8	224,5	40	273,0	41,7	269,8	34,6	273,6	33,5
Транспорт, зв'язок, будівництво	78,3	13,5	67,1	12	89,8	13,7	88,6	11,4	81,5	10
Сільське господарство	34,5	5,9	36,8	6,6	54,5	8,3	55,3	7,1	50,2	6,1
Інші галузі	118,3	20,4	90,8	16,2	44,5	6,8	161,1	20,7	184,6	22,6

Джерело: [5; 6]

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні

Рік	Загальна сума витрат		У тому числі за рахунок коштів							
	млрд грн	% до ВВП	власних		державного бюджету		іноземних інвесторів		інші джерела	
			млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
2000	1,76	1,0	1,40	79,6	0,01	0,4	0,13	7,6	0,22	12,4
2001	1,97	1,0	1,65	83,9	0,06	2,8	0,06	3,0	0,20	10,3
2002	3,01	1,3	2,14	71,1	0,05	1,5	0,26	8,8	0,56	18,7
2003	3,06	1,1	2,15	70,2	0,09	3,0	0,13	4,3	0,69	22,5
2004	4,53	1,3	3,50	77,2	0,06	1,4	0,11	2,5	0,86	18,9
2005	5,75	1,3	5,05	87,7	0,03	0,5	0,16	2,8	0,52	9,0
2006	6,16	1,1	5,21	84,6	0,11	1,9	0,18	2,9	0,66	10,7
2007	10,85	1,5	8,00	73,7	0,14	1,3	0,32	3,0	2,38	22,0
2008	11,99	1,3	7,26	60,6	0,34	2,8	0,12	1,0	4,28	35,7
2009	7,95	0,9	5,17	65,0	0,13	1,6	1,51	19,0	1,14	14,4
2010	8,05	0,7	4,78	59,4	0,09	1,1	2,41	30,0	0,77	9,6
2011	14,33	1,1	7,59	52,9	0,15	1,0	0,06	0,4	6,54	45,6
2012	11,48	0,8	7,34	63,9	0,22	2,0	0,99	8,7	2,93	25,5
2013	9,56	0,6	6,97	72,9	0,02	0,3	1,25	13,1	1,31	13,7
2014	7,70	0,5	6,54	85,0	0,34	4,5	0,14	1,8	0,67	8,7

Джерело: [4; 5]

В інноваційній сфері незастосовні традиційні види кредитування, що обумовлює необхідність формування механізмів надання спеціалізованих кредитів – інноваційних. До позитивних зрушень у мобілізації фінансових ресурсів на інноваційні заходи може призвести використання технології «пакування» довгострокового інноваційного проекту з короткостроковими комерційними проектами, заснованого на принципах збалансованості та взаємної адаптації. Використання такого підходу до формування активів комерційного банку може створити умови для «підживлення» довгострокових інвестицій доходами від реалізації короткострокових вкладень банку. Метод пакування проектів може знайти практичне застосування в банках, що здійснюють різноманітний спектр операцій і функціонуючих на принципах універсалізації. Але всі ці зазначені чинники та інструменти відсутні в економіці України, тому основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в Україні є власні кошти (табл. 4).

Висновки. Для активізації процесів банківського кредитування розвитку вітчизняної інноваційної економіки необхідно здійснити такі заходи: вдосконалити національне законодавство з інноваційного фінансування; переглянути та запровадити схеми податкового стимулювання інноваційної діяльності; врегулювати системи захисту інтелектуальної власності українських дослідників та підприємців; запровадити фінансові стимули для інвестування та створення венчурних фондів, малих і середніх інноваційних підприємств.

Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що найближчим часом повинна бути реалізована система заходів зі стимулювання розвитку економіки за допомогою кредитних ресурсів банків, найважливішими з яких є такі:

1. Державно-приватне партнерство, при якому банки шляхом кредитування пріоритетних соціально-економіч-

них та інфраструктурних проектів і користуючись підтримкою виконавчої влади держави, регіонів, побічно фінансують широке коло постачальників і субпідрядників, сприяючи економічному зростанню в різних галузях економіки і регіонах.

2. Розвиток системи державних гарантій, потребу в якій відзначають не тільки банки, але і їх численні позичальники. Для досягнення максимальної віддачі від цього інструменту необхідно реалізувати такі заходи: замінити субсидіарний механізм відповідальності гаранта на солідарний і встановити конкретні, як можна більш стислі терміни виплати кредиторам та вкладникам відшкодувань; ввести в дію пільговий механізм створення резервів на можливі втрати за наданими позичками для кредитування державних програм та першочергових проектів.

3. Активне розширення і вдосконалення системи державного гарантування кредитів по експортних поставках інноваційних компаній з метою підвищення ролі банків у фінансовому забезпеченні великих замовлень на експорт вітчизняної високотехнологічної продукції.

4. Розширення функцій державних банків (Укресімбанк, Ощадбанк), з метою не тільки безпосереднього фінансування ними (за рахунок власних кредитних ресурсів) пріоритетних для держави галузей та проектів (інфраструктура, сільське господарство, іпотека тощо), але й організації залучення ними коштів банків та інших учасників фінансового ринків на засадах спільного фінансування та надання гарантій. За допомогою такого механізму можна проводити проектне фінансування високотехнологічних програм як безпосередньо, так і з використанням спільних з банками та іншими інвесторами венчурних та інфраструктурних фондів. Впровадження запропонованих рекомендацій буде сприяти ефективному подоланню проблем активізації впливу банків на розвиток економіки України.

Список використаних джерел:

1. Криза банківської системи: причини і шлях виходу : матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 10 червня 2015 року / Асоціація українських банків ; Університет банківської справи НБУ (м. Київ) ; відп. ред. С.М. Аржевітін. – К. : УБС НБУ 2015. – 143 с.
2. Вовчак О.Д. Діяльність вітчизняних кредиторів на кредитному ринку України / О.Д. Вовчак, Г.В. Миськів // Фінансовий простір. – 2015. – № 1. С. 76-82.

3. Кузнєцова Л.В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України / Л.В. Кузнєцова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Випуск 9/2014. – Херсон, 2014. – С. 166-168.
4. Статистичні матеріали щодо розвитку економіки / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
6. Річний звіт про діяльність Національного банку України у 2014 р. Інформаційні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.

Анотація. В статті охарактеризовані проблеми діяльності банків України, не дозволяють їм забезпечити соціально-економічні трансформації для стійкого темпа економічного зростання. Визначені основні проблеми: високий рівень ризиків, значительні втрати, постійне збільшення кількості неплатежеспособних банків, негативний вплив макроекономічних дисбалансів і політичних потрясінь в Україні, підвищення залежності банків від стану вітчизняної економіки і світових інтеграційних і глобалізаційних процесів, недосконалих і неефективних регуляторних механізмів діяльності. Здійснено аналіз динаміки основних показників фінансової стабільності бюджету України і платіжного балансу, результатів діяльності окремих галузей вітчизняної економіки і обсягів, наданих банками реальному сектору кредитів. Доведено, що для подолання проблем фінансування банками процесів економічного зростання необхідно застосовувати економічні механізми активізації інвестиційної діяльності: використовувати стандартні інструменти фінансової (налоги, трансфери, державні закупки) і грошово-кредитної (ставка рефінансування, нормативи резервування для банків, операції на відкритому ринку, валютні інтервенції) політик.

Ключові слова: економіка, розвиток, банки, кредити, інвестиції, інновації, криза, фінансові ресурси.

Summary. The article describes the problems in activity of Ukrainian banks that prevent them to be a powerful source of social and economic changes in the country to ensure sustainable economic growth. The main problems are identified: a high level of risk, significant losses and the constant increase in the number of insolvent banks, the negative impact of macroeconomic imbalances and political upheaval in Ukraine, rising of bank dependence on the state of the domestic economy and world integration and globalization, imperfect and inefficient regulatory mechanisms of banking activity. The analysis of the main indicators of financial stability of Ukraine budget and balance of payments, the performance of individual sectors of the national economy and the volume of bank loans to the real sector are carried out. Proved that to overcome the Ukrainian bank problems of financing the processes of economic growth is necessary to use economic mechanisms to stimulate investment: use standard tools of fiscal (taxes, transfers, public procurement) and monetary (refinancing rate, reserve norms for banks, open market operations, foreign exchange intervention) policies.

Key words: economy, growth, banks, loans, investment, innovation, crisis, financial resources.

Сердюков К. Г.

*кандидат економічних наук, доцент,
директор*

Харківського інституту фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

Serdyukov K. G.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Director of the

Kharkiv Institute of Finance of Kiev National Trade and Economic University

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ВЛАСНИКІВ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

THE MECHANISM OF MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE CORPORATE RIGHTS OWNERS' FORMATION

Анотація. У статті представлено підхід до формування механізму управління фінансово-економічною безпекою власників корпоративних прав, відмінність якого міститься у врахуванні параметрів організації корпоративних відносин та участі носіїв прав власності у різних корпоративних підприємствах. Подано взаємозв'язок між фінансово-економічною безпекою акціонерного товариства та параметрами організації корпоративного контролю й розподілом корпоративних прав. Агентські конфлікти представлено як фактор-загрозу фінансово-економічній безпеці. Запропоновано матрицю оцінювання корисності корпоративних прав з точки зору досягнення їх компліментарності та збільшення потенціалу протидії факторам загрозам. Розглянуто особливості моніторингу ефективності корпоративних прав та висвітлено його місце в контурах управління фінансово-економічною безпекою. Висвітлено вплив балансу інтересів прав та обов'язків власників корпоративних прав на параметри організації управління їхньою фінансово-економічною безпекою.

Ключові слова: механізм управління, корпоративні права, фінансово-економічна безпека, моніторинг загроз, корпоративні відносини.

Вступ та постановка проблеми. В умовах поширення процесів глобалізації та ускладнення параметрів конкурентної взаємодії підприємств значних переваг набуває акціонерна форма господарювання, за умови якої виникають певні переваги у сфері максимізації потенціалу, розширення масштабів діяльності чи фінансування інноваційних перетворень. Одночасно зростає вагомість превентивних заходів протидії різного роду негативним впливам як з боку зовнішнього середовища, так і впливів, що виникають усередині акціонерного товариства. Відповідно актуалізуються питання утворення контурів управління фінансово-економічною безпекою акціонерних товариств. При формуванні подібних контурів, окрім орієнтації на безпеку акціонерного товариства в цілому, варто враховувати складні форми розподілу прав власності та корпоративного контролю. Отже, така вимога вимагає дослідження та управління рівнем фінансово-економічної безпеки в розрізі власників корпоративних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує доволі широкий пласт досліджень, які перекривають окремі складові поставленої проблеми, але при цьому залишають поза увагою решту складових.

Так, першим аспектом є акцент на необхідність підтримки належного рівня фінансово-економічної безпеки власника корпоративних прав. Тут звернемо увагу на хорошу пропрацьованість питань управління економічною чи фінансовою безпекою окремих підприємств [1; 2] або держави в цілому [3; 4]. При цьому щодо мікрорівня найбільш вдалим є підхід Н.В. Куркіна [1], який розглядає економічну безпеку підприємства в розрізі наявних у нього ресурсів (автор [1] трактує такий підхід як ресурсно-

функціональний) та можливостей їх використання для протидії факторам загрозам. Також заслуговують на увагу розробки С.В. Лабунської [2], яка розглядає економічну безпеку підприємства через призму його спроможності проваджувати інновації та акумулювати кошти і ресурси для цього.

На жаль, розробки зазначених авторів орієнтовані на діяльність певного суб'єкта господарювання, щодо якого не передбачається врахування варіантів розподілу прав власності чи наявності складної системи корпоративних відносин. Аналогічний наголо можна зробити й щодо розробок, присвячених дослідженню національної економічної безпеки [3; 4]. Звісно, існують розробки, в яких досліджується економічна безпека акціонерних товариств чи корпоративних підприємств. Так, наприклад, А.М. Котов [5] визначив показники для оцінювання рівня економічної безпеки акціонерного товариства з огляду на параметри взаємодії учасників корпоративних відносин та на підхід до організації корпоративного контролю. У роботі Н.Н. Пойда-Носік [6], у свою чергу, систематизовано чинники забезпечення фінансової безпеки вітчизняних акціонерних товариств. Такі розробки враховують особливості акціонерної форми власності, але все ж таки орієнтовані на оцінку безпеки певного товариства в цілому. Відповідно, варто передбачувати розподіл корпоративних прав одного власника поміж декількох корпоративних підприємств.

Зазначені невідповідності аналогічним чином відбиваються й на інших аспектах досліджуваної проблеми. Так, усвідомлення змісту економічної безпеки дає змогу формувати механізм управління нею. При цьому існують розробки, які визначають розуміння сутності механізму

управління підприємством [7; 8]. Інші розробки розглядають особливості управління економічною безпекою окремого акціонерного товариства [8; 9], а отже потребують розширення з урахуванням наявних конфігурацій носіїв прав власності з огляду на можливість прояву синергетичного чи компліментарного ефектів при протидії загрозам.

Метою статті є розвиток теоретико-методичних засад формування кон-турів управління фінансово-економічною безпекою власників корпоративних прав та обґрунтування параметрів роботи відповідного механізму.

Результати дослідження. Задля досягнення мети дослідження сформуємо люмосу систему концептуальних положень щодо організації управління фінансово-економічною безпекою власників корпоративних прав. Послідовна реалізація зазначених концептуальних положень дає змогу сформувати відповідний механізм управління та впровадити його в практику діяльності корпоративних підприємств.

Положення 1. Рівень фінансово-економічної безпеки виступає вагомим фактором, який має враховуватися менеджментом корпоративного підприємства при виробленні його стратегічної поведінки та визначенні цілей розвитку.

З огляду на обмеження на розмір статті, ми не проведимо аналіз наявних підходів до визначення сутності поняття фінансово-економічної безпеки. Для досягнення мети статті за основу приймемо підхід Н.В. Куркіна [1], який розглядає стан економічної безпеки суб'єкта господарювання як рівень захищеності та спроможність протидіяти загрозам його рівноважному становищу. Таким чином стан фінансово-економічної безпеки корпоративного підприємства чи акціонерного товариства ($ФЕБ$) пропонується визначати через співвідношення складної сукупності факторів-загроз (моделюється у вигляді відповідної множини $\{ФЗ\}$) та наявного потенціалу протидії таким факторам загроз ($\{ПП_{ФЗ}\}$), з оглядом на систему цілей ($\{Ц_{ПД}\}$) корпоративного підприємства ($ЦКП: ФЗ \rightarrow ПП_{ФЗ}$). За такого підходу стан фінансово-економічної безпеки корпоративного підприємства описується таким кортежем:

$$ФЕБ = \langle ФЗ, ПП_{ФЗ} \rangle. \quad (1)$$

Положення 2. При оцінюванні рівня фінансово-економічної безпеки варто розрізнити рівень безпеки корпоративного підприємства в цілому та рівень безпеки власника корпоративних прав. При цьому також необхідно враховувати діалектичних зв'язок даних видів фінансово-економічної безпеки.

Фінансово-економічна безпека корпоративного підприємства ($ФЕБ_{ПД}$) згідно з кортежем (1) визначається його спроможністю протистояти факторам-загрозам, які впливають на параметри життєдіяльності підприємства та порушують реалізацію системи цілей $Ц_{ПД}$. Одночасно з цим акціонерна форма власності передбачає наявність різних варіантів розподілу корпоративного контролю. Відповідно, фінансово-економічна безпека власника корпоративних прав ($ФЕБ_{ВЛС}$) проявляється у спроможності протистояти впливам факторів загроз для тих підприємств, до статутного капіталу яких утворено внески. При цьому ступінь прояву загроз визначається часткою внеску певного власника с статутний капітал та системою його цілей ($\{Ц_{ВЛС}\}$) щодо використання цього внеску:

$$Ц_{ВЛС}: ФЕБ \rightarrow ФЕБ_{ВЛС}; Ц_{ПД}: ФЕБ_{ВЛС} \rightarrow ПП_{ФЗ}. \quad (2)$$

Згідно з відображенням з формули (2) власника корпоративних прав представлено у центрі внутрішніх та зовнішніх впливів з боку держави, інфраструктури, корпоративних обов'язків та відносин з іншими носіями прав власності. Кожному з таких впливів властиві специ-

фічні фактори-загрози для рівня фінансово-економічної безпеки. При цьому щодо власника корпоративних прав головним фактором загрозою постає наявність різного роду агентських конфліктів. Решта факторів загроз попадає у зону уваги менеджменту підприємства.

Положення 3. Механізм управління фінансово-економічною безпекою власників розглядається як сукупність важелів та інструментів реалізації керівного впливу, взаємодія яких відбувається в рамках необхідного забезпечення. При цьому передбачається виділення двох механізмів управління фінансово-економічною безпекою: власників корпоративних прав та корпоративних підприємств.

Доведеність даного положення міститься в рамках опису механізму управління підприємством в роботі А.А. Пилипенко [7, с. 56-75]. Відмінність авторської пропозиції полягає у змістовному наповненні означених механізмів: механізму управління фінансово-економічною безпекою власників корпоративних прав ($МУФЕБ_{ВЛС}$) та управління безпекою корпоративного підприємства ($МУФЕБ_{ПД}$). Впровадження зазначених механізмів передбачає визначення складу важелів управління ($\{ВЖ\}$) та методів впливу ($\{МВ\}$) на них.

Якщо підтримати Н.В. Куркіна щодо ресурсного і ситуаційного підходу до побудови контурів економічної безпеки [1], то для механізму управління фінансово-економічною безпекою корпоративного підприємства до складу важелів ($\{ВЖ_{ПД}\}$) буде віднесено усі складові, які визначають потенціал підприємства (ресурси та можливості їх використання). Щодо власника корпоративних прав такі важелі ($\{ВЖ_{ВЛС}\}$) зводяться до параметрів корпоративної культури, рівня агентських конфліктів, розподілу корпоративного контролю тощо. Прийняття даного твердження змінює підхід до визначення забезпечення роботи зазначених механізмів. Забезпечення роботи $МУФЕБ_{ПД}$ ($\{ЗБ_{ПД}\}$) формується в результаті взаємодії $ВЖ_{ВЛС}$ та $МВ_{ВЛС}$. Забезпечення ж роботи механізму управління фінансово-економічною безпекою власників корпоративних прав ($\{ЗБ_{ВЛС}\}$) реалізується як представлена в роботі А.М. Котова [5] інтерфейсна складова, що забезпечує реалізацію принципів корпоративного управління та захист акціонерного товариства (корпоративного підприємства) від внутрішніх загроз з боку решти власників корпоративних прав. З огляду на зазначене, можна формалізувати представлення двох задекларованих у статті механізмів:

$$МУФЕБ_{ПД} = \langle ФЕБ_{ПД}, Ц_{ПД}, ВЖ_{ПД}, МВ_{ПД}, ЗБ_{ПД} \rangle; \quad (3)$$

$$МУФЕБ_{ВЛС} = \langle ФЕБ_{ВЛС}, Ц_{ВЛС}, ВЖ_{ВЛС}, МВ_{ВЛС}, ЗБ_{ВЛС} \rangle. \quad (4)$$

Взаємодія між означеними механізмами, що описана вище, також може бути подана у формалізованому вигляді за допомогою відображення введених множин:

$$ЗБ_{ВЛС}: ВЖ_{ВЛС} \times МВ_{ВЛС} \rightarrow ЗБ_{ПД}. \quad (5)$$

Положення 4. Існує тісний зв'язок між фінансово-економічною безпекою акціонерного товариства та параметрами організації корпоративного контролю і розподілом корпоративних прав. Відповідно, в роботі запропонованих механізмів необхідно враховувати параметри організації корпоративних відносин та участі носіїв прав власності у різних корпоративних підприємствах.

Дане положення тісно перетинається з вимогами до формування забезпечення роботи ($\{ЗБ_{ВЛС}\}$) задекларованого в меті статті механізму. В рамках реалізації даного положення нами пропонується формування матриці оцінювання корисності корпоративних прав з точки зору досягнення їх компліментарності та збільшення потенціалу протидії факторам загрозам. Зазначену матрицю пропонується представити як трьохвимірний простір, в якому відобразатимуться присутні в рамках одного

корпоративного підприємства власники корпоративних прав (з урахуванням їхнього внеску у статутний капітал), рівень узгодженості цілей менеджменту підприємства та окремих власників (наявність агентських конфліктів) та рівень потенційних загроз для кожного із сегментів матриці (враховуючи участь носіїв корпоративних прав в інших підприємствах). Застосування означеної матриці дасть змогу відобразити динамічну природу *МУФЕБ_{ВЛС}*, тобто врахувати дії власників корпоративних прав щодо формування або перегляду параметрів корпоративних відносин чи зміни рівня корпоративного контролю.

Окрім того, використання такої матриці дає змогу представити механізм управління фінансово-економічною безпекою власника корпоративних прав як складову механізму управління економічною безпекою акціонерного товариства в цілому. При цьому варто враховувати різні варіанти взаємодії таких механізмів, залежно від прояву економічної влади окремих носіїв корпоративних прав (для тлумачення поняття економічна влада використовуються розробки В.В. Дементьєва [11], оскільки тут можливим стає оперування як формальними, так і неформальними параметрами інституціоналізації взаємодії власників корпоративних прав). Тобто нами передбачається, що варіант взаємодії *МУФЕБ_{ПД}* та *МУФЕБ_{ВЛС}* обирається з огляду на узгодженість цілей учасників корпоративних прав та їхній внесок у розподіл прав власності у акціонерному товаристві.

Положення 5. Економічно-безпечний стан корпоративного підприємства є динамічним параметром, який потребує постійного контролю. В рамках роботи механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства варто організувати моніторинг дії факторів-загроз. Для підвищення дієвості роботи механізму управління фінансово-економічною безпекою власників корпоративних прав вагомим значення набуває організація моніторингу їхньої ефективності.

У рамках взаємодії зазначених механізмів управління економічною безпекою необхідно формування контурів моніторингу, що дає можливість динамічного розгляду контурів управління. При цьому склад показників для моніторингу факторів загроз доволі детально прописаний в економічній літературі. Нами же ведеться мова про формування контурів моніторингу ефективності корпора-

тивних прав. При цьому пропонується формування двох наборів показників для моніторингу: основних та компліментарних. Основні показники оцінюватимуть результативність вкладення корпоративних прав до конкретного акціонерного товариства (оцінювання віддачі від інвестицій, ступеня досягнення соціальних цілей, обсягу виконаних управлінських робіт менеджментом підприємства тощо). Компліментарні показники використовуються у разі збільшення прояву негативних факторів загроз. Основним завданням для використання компліментарних показників постане оцінка дій інших учасників корпоративних відносин та оцінка їхнього впливу на дотримання бажаного рівня фінансово-економічної безпеки корпоративного підприємства в цілому. У рамках компліментарних показників пропонується здійснювати оцінку впливу балансу інтересів прав та обов'язків власників корпоративних прав на параметри організації управління їхньою фінансово-економічною безпекою.

Висновки. Таким чином, у статті досліджено особливості формування та параметри функціонування механізму управління фінансово-економічною безпекою власників корпоративних прав. Відмінність авторських пропозицій міститься у врахуванні параметрів організації корпоративних відносин під час роботи та створення задекларованого механізму. Окрім того, при управлінні рівнем фінансово-економічної безпеки акціонерного товариства передбачена участь носіїв прав власності у різних корпоративних підприємствах, а агентські конфлікти та дисбаланс інтересів власників корпоративних прав представлено як один з головних факторів-загроз. Забезпечення протидії такому фактору пропонується ґрунтувати на матриці оцінювання корисності корпоративних прав та результатах моніторингу їхньої ефективності.

Разом із тим потребує проведення подальших досліджень обґрунтування показників оцінки рівня фінансово-економічної безпеки власників корпоративних прав та розробка моделей балансування інтересів учасників корпоративних відносин, до яких будуть залучені такі показники. Також потребує подальшого доопрацювання визначення складу важелів та методів реалізації керівного впливу для обох представлених у статті механізмів. Окрім того, автор планує розробку графічного представлення матриці оцінки корисності розподілу корпоративних прав.

Список використаних джерел:

1. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия : монография. – Д. : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.
2. Лабунська С.В. Концепція побудови системи економічної безпеки підприємства в процесі інноваційної діяльності / С.В. Лабунська // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 282-289.
3. Мунтян В.І. Економічна безпека України. – Київ : КВІУ, 1999. – 464 с.
4. Горбулін В.П. Національна безпека: український вимір / В.П. Горбулін, О.В. Литвиненко. – К. : ПП «Інтертехнологія», 2008. – 104 с.
5. Котов А.М. Особливості оцінки економічної безпеки акціонерного товариства / А.М. Котов // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 312-315.
6. Пойда-Носік Н.Н. Чинники забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств / Н.Н. Пойда-Носік // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – № 1. – С. 67-73.
7. Пилипенко А.А. Організація управління розвитком матеріально-технічної бази підприємства : монографія / Пилипенко А.А., Литвиненко А.О. – Харків : ФОП Здоровий Я.А., 2015. – 236 с.
8. Раєвцева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
9. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко : монографія. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
10. Дехтяр Н.А. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання : монографія / Н.А. Дехтяр, О.В. Люта, Н.Г. Пігуль. – Суми : Ун-тетская книга, 2011. – 182 с.
11. Дементьев В.В. Экономика как система власти / В.В. Дементьев. – Донецк : Каштан, 2003. – 403 с.

Анотация. В статье представлен подход к формированию механизма управления финансово-экономической безопасностью владельцев корпоративных прав. Предложенный подход отличается ориентацией на параметры организации корпоративных отношений и учет участия носителей прав собственности в разных корпоративных предприятиях. Представлена взаимосвязь между финансово-экономической безопасностью акционерного общества, параметрами организации корпоративного контроля и распределением корпоративных прав. Агентские конфликты представлены как фактор-угроза для финансово-экономической безопасности. Предложена матрица оценки полезности корпоративных прав с точки зрения достижения их комплиментарности и увеличения потенциала противодействия факторам угрозам. Рассмотрены особенности мониторинга эффективности корпоративных прав и освещено его место в контурах управления финансово-экономической безопасностью. Показано влияние баланса интересов прав и обязанностей владельцев корпоративных прав на параметры организации управления их финансово-экономической безопасностью.

Ключевые слова: механизм управления, корпоративные права, финансово-экономическая безопасность, мониторинг угроз, корпоративные отношения.

Summary. The article presents an approach to the mechanism of financial and economic security management formation for the owners of corporate rights. The difference of such mechanism is contained in taking into account the parameters of the corporate relations organization. Another difference is foreseeing by proposed mechanism the participation of corporate ownership in various enterprises. The article describes the relationship between the company economic security and the parameters of corporate control organization and corporate rights distribution. The agency conflicts presented as the threat factor for financial and economic security. In addition the article proposed the matrix of corporate rights usefulness evaluation in terms of achieving corporate rights complementarity and increasing the degree of countering potential for threats factors. The features of corporate law effectiveness monitoring are considered and the place of such monitoring in the contours of financial and economic security management is highlighted. The influence of balance of interests of the rights and obligations of the owners of corporate rights to the parameters of their financial and economic security is given.

Key words: management mechanism, corporate law, finance and economic security, threats monitoring, corporate relations.

УДК 336.012.23

Ситник І. П.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри фінансів*

Національного університету харчових технологій

Мельниченко А. І.

студентка

Національного університету харчових технологій

Sytnyk I. P.

*Candidate of Technical Sciences,
Senior Lecturer of Finance Department
National University of Food Technologies*

Melnychenko A. I.

Student

National University of Food Technologies

СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ЕЛЕКТРОННОМУ БІЗНЕСІ

ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEM IN E-BUSINESS

Анотація. Проаналізовано розвиток систем електронного документообігу в електронному бізнесі. Визначено основні принципи роботи систем, а також перспективи подальшого розвитку систем електронного документообігу. З огляду на зазначене, потребують поглибленого вивчення основні напрямки ефективного використання ресурсного потенціалу досліджуваної системи документообігу. Впровадження нових послуг і технологій в електронному бізнесі забезпечить подальший розвиток конкурентоспроможного середовища електронної комерції в Україні.

Ключові слова: електронний бізнес, електронна комерція, документообіг, електронний документообіг, електронний документ.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень. Останнім часом, у зв'язку з бурхливим розвитком комп'ютерної техніки і комп'ютерних мереж загального доступу, виникла можливість перенесення частини

діяльності господарюючих суб'єктів і державних органів управління в так званий «кіберпростір», під яким варто розуміти поняття «Інтернет». У результаті виникло нове поняття – «електронна комерція». Електронну комерцію

можна розглядати як одну із сучасних форм організації і здійснення господарської, переважно банківської і торговельної, діяльності. Відмінною рисою даної форми діяльності є використання загальнодоступних інформаційних систем та комп'ютерних мереж, об'єднаних Інтернетом. Електронна комерція має низку переваг в економічному відношенні, але в Україні вона ще не отримала достатнього розвитку.

Метою статті є дослідження процесів організації і порядку ведення електронного документообігу, правового статусу і відносини з використання електронного цифрового підпису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гарантією успішної роботи органів влади завжди є ефективна діяльність державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Проте для якісного задоволення потреб громадян традиційні методи роботи з інформацією стають менш результативними. Виникає необхідність впровадження нової системи документального управління, побудованої на основі електронного документообігу. Проте, на практиці такої системи ще не впроваджено. Тому важливо знати, які саме системи електронного документообігу використовуються в органах місцевого самоврядування України, для виявлення їхніх основних проблем з метою удосконалення процесу впровадження електронного документообігу в органи місцевого самоврядування України.

Сучасне значення електронного документообігу викликає значний науковий інтерес. Особливості, проблеми та перспективи впровадження електронного документообігу в органах місцевого самоврядування

викладено в наукових працях таких сучасних учених, як І. Двойленко, В. Корнута, В. Писаренко та ін.

Нині в Україні визначається Законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронний цифровий підпис», прийняті 22 травня 2003 року (набули чинності 1 січня 2004 року), а також низкою підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих до їх виконання [8]. Цими актами, зокрема, встановлюються основні організаційно-правові засади електронного документообігу, використання електронних документів, визначається правовий статус електронного цифрового підпису та регулюються відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису. Мета законів полягає у наданні електронним документам юридичної сили, рівної паперовим. При цьому електронний цифровий підпис є тим інструментом, що дає змогу створити правові основи для електронного документообігу (у тому числі в мережі Інтернет), здійснювати різні трансакції тощо.

Для зрозуміння систем електронного документообігу необхідно оперувати такими поняттями, як електронний документообіг (ЕДО) та електронний документ (ЕД). Отже, електронний документообіг (ЕДО) – це єдиний механізм по роботі з документами, представленими в електронному вигляді, з реалізацією концепції «безпаперового діловодства». У свою чергу, електронний документ (ЕД) – це документ, створений за допомогою засобів комп'ютерної обробки інформації, підписаний електронним цифровим підписом (ЕЦП) і збережений на машинному носії у вигляді файлу відповідного формату [2].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика систем електронного документообігу

Група функціональних характеристик	Характеристика	Megapolis. Документообіг	OPTIMA-WorkFlow	АСКОД	Док Проф	el-Dok
Клас СЕД		Система електронного управління документами	Система електронного управління документами	Система електронного управління документами	Система електронного управління документами	Система електронного управління документами
Робота з документами	Реєстрація документів	1	1	1	1	1
	Накладання резолюцій	1	1	1	1	1
	Контроль виконання	1	1	1	1	1
	Маршрутизація документів	0	1	1	0	0,5
	Централізоване сховище документів	1	1	0	0	1
	Імпорт та експорт документів	0,5	1	0,5	0,5	1
	Пошук документів	1	1	1	1	1
Налаштування	Підтримка операційних систем і платформ	1	1	1	1	1
	Користувальницькі налаштування	0	0	0	0	1
	Інтеграція з іншими ПЗ	1	1	0,5	0	0
Надійність, безпека	Контроль цілісності документів	1	0,5	1	0,5	0,5
	Підтримка електронного цифрового підпису	1	0,5	1	0	0,5
Додаткові можливості	Автоматичне архівування документів	1	0,5	0,5	1	1
	Підтримка українського правопису	1	1	1	1	1
	Функції електронної пошти	1	1	1	1	1

Кожна система електронного документообігу працює за такими принципами:

- однократна реєстрація документа, що дає змогу однозначно ідентифікувати документ у будь-якій інсталяції даної системи;
- можливість паралельного виконання операцій, що дає змогу скоротити час руху документів і підвищення оперативності їх виконання;
- безперервність руху документа, що дає змогу ідентифікувати відповідального за виконання документа (завдання) в кожен момент часу життя документа (процесу);
- єдина (або погоджено розподілена) база документної інформації, що дає змогу унеможливити дублювання документів;
- ефективно організована система пошуку документа, що дає змогу знаходити документ, володіючи мінімальною інформацією про нього;
- розвинена система звітності по різних статусах і атрибутах документів, що дає змогу контролювати рух документів по процесах документообігу і приймати управлінські рішення, ґрунтуючись на даних із звітів [5].

Прикладами пропріетарних систем, тобто електронного документообігу, в Україні є: Megapolis. Документообіг, ОРТІМА-Workflow, АСКОД, Док Проф та el-Dok. Саме 39,5% державних органів влади функціонує система електронного документообігу Megapolis. Документообіг, у 13,2% – система ОРТІМА-Workflow, у 10,5% – АСКОД та у 5,3% – Док Проф [2].

Для більш чіткого уявлення про функціонування систем електронного документообігу (далі – СЕД), необхідно було провести їх порівняльний аналіз. Порівняння здійснювалося за такими характеристиками: клас СЕД, робота з документами (реєстрація документів, накладання резолюцій, контроль виконання, маршрутизація документів, централізоване сховище документів, імпорт та експорт документів, пошук документів), налаштування (підтримка операційних систем і платформ, користувацькі нагадування, інтеграція з іншим програмним забезпеченням), надійність та безпека (контроль цілісності документів, підтримка електронного цифрового підпису), додаткові можливості (автоматичне архівування документів, підтримка українського правопису, функції електронної пошти).

Порівняння систем електронного документообігу здійснено в кількісній формі. Для характеристики було використано таку систему оцінювання:

- 0 балів – можливість не реалізована;
- 0,5 балів – неповна реалізація можливості (або з допомогою додаткового програмного забезпечення);
- 1 бал – можливість повністю реалізована (табл. 1).

Провівши порівняльний аналіз СЕД і визначивши всі «+» та «-» кожної з них, зупинимо свою увагу на системі електронного документообігу АСКОД. Сучасна версія системи електронного документообігу АСКОД функціонує на платформі системи управління базами даних ORACLE. Система електронного документообігу АСКОД підтримує такі функції:

- автоматизація уніфікованих технологічних процедур діловодства та службового документообігу (облік, проходження, передача на виконання та опрацювання документів в електронній формі будь якого формату і звичайних паперових документів);
- автоматизація процесів опрацювання вхідних, вихідних, внутрішніх, організаційно-розпорядчих, нормативних та інших видів документів;
- автоматизація процесів опрацювання звернень громадян;
- автоматизація процесів опрацювання запитів на публічну інформацію;
- автоматизація процесів опрацювання заявок на надання послуг;
- автоматизація процесів надання адміністративних послуг;
- автоматизація процесів обліку договорів і контролю їх виконання тощо [7].

Система АСКОД підтримує обмін даними і документами з системою електронної взаємодії центральних органів виконавчої влади, забезпечує можливість формування переліку публічної інформації (даних та електронних копій документів) для публікації на WEB-сайтах. Система має у своєму складі функціонал – АРМ Керівника, який надає можливість керівникам підприємства підписувати документи електронним цифровим підписом, здійснювати розгляд документів, приймати рішення щодо їх виконання та здійснювати контроль за їх виконанням. АРМ Керівника може функціонувати як на настільних персональних комп'ютерах так і на мобільних планшетних засобах (на базі операційних систем Windows, iOS та Android) [1].

Вона підтримує технології Workflow, а саме надає засоби автоматизації документообігу різноманітних ділових процесів, включаючи: розробку маршрутів (схем бізнес-процесів), контроль виконання, розсилання повідомлень засобами самої системи, електронної пошти, SMS-повідомлень, можливість виконання автоматичних операцій системою електронного документообігу та/або іншими системами при досягненні певного кроку (етапу) маршруту або стану документу тощо. Система АСКОД дає змогу впровадити технологію централізованого документообігу для підприємств з територіально-розподіленою організаційною структурою та забезпечує повноцінну

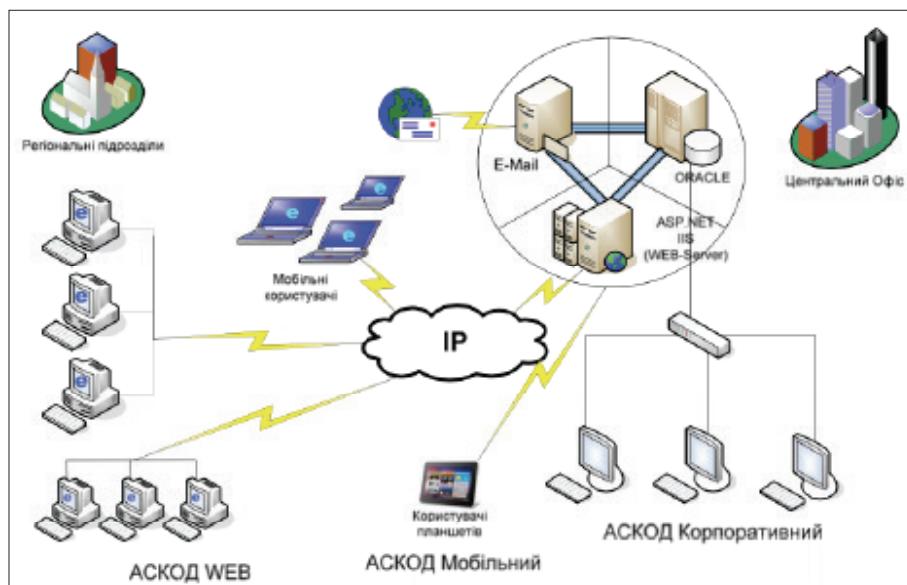


Рис. 1. Схема розгортання системи електронного документообігу АСКОД [6]

роботу територіально-віддалених користувачів системи через WEB-доступ.

WEB-інтерфейс системи АСКОД дає змогу територіально віддаленим та мобільним користувачам отримати доступ до центральної бази даних системи для виконання всіх необхідних дій в процесах документообігу, у тому числі ведення власного локального документообігу, відповідно до наданих прав і повноважень. Робота користувачів у системі АСКОД через WEB-доступ може здійснюватися шляхом застосування різноманітних браузерів: Mozilla FireFox, Google Chrome, Internet Explorer, Safari, Opera [6]. Користувачі системи АСКОД в територіально-віддалених підрозділах та мобільні користувачі

можуть працювати в системі через WEB-доступ або шляхом застосування планшетних засобів. Схему розгортання системи АСКОД наведено на рисунку 1.

WEB-додаток системи АСКОД забезпечує повноцінну автоматизацію процесів документообігу територіально-віддалених підрозділів. Застосування WEB-додатку системи АСКОДТМ не потребує встановлення на робочих місцях користувачів додаткового програмного забезпечення, достатньо забезпечити доступ до центральних серверів через канали Інтернет або інші телекомунікаційні мережі [6].

На рисунку 2 наведено схему автоматизації процесів надання адміністративних послуг та дозвільних процедур на основі системи електронного документообігу АСКОД із застосуванням електронного цифрового підпису.

Система електронного документообігу АСКОД застосовується тривалий час в: Адміністрації Президента України, НБУ (в процесі впровадження нової версії АСКОД), Міністерстві оборони України, Генеральному штабі Збройних Сил України (в процесі впровадження), АТ «Райффайзен Банк Аваль» та в інших організаціях, для діяльності яких необхідна дана система. Використання досліджуваної системи електронного документообігу на традиційному підприємстві та організаціях електронного бізнесу нині – норма часу, закономірний елемент розвитку сучасної компанії, можливість вийти на новий рівень ведення бізнесу і досягти результату у вигляді отримання бізнес-ефекту, а саме:

- підвищення продуктивності бізнесу;
- скорочення витрат і мінімізація ризиків;
- можливості вибудувувати інфраструктуру управління усім корпоративним контентом, забезпечуючи



Рис. 2. Схема автоматизації адміністративних послуг [6]

ведення електронного архіву, узгодження взаємодії співробітників, як у дрібній або середній компанії, так і у великій територіально розподіленій корпорації за межами офісу;

- прискорення роботи, шляхом випередження конкурентів при прийнятті оперативних і стратегічних рішень;
- оптимізація внутрішніх процесів підприємства в умовах жорсткої конкуренції.

Висновки. Дослідивши роботу системи електронного документообігу АСКОД, необхідно сказати, що Система електронного документообігу АСКОД – це власна розробка компанії «ІнфоПлюс», яка призначена для автоматизації процесів обробки різних документів в управлінській та господарській діяльності будь-якого підприємства чи установи на всіх етапах життєвого циклу документів – від створення до архівного зберігання та/або знищення. Необхідно відзначити, що перевага системи АСКОД – це наявність поряд із класичним канцелярським документообігом додаткових функцій, розроблених спеціально для тих установ, діяльність яких пов'язана з роботою з клієнтами, договорами, заявками, послугами тощо. Ще однією перевагою є можливість побудови гнучкої системи маршрутизації, тобто управління рухом документа в компанії. При цьому, як правило, застосовується система контролю доступу, що гарантує збереження комерційної таємниці і конфіденційності. Налаштування в системі АСКОД схем маршрутизації відповідно до бізнес-процесами може бути виконана самостійно ІТ-фахівцями установи. І, нарешті, можна вибрати варіант організації самої роботи – включення безпосередньо в локальну мережу або ж по системі віддаленого доступу через Інтернет. Останнє дає змогу працювати практично в будь-якій точці України чи світу.

Список використаних джерел:

1. Автоматизована система контролю і організації діловодства «АСКОД» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scribub.com/limba/ucraineana/72294.php>.
2. Електронний документообіг (загальне діловодство) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viaduk.com/viaduk/web5ua.nsf/0/ACC6E5C6C0A30BD9C225726F0051E265>.
3. Портал знань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.znannya.org/?view=e-government-documents>.
4. Радченко С.В. Особливості систем електронного документообігу у державних органах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archives.gov.ua/Публікації/AU_4_2013/02. – Заголовок з екрану.
5. Сучасні технології для Вашого бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://infoplus.kiev.ua/index2.php?products/text_3_2.
6. DOCFLOW. Опис системи електронного документообігу АСКОД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.docflow.ua/products/10324/>.

7. Електронна комерція : навч. посібник / А.М. Береза, Козак І.А., Ф.А. Левченко та ін. – К. : КНЕУ, 2002. – 326 с.
8. Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.
9. Лендел Я.В. Підвищення ефективності управління підприємством шляхом впровадження систем електронного документообігу // Наукові праці ДонНТУ. – 2010. – № 165. – С. 140-148.

Аннотація. Проаналізовано розвиток систем електронного документооборота в електронній комерції. Визначено основні принципи роботи систем, а також перспективи подальшого розвитку систем електронного документооборота. Враховуючи вказане, потребують углибленого вивчення основні напрями ефективного використання ресурсного потенціалу досліджуваної системи документооборота. Впровадження нових послуг і технологій в електронний бізнес забезпечить подальше розвиток конкурентоспроможної середовища електронної комерції в Україні.

Ключевые слова: електронна комерція, електронний бізнес, документооборот, електронний документооборот, електронний документ.

Summary. Analyzed the development of electronic document management systems in e-Commerce. Basic principles of operation of systems, as well as prospects for further development of electronic document management systems. In view of the need in-depth study of the main directions of efficient use of resource potential of the system workflow. The introduction of new services and technologies in e-business that will ensure further development of e-commerce competitive environment in Ukraine.

Key words: e-commerce, e-business, workflow, electronic document management, electronic document.

УДК 338.242

Дорошкевич В. І.
*аспірант кафедри економіки та
управління національним господарством
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

Doroshkevych V. I.
*Postgraduate Student of the Department
of Economics and Management of National Economy,
Dnipropetrovsk national university Oles Honchar*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ: ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ

UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY IN THE ENERGY SECTOR: WAYS TO STRENGTHEN

Анотація. Статтю присвячено визначенню сутності енергетичної безпеки держави і економічних чинників, які на неї впливають. Охарактеризовано вплив глобалізаційного виміру України на національну безпеку в енергетичній сфері. Запропоновано шляхи підвищення енергозабезпеченості національної економіки. Це стосується вугілля, нафти, природного і сланцевого газу, альтернативних джерел. При цьому означено енергозбереження як передумову зміцнення економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, держава, енергетична сфера, глобалізаційний вимір, енергозабезпеченість, енергозбереження.

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси на пострадянському просторі обумовили створення в Європі двох геополітичних альянсів: євроатлантичного і євразійського, участь у яких впливає на вибір енергетичної політики, форм і методів дипломатії, і в кінцевому випадку – на стан національної безпеки. Враховуючи обмеженість власних енергетичних ресурсів, для України актуальною є проблема енергодиверсифікації, як за рахунок зовнішніх, так і внутрішніх джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання енергетичної залежності України знаходяться у цен-

трі уваги багатьох учених, серед яких: Барьяхтар В. Г., Котов С. В., Мацевитий Ю. М., Мухін В. В., Пономаренко Т. В., Садигов О. І., Феденко Г. М., Чалий В. В., Шумаєва О. А. Вони акцентують увагу на тому, що питання зниження енергозалежності через формування ефективних програм альтернативної енергетики мають стратегічно важливе значення.

Глобальна конкуренція, економічна нерівність, нееквівалентний обмін товарів та послуг ставлять перед науковцями задачі дослідження міжнародних аспектів гарантування економічної безпеки держави [1, с. 53].

Вигідне географічне положення України, наявна система магістральних трубопроводів, розвинена мережа залізничного, повітряного і морського сполучення обумовлюють необхідність активізації її транзитного потенціалу, передусім природного газу. Нова модель європейського ринку потребує достатності пропозиції газу та потужностей транспортної інфраструктури. При цьому екологічні ризики виникають як для великих експортерів, так і для самих кінцевих споживачів.

Постановка завдання – визначення пріоритетних напрямів зміцнення економічної безпеки України в енергетичній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергетична безпека є важливою складовою забезпечення стійкості економічних, соціальних, екологічних систем. Її стан впливає на якість життя населення і може вважатися показником ефективності державного управління.

Поняття «енергетична безпека» вперше було введено в 1947 році, коли в США був прийнятий законодавчий документ про національну безпеку [2, с. 145]. Воно досліджується у рамках двох шкіл, в основі яких лежать такі поступати: по-перше, стійкість енергетичних ринків, цін, конфліктів навколо транзиту енергоресурсів; по-друге, прогнози економічного зростання, енергоспоживання, довгострокового руху цін; диверсифікація джерел енергії, конкуренція між атомною та тепловою енергетикою.

Існуючі підходи до вивчення енергетичної безпеки базуються на таких теоріях:

неореалізм (трактування міжнародних відносин як безладного розвитку, ресурсний націоналізм, посилений контроль із боку держави над природними ресурсами, можливість введення ембарго на поставки енергоносіїв). Теорія характерна для видобувних країн, які прагнуть посилити свої позиції на міжнародній арені і захистити свої інтереси на світовому ринку;

неолібералізм (відання переваг міжнародним інституціям і міждержавному співробітництву, пріоритет ринкових механізмів, які визначаються основні тенденції розвитку енергетичної сфери).

Дієвим є синтез елементів неореалістичесної і неоліберальної теорій, які гармонізують вплив на розвиток енергетичної сфери ринкових механізмів і міждержавного суперництва.

Енергетична безпека є спільною метою як споживачів, так і постачальників, але частіше цим поняттям оперують країни-імпортери сировини. Зміст зазначеного поняття – надійне енергопостачання, забезпечення доступу до енергетичних ресурсів і палива в необхідній кількості за умовою задовільної якості за ринковою ціною.

Епоха індустріалізації і зростання споживання енергоресурсів, яка наступила в ХХІ ст., створює проблему безпечного транспортування ресурсів із різних видобувних регіонів на споживчі ринки. Транзит енергоресурсів виступає одним із основних елементів сучасної міжнародної безпеки [3, с. 259]. Спроби запобігти прокладці нових, альтернативних транспортних інфраструктур посилює боротьбу між військово-політичними колами держав, стратегічні інтереси яких на світових енергетичних ринках не збігаються.

Розвиток енергетичних технологій значною мірою визначає темпи економічного зростання і його галузеву структуру в довгостроковому періоді, впливаючи на величину абсолютних і відносних витрат виробництва в країні, а також на кордон виробничих можливостей національної економіки. Взаємодія системи енергетичного забезпечення світової економіки з «великою» системою світового господарства може зіграти істотну роль в

майбутньому розвитку, особливо в умовах глобалізації і заострення глобальних проблем, включаючи проблему захисту клімату [4].

Глобальне енергетичне співробітництво вимагає установи універсального механізму регулювання, який буде координувати інтереси держав-споживачів, виробників і транзитерів на основі таких принципів: державний суверенітет над енергетичними ресурсами; енергетична ефективність і охорона навколишнього середовища; свободи транзиту при транспортуванні енергоресурсів; лібералізація в торгівлі енергоресурсами.

Енергетична безпека є гарантом стабільного розвитку, політичної самостійності країни шляхом формування паливно-енергетичного балансу, раціонального використання енергетичних ресурсів. Вона трактується Європейською комісією як охорона стратегічних енергетичних ресурсів (особливо з точки зору країн, що імпортують енергію), оскільки їх нестача в майбутньому може створити значні проблеми, пов'язані з нестійкістю національних господарств, несприятливими екологічними наслідками [5, с. 9]. Вимоги дотримання енергетичної безпеки держави передбачають наявність регулярних, надійних, дешевих, диверсифікованих, екологічно чистих джерел забезпечення енергією. Об'єктами моніторингу економічної безпеки держави є такі процеси і загрози: транспортування енергоносіїв (політичні рішення, терор, природні катастрофи), зменшення обсягів їх експорту та імпорту у зв'язку з війнами, санкціями, ембарго. Для Європейського Союзу важливе значення має безпека пропозиції, що в умовах надзвичайно високої залежності від імпорту означає забезпечення надійного і стабільного постачання вуглеводнями за доступними цінами.

Стійке функціонування паливно-енергетичного комплексу України є однією з найважливіших складових національної безпеки з огляду на те, що він характеризується інерційною, капіталомісткою і наукомісткою структурою. Особливого значення набувають проблеми кваліфікованого, об'єктивного аналізу його реального технічного стану та системного прогнозування зміни умов потреб енергоринку з метою формування довгострокової стратегії розвитку базових складових, включаючи, в першу чергу, енергомашинобудування [6, с. 69].

Суттєвою проблемою є протиріччя поточних і стратегічних енергетичних інтересів України у сфері європейсько-російських відносин, де наша країна виступає енергетичним посередником. Вирішенню конфліктів, нейтралізації загроз і гарантуванню економічної безпеки сприятиме диверсифікація джерел енергопостачання. Позитивними наслідками цього процесу є: зменшення ризиків енергетичного ринку, сприяння розвитку конкурентного середовища, врегулювання відносин між експортерами та імпортерами, зменшення політичного впливу країн – монопольних постачальників і транзитерів.

Переваги і недоліки диверсифікації джерел енергозабезпечення наведено у табл. 1.

Енергоємна національна економіка по своїй сукупності призводить до зниження рівня виробництва і гальмування соціально-економічного розвитку України. Вирішенню цього питання сприятиме зниження енергозалежності через формування ефективної програми енергозбереження і розвитку альтернативної енергетики [7].

Одним із джерел майбутнього завантаження газопроводів є видобуток і транспортування сланцевого газу – природного газу, що видобувається з поширеною осадовою породи – сланцю. Україна має найбільші в Європі запаси сланцевого газу.

Переваги і недоліки диверсифікації джерел енергозабезпечення

Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
Європейський Союз		Російська Федерація	
<ul style="list-style-type: none"> - загальне прагнення зміцнення енергетичної безпеки; - лібералізація енергетичного ринку відповідно до європейських вимог, підвищення конкуренції; - отримання додаткового фінансування енергетичних проектів; - формування спільних стратегій енергетичної політики; - обмін досвідом використання поновлюваних джерел енергії; - розробка енергозберігаючих програм та імпорт енергозберігаючих технологій. 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність загального законодавства, що регламентує диверсифікацію джерел поставок ядерного палива, - ймовірність зниження ролі України у транзиті газу в Європу через альтернативні проекти; - незначний потенціал для імпорту енергоресурсів з країн ЄС. 	<ul style="list-style-type: none"> - поставка головних природних енергоресурсів, які забезпечують роботу ПЕК України; - тривалі відносини, що історично склалися між країнами в рамках СРСР; - фінансові надходження від послуг з транзиту російських природного газу і нафти в країні ЄС. 	<ul style="list-style-type: none"> - суттєва загроза енергетичній безпеці України через залежність від імпорту; - монопольне положення на українському енергетичному ринку в сфері енергопостачання; - ігнорування національних інтересів України, військовий конфлікт.
Каспійський регіон		Країни ОПЕК	
Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - подолання монополії енергопостачання; - зниження енергозалежності; - уникнення маніпулювання і політичного тиску; - розширення транзитних можливостей; - збільшення доходів від транспортування природного газу через територію України. 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення цін на енергоресурси; - погіршення відносин з Росією через скорочення поставок; - додаткові витрати на розвиток газотранспортної системи, модернізацію трубопроводів; - тривале очікування введення проектів в дію. 	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифікація поставок нафти і, відповідно, зниження залежності від імпорту цього енергоресурсу з Росії; - розширення транзитних можливостей, збільшення доходів від транспортування. 	<ul style="list-style-type: none"> - потреба у встановленні умов нових договірних відносин; - необхідність забезпечення якісного транзиту газу; - брак інвестиційних вкладень у модернізацію українських нафтопроводів; - можлива недовіра експортерів до нового посередника.

Джерело: власна розробка

Пошук скупчень вуглеводнів неконвенційного сланцевого типу та їх розробка є актуальними і пріоритетними напрямками розвитку сьогодишньої української нафтогазової індустрії. Але зазначені проекти є високо ризикованими через відсутність достовірних даних щодо запасів у сланцевих басейнах, високу капіталомісткість використовуваних технологій.

Перехід до розробки закладів нетрадиційних вуглеводнів сприятиме посиленню конкуренції енергоресурсних потоків у глобальному та регіональному вимірах. Проте, сучасний стан технологій видобутку з нетрадиційних джерел сировини тільки наближується до масштабного освоєння, тому в середньостроковій перспективі нетрадиційні вуглеводні не можуть стати альтернативою звичайним [8]. Основною причиною цього є: складні умови економічної трансформації, політична турбулентність та військові дії на сході України. Унаслідок цього основні компанії – розробники сланцю залишили український ринок, ажіотаж навколо теми вуглеводнів призупинився.

Природний газ залишається одним із ключових джерел енергії, світовий попит на який зростає. Утім, сланцева революція, яка почалася в США, вже істотним образом змінила транспортні потоки природного газу в світі.

Розвиток видобутку сланцевого газу, а також постачання скрапленого природного газу відіграватиме найважливішу роль в глобальній енергетиці і суттєво впливатиме на світову торгівлю шляхом генерації зміни в логістиці (перегляд планованих ліній газопроводів) і зміцнить позиції імпортерів.

Реформа газового сектора України має своєю метою створення такого функціонуючого газового ринку та регу-

ляторного середовища України, яке відповідатиме вимогам євроінтеграції. Запорукою ефективності реформи є збільшення газовидобутку в нашій країні з традиційних, а в перспективі - з нетрадиційних джерел.

Викопні види палива обмежені, їх споживання зростає, а видобуток, переробка, транспортування і використання стають все більш дорогими, тому країнам в майбутньому доведеться зосередитися на інших джерелах енергії (відновлювана енергія, енергія з космосу, атомна енергія). Для вирішення енергетичної проблеми ЄС прийняв стратегію поступового заміщення невідновлюваних джерел енергії поновлюваними джерелами (сонячна енергія, біомаса, енергія вітру, гідроенергетика та геотермальна енергія).

В Україні близько 50% вироблюваної електроенергії виробляється на атомних станціях. У порівнянні з традиційними джерелами виробництва енергії на них має такі переваги: непотрібність кисню, зменшення парникового ефекту і негативного впливу на клімат планети. За час роботи атомних реакторів в них накопичується велика кількість радіоактивних елементів [9, с. 25]. З цієї причини атомні блоки представляють собою велику небезпеку навіть після припинення в них ланцюгової реакції розпаду ядер урану. Незважаючи на це, атомна енергетика України забезпечує енергетичну незалежність країни.

До переваг атомної енергетики відносять: здатність виробити велику кількість електроенергії з відносно невеликої кількості палива, запаси яких знаходяться у відносно більш стабільних країнах, основним недоліком є безпека експлуатації атомних електростанцій і безпечного поводження і зберігання відпрацьованого ядерного палива.

Незважаючи на єдність стратегічної мети держав-членів ЄС, їх цілі можуть різнитися з огляду на відмінності у забезпеченні енергоресурсами [13]. Тому потребують необхідності скоординованих дій. Виникає протиріччя між об'єднанням національних енергетичних систем і фактичними компетенціями держав – членів в енергетичній політиці. Але залежність від імпорту енергетичних ресурсів спонукає країни ЄС виробити загальноєвропейську енергетичну політику.

Доцільність виділення нафтопереробної промисловості в окрему складову енергетичної безпеки країни обумовлена специфікою даної галузі, яка в технічному відношенні є найбільш складною з галузей паливно-енергетичного комплексу, що виробляють енергоносії. Необхідність безперервного вдосконалення енергетичної безпеки в сфері нафтопереробки також пов'язана з такими чинниками: зростаючі потреби населення і сфери господарювання в її продуктах; зростаючі вимоги до екологічної чистоти; прагнення до отримання максимального прибутку [10, с. 278]. Енергетична безпека України в сфері нафтопереробки стрімко наближається до кризового стану, що обумовлено як внутрішніми проблемами національного нафтопереробного комплексу, так і економічними взаємовідносинами з імпортерами сировини і готових нафтопродуктів.

Головним власним енергоносієм в Україні є вугілля, як поширений, економічно вигідний вид палива і надійний постачальник енергії, вагома альтернатива нафти і природного газу. Перевагами використання вугілля є: історично нижчі ціни порівняно з вартістю нафти і газу, можливість формування резервів на електростанціях порівняно з рідкими, газоподібними або поновлюваними джерелами енергії.

Розвиток технологій комплексної переробки вугілля послужить хеджуванням ризиків для мінімізації впливу волатильності цін на нафту і газ, запасів яких на території України бракує [11, с. 81].

Незважаючи на значну роль вугільної промисловості для економічної безпеки нашої країни, вона не отримує достатньої підтримки від держави. У складних умовах опинилися вугледобувні та вуглепереробні підприємства, які розвивалися на базі великих фінансово-промислових

корпорацій міжгалузевого профілю, та навіть входили до складу транснаціональних корпорацій.

Видобуток газу метану вугільних родовищ з поверхні – перспективний напрямок промислової політики та інструмент підвищення економічної та енергетичної безпеки країни. Його розвитку сприятимуть проекти державно-приватного партнерства за участю фінансово-промислових корпорацій за умови громадського контролю [12]. Використання метану вугільних родовищ дозволяє отримати не тільки альтернативний джерело палива, але і підвищити рівень екологічної безпеки у вугледобувних регіонах, забезпечити безаварійність ведення гірських робіт і знизити собівартість вугілля.

Існують такі варіанти розвитку державної політики щодо забезпечення економічної безпеки метано-вугільної галузі:

1) пасивна – виявляється у відмові від цілеспрямованого управління галуззю, стимулювання інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів господарювання, надання державних гарантій під залучення фінансових інвестицій. Внесок держави у забезпечення економічної безпеки полягає тільки у створенні законодавчого та нормативно-правового поля, але він не є дієвим:

2) активна – застосовує інструменти стимулювання інноваційно-інвестиційної та соціальної активності суб'єктів господарювання реального сектора економіки, передбачає створення сприятливих умов для комплексного освоєння і використання родовищ, у т.ч. на основі залучення іноземних інвестицій.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено сутність енергетичної безпеки держави і економічних чинників, які на неї впливають у контексті глобалізаційного виміру України. Запропоновано шляхи підвищення енергозабезпеченості національної економіки в частині визначення перспектив розвитку ринків вугілля, нафти, природного і сланцевого газу, альтернативних джерел. При цьому означено роль енергозбереження як передумови зміцнення економічної безпеки держави.

Перспективами подальших досліджень є розробка рекомендацій зі зміцнення національної енергетичної безпеки у газовій сфері.

Література:

1. Мухін В. В. Газотранспортна система України як фактор енергетичної безпеки країн Європи / В. В. Мухін // Економіка і прогнозування. – 2014. – № 2. – С. 49-61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2014_2_6
2. Чальї В. В. Проблемы обеспечения энергетической безопасности в Украине / В. В. Чальї // Управління розвитком. – 2013. – № 22. – С. 144-146.
3. Садыгов А. И. Проблемы энергетической безопасности и международно-правовые пути их решения / А. И. Садыгов // Право і суспільство. – 2011. – № 1. – С. 257-260.
4. Шумаева Е. А. Некоторые аспекты обеспечения энергетической безопасности в странах БРИКС / Е. А. Шумаева, Н. И. Первусяк // Економіка і організація управління. – 2014. – Вип. 1-2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eio_2014_1-2_48
5. Байрамзаде Яшар Кярам оглы. Глобальная энергетическая безопасность и основные направления ее обеспечения / Яшар Кярам оглы Байрамзаде // Часопис економічних реформ. – 2014. – № 3. – С. 6-12.
6. Мацевитый Ю. М. Модернизация отечественного энергомашиностроения – основа энергетической безопасности Украины / Ю. М. Мацевитый, А. В. Русанов, В. В. Соловей, А. И. Васильев // Проблемы машиностроения. – 2013. – Т. 16, № 4. – С. 66-71.
7. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-15>
8. Про альтернативні види палива: Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>
9. Барьяхтар В. Г. Атомные станции Украины и их роль в экономике страны и ее энергетической безопасности / В. Г. Барьяхтар, И. В. Леженко // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 22-26.
10. Феденко Г. М. Стратегические аспекты укрепления энергетической безопасности Украины в сфере нефтепереработки: интерактивная модернизация отрасли / Г. М. Феденко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 12. – С. 276-282.
11. Котов Е. В. Обеспечение энергетической безопасности Украины: метано-угольный аспект / Е. В. Котов, Е. А. Юшков // Економіка промисловості. – 2010. – № 4. – С. 78-84.

12. Про газ (метан) вугільних родовищ: Закон України від 21.05.2009 № 1392-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1392-17>
13. Ramanauskas J. Large mineral and chemical companies and their reaction to calls of global economy / J.Ramanauskas, I.Sergeev, T.Ponomarenko // Verslas: Teorija ir praktika. Business: Theory and Practice. 2014, 15(2). P. 103-113. <http://www.btp.vgtu.lt>.

Анотация. Статья посвящена определению сущности энергетической безопасности государства и экономических факторов, влияющих на нее. Охарактеризовано влияние глобализационного измерения Украины на национальную безопасность в энергетической сфере. Предложены пути повышения энергообеспеченности национальной экономики. Это касается угля, нефти, природного и сланцевого газа, альтернативных источников. При этом выделено энергосбережение как предпосылку укрепления экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, государство, энергетическая сфера, глобализационное измерение, энергообеспеченность, энергосбережение.

Summary. The article is devoted to the definition of the essence of energy security of the state and economic factors affecting it are determined. The impact of the globalization dimension of Ukraine on national security in the energy sector is described. The ways of increasing energy supply of the national economy are proposed. This applies to coal, oil, natural and shale gas, alternative sources. At the same time, energy saving is defined as a prerequisite for strengthening the economic security of the state.

Keywords: economic security, state, energy sector, globalization dimension, energy supply, energy saving.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 4

Коректура • *авторська*

Комп'ютерна верстка • *Барсук Ю. В.*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,92.
Замов. № 04/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.